

भावनगरस्य श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमालात.
प्राकाश्यं नीतम् ।

भावनगरस्य श्रीमहोदयमुद्रणालयाधिपतिना
श्रेष्ठीश्रीलल्लुभाईतन्त्रेण युलावचन्द्रेण मुद्रितम् ।

Yashovijaya Jain Publication Series No. 141

NALĀYANAMĠ

(KUBERAPURĀNAMĠ)

By

SHRI MĀNIKYA DEV SŪRI OF VATAGACHHA

Vat Era 1934

Dharma Era 16

Vikram Era 1994

Christian Era 1938

Price Rs. 9-0-0

Publishers

*Shri Yashovijaya Jain
Publication Series
Bhavnagar (Kathnagar)*

*Printed by
Gulabchand Lalubhai Shah
At Mahodaya Printing Press
Bhavnagar (Kathnagar)*

नमः प्रभुश्रीविजयधर्मसूरिगुरुभ्यः ।

प्रस्तावना

उद्देव भारतेऽगाव्यनेके बुद्धिधनपराजिताशोधनधारिणो ज्ञानवैभवाः श्रीमन्तः कविशिरोमणयः सजाताः, येन केवलं ग्रन्था एव निर्भिन्नाः किन्तु स्वकीयकाव्यकर्तृत्वेनपुण्येन महतामशेषदिव्यचक्रवर्तिनामुपरि संपूर्णतया धर्मप्रभावोऽपि सुचारुरूपेण निहितः । अगाव्यस्मिन्नगति क्रियन्तः कविशेखराः सजाताः, केन केन कविना च के के के ग्रन्थाः केपु केपु विषयेषु निर्मिता इति यद्यपि निर्णयो नास्ति तथापि ये प्राचीननराश्चरितग्रन्था भाण्डागारेषूपलभ्यन्ते तेपामवलोकनेनावगम्यत एवैतद् यन्महाराजनल्लूप आसीत् । तस्य च बहुभिर्भारतभूषणेः ऋषिभी रामचन्द्र-हरिश्चन्द्रचरितवधचरितमल्लिखितं तद्वावधि तत्तद्देगीयभाषासु विलोक्यते तथापि कवित्ववैचित्र्यादतीव प्राचीनत्वान्स्माभिर्मुद्रितेषु ग्रन्थेषु समावेद्याभावाच्च श्रीमाणिक्यसूरिनिर्मित नलायननामकं नलचरितं प्रकाशयते ।

अस्माभिस्तिनसः प्रतयोऽस्यावलोकिताः, तासु चैका भावनगरस्थपन्यासगम्भीरविजयज्ञानभाण्डागारादधिगता, द्वितीया चोप्रसेन- (आगम)पुरीयश्रीविजयधर्मलक्ष्मीज्ञानमन्दिराचोपलब्धा, तृतीया च मुन्वापुरीस्थ-रौयल-एशियाटिकसोसाइटीसस्थायाः प्राप्ता ।

उपरिन्तेषु त्रिषु पुस्तकालयेषु यानि पुस्तकानि विद्यन्ते तानि सर्वाण्यतीव शुद्धानि ।

नलायनम्

पुण्यश्लोकचरितरूपमिदं नलायन दशस्कन्धान्तर्गतैकोनशतसर्गात्मकमत्युत्तमम् । तत्र प्रथमे स्कन्धे पञ्चदश सर्गास्तेषु चतुर्विंशत्यधिक-
षट्शतसंख्याकाः श्लोकाः ६२४, द्वितीये स्कन्धे षोडश सर्गाः, एकमसत्यधिकचतुःशतसंख्याकाः श्लोकाः ४७१, तृतीये स्कन्धे नव सर्गाः,
एकोनवत्यधिकद्विशतसंख्याकाः श्लोकाः २८९, चतुर्थे स्कन्धे त्रयोदश सर्गाः, द्वयनसप्तशतसंख्याकाः श्लोकाः ६९८, पञ्चमे स्कन्धे एक-
विंशतिः सर्गाः, नवत्रिंशदधिकनवशतसंख्याकाः श्लोकाः ९३९, षष्ठे स्कन्धे सप्त सर्गाः, चतुःपञ्चाशदधिकत्रिंशतात्मकाः श्लोकाः ३५४,
सप्तमे स्कन्धे षट् सर्गाः, अष्टाशीत्यधिकद्विशतसंख्याकाः श्लोकाः २८८, अष्टमः स्कन्धः चतुःसर्गात्मकः त्रिपञ्चाधिकैकशतश्लोका-
त्मकश्च १६३, नवमः स्कन्धः चतुःसर्गात्मकोऽष्टादशाधिकशतश्लोकमयः ११८, दशमस्तु स्कन्धश्चतुःसर्गात्मकः षडधिकैकशतश्लोक-
संख्यश्च १०६ । एवमेकोनशतसर्गात्मकं पञ्चाशदधिकचतुःसहस्रश्लोकसंख्यकमिदं नलायनम् ।

इदं च विस्तृतं नलायनं श्रीनल-दमथन्त्योश्चरितात्मकं द्वादशवर्षपर्यन्तं दम्पत्योर्वियोगवर्णनेन महदद्भुतं, द्यूताऽऽसक्तजनानां या या
दुर्दशा परिवर्त्तनं च यादृशं भवति तेनातीव हृदयग्राहि, प्रासंगिकोदाहरणेन मनोहरं च वरीवर्त्ति ।

अस्मिन् ग्रन्थे शाकुन्तलाख्यानकं, कलावत्याः तिलकमञ्जर्याश्चावान्तरकथा अपि विद्यन्ते ।

नलायनप्रशंसा

निदाघे चन्दनं हृद्यं, हृद्या वर्षासु मालती । पिकब्धनिर्मधौ हृद्यः, सदा हृद्यं नलायनम् ॥ २१ ॥ प्र० स्कं १ स० ।
अमीमं भीमसयुक्तममरालं मरालवत् । न कस्य विस्मयं दत्ते, वाच्यमानं नलायनम् ॥ २५ ॥ प्र० स्कं० १ स० ।

नलप्रशंसा

यत् पुण्य जादुनीम्नानाद् यत् पुण्य गुरुपूजनात् । यत् पुण्यं प्राणिना त्राणात् तत् पुण्यं नलकीर्तनात् ॥ २० ॥ प्र० स्क० १ स० ।

नलकीर्तने नलनामग्रहणे च फलम्

यथा श्रेयस्कर दान यथा पापहरं तपः । यथा शौचकरं जीलं तथैव नलकीर्तनम् ॥ २२ ॥ प्र० स्क० १ स० ।
 पूरुन. शकुनाः सर्वे मुप्रशान्ताः फलप्रदाः । कार्यकाले नलस्यैकं नामग्रहणमन्यत ॥ २३ ॥ प्र० स्क० १ स० ।
 मरुतश्चार्जुनश्चैव वैष्णवश्च पृथिवीपतिः । नलश्च नैपद्यो राजा यात्राया सिद्धये स्मृताः ॥ २४ ॥ प्र० स्क० १ स० ।
 निर्मल धीरललित विशाल विश्वविश्रुतम् । पुण्यश्लोकस्य राजर्षेः कीर्तनं कलिनाशनम् ॥ २६ ॥ प्र० स्क० १ स० ।

अन्यस्मिन् ग्रन्थे च नलादीनां स्तुतौ फलप्रदर्शनम्

कर्कोटिकस्य नागस्य, दमयन्त्या नलस्य च । ऋतुपर्णस्य राजर्षेः कीर्तनं कलिनाशनम् ॥ १ ॥

ग्रन्थेऽस्मिन् शब्दानुग्राहः, अन्ये चालङ्काराः—

कलात्रिलिङ्गोन्मिलितपापः कुले वीरसेनस्य वमवितारः । जयश्रीचक्रकण्ठशृङ्गारहारः सदा नैपद्य । त्व सदाचारसारः ॥ ६ ॥ स्क० ३ स० १ ।
 कलुषः कुटिलः कुण्ठः क्लिप्तवः क्लोथन. कुधी । कृतघ्नः कृपणः क्रूरः कठोरः कोऽपि नाभवत् ॥ ४१ ॥ प्र० स्क० १ स० ।
 भगविरिजानस्य भगविरिजान्त निरद्वानस्यापि धनाजनौघम् । तथापि राजन् ! न तवापि हर्षं वन विद्यत्तामवनप्रियस्य ॥ ११ ॥ स्क० २ स० ७ ।

जितपुष्करं सकलरुद्धपुष्करं निनदन्नद्वारमनुदारमुत्सुकः । इह शीतलं समवगाह्य पुष्करं प्रतिपुष्करं क्षिपति पुष्करं करी ॥ २५ ॥ प्र० स्कं० ७ स० ।
लोयानिलेनानुनूननुज्ञा नानालिलीलोहललं लुलाना । नूनेन नूनं नलिनाननेन नलेन लीना ललेन ! ललालम् ॥ ४९ ॥ प्र० स्कं० १४ स० ।

पट्टबन्धः

सहसारिक्कतत्रासः सत्रात त्वं कलारसः । सरलशयताभासः सभातारोरुसाहसः ॥ ४८ ॥ स्क० १ स० २ ।
एवं स्थाने स्थाने शब्दानुप्रासैः, यमकैः, श्लेषादिभिश्चालङ्कारैः परिपूर्णं चेदम् ।

ग्रन्थकर्तुः परिचयः

प्रत्येकस्कन्धान्ते ग्रन्थकर्त्रा स्वप्रशस्तिः स्वयमेव प्रदत्ता । तत्र च 'माणिक्यसूरिः' इति स्वनाम लिखितम् । परमनेन कविरत्नेनायं ग्रन्थः कदा निर्मित इति समीचीनरीत्या निर्णयं कर्तुमस्माकं समीपे यद्यपि पुष्कलं साधन न विद्यते तथापि यानि कानिचिद् विश्वसनीयानि साधनानि उपलभ्यन्ते तान्येवात्र प्रकटीक्रियन्ते—

स्व० आचार्यबुद्धिसागरसूरिणा प्रणीते 'जैनप्रतिमालेखसङ्ग्रहः' नाम्नि ग्रन्थे प्रथमे भागे षड्विंशतितमे पत्रे सप्तत्रिंशदधिकशत-संख्यके लेखे लिखितम्—

“ सं. १३२७ फा. शु. ८ ..पलीवालज्ञातीय....कुमरसिंघभार्या कुमारदेविसुत सामंतभार्या सिंगारदेवि पित्रोः पुण्यार्थ....विक्रम-सिंह ४० लूणा ४० सागाकेन श्रीमहावीरविम्बं का० प्र० वडगच्छे कूत्रडे ...श्रीपडोचंद्रसूरिशिष्य-श्रीमाणिक्यसूरिभिः ॥ ”

द्वितीयं प्रमाणमुपर्युक्तस्य पुस्तकस्य षट्सप्तत्यधिकशततमे पृष्ठे एकाशीत्यधिकनवशतसङ्ख्याके लेखे लिखितम्—

“सं. १३७५ वर्षे माघ शुद्धि ५ गनौ श्रीओसवालजा०श्रे०....भा० पाल् श्रेयसे पु० सिंहेन श्रीपार्श्वनाथविम्बं प्र० श्रीमाणिक्यसूरिभिः।”
अनेन ऋषिनाऽन्येऽपि बह्व्यो ग्रन्था रचितास्तेष्वेको जामनगरनिवासिना श्राद्धरत्नेन हंसराजात्मजेन पण्डितवर्येण हीराललेन
स्वीयमुद्रणालये मुद्रापितस्तस्य नाम खलु यशोधरचरित्रम् । तदवलोकनैर्नैतद् निर्णीयते यद् अयं ग्रन्थकारः कलिकाल-सर्वज्ञ-विद्वच्छिरोऽ-
वन्तम्-आचार्यश्रीमद्देहमचन्द्राचार्यनन्तरमभवत् । यशोधरचरित्रस्याऽदौ मङ्गलार्थमेतच्छन्दः—

‘ कगमलकवद्विधं कलयन् केवलश्रिया । अचिन्त्यमाहात्म्यनिधिः सुविधिवोधयेऽस्तु वः ॥ ’

इदं नलायन यशोधरचरित्रनिर्माणकालात् पश्चाद् निर्मितमिति तेनैव कविरत्नेन नलायनस्य प्रत्येकस्कन्धान्तर्वर्तिन्या प्रशस्तौ
प्रतिपादितम्—

‘ पतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं, श्रीमद्दयशोधरचरित्रकृता कृतं यत् ।

तत्सार्यकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धो जगाम रसवीचिमयस्तृतीयः ॥ ’

नलायन-यशोधरचरित्रयोरैककर्तृत्वम्

अस्मिन् विषये प्रमाणरूपा इमे श्लोका. सन्ति—

“ अराजकमहो विश्व ही भो निःशरण जगत् । दुर्बलो बलिभिः कस्माद् हन्यते बालिशैः पशुः ॥ ”

नलायने नवमे स्कन्धे द्वितीये सर्गे श्लोकः ८ ।

यशोधरचरित्रे च द्वितीयसर्गे श्लोकः ३३ ।

“ अन्तःपुरं पुरं वापि किं राज्ञां श्वापदैः क्ष(कृ)तम् । विनाऽपराधं तत्तेषां वधमाधाय का गतिः ॥ ”

नलायने नवमे स्कन्धे सग्रे द्वितीये श्लोकः ६ ।

यशोधरचरित्रे च द्वितीयसग्रे श्लोकः ३४ ।

‘ नान्दोलिताः कपिकुलैरपि वृक्षशाखाः, दुःखेन वेणुभिरपि क्वणितं निरस्तम् ।

मुद्रा मुखे विघटिता न विहंगमाना—मङ्गीकृतं न च तृणं हरिणाङ्गनाभिः ॥ ’

नलायने पञ्चमे स्कन्धे प्रथमे सग्रे श्लोकः २९ ।

यशोधरचरित्रे च त्रयोदशे सग्रे श्लोकः ७८ ।

उपर्युक्ताः समश्लोकाः यादृशाः प्रमाणरूपा अस्माभिः प्राप्तास्तादृशा एव प्रदर्शिताः । अनेन कविवर्येण अन्येऽपि बहवो ग्रन्था निर्मितास्तेषां यानि नामान्यस्माभिः प्राप्तानि तानि चैतानि—

१-२ मुनि-मनोहरो ।

५-पञ्चनाटकम् ।

३-यशोधरचरित्रम् ।

६-नलायनम् ।

४-अनुभवसारविधिः ।

उपरितनेषु ग्रन्थेषु अस्माभिर्यशोधरचरित्रं नलायनं चोभौ ग्रन्थावुपलब्धौ मुद्रितौ च । अन्ये ग्रन्थाः कुत्रापि सन्ति न वा एतद्-विषये किमपि वक्तुं न शक्यते । किञ्च—एतानि नामानि अनेनैव ग्रन्थकारेण अस्य नलायनस्य प्रत्येकस्कन्धस्यान्तिमे भागे उल्लिखितानि ।

प्रशस्तिः

अस्य नलायनस्य दश स्कन्धाः सन्ति, तेषां प्रत्येकस्कन्धाना समाप्तौ अनेनैव ग्रन्थकर्त्रा स्वप्रशस्तिर्दर्शिता । यथा—

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं माणिक्यदेवमुनिना कृतिना कृतं यत् ।

तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धोऽयमुत्तमतमः प्रथमः समाप्तः ॥

प्रथमः स्कन्धः, पञ्चदशः सर्गः, श्लोकः २४, पृष्ठम् ३० ।

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं, यद् निर्ममे मुनि-मनोहरयोर्विधाता ।

तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धो जगाम रमणीयरुचिर्द्वितीयः ॥

द्वितीयः स्कन्धः, पौडशः सर्गः, श्लोकः २५, पृष्ठम् ५४ ।

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं, श्रीमद्भयशोधरचरित्रकृता कृतं यत् ।

तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धो जगाम रसवीचिमयस्तृतीयः ॥

तृतीयः स्कन्धः, नवमः सर्गः, श्लोकः ४०, पृष्ठम् ६९ ।

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं, माणिक्यदेवमुनिना कृतिना कृतं यत् ।

तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धो जगाम चतुराभिमतश्चतुर्थः ॥

चतुर्थः स्कन्धः, त्रयोदशः सर्गः, श्लोकः ३६, पृष्ठम् १०१ ।

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं, चक्रे तदत्र वटगच्छनभोगृगाङ्कः ।

तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धः प्रपञ्चचतुरोऽजनि पञ्चमोऽयम् ॥

पञ्चमः स्कन्धः, एकविंशतितमः सर्गः, श्लोकः ८२, पृष्ठम् १४३ ।

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं, यद् निर्ममे कितवचक्रशिरोऽवतंसः (?) ।

तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धो जगाम गुहमस्तकसदृश एषः ॥

पष्ठः स्कन्धः, सप्तमः सर्गः, श्लोकः ५४, पृष्ठम् १५८ ।

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं, यद् निर्ममेऽनुभवसारविधेर्विधिज्ञः (?) ।

तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धः समाप्त इह सप्तमसद्व्ययाऽयम् ॥

सप्तमः स्कन्धः, पष्ठः सर्गः, श्लोकः ५३, पृष्ठम् १७० ।

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं, यत् कौतुकैकरसिकः सुकविश्चकार ।

तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धो महारसमयोऽभवदष्टमोऽयम् ॥

अष्टमः स्कन्धः, चतुर्थः सर्गः, श्लोकः ४२, पृष्ठम् १७७ ।

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं, यत् पञ्चनाटककविर्विततान नव्यम् ।

तम्यार्यैर्कर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धो जगाम नवमो रमणीय एव ॥

नवमः स्कन्धः, चतुर्थः सर्गः, श्लोकः ३६, पृष्ठम् १८३ ।

एतन् किमप्यनवम नवमत्रालोक, साहित्यमारविदुषा कविना कृतं यत् ।

तम्यार्यैर्कर्णनलिनस्य नलायनस्य, स्कन्धो जगाम दशमः शमसभृतोऽयम् ॥

दशमः स्कन्धः, चतुर्थः सर्गः, श्लोकः २३, पृष्ठम् १८८ ।

प्रतीनां लेखनसमयः

याः प्रतयोऽस्माक मभीषे वियन्ते तासामवलोकनेन ज्ञायते यद् उग्रसेनपुरीया विजयवर्मलक्ष्मीजानमन्दिरतः प्रतिः प्राप्ता या, तस्या 'वेक्रमीये १४९३ वर्षे मार्गशीर्षे शुक्ले पूर्णिमाया तिथौ चद्रवासरे तालध्वजे दुर्गे प० गुणकीर्तिगणिपार्श्वस्थितेन प० कृपासागरगणिना लिखिता श्रावणाया श्रेयार्था' इति लिखितम् ।

द्वितीया प्रति. भावनगरस्थप० गभीरविजयभाण्डगारीया, सा च वैक्रमीये १४७५ वर्षे भाद्रपदमासे श्रीङ्गारपुरे लिखिता विन्याते ।

तृतीया प्रतिः मुम्बापुरीस्थार्यलण्डियाटिकसोसायटीसस्थाया उपलब्धा । तत्र नायमुख्यः—

श्रीजीवरानधिरानकोविदाम्याममौ प्रतिर्मुमुने । चित्कोशे पुण्यार्थे पंडितनीकर्षिणिप्याभ्याम् ॥ १ ॥

नतुर्हि प्रतिस्तु वटप्रदमामस्थोरियन्टलसोसाइटीनाम्या संस्थया प्रकाशिते जेसलमेरुभंडारसूचीपत्रे सूचितामु चननृप्यन्यतमा तदनु-

सारेण तत्रस्था भाण्डागारा दृष्टाः किन्तु तत्र तिस्रः प्रतयो नोपलब्धाः, केवलमेकैव विद्यते, सूचीपत्रकर्त्रा च तस्य ग्रन्थकारस्य सेतुनाटक-
कर्तृत्वं प्रतिपादितं न तु पञ्चनाटककर्तृत्वम्, उपलब्धासु पूर्वासु तिस्रसु प्रतिषु पञ्चनाटककर्तृत्वं लिखितं, जेसलमेरुभण्डारसूचीपत्रे सेतु-
नाटककर्तृत्वं लिखितमिति संदेहे जातेऽस्माभिः जेसलमेरुस्थतपागच्छभण्डारस्था प्रतिः सम्यगवलोकिता किन्तु तत्र नाटकशब्दाग्रे....
इति त्रुटिचिह्नं दत्त परं न किञ्चिदपि लिखितमतः सम्यग्निर्णेतुं न शक्यते । अस्यां प्रतौ “ १६५९ वर्षे तपागच्छाधिराजभट्टारकश्री १९
श्रीआनन्दविमलसूरीश्वरशिष्यपण्डितश्रीवानरगणिशिष्य पं. आनन्दविजयगणिभिर्नलायनं काव्यं जेसलमेरुभाण्डागारे मुक्तम् ” इति लिखितम् ।
एवं प्रथमे द्वे प्रती पञ्चदशशताब्दीये, तृतीयायास्तु समयो नोपलभ्यते, चतुर्थ्यास्तु सप्तदशशताब्दीयो लेखनसमयो ज्ञायते ग्रन्थ-
कारस्य विद्यमानता चतुर्दश्यां शताब्द्यामासीदिति च निर्णीयते ।

नलायने विशेषः

नानाविधैः चित्ताकर्षकरसवच्छन्दोभी रसोर्मियुक्तालङ्कारैरनुप्रासादिभिर्ग्रन्थकर्तुः खलु स्वग्रन्थरचने प्रौढत्वं श्रोतॄणां चित्ताऽऽह्लाद-
कत्वं, पिपठिष्णूनां चोच्चाऽऽदर्शशिक्षाप्रदत्वं चाभिव्यज्यते । एतच्च पूर्वोद्धृतैः श्लोकैः परीक्ष्यते ।

कीदृशस्य नायकस्य चरित्रं वर्णनीयमिति जिज्ञासायाम्—

नायकाश्चतुर्विधाः साहित्ये वर्ण्यन्ते—

धीरोदात्ताः, धीरोद्धताः, धीरललिताः, धीरप्रशान्ताश्च । तत्र धीरोदात्तः खलु अविकल्थनः, धैर्यवान्, अतीव गम्भीरः, महासत्त्वो हृषशी-
कयोः समस्वभावः, विनयच्छन्नगर्वः, दृढव्रतः, प्राणविनाशोऽप्यङ्गीकृतपालकः, एभिर्गुणैरस्य चरितनायकस्य धीरोदात्तत्वं ज्ञायते ।

कतिपयानि नलविषये चरित्राणि

विभिन्न्याप्त्य पुण्यन्मन. श्रीमतो नैपथस्य नलभूपते. प्राचीनतैरर्वाचीनैर्वहुभिर्गोवाणवाण्युपासकैर्गोतीयैः कृतज्ञैः संस्कृत-
प्राज्ञादिभाषासु ज्ञान्य-कथा-चणू-नाटकादिभिर्भिन्नभिन्नसंक्षिप्त-विस्तृतीत्या विरचितानि चरितान्युपलभ्यन्ते ।

मन्त्रीदिगेमतमाया भीमपुत्र्या दमयन्त्या पानिन्नह्येन पवित्रीकृतानि सुचरितानि, दोषयुक्तानि द्यूतादिव्यसनानि च जिनोपासकैरितैश्च
कैः कैः होदितैः कं कं निनयं विधाय प्रदर्शितानीति जिज्ञासया गवेपणायां प्रथम—

जैनविदुषां नलविषये संस्कृतप्राकृतकृतयः प्रदर्श्यन्ते—

१-गायकमुद्राचोरियन्तमीरी-संस्थया प्रकाशित नलविलासनाटकं कलिकालसर्वज्ञ-आचार्यशिरोमणिश्रीमद्देवचन्द्राऽऽचार्य-
गिष्यर्यपण्डितप्रवररामचन्द्रसूत्रिविरचितम् ।

२-भावनगरस्थया जैनार्थप्रचारकसभाया प्रकाशित निषष्टियालाकापुरुषचरित्रान्तर्गतम् अष्टमे पर्वणि तृतीयसर्गे नलचरितं महा-
राजगुणाग्यालप्रनिबोध-कलिकालसर्वज्ञ-हेमचन्द्राऽऽचार्यनिर्मितम् ।

३-भावनगरस्थयोपिनयजैनग्रन्थमालात प्रकाशित प्रस्तुतं नलायनं महाकाव्यम् (कुचेरपुराण-शुकपुराणपरनामकम्)
नक्षत्रप्रियाणि स्यदेवसूरिनिर्मितम् ।

४-नलचरितम्-भावनगरस्थया आत्मानन्दमभाया प्रकाशितं प्राकृतगद्यं धर्मसेनगणिविरचितवमुदेवहिण्डीमध्यमखण्डान्तर्गतम् ।

५-नलोपाख्यानम्-देवप्रभसूरिविरचितपाण्डवचरितान्तर्गतं यशोविजयग्रन्थमालायां प्रकाशितम् ।

६-नलचरितम्—देवविजयगणिरचितपाण्डवचरितान्तर्गतम्, एतच्च अम्बालान्तर्गताऽऽत्मानन्दसभया प्रकाशितम् ।
७-नलचरितम्—गुणविजयगणिविरचित-गद्यनेमिनाथचरितान्तर्गतम् । इदं च पण्डितवर्येण अमरचन्द्राऽऽत्मजेन अमृतलालेन (ए. एस्. एण्ड कम्पनीतः) प्रकाशितम् ।
८-द्वदंतीचरितम्—सोमप्रभाचार्यविरचितकुमारपालप्रतिबोधान्तर्गतं गायकवाडओरियन्टलसीरीजसंस्थया प्रकाशितम् ।

द्वदंतीचरियं—पत्तनभाण्डागारीयप्राकृतसूचीपत्रे सूचितम् ।

दमयन्तीप्रबन्धः (गद्यरूपः) जैनग्रन्थावल्यां सूचितः ।

दमयन्तीप्रबन्धः (पद्यरूपः) जैनग्रन्थावल्यां सूचितः ।

द्वदन्तीकथा—सोमतिलकसूरिविरचितशीलोपदेशमालावृत्त्यन्तर्गता जामनगरनिवासिना श्रावकपण्डितहंसराजाऽऽ-
त्मज-हीरालालेन जैनभास्करोदयमुद्रणालयात् प्रकटिता ।

द्वदन्तीकथा—जिनसागरसूरिविरचितायां कर्पूरप्रकरटीकायाम् । सा च भावनगरस्थया जैनधर्मप्रसारकसभया प्रकाशिता ।

दमयन्तीकथा—शुभशीलगणिविरचितभरतेश्वर-बाहुबलिवृत्त्यन्तर्गता राजनगर(अहम्मदावाद)स्थया जैनविद्या-
शालया गूर्जरभाषानुवादरूपा प्रकाशिता ।

उपरितनेभ्यो ग्रन्थेभ्योऽन्यत्रापि हरिवंशपुराणे, पाण्डवपुराणे, नेमिनाथपुराणे, त्रिषष्टिलक्षणपुराणे, नलोपाख्याने, नैषधीयचरिते,
नल-दमयन्तीकथा-चम्पवां, नलोदयकाव्ये, नलाम्बुदये, नलचरितनाटके, नलानन्दनाटके, नलवर्णनकाव्ये, नलभूमिपालरूपके, नल-

निरुक्तमनाटके, नलचरितकाल्ये, सहृदयानन्दे, राघवनैपथीये, नल-यादव-पाण्डव-राघवीये, नलस्तोत्रे, दमयन्तीपरिणयकाव्ये, भैमी-परिणयनाटके, पुण्यश्लोकोदयनाटके, नल-दमयन्तीये जैननैपथीयचरिते, कथाकोपे, कथावल्यां, नैमिनाथचरिते, वसुदेव-कनकव्यादि-कथानर्गम्यतन्त्रकथाचरित्तये च नल-दमयन्त्याख्यानम् उपलभ्यते ।

प्राय ण्ठो रण्यं ग्रन्था मुद्रिताः सन्ति ।

प्राय इतरज्ञानग्रन्थेऽस्माभिर्नलचरितत्रिपये यो भेदोऽवलोकितः सोऽपि प्रकटीक्रियतेऽत्र-

देवविजयगणिरिते

पाण्डुचरित्रान्तर्गतं

नलोपायानि-

निप्रथ-वीरसेनी

त्रिपट्टिशलाक्षापुरयचरित्रान्तर्गते-

नलच्यारिते-

नक्षत्रलिङ्गे-

निपद्यः

निष्पत्तिः

श्रीरामायणः

10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-1044

श्रीनला-
यनस्य
॥ ७ ॥

नलभ्रातुर्नम-	पुष्कर-कूवरौ	युवराज-कूवरौ	कूवरः	कूवरः
नलस्य देश -	कोशल-निषधौ	निषधः	निषधः	कोशल-निषधौ
नलभार्याया नाम-	दमयन्ती	दमयन्ती	दमयन्ती	दमयन्ती-दवदन्त्यौ
{ नल-दमयन्त्योर- नुरागकारणम्-	हंसपक्षी	{ कलहंससंश्लोकः नलवयस्यः	{ किञ्चिदपि न वर्णितं किन्तु स्वयंवर एव	स्वयम्बरमहोरसवः
नलसन्तति -	इन्द्रसेनः, इन्द्रसेना च (उपेक्षितम्)	इन्द्रसेनः, इन्द्रसेना च	इन्द्रसेनः, इन्द्रसेना च	.....
दमयन्त्या. कामुक-	कलिः	{ कलचूरिपतिः चेदिपतिः चित्रसेनः	(न वर्णितम्)	.....
दमयन्त्या मातुरभिधा-	पुण्यदन्ती	{ पुण्यवती (पुण्यवती)	पुण्यदन्ती	प्रियङ्गुमञ्जरी

हृदिगन्धैः तिसृणां प्रतीनामागारेण यथाशक्ति सावधानतया सङ्गोद्यते, प्रस्तावना-विषयसूचीप्रभृतिभिर्यथौचित्यमुद्दीपितेऽप्यस्मिन्
ग्रन्थे भविष्यद्गन्ध्यान् अनवधानतया दृष्टिदोषेण वा यत्र कुत्रचन जाताः स्थिता वा याः सरालनास्ताः सज्जनाः सम्मार्जयिष्यन्तीत्याशासते—

व्यवस्थापकाः

श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमालायाः

आभारप्रदर्शनम्

वटगच्छनभोगेः श्रीमतः माणिक्यसूरेर्विरचितस्य संपूर्णस्यास्य ग्रन्थस्य परमात्मनोऽनुग्रहेण मुद्रापणे श्रेष्ठिवर्यश्रीयुतवाडीलाल दौलतराम, गाधी वाडीलाल चतुर्भुज, भावनगरस्थ हीराचन्द देवीचन्द वर्धाजी, राजमल्ली, लखमाजी तलजी, हिन्दूजी हकमाजी, हकमाजी मोतीजी, अन्दाजी सवाजी, श्रीमती लीलावती देवी, गिरधरलाल त्रीकमलालप्रभृतिभिः श्रावकरत्नैर्निजद्रव्यसहायता दत्ता, अतस्तेषामुपकृतिः स्वीक्रियते ।

एतन्मुद्रणसमये तिसृणां पूर्वोक्तसंस्थानां व्यवस्थापकैर्यैः सज्जनशिरोवतसैर्यानि ग्रान्यादर्शपुस्तकानि दत्तानि तेषामप्युपकारः स्वीक्रियते—

चीरसंवत् २४६५ धर्मस. १६

ज्येष्ठवदि ७ सोमवार

भावनगर (काठियावाड)

व्यवस्थापकैः

श्रीयशोविजयज्ञेनग्रन्थमालायाः

ॐ अहम् ।

श्रीनलायनस्य विषयानुक्रममणिका ।

विषयाः	पत्राङ्काः	विषयाः	पत्राङ्काः
१. महान्तरणम् ।	१	१० दण्डप्रतिगोघाय स्कन्दकाचार्यस्यागमनं,	९
२. नलवर्णनम् ।	२	शिल्याणां यन्त्रपीलनं, शापश्च । ...	१०
३. नलस्य गुणवर्णनम् ।	३	११ पथिकेन कृतं नलस्योत्रे कस्याश्चिद् भूपाल-	११
४. नलस्य विलासः ।	४	वालिकाया वर्णनम् ।	१२
५. तापस्यानां कुशलार्थं नलस्य प्रश्ना मुनीनां चा-	५	१२ पान्थकथितैर्दृत्तान्तैः स्मरविहलो नलः । ...	१३
मगान् नलस्य परिचयः ।	६	१३ नवरात्रोत्सवाय मेरुगिरिं गता शारदा । ...	१४
६. कन्त-महाकण्डयोः क्रयमद्वेषस्य वाराधना । ...	७	१४ नलं प्रति हंसस्यागमनम् ।	१५
७. नल-कौशिकवर्णनम् ।	८	१५ नलसमीपे वनपालिकया मुणाललतिक्रिया कृतं	१६
८. नल-कौशिकवर्णनम् ।	९	वनवर्णनम् ।	१७
९. नल-पथिकयोर्गोलापः ।	१०	१६ वनवर्णनम्, हंसयुथस्य आगमनम्, नलेन	१८

- ६६ नलस्य उत्कर्षः कलिं ज्वालयति । ... ७६
 ६७ छिद्रं लब्ध्वा कलेरङ्गप्रवेशः नलस्य द्यूतक्रीडा च । ७७
 ६८ द्यूतार्थं दमयन्त्याः शोच । ... ७८
 ६९ द्यूतदोषाणि ... ७९
 ७० वाग्द्यूतस्य दोषाणि ... ८०
 ७१ कले. छिद्रप्रवेशात् प्रतिज्ञाभ्रष्टो नलः । ... ८१
 ७२ दमयन्त्याः कुबरस्य द्यूतावरोधनार्थमुपदेश ।... ८२
 ७३ दमयन्त्यै केशिन्याः सान्त्वनम् । ... ८३
 ७४ दमयन्ती स्वसंततिं पितृगृहे प्रेषयति । ... ८४-८५
 ७५ दमयन्ती कोशादीन् रिक्तीकरोति कूबरेण
 च राल्यादिकं प्राप्तम् । ... ८६
 ७६ नलेन सह गन्तुं कूबरं दमयन्ती प्रार्थयति । ... ८७
 ७७ कर्माधीनमेव सर्वम् । .. ८८
 ७८ दमयन्त्या सह राल्यपरित्यक्तो नलः गंगातटे । ८९
 ७९ विपरीते कर्मणि सर्वं विपरीतमेव । .. ९०
 ८० श्वशुरगृहनिवासाय दमयन्त्याः प्रेरणा । ... ९१

- ८१ दमयन्त्यास्त्यागे नलस्य निश्चयः । ... ९२
 ८२ पतिविरहे जातशङ्का दमयन्ती । ... ९३
 ८३ भीमजात्यागे विवदमानो नल । ... ९४
 ८४ दमयन्तीत्यागः । ... ९५
 ८५ शोकग्रस्तो नलः । ... ९६
 ८६ कर्कोटकसर्पेण कुब्जीकृतो नलः । ... ९७
 ८७ विकृतसर्परूपं त्यक्त्वा प्रकटीभूतो मनुजः । ... ९८
 ८८ मनुजरूपेण पितृव्येन प्रकटीकृतं कुब्जरूपकारणम् । ९९
 ८९ नलस्य गजताडनम् । ... १००
 ९० गजे नलस्य विजयः । .. १०१
 ९१ नलत्यागानन्तरं दमयन्त्या दशाः । ... १०२
 ९२ दमयन्त्या विरहदशा । ... १०३
 ९३ नलविरहानन्तरं दमयन्त्या विलापः । ... १०४-१०६
 ९४ अजगरेण ग्रस्ता दमयन्ती । ... १०७
 ९५ अजगरोदरात् किरातेन निष्काशिता दमय-
 न्ती कामेच्छुः किरातश्च । ... १०८

१०६ दमयन्ती किरानमुपदिशति ..	१०९	१०७ भीमदूताभ्यां शोधिता दमयन्ती । ...	१४४
१०७ किरानस्य गन्धकारः वामघनेन च भस्माव- दोषीकृतो किरान । ...	११०	१०८ कुण्डिनपुरं गता दमयन्ती निवेदितं च तया सर्ववृत्तान्तम् । ..	१४५
१०८ यणिकमार्गेण सह गच्छन्ती दमयन्ती, वन- विष्णुरेव भिन्नः सार्य । ...	१११	१०९ नलशोधने आश्वासनम् । ..	१४६-१४७
१०९ चारणध्रमणान् दमयन्ती पूर्वपरिचयं कारयति । ११२-११३	११२	११० नलशोधने तिलकमञ्जर्या उदाहरणम् ।	१४८-१५०
११० चारणध्रमणैराश्रमिता दमयन्ती । .	११३	१११ नलशोधनम् । ...	१५१
१११ दमयन्त्या आश्रयमनाय चारणध्रमणैः रुधितं शाकुन्तलाग्यातकम् । .	११५-१२३	११२ नलशोधने दूतसमागमः । ..	१५२
११२ दमयन्त्या आश्रयमनाय भास्करशिष्येण रुधिता कलारयाः कथा । ...	१२४-१३६	११३ दूतयोरुपालम्भः । ...	१५३
११३ मुनैर्वननाद् दमयन्त्या कृता शान्तिप्रसोरा- राधना । ..	१३७	११४ शोकेन व्याकुलो नलः । ...	१५४
११४ दमयन्त्येव चारणध्रमणेण रुधितं निजमुन्- वेषयन्तारणम् । ...	१३८-१३९	११५ अयमेव नल इति दूतयोः प्रतीतिः ।	१५५
११५ पुण्डिनं प्रति गच्छन्ती दमयन्ती । ...	१४०-१४२	११६ कुण्डिनपुरे दूतयोः प्रत्यागमनं नलवृत्तान्त- कथनं च । ...	१५६
११६ भीमभूपतिना श्रुतो नल्यैर्दभ्यैर्वियोगः ।	१४३	११७ कुञ्जरूपस्य नलस्य संदेशान् श्रुत्वा विल- पन्ती दमयन्ती । ...	१५७
		११८ नलप्राप्त्यर्थं भीमभूपतिना आराधितः स्वय- म्बरविधिः । ..	१५८

- विवृतो हंसश्च । ... १५
 १७ हंसविषये नलस्य विभ्रमम्, हंसपत्न्या हंस-
 मोचनार्थं कृता प्रार्थना व्योम्नि जाता दिव्यभारती च । १६
 १८ हंसीं प्रति नलस्य कथनम्, मुक्तो राजहंसः
 तेन कृतं विदर्भनृपस्य वर्णनम् । ... १७
 १९ भीमनृपेन अपत्यार्थमारधिता चक्रेश्वरी तस्या
 आगमनं वरप्रदानं च दमनकमुनेश्चागम । ... १८
 २० दमनकमुनेर्गमनम्, दमयन्त्याश्च जन्म । १९
 २१ दमयन्त्याः क्रीडनम्, नल-राजहंसयोर्विवादश्च । २०
 २२ कुण्डिनं प्रति राजहंसस्य गमनम् । ... २१
 २३ कुण्डिनपुरे आगतो हंसः दमयन्त्ये नलवर्णनं च । २२
 २४ हंसविषये दमयन्त्या विभ्रमम्, नलस्य परि-
 चयार्थं प्रार्थितो हंसश्च । ... २३
 २५ दमयन्तीसमीपे कृतं पक्षीराजेन नलनृपस्य वर्णनम् । २४-२७
 २६ हंसस्य नलसमीपे गमनम् । ... २८
 २७ नल-दमयन्त्योर्विरहाग्निः । ... २९
 २८ कुण्डिनाधीनेन दमयन्त्याः स्वयम्बरार्थं

- प्रेषिता दूताः । ... ३०
 २९ दमयन्त्याः स्वयम्बरे नलनृपस्य प्रयाणम् ... ३१
 ३० दमयन्त्याः स्वयम्बरकाले हिमाद्रौ नारदपुर-
 न्दरस्योर्वर्त्तिलापः । ... ३२
 ३१ दमयन्त्याः स्वयम्बरकाले इन्द्रादीनां पृथ्वी-
 पीठगमनम् । ... ३३
 ३२ पृथ्वीपीठागतानां इन्द्रादीनां मन्त्रबलेन नलेन
 स्तम्भिता सेना । ... ३४
 ३३ दमयन्त्याः स्वयम्बरकाले इन्द्रादीनां नल-
 समीपे आगमनम् । ... ३५
 ३४ दमयन्त्याः स्वयम्बरकाले इन्द्रादीनां नलाय
 दमयन्तीद्वैत्यार्थं आह्वा । ... ३६
 ३५ दैत्याय नारदमुनेः प्रेरणा । ... ३७
 ३६ दैत्याय विचारमग्नौ नलः । ... ३८-३९
 ३७ नल-भीमयोः समागमः । ... ४०
 ३८ दिक्पालकार्यार्थिनः नलस्य कुण्डिनपुरप्रवेशः । ... ४१

६६ नलस्य उत्कर्षः कलिं ज्वालयति । ...	७६	८१ दमयन्त्यास्त्यागे नलस्य निश्चय । ...	१२
६७ छिद्रं लब्ध्वा कलेरङ्गप्रवेशः नलस्य द्यूतकीडा च ।	७७	८२ पतिविरहे जातशङ्का दमयन्ती । ...	१३
६८ द्यूतार्थं दमयन्त्याः शोचः । ...	७८	८३ भीमजात्यागे विवदमानो नल । ...	१४
६९ द्यूतदोषाणि . . .	७९	८४ दमयन्तीत्यागः । ...	१५
७० वाग्द्यूतस्य दोषाणि ..	८०	८५ शोकग्रस्तो नलः । ..	१६
७१ कले छिद्रप्रवेशात् प्रतिज्ञाभ्रष्टो नलः । ...	८१	८६ कर्कोटकसर्पेण कुब्जीकृतो नलः । ...	१७
७२ दमयन्त्याः कुबरस्य द्यूतावरोधनार्थमुपदेश ।...	८२	८७ विहृतसर्परूपं त्यक्त्वा प्रकटीभूतो मनुजः । ...	१८
७३ दमयन्त्यै कोशिन्याः सान्त्वनम् । ...	८३	८८ मनुजरूपेण पितृव्येन प्रकटीकृतं कुब्जरूपकारणम् । १९	
७४ दमयन्ती स्वसंततिं पितृगहे प्रेषयति । ...	८४-८५	८९ नलस्य गजताडनम् । ..	१००
७५ दमयन्ती कोशादीन् रिक्तीकरोति कूबरेण च राज्यादिकं प्राप्तम् । ...	८६	९० गजे नलस्य विजयः । ..	१०१
७६ नलेन सह गन्तुं कूबरं दमयन्ती प्रार्थयति । ...	८७	९१ नलत्यागानन्तरं दमयन्त्या दशा । ...	१०२
७७ कर्माधीनमेव सर्वम् । ...	८८	९२ दमयन्त्या विरहदशा । ..	१०३
७८ दमयन्त्या सह राज्यपरित्यक्तो नलः गंगातटे ।	८९	९३ नलविरहानन्तरं दमयन्त्या विलापः । ...	१०४-१०६
७९ विपरीते कर्मणि सर्वं विपरीतमेव । ...	९०	९४ अजगरेण ग्रस्ता दमयन्ती । .	१०७
८० श्वशुरगृहनिवासाय दमयन्त्याः प्रेरणा । ...	९१	९५ अजगरोदरात् किरातेन निष्काशिता दमयन्ती कामेच्छुः किरातश्च । ...	१०८

१६ दमयन्तीः क्षिप्रानमुपदिशति ...	१०९	१०७ भीमदूताभ्यां शोधिता दमयन्ती । ...	१४४
१७ क्षिप्रानस्य यत्नात्कारः यासवेन च भस्माव- नेर्गच्छति । ...	११०	१०८ कुण्डिनपुरं गता दमयन्ती निवेदितं च तथा सर्ववृत्तान्तम् । ..	१४५
१८ गणिष्वार्थेन सह गच्छन्ती दमयन्ती, वन- मिन्पुरम् । ...	१११	१०९ नलशोधने आश्वासनम् । ..	१४६-१४७
१९ चारणधर्मणान् दमयन्ती पूर्वपरित्यजं कारयति । ११२-११३	११२	११० नलशोधने तिलकमञ्जरी उदाहरणम् ।	१४८-१५०
१०० नारणधर्मणैराश्रयिता दमयन्ती ।	११४	१११ नलशोधनम् । ...	१५१
१०१ दमयन्त्या आश्वामनाय चारणधर्मणोः कथितं शाकुन्तलाव्यानकम् । ...	११५-१२३	११२ नलशोधने दूतसमागमः । ..	१५२
१०२ दमयन्त्या आश्वामनाय भास्करशिष्येण कथिता कलारयाः कथा । ..	१२४-१३६	११३ दूतयोरुपालम्भः । ...	१५३
१०३ मुनेर्यचनाद् दमयन्त्या कृता शान्तिप्रभोरा- गमना । ...	१३७	११४ शोकेन व्याकुलो नलः । ..	१५४
१०४ दमयन्त्येनं नारणधर्मणेण कथितं निजमुन- येनयस्ताम् । ...	१३८-१३९	११५ अयमेव नल इति दूतयोः प्रतीतिः ।	१५५
१०५ दृष्टिनां प्रति गच्छन्ती दमयन्ती । ..	१४०-१४२	११६ कुण्डिनपुरे दूतयोः प्रत्यागमनं नलवृत्तान्त- कथनं च । ..	१५६
१०६ भीमभूतिना भूतो नलवैरभेदिवियोगः ।	१४३	११७ कुञ्जरूपस्य नलस्य संदेशान् ज्ञात्वा विल- पन्ती दमयन्ती । ...	१५७
		११८ नलप्राप्त्यर्थं भीमभूतिना आराधितः स्वय- म्बरविधिः । ...	१५८

११९ द्रुतमुखात् भीमजायाः स्वयम्बरं ज्ञात्वा चलितः कुब्जः । . . .	... १५९-१६०	१३१ पुनरपि द्यूतक्रीडनम् । .	...	१७४
१२० कुब्जरूपात् नलेदेहात् निर्गतः कलिः ।	... १६१	१३२ निजां राजधानीं प्राप्तो नलः । ...	...	१७५
१२१ कुण्डिनपुरमागतो नलः ।	... १६२	१३३ पुष्कराय राज्याद्धं ददाति नलः ।	...	१७६
१२२ कुब्जरूपधारिणे नले विभ्रमः ।	... १६३	१३४ कल्याणिकमहोत्सवे गतो नलः ।	...	१७७
१२३ नलपरीक्षा ।	... १६४	१३५ श्रुतसागरेण दत्ता धर्मदेशना ।	...	१७८
१२४ कुब्जदमयन्त्योर्विवादः ।	... १६५-१६७	१३६ धर्मदेशनान्तरे नलस्य पूर्वभवकथनम् ।	...	१७९-८२
१२५ निजरूपं प्राप्तो नलः ।	... १६८	१३७ नलस्य भवान्तरप्रेक्षणम् ।	...	१८३
१२६ नलदमयन्त्योर्विवादः ।	... १६९	१३८ नलस्य वैराग्यभावना ।	...	१८४
१२७ सभामध्ये नलस्य आगमनम् ।	... १७०	१३९ इन्द्रसेनस्य राज्याभिषेकः ।	...	१८५
१२८ नलस्य गङ्गातटगमनम् ।	... १७१	१४० नलस्य दीक्षा, श्रुतशीलादीनां वनवासश्च ।	...	१८६
१२९ पुष्करं प्रति द्रुतस्य गमनम् ।	... १७२	१४१ साचवीशिरोमणिदमयन्त्याः कालधर्म ।	...	१८७
१३० क्षेत्रपालदर्शनम् ।	... १७३	१४२ प्रशस्तिः ।	...	१८८

॥ ॐ अहम् ॥

शास्त्रविद्यारद-जैनाचार्यश्रीविजयधर्मस्वरिगुरुवरेश्वरो नमः ।
श्रीमाणिक्यदेवस्वरिप्रणीतं

नलायनम् ।

(कुवेरपुराणेत्यपरनामकम्)

जयति जयति देवः केवलज्ञानमूर्तिर्मदमदनविजेता शाश्वतो वीतरागः ।
जयति कुमुदशुभा भारती भूरिभावा जयति कविकुलानां कोमलो वाक्प्रपञ्चः ॥ १ ॥
दुरितदलनमञ्जः मल्लनोद्धारधीरो धनवितरणवीरो धर्मविश्रामशास्त्री ।
जयति जगति नित्यं निश्चलो निष्कलङ्कः सकलकलुषहारी लोकपालः कुवेरः ॥ २ ॥
सुग्निर्यैर्नवदुग्धमुग्धमधुरैः शुभ्रैर्यशोभिर्जगद् ग्रथक्रे कलिकालकल्मषमपीविक्षेपिभिर्निर्मलम् ।
स श्रीमानलरूपतेर्भगवतः पूर्वावतारः कृती नित्यं मद्गलमातनोतु भवतां राजा नलो नैषधः ॥ ३ ॥

तस्यैवेदं भुवनविदितं चारु चित्रं चरित्रं भैमीभर्तुर्ललितमखिलं निस्तुषं नैषधस्य ।

आचन्द्रार्कं कलिमलहरं श्रूयतां सावधानैः सा सान्निध्यं सृजतु जननी सर्वदा सारदा वः ॥ ४ ॥

अत्रैव भरतक्षेत्रे भरतान्वयभूषणः । अभूत् कालेऽवसर्पिण्यां निषधेषु नलो नृपः ॥ ५ ॥

समग्रगुणसम्पूर्णाः सर्वावयवसुन्दरः । निःशेषपुरुषार्थज्ञो निखिलागमपारगः ॥ ६ ॥

धनुर्धरगुणोत्तंसो राजर्षिकुलदीपकः । पृथिवीतलभृङ्गारो दुर्जनौघदवानलः ॥ ७ ॥

पयोधिगुणरत्नानां पर्जन्यः स्रक्तविश्रुपाम् । पवनः शत्रुवृक्षाणां पतङ्गः शस्त्ररोचिषाम् ॥ ८ ॥

मनोभूरिव सौभाग्ये मधवानिव शासने । मृगेन्द्र इव सोमत्वे मार्त्तण्ड इव तेजसि ॥ ९ ॥

सुमेरुरिव शैलानां चिन्तामणिरिवाश्मनाम् । कल्पद्रुखिव वृक्षाणां प्रधानः पृथिवीभुजाम् ॥ १० ॥

इत्यपि गते काले ग्रामाकरपुरादिषु । अद्यापि कीर्त्तनैर्यस्य भूपितं भाति भूतलम् ॥ ११ ॥

सूर्यपाका रसवती नलाख्यं च दुरोदरम् । स चाश्वहृदयो मन्त्रो यस्याद्यापि हि विश्रुतः ॥ १२ ॥

अद्यापि यत्कृतं द्यूतं दीव्यन्ति दिवि देवताः । व्योमचर्मण्यसङ्कीर्णं कीर्णतारवराटके ॥ १३ ॥

अद्यापि यस्य शिक्षन्ते तुरङ्गमगतिभ्रमान् । नद्यश्चोत्तालवातूलैर्वान्यावर्त्तैश्च वायवः ॥ १४ ॥

यदिग्विजययात्रासु सैन्यसम्भारभारितः । अद्यापि वर्त्तते गात्रैः कूर्मः सङ्कोचवामनैः ॥ १५ ॥

बहृत्यद्यापि यजैत्रयात्राभरविनम्रितः । नागराजो वपुर्दण्डं कुण्डलाकारविभ्रमम् ॥ १६ ॥

अद्यापि यन्त्रयाणेषु तुरङ्गमुरखण्डितम् । सुधांशौ दृश्यते लीनं लाञ्छनच्छब्दना रजः ॥ १७ ॥
 नूनं नलममो राजा न भूतो न भविष्यति । कोऽपि तत्तद्गुणो नान्यः श्रूयते कथमन्यथा ? ॥ १८ ॥
 श्रीगान्तिरिव दुःस्वप्नं महाविषमिवेन्द्रजित् । हरत्यहरहः पापं नलः स्मरणमात्रतः ॥ १९ ॥
 यत्पुण्यं जाद्वीक्षानाद् यत्पुण्यं गुरुपूजनात् । यत्पुण्यं ग्राणिनां त्राणात्तत्पुण्यं नलकीर्त्तनात् ॥ २० ॥
 निदाघे चन्दनं हृद्यं हृद्या वर्षासु मालती । पिकध्वनिर्मयी हृद्यः सदा हृद्यं नलायनम् ॥ २१ ॥
 यथा श्रेयम्करं दानं यथा पापहरं तपः । यथा औचकरं शीलं तथैव नलकीर्त्तनम् ॥ २२ ॥
 एरूनः शकुनाः गर्वे मुप्रगान्ताः फलप्रदाः । कार्यकाले नलस्यैकं नामग्रहणमन्यतः ॥ २३ ॥
 भरतश्चार्जुनश्चैव वैष्णवश्च पृथिवीपतिः । नलश्च नैपद्यो राजा यात्रायां सिद्धये स्मृताः ॥ २४ ॥
 अभीमं भीममयुक्तममरालं मरालवत् । न कस्य विस्मयं दत्ते वाच्यमानं नलायनम् ॥ २५ ॥
 निर्मलं धीरललितं विद्यालं विश्वविश्रुतम् । पुण्यश्लोकस्य राजर्षेः कीर्त्तनं कालिनाशनम् ॥ २६ ॥
 मध्ये धर्मस्य ज्ञानेश्च चतुर्थं च तथारके । वीरसेनसुतो राजा नलो राज्यमपालयत् ॥ २७ ॥
 मृदन् विदितविश्वामं वयः षोडशवर्षिकम् । वपुषा वृषभस्कन्धः स प्रजानां प्रियोऽभवत् ॥ २८ ॥
 रूष्पनिर्जितनामन्ये मलयवादिनि राजनि । तस्मिन् मनोरथातीतं प्रजाः मौह्यं प्रपेदिरे ॥ २९ ॥
 स्यामन्येन च यमृद्ध्या च मौरान्येन शिवेन च । आर्यावर्त्तः परां कीर्त्तिं दंशो देशेषु लब्धवान् ॥ ३० ॥

वापीकूपप्रपाराममठप्रासादसाधकैः । जनानां जग्गुरारम्भैर्धर्मैरेव वासराः ॥ ३१ ॥
नानामाङ्गल्यनिर्वृत्तनान्दीनिर्घोषनिर्भराः । निरन्तरोत्सवा ग्रामा रेजुर्विपुलसम्पदः ॥ ३२ ॥
अतीत्य विपभृल्लोकमतिक्रम्य सुरालयम् । धर्मार्थकामसंपन्ना रेजे राजन्वती मही ॥ ३३ ॥
काले कृषीबलापेक्षं पट्टपुर्वीरि वारिदाः । स्वचक्रपरचक्रोत्थं भयं स्वप्नेऽपि नाभवत् ॥ ३४ ॥
असूत वसुधा क्षेत्रैः सस्यं रत्नानि खानिभिः । आकरैः सारभाण्डानि काननैः करिपोतकान् ॥ ३५ ॥
आसन् सप्रत्यया देवाः सप्रभावास्तपस्विनः । सविद्याः पाठकाः प्रायः सधना गृहमेधिनः ॥ ३६ ॥
धेनवः क्षीरवर्षिण्यः शाखिनश्च सदाफलाः । अधीणसलिला नद्यो जीवत्पुत्राश्च योषितः ॥ ३७ ॥
आरामाद् व्याकुलो नान्यो नाश्वत्थः पिष्पलात्परः । न कश्चिदितरश्चासीत् सरोगः सरसीरुहात् ॥ ३८ ॥
आसीद्वन्धस्तडागानां वाद्यानां तलताडनम् । छेदस्तु कनकस्यैव दण्डश्छत्रस्य केवलम् ॥ ३९ ॥
कौटिल्यं केशपाशेषु काठिन्यं कुचमण्डले । चञ्चलत्वं च नेत्रेषु स्त्रीणामेव व्यवस्थितम् ॥ ४० ॥
कलुषः कुटिलः कुण्ठः कितवः क्रोधनः कुधीः । कुतघ्नः कृपणः क्रूरः कठोरः कोऽपि नाभवत् ॥ ४१ ॥
वासरेभ्यो नमस्तेभ्यः सार्वभौमः स येष्वभूत् । धन्यास्तेऽपि निधीतं यैर्जनैस्तद्वचनामृतम् ॥ ४२ ॥
स कथं वर्ण्यते राजा यद्गुणग्रहणोद्यमे । प्रीतिगद्गदकण्ठानां स्खलन्ति विदुषां गिरः ॥ ४३ ॥
तस्यैव हि विराजन्ते नलस्य गुणवर्णनाः । स्वर्गभोगोपभोगानां भोक्ता भूमिस्थितोऽपि यः ॥ ४४ ॥

येनान्तरूपमप्यन्या मुपराणोऽपि निजिताः । पार्थिवेषु वभूवैकः स पृथ्व्यां केवलं नलः ॥ ४५ ॥

अथवा यः नहन्त्यायः अतमन्युः अतक्रतुः । वज्रपाणिः मुनासीरो मधवा मेघवाहनः ॥ ४६ ॥

यः रुन्पयुलक्षणि कामेननुगतानि च । चिन्तामणिसहस्राणि ग्रमादेन ग्रयच्छति ॥ ४७ ॥

सौऽपि यस्य श्रियायेमपरमान्नं जियन्मतः । अचिन्तितातिथीभावप्रतिपत्तिं प्रपन्नवान् ॥ ४८ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)

सर्वस्यं ददताऽपि येन नमरे दत्तं न शुष्ठं द्विषां कौलीनाद् विभयांवभूव भुवने धीरेषु धुर्योऽपि यः ।

यः प्राज्ञोऽपि परापवादविषये मूर्खेषु मुख्योऽभवत् येनोच्चैः गिरसापि कीर्त्तिममेयं चक्रे विनम्रं गिरः ॥ ४९ ॥

गदार्थेऽपि चन्द्रमानुभिर्गिरि क्षीराब्धिपूर्णेऽपि प्रालेयैरिव कैरवैरिव दृढन्मुक्ताकलापैरिव ।

प्रेक्षद्भिर्भाभेन यस्य परितः स्फीतैर्यगोभिर्जगत् पूतं श्रोतितमाततं शिगिरितं संवासितं भूपितम् ॥ ५० ॥

यस्मादमोघमहसः कनकोत्करेषु प्राप्तेषु मार्गणगणैर्गणनातिगेषु ।

उन्तूतभृगिरकालमहाभरेण व्रीडानतानन इवाजनि कल्पवृक्षः ॥ ५१ ॥

अथर्मा ग्रन्थेदन्तुद्दिनरहितः कम्पमहिमा विना दीक्षां मौनं निरुपधिविधिः स्तम्भविभवः ।

अग्रेदो गानाणामनिगमवमादश्च सुतरामरीणां स्त्रीणां च प्रभवति यमालोक्य चलिनम् ॥ ५२ ॥

अग्निनिहृत्तुः प्रौढपर्यट्पीठे मदकलकरिर्गणप्रेरितेनैव येन ।

निगवधिनिसवधं निर्भयं निर्विकल्पं गणभुवि विजयश्रीर्वीर्यवीरेण भुक्ता ॥ ५३ ॥

आदितः कथनमेव मज्जातं हेतिशब्दमथ के कृतवन्तः ।

श्रद्धधानहृदि वीरवरः सन् यत्र वै वितरणे च रणे च

॥ ५४ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने प्रथमउत्पत्तिस्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

स दिग्विजयमुद्दामं चक्रे शैशवशेषवान् । विदधे चाक्षयं कोशं कुशलः कोशलेश्वरः ॥ १ ॥
 ददौ दयितमुद्दामं दानं सततमर्थिनाम् । चकार प्रतिपूर्वाणां दानं सततमर्थिनाम् ॥ २ ॥
 दूरं दर्शितवान् वीरः प्रतिपत्तिं सदा सताम् । प्रतिपाद्य विपक्षाणां प्रतिपत्तिं सदासताम् ॥ ३ ॥
 विहाय देशमादेशं बलं मुक्त्वा च कम्बलम् । चरणं च रणं मुक्त्वा भेजिरे यस्य वैरिणः ॥ ४ ॥
 स्वतन्त्रः कृतवान् क्रीडां न्यस्ततन्त्रः स मन्त्रिषु । सौभाग्यसुन्दरः श्रीमान् राजा भोगपुरन्दरः ॥ ५ ॥
 पुरोपवनवल्लीषु वारनारीवृतः स्वयम् । कदाचिदाचरत्युच्चैः पुष्पावचयविभ्रमम् ॥ ६ ॥
 इत्थं वीरविलासेन साम्राज्यं तस्य भुञ्जतः । सेवावसरवेदीव प्रावृट्कालः समाययौ ॥ ७ ॥
 आसीद् गर्जति पर्जन्ये षड्जस्वरविराविणाम् । तूर्यत्रयमयी रम्या क्रीडा कापि कलापिनाम् ॥ ८ ॥

बहुलं चक्रवर्चके चम्पकं तोमरोपमम् । केतकं कर्णिशरवत् पुष्पास्त्रः प्रोपितास्त्रियाम् ॥ ९ ॥
 पतन्मिन् ममये राजा दिने कचिददुर्दिने । प्रकाशकुट्टिमस्कन्धमध्यासामास नैपथः ॥ १० ॥
 विद्वद्भिरनारीभिर्वयस्यैर्वरेवत्रिभिः । वृत्तो वैणविकैर्विष्वक् वैतालिकात्रिद्रूपकैः ॥ ११ ॥
 श्रुतशीलममानेन महामित्रेण मन्त्रिणा । महितः श्रुतशीलेन सालङ्कायनमनुना ॥ १२ ॥
 विश्वं विलोकयन् वर्षाविभूतिभरभूषितम् । ददर्श दूरतो वृद्धान् बहूनापततो मुनीन् ॥ १३ ॥
 ते रुडारतरोत्तुङ्गजटामृगुटमौलयः । बहन्त इव सत्राग्निं रेजिरे भस्मभूषणाः ॥ १४ ॥
 द्वापरप्राप्ताः कृताव्यास्ते ग्रत्युद्गम्य पुरोधसा । वर्णाश्रमगुरुं द्रष्टुं प्रविशन्ति स्म विस्मिताः ॥ १५ ॥
 कर्णधारैरिव द्वाःस्थैर्वैश्वक्शान्तराणि ते । वार्द्धिद्वीपान्तराणीव दिग्मूढास्तत्र निन्यरे ॥ १६ ॥
 महन्मथिखरं शुभ्रं कैलासमिव ते परम् । ग्रामादमधिरोहन्तः परिश्रान्तास्तपस्विनः ॥ १७ ॥
 मग्नरूपदपानास्ते दूरं दुस्तरदर्शिनः । जग्मुर्नगनदभ्रान्त्या प्राप्य नीलाशमकुडिमम् ॥ १८ ॥
 रूपाणवाणत्तूणीरप्रमुखान्यायुधानि च । छत्रप्रकीर्णकादीनि नरेन्द्रकुदुनि च ॥ १९ ॥
 सिप्राचयकमृङ्गारपारीप्रायाणि कोटिशः । पात्राणि च पवित्राणि रत्नरौप्यमयानि च ॥ २० ॥
 चक्रोर्ग्रीरचक्राङ्गपिरुपारापतादिकान् । भूषितान् भ्रमतः स्वैरं मत्तान् क्रीडापतत्त्रिणः ॥ २१ ॥

दृढशुस्तत्र दिव्यादि वस्त्वैकैकं महीपतेः । आजन्मतोऽपि नामापि यस्य स्वमेऽपि न श्रुतम् ॥ २२ ॥ (चतुर्भिः कलापकम्)

कर्पूरगन्धरुद्धेन नीरन्ध्रागरुधूपिना । जग्मुस्ते मध्यमार्गेण श्रीखण्डक्षोदधूलिना ॥ २३ ॥
 प्रत्यासन्नमिव स्वर्गं दूरस्थमिव भूतलम् । कस्तथाविव चन्द्रार्कौ ते तत्रारुह्य मेनिरे ॥ २४ ॥
 विकीर्य फलपुष्पाणि निषिण्णानासनेषु ताञ् । दत्ताशिषः स्वयं प्रोचे वर्णाश्रममुनिर्मुनीन् ॥ २५ ॥
 कच्चिद् वः कुशलं विब्वक् सशिष्याणां तपोधनाः । वनेषु वसतां नित्यं कुर्वतां दुस्तपं तपः ॥ २६ ॥
 पुण्याश्रमद्रुमाणां च कदाचिन्नोपपद्यते । वज्रानलानिलव्यालजलादिभ्यः पराभवः ॥ २७ ॥
 स्नेहेन मुनिकन्याभिः पुत्रवत्परिवर्द्धिताः । व्यालुब्धकहिंस्रभ्यो निर्भया भवतामगाः ॥ २८ ॥
 आर्याः ! ग्रीतोऽस्मि शुष्माकं स्वयमेवोपसर्पणात् । प्रादुर्भावात् पयोदानां छायाया पथिको यथा ॥ २९ ॥
 पुराणपातकध्वंसी भविष्यत्फलसूचकः । सम्भावयति नाभव्यं सर्वतीर्थमयोऽतिथिः ॥ ३० ॥
 एतदेव मनुष्यत्वं संविभागो यदर्थिनाम् । स्वीदरम्भरितावर्जं किमन्यत्पशुलक्षणम् ? ॥ ३१ ॥
 विभवस्य फलं धर्मो धर्मस्य त्रिभवः फलम् । कार्यकारणयोगोऽयमन्योऽन्यं वृक्षबीजवत् ॥ ३२ ॥
 बीजं क्षेत्रे धनं पात्रे वपतां वृद्धिकाङ्क्षया । केवलं कृषिधर्मोऽयं परोपकरणं कुतः ? ॥ ३३ ॥
 त्रयाणां नोपसर्पन्ति गृहाण्यतिथिदेवताः । कीनाशनानामव्यानां यद्वा हत्यापवादिनाम् ॥ ३४ ॥
 यौवनं विधवास्त्रीणां फलं वनमहीरुहाम् । धनं कृपणलोकानां ब्रूते वन्ध्यं विधेः श्रमम् ॥ ३५ ॥
 यस्य नार्त्तपरित्राणं यस्य नातिथिपूजनम् । यस्य नात्मीयसामर्थ्यं सत्यं स पुरुषाधमः ॥ ३६ ॥

अय मे पितरः प्रीता अय मे श्रीः स्वयम्बरा । अद्याहं कृतकृत्योऽस्मि यौष्माकीयममागमात् ॥ ३७ ॥
 तद् ब्रूव मम के यूयं कुतो वा काननान्तरात् ? । किमर्थमयमायामः ममादेशकरे मयि ॥ ३८ ॥
 इयं क्षिणिरियं लक्ष्मीरिदं राज्यमिदं गृहम् । युष्मत्प्राप्तिप्रसादस्य क्रियतां केन निष्क्रयः ? ॥ ३९ ॥
 ललितोदारधीरं तद् वामयं श्रुत्वा विगाम्पतेः । ततो वाचयमाः प्रीताः प्रत्यवोचन् विचक्षणाः ॥ ४० ॥
 निषिध्यन्त ! निषिद्धारं ! भूचन्द्र ! तव दर्शनात् । अद्यतमपि संवृत्तं जानीहि कुशलं हि नः ॥ ४१ ॥
 सदाकलम्य नुप्तस्य सुमनोद्वन्द्वमालिनः । तव कल्पद्रुमस्येव दुर्लभं देव ! दर्शनम् ॥ ४२ ॥
 कलापान् विमलः मौम्यः मुवृत्तो दधद्रुःखहन् । देव ! त्वमिन्दुरुत्पन्नो वीरसेनकुलोद्भवेः ॥ ४३ ॥
 रुगाग्रनिगिता व्राणा बुद्धिश्च तव नैषध ! । दानशक्त्या च कीर्त्या च त्वयाऽऽज्ञाः परिपूरिताः ॥ ४४ ॥
 दण्डभृद् धनदो भाम्बान् प्रचेताश्च त्वमेव हि । चतुर्णां लोकपालानामेकं रूपं भवान् भुवि ॥ ४५ ॥
 यमभृन् पद्मनाभा च यमिनी पद्मलोचना । महापद्मप्रदा देवी पद्मानि च सति त्वयि ॥ ४६ ॥
 पदपद्मयुगं युष्टं ममृदा येन सेव्यते । म निर्धनोऽपि लक्ष्मीनां समुदायेन सेव्यते ॥ ४७ ॥
 मन्मथारि कुवचानः मन्त्रात त्वं कलारमः । सरलाशयताभासः गभातारोरुमाहसः ॥ ४८ ॥
 इयं शक्तिरियं भक्तिरियं प्रज्ञा च तावकी । श्रितौ कस्य नृपस्याद्य दृश्यते श्रूयतेऽथवा ? ॥ ४९ ॥
 शृङ्गिणां यतयस्तीर्थं यतीनां गृहमेधिनः । पुण्यश्लोकं ममालोक्य त्वामद्य मुदिता वयम् ॥ ५० ॥

(पट्टवन्धः)

शृणु राजन् ! पुरा पृथ्व्यां पार्थिवौ प्रथितान्वयौ । वीरौ कच्छमहाकच्छौ मुक्तसङ्गौ मनस्विनौ ॥ ५१ ॥
भजतः स्म महाभक्त्या भगवन्तं स्मरान्तकम् । शिवं शङ्करमव्यक्तं जटामुकुटमण्डितम् ॥ ५२ ॥
दिगम्बरं दुराराध्यं महादेवं महेश्वरम् । आदिनाथं जगन्नाथं वृषस्कन्धं वृषध्वजम् ॥ ५३ ॥
तयोराराधनप्रीतः पुण्डरीको गणेश्वरः । दिदेश चतुरो वेदान् श्रेष्ठं च शिवशासनम् ॥ ५४ ॥
तौ महर्षिषु मुख्यत्वं प्रपन्नावार्यतापसौ । ययोः कुलपतिः स्वामी भगवान् वृषभध्वजः ॥ ५५ ॥
तदन्वये वयं जाताः पृथिव्यामार्यतापसाः । शीर्णपर्णफलाहारा निपथस्कन्धवासिनः ॥ ५६ ॥
अस्ति नो जाह्नवीतीरे तीर्थं नाम्ना तमोऽपहम् । सर्वपापहरं पुण्यं भरतेश्वरकारितम् ॥ ५७ ॥
तत्रास्ति नलिनीगुल्मे मेघनादवितानिनि । ग्रासादे स्थापितः श्रीमान् वृषाङ्गो मूलनायकः ॥ ५८ ॥
स्निग्धश्यामजटाजूटं यं प्रणम्य जगद्गुरुम् । न नृणां जातु जायन्ते नाना नरकयातनाः ॥ ५९ ॥
कीर्यन्ते जानुदघ्नानि कुसुमानि मनीषिभिः । कल्याणीभक्तिभिर्देवैर्यत्कल्याणिकपर्वसु ॥ ६० ॥
तत्रास्माकं निरातङ्कं चिरं निवसतां सताम् । दुर्दैवप्रेरितः ग्रासः क्रौञ्चकर्णौ निशाचरः ॥ ६१ ॥
विद्याधरैः स वैताल्यान्निरस्तो बान्धवैरपि । कुविद्यासाधकः पापी नृचक्षा राक्षसाधमः ॥ ६२ ॥
महामायाभयः क्रूरो दुरात्मा वञ्चनाचणः । स द्रोहेण विनास्माकं दिनमेकं न तिष्ठति ॥ ६३ ॥
अनालोकमनामोदमनध्यायमवैभवम् । संप्रत्यक्षानमध्यानमस्माकमभवद् वनम् ॥ ६४ ॥

ते ते मन्त्राश्च यन्त्राश्च यक्षराक्षमचारणाः । प्रतिबोधा इवाभव्ये न तत्र प्रभवन्ति नः ॥ ६५ ॥

तम्मादम्मान् ममायातान् ग्रहणं तव पार्थिव ! । त्वं रक्ष रक्षस्तस्मात् संसारादिव संयमः ॥ ६६ ॥

नागायुतवलः कुट्टो मदान्यो मुद्गरायुधः । स वैरी हन्यतां वीर ! वीरसेनसुत ! त्वया ॥ ६७ ॥

दुष्टानां निग्रहो नित्यं शिष्टानामप्यनुग्रहः । अयं परम्परायातः कुलधर्मो महीभृताम् ॥ ६८ ॥

विद्वद्भिः मह मद्गमाय सपदि स्वस्यात्मनः प्रीतये । चातुर्योपगमाय पुण्यपुरुषक्रीडोपलम्भाय च ।

अर्यानां च मर्मर्यनाय कृतिभिस्त्वं सर्वथा दृश्यसे । नैके केचन वीरसेनतनय ! त्वद्दर्शने हेतवः ॥ ६९ ॥

द्वीपिन्योरिव जाह्नवीयमुनयोः स्थानं प्रयागः क्षितौ । लक्ष्मीशारदयोस्त्वमेकभुवनं क्षमामण्डलाखण्डल ! ।

तेनैवात्र मनीषितव्यतिकर निर्दिश्य देशान्तरात् । यातायातमजसमाश्रमममी वर्णाश्रमाः कुर्वते ॥ ७० ॥

प्रतिदिवसमसद्द्वैधर्मकर्मोपलम्भैरुपचिनु शशिभांसि स्वैरमुच्चैर्यशांसि ।

प्रसरतु भवदीयैः कीर्त्तिकल्लोलजालैर्दशदिशि जलकैलिक्रीडितं सत्कवीनाम् ॥ ७१ ॥

श्रुत्वा तदेतदतुलं वचनं मुनीना-मङ्गीकृतव्यतिकरः परवीरहन्ता ।

श्रीमन्तमृचमुचितं चतुरं तुरङ्गं तुरङ्गं तरङ्गतरलं त्वरयाऽऽरुरोह ॥ ७२ ॥

अथ विदितविचारः शस्त्रवानश्ववारः कृतकलुपनिष्कारः शत्रुसंहारसारः ।

निपथपतिरुदारः स्फारशृङ्गारभारः कतिपयपरिवारः कौतुकी सञ्चचार ॥ ७३ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

स प्राप दृष्टिविष्टब्धकुट्टिमस्पधिवालुकाः । स्वैरनिर्झरझात्काराः पुरीपरिसरस्थलीः ॥ १ ॥
 ददृशुर्मण्डलाकारमम्भोदमिव दूरतः । शुक्रपिच्छच्छविच्छत्रं तस्योपरि पुरीजनाः ॥ २ ॥
 स जगाम फलश्यामस्निग्धजम्बूकदम्बकम् । अकाण्डनिविडध्वान्तमचलोपान्तकाननम् ॥ ३ ॥
 अथाग्रे चोशदुर्गन्धं समुद्धूषितमूर्धजम् । दंष्ट्राककचदशौष्ठं ज्वलज्वलनलोचनम् ॥ ४ ॥
 सोऽपि तान् वीक्ष्य सावज्ञमदृष्टासैर्मयङ्कुरैः । त्रस्तसत्त्वा दिशः कुर्वन्नूचे वचनमुच्चकैः ॥ ५ ॥
 रे रे मनुष्यपशवः ! स्थीयतां स्थीयतामिह । कालाघ्राताः समायाता यूयं मद्भुजगोचरम् ॥ ६ ॥
 एष वः सरसाहारः तर्षणोत्फुल्लपेशलैः । सुस्निग्धमधुरैर्मसिर्धिनीमि जठरानलम् ॥ ७ ॥
 इत्युत्थाय गिरेः शृङ्गं क्षेप्तुकामं निशाचरम् । एकाकी तं प्रतीयेष पुण्यश्लोकः परन्तपः ॥ ८ ॥
 अरे रे विकृताकार ! दुराचार ! निशाचर ! । ब्रह्मस्त्रीभ्रूणगोघातः कुलधर्मस्तव ध्रुवम् ॥ ९ ॥

ततोऽपि व्यात्तवदनः स्फारफेत्कारदारुणः । व्याचकार मुखोलकाभिरायेयाह्वं निशाचरः ॥ २४ ॥
दारिद्र्यमिव दानेन दण्डेनेवाशु दुर्नयम् । निनाय जलदास्त्रेण तदपि प्रशमं नलः ॥ २५ ॥
ज्ञात्वा दिव्यास्त्रमायानां तमयोग्यं निशाचरः । घूर्णयन् मुद्गरं घोरं ग्रहर्तुं प्रत्यधावत ॥ २६ ॥
आजानेयं महौजस्कं मण्डलैः परिवर्त्तयन् । अलातचक्रवद् धुन्वन् कोदण्डं कुण्डलीकृतम् ॥ २७ ॥
अर्द्धचन्द्रैश्च भल्लैश्च क्षुरग्रैः कर्त्तरीमुखैः । नैषधस्ताडयामास शरैर्ममसु राक्षसम् ॥ २८ ॥ (युग्मम्)
क्षणं ह्रस्वः क्षणं दीर्घः क्षणं व्योम्नि क्षणं क्षितौ । क्षणं पुरः क्षणं पृष्ठे वामदक्षिणयोः क्षणं ॥ २९ ॥
चिरं विचित्रचारीभिर्वञ्चयन् दृष्टिगोचरम् । वपुर्विधाय वाराहं दुरात्मा द्रुतमद्रवत् ॥ ३० ॥
तमन्वधावदासिद्धं योजनानि त्रयोदश । स्मरं सादिनां मुख्यः सुपर्ण इव पन्नगम् ॥ ३१ ॥
गत्तार्गिरिसरिद्रुक्षान् नहि किञ्चिदजीगणत् । सर्वमुल्लङ्घ्य रंहस्वी ययौ पक्षीव वाडवः ॥ ३२ ॥
न तुरङ्गो न पर्याणं न सादी न च सायकाः । रेखेव केवलं दृष्ट्वा क्रोडं तस्यानुधावतः ॥ ३३ ॥
उभयोरभवद् युद्धं पुनः कम्पितपर्वतम् । स्थित्वा दिनकरेणापि वीक्ष्यमाणं क्षणे क्षणे ॥ ३४ ॥

अथ भूमिभुजा भुजाग्रभाजा गजकुन्तेन भुवा समं स विद्धः ।

॥ ३५ ॥

सहसा विससर्ज जीवितव्यं वितताक्रन्दभयङ्करो वराहः

कथञ्चन निशाचरं स विनिहत्य युद्धाङ्गणे समग्रमकुतोभयं मुनिजनं विधाय द्रुतम् ।

॥ ३६ ॥

परिश्रमममाहुलः ममजनिष्ट देहे क्षणं बभूव सुतरां पुनर्मनसि सुस्थितः पार्थिवः
तत्रावतीर्य तुरगादुरगारिवेगाह्वसीसखं परिजने परिपालयन्तम् ।

॥ ३७ ॥

तं मेजिरे भुजगराजश्रुजं तदानीं भूमीश्रुजं नवश्रुजिज्यममाः समीराः
उत्फुल्लपल्लवितनिम्बकदम्बजम्बूजम्बीरकीरकुङ्कार्जुनकेतकीकाः ।

॥ ३८ ॥

तस्यादद्दुः श्रमशमं वपुषः समन्ताद्दुत्तालचालकदलीपवना वनान्ताः
तस्मै ददुर्मुदमुदारमयूमयूरहारीतचातकचकोरकपिञ्जलानि ।

॥ ३९ ॥

आसन्नकिन्नरनिरन्तरगीतगानध्यानैकतानहरिणानि वनस्थलानि

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

॥ १ ॥

तत्र भिक्षाचरः कोऽपि कौपीनावरणः कृशः । विद्वान् वैदेशिकः प्राप वल्लरीनद्रमृद्भजः

॥ २ ॥

बिभ्राणः पाणिना यष्टिं वहन् कण्ठेन मृन्मणीन् । दधानः कम्बलं स्कन्धे पात्रं च क्रमुकत्वचम्

॥ ३ ॥

स विलोक्य शिशापत्सुर्भिशेषभुगं वपुः । वेतसा चिन्तयाऽक्रे विचारचतुरश्रिरम्

उदधेखिव गाम्भीर्यं चन्द्रस्येवातिसौम्यता । गुरोरिवाभिगम्यत्वं गुरुत्वं च गिरेरिव ॥ ४ ॥
 तानि तानि यथास्थानं सम्पूर्णाणि स्फुटानि च । चक्रचापाङ्कुशादीनि लक्षणानि सहस्रशः ॥ ५ ॥
 यथेदं लक्षणाधिक्यं यथा चायं गुणोदयः । नूनं तथास्ति कोऽप्येष भर्ता स जलधेर्भुवः ॥ ६ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)
 महीनाथा महातीर्थं महौषध्यो मुनीश्वराः । अल्पभाग्यवतां पुंसां प्रायो दुर्लभदर्शनाः ॥ ७ ॥
 भवन्ति हि शुभोदकाः सङ्गमाः सममीदृशैः । इत्युपेत्य विनीतात्मा तस्याशीर्वादमाददे ॥ ८ ॥
 क्षमाधार ! क्षमाधार ! महाकर ! महाकर ! सदानन्द ! सदानन्द ! सभाजनसभाजन ! ॥ ९ ॥
 प्रोतायाः कालसूत्रेण सृष्टिश्रेणोर्विभिद्य यः । एको मणिरिवाभाति पातु स त्वां त्रिकालवित् ॥ १० ॥ (युग्मम्)
 तमेवंवादिनं ग्रेम्णा समालोक्य ससंभ्रमम् । अवोचत् क्रौञ्चकर्णारिः कुशलप्रश्नपूर्वकम् ॥ ११ ॥
 तीर्थयात्रिक ! भद्रं ते प्रष्टव्योऽसि कुतोऽधुना ? । कानि कानि च धर्मार्थं तीर्थानि गतवानसि ? ॥ १२ ॥
 इहोपविश्यतां पार्श्वे वृत्तान्तः कोऽपि कथ्यताम् । पृथ्व्यामपूर्वदृश्वानो भवन्ति हि भवादृशाः ॥ १३ ॥
 अपूर्वं दर्शनं स्वल्पा ग्रीतिः परिचयो नवः । इत्यस्मद्विषयं किञ्चित् क्षोभं मनसि मा कृथाः ॥ १४ ॥
 एकस्मिन् भूतले वासो जातिरैकैव मानुषी । इति पश्य जगत्पस्मिन् समग्रः स्वजनो जनः ॥ १५ ॥
 इत्युक्तवन्तमन्तस्तं अशंसन् पार्थिवं मुदा । जगाद सादरं सोऽपि विज्ञातपुरुषान्तरः ॥ १६ ॥
 शृणु सर्वकलादक्ष ! दक्षिणस्यामहं दिशि । पूर्वं रिपुजनाशक्यं नाशक्यं गतवान् पुरम् ॥ १७ ॥

तत्र चन्द्रग्रहं नाम्ना धाम्ना च जगदीश्वरम् । दृष्टवानटकर्मघमष्टमं परमेश्वरम् ॥ १८ ॥
 ततो जहं दण्डकारण्यं प्रविष्टः कष्टनिर्गमम् । दृष्टश्चापदमद्ग्रीणं गर्त्तागिरिगुहाकुलम् ॥ १९ ॥
 पूर्वं हि दण्डकारण्यं दण्डकस्य महीपतेः । कुम्भकारकटं नाम्ना नगरं तद् वभूव च ॥ २० ॥
 दण्डकप्रतिनोधाय स्कन्दकः ममुपाययौ । आचार्यः पूर्वमन्वन्धी कानने नवतत्त्वचित् ॥ २१ ॥
 तं धर्मनिरतं पश्यन् तद्भक्तिप्रवणं नृपम् । न सेहे नृपतेस्तस्य पुरोधाः पालकाभिधः ॥ २२ ॥
 कदाचिन् कायनिन्नार्थं सजिष्ये प्रस्थिते मुनौ । तदाश्रमे स मायावी भुवि शङ्खाण्यथापयत् ॥ २३ ॥
 जगाद् न नृपं गत्वा राजन् ! भयमुपस्थितम् । स्कन्दको मुनिवेषोऽयमाततायी तवागतः ॥ २४ ॥
 बालकस्ते च राज्यार्थी भवन्तं हन्तुमिच्छति । ममं महारथैः शिष्यैर्गुप्तशस्त्रोऽस्ति दृश्यताम् ॥ २५ ॥
 तथा कृते नरेन्द्रेण दण्डकनाविवेकिना । पालकः स्कन्दकस्यैव चकार्यं प्रहितः पुनः ॥ २६ ॥
 सोऽपि यत्नेषु निक्षिप्य मुनीनपरार्थिनः । विलवत् पीडयामास पालकः पापकर्मकृत् ॥ २७ ॥
 नेऽपि सर्वं दिवं जग्मुः क्षमाभाजस्तपोधनाः । शिष्यस्याथ शिशोरथे पालकं स्कन्दकोऽवदत् ॥ २८ ॥
 पूर्वं निक्षिप मां यन्त्रे यथा ते पूर्यते रतिः । एनं नैवोत्सहे द्रष्टुं पीड्यमानं दृगोः पुरः ॥ २९ ॥
 मममेन्द्रेऽपि नैनं न तं प्रत्युत तर्जयन् । बालकं पीडयामास पालकस्तस्य पश्यतः ॥ ३० ॥
 ततस्त्वनरम्भिनः शूरैः स्कन्दकस्य मनस्विनः । तस्य कोपः स कोऽप्यासीद् यस्य स्वल्पमिदं जगत् ॥ ३१ ॥

मुखं ज्वालाकुलं विश्रन् कुर्वन् क्ष्वेडाखं मुहुः । स ददाह भृशं क्रुद्धः कुम्भकारकटं पुरम् ॥ ३२ ॥
 कृत्वापि कीटपर्यन्तं भस्मसात् सकलं पुरम् । पुनरेव शशापेदं प्रदीप्तक्रोधपावकः ॥ ३३ ॥
 यथा विराधको नाहं तथात्र वचनान्मम । आकल्पान्तमिदं मा भूत् कदाचन जनास्पदम् ॥ ३४ ॥
 तदभूदुद्रसं तस्मान्नवद्वादशयोजनम् । जनस्थानं च तस्यैव सीम्नि पञ्चवटी कृता ॥ ३५ ॥
 इत्थं तीर्थानि कुर्वाणः पूज्यमानश्च दानिभिः । स्वदेशाभिमुखं भूयो वलितः फलितोधमः ॥ ३६ ॥
 प्रणम्याहं महालक्ष्मीं कान्त्याः प्रचलितः पथि । अध्वरोधिनि विश्रान्तः क्वचिद्व्यग्रोधमण्डले ॥ ३७ ॥
 तदा तदभवत् किञ्चिन्मम लोचनगोचरम् । आजन्मतोऽपि यत्कापि न च दृष्टं न च श्रुतम् ॥ ३८ ॥
 तदाकर्णय भद्रं ते तुल्यं तुल्याय कथ्यते । इयं हि विविधाश्चर्या रत्नगर्भा च मेदिनी ॥ ३९ ॥
 तस्मिन्नवसरे तत्र प्रेरिता सुकृतैर्मम । किरातकुञ्जकव्याप्ता वृता कञ्चुकिनां शतैः ॥ ४० ॥
 ध्रियमाणातपत्रा च वीज्यमाना च चामरैः । निषिञ्च्यमानमार्गा च सुगन्धिकुसुमद्रवैः ॥ ४१ ॥
 उद्भिन्नयौवनारम्भा स्तोकस्तम्भितशैशवा । करेणुस्कन्धमारूढा ग्रौढप्रायसखीजना ॥ ४२ ॥
 कुतोऽपि कापि गच्छन्ती कापि भूपालबालिका । समागत्य विश्राम मुहूर्तं सपरिच्छदा ॥ ४३ ॥ (चतुर्भिः कलापकम्)
 वाक्ये वयसि विद्यासु नेत्रे वपुषि वैभवे । आरूढा परमां कोटिमद्वितीया धरातले ॥ ४४ ॥
 ग्रामीणेनेव सोत्कण्ठमवृत्तेनेव निर्भरम् । विस्मितेन मया दृष्टा सुचिरं चारुहासिनी ॥ ४५ ॥ (युग्मम्)

एकं च लक्षणं तस्याः सकलस्त्रीजनोत्तरम् । कथ्यमानमपि प्रायो जनानां न प्रतीतये ॥ ४६ ॥
 भाले विभक्तिं सा बाला बालारुणनमग्रभम् । रूपराज्यध्वजमिव स्वभावतिलकं शुचि ॥ ४७ ॥
 मातर्निश्चमरे ! देवि ! गन्तव्यार्हासि निश्चितम् । धन्यः स एव यस्यैषा भवेद् वामाङ्गमण्डनम् ॥ ४८ ॥
 अट्टट्टचरतद्रपविलोकनकुतूहली । इत्यहं सन्निधौ तस्याश्चित्ते चिरमचिन्तयम् ॥ ४९ ॥ (युग्मम्)
 तदा तत्र न्वयेनाहं पृच्छयमानस्तथापि हि । पथिकः कश्चिदौदीच्यः सप्रशंसं वदन्नभूत् ॥ ५० ॥
 श्रुतं मया च तेनापि वर्णयमानस्य कस्यचित् । उदीचीनस्य भूभर्तुः श्लाघाशेषमिदं यथा ॥ ५१ ॥
 त्वं नौभाग्यमुयामिन्धुः स लावण्यामृतोदधिः । युवयोर्युक्तसंयोगे कृतार्थोऽस्तु विधिश्रमः ॥ ५२ ॥
 तन्न जाने न कोऽप्येवं वर्णितस्तेन वाग्मिना । पुलकस्पृत्कौशेयं श्रुतः सोत्कण्ठया तया ॥ ५३ ॥

मृपितम्यगितापविद्वृत्तिर्जडितस्तम्भितकीलितस्वरूपः ।

अथ मुञ्चवि तत्र यातवन्यामयि ! तत्रैव वटे चिर स्थितोऽस्मि ॥ ५४ ॥

मनत पुरतः स्थितेव तन्वी मम सा मुञ्चति मानसं न सुभ्रः ।

अभ्रुनापि तवानुरूपभूपप्रतिविम्बद्विगुणीकृतेव जाता ॥ ५५ ॥

वर्तित भूयो बहुनिगदितैर्दीक्षिणस्यां च तस्यां देशे चास्मिन् तव परिचयात् पूर्णकामोऽस्मि जातः ।

युजान्नोऽयं रसि कलिक ! व्याहृतस्ते पुरस्ताद् भद्रं भूयात् तव विसृज मां यामि कामं गृहेभ्यः ॥ ५६ ॥

इति तदीयवचांसि विचारयन्नातितरां चतुरोऽपि हि नैषधः । समजनिष्ट विशेषविशृङ्खलस्खलितमानसमानसमुच्चयः ॥ ५७ ॥

देशस्तावद् भुवि स विदितः स्त्रैणरत्नैकत्वानिर्नारूपा विधिविरचना तथ्यगीरेष पान्थः ।

एतत्सर्वं तदिह घटते किन्तु कस्मादिदं मे धीरस्यापि क्षुभितमधुना मानसं तां निशम्य ॥ ५८ ॥

तावत् तस्या न किल विदितं स्थानकं वा कुलं वा पीतं नामामृतमपि न वा दर्शनं दूरतोऽस्तु ।

बाहं बाला तदपि खलु मे बोधयन्तीव सुप्तं भूयो भूयो विशति हृदये कैस्वं कौमुदीव ॥ ५९ ॥

अन्तःशल्यं स्वलति सहसा यद्वदम्भोदशब्दात् मन्त्रावेशात् पुनरपि यथा पूर्यते पूर्वदृष्टः ।

तद्वत् किञ्चित् परिचयमयं मोहमुन्मीलयन्ती तद्वार्त्ता मे भवति किमियं निर्विशेषश्रुतापि ॥ ६० ॥

इह हि जगति चित्रं जन्मिनां कर्मयोगाः किमपि किमपि गूढं को हि जानाति तत्त्वम् ।

इति बहुविधमन्तश्चिन्तयन् वैरसेनिश्चितरमवतस्थे तेन सार्द्धं कथाभिः ॥ ६१ ॥

अथ कथमपि तस्मै निःस्पृहायापि दत्त्वा कनकखचितरत्नान्यङ्गतो मण्डनानि ।

प्रियवचनविशेषैर्गाढमावर्ज्यं भव्यं सुहृदमिव नरेन्द्रः प्रेषयामास पान्थम् ॥ ६२ ॥

तदनु पुनरुपेतैरश्वारैः परीतः पथिककथितवात्तामन्त्रमन्तर्दधानः ।

श्रुतिभिरभिमतार्थप्रीणितैः स्तूयमानः स्वभवनमभिरामं प्राप भूपालचन्द्रः ॥ ६३ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे पञ्चमः सर्गः ।

नतः प्रभृति नम्यान्मीदाशीविपविषोपसैः । अपाज्यपान्यकथितेष्टृत्तानैर्विह्वलं मनः ॥ १ ॥
 न निशीथे न मध्याह्ने न रजन्यां न वामरे । न प्रभाते न मन्ध्यायां न मुहूर्ते न च क्षणे ॥ २ ॥
 न गृहे न गृहोद्याने न विविक्ते न संसदि । न क्रीडाद्रौ न वार्पणु न च्छायायां न चातपे ॥ ३ ॥
 न प्रभृता न च स्त्रियां नात्मनः परतोऽपि वा । श्रुतानुरागरोगाचो रतिं स प्राप भूपतिः ॥ ४ ॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)
 अज्ञातजातिनाम्नापि दूरदेशस्थितेन च । अहो ! जनेन केनापि निगृहीता वयं कथम् ? ॥ ५ ॥
 ज्ञानापि हि पदार्थानां परस्का च मा यदा । क्व नु गवया स्वप्नात् कर्तुं तदा वाढं प्रियापि हि ॥ ६ ॥
 मरुलार्थदुष्टमद्रोही नन्तापैरुमहाफलः । स्मरनामा तनौ लग्नो मम कोऽयं दवानलः ? ॥ ७ ॥
 विरुगे मानसः सोऽयं पापान्मा मन्मथाभिधः । मथ्नाति निजमेवासावाश्रयास इवाश्रयम् ॥ ८ ॥
 रुग्णच्यंदादिभिर्नन्तस्तैर्लक्षणैरुपलक्षितः । आसः कुत्सित एवायं काम इत्यभिधीयते ॥ ९ ॥
 का रुथा शुद्रजनूनां येऽमी हरिहरादयः । तेऽपि स्त्रीवदनालोकस्तोकोच्छ्वसितजीविनः ॥ १० ॥
 अयं पञ्चाननः कोऽपि मुरैः पञ्चभिरिन्द्रियैः । दत्ते पञ्चशरः पुंसां पञ्चत्वं सेवितोऽपि हि ॥ ११ ॥
 पतन्प्रतृगारद्गमानद्गतिमयो यतः । एकैकाक्षमदानमग्नाः पञ्चमस्तस्य का गतिः ? ॥ १२ ॥

सुस्थितं दुःस्थितकुर्वन् शीतोष्णं परिवर्त्तयन् । जडत्वं प्रापयन् ग्राज्ञं कामः कोऽपि नवो विधिः ॥ १३ ॥
 सर ! स्मर न युक्तं ते दौर्जन्यं सज्जने जने । कोऽपि शर्करया साकं सन्धत्ते सैन्धवं सुधीः ॥ १४ ॥
 इत्थं दहति गात्राणि यददृष्टापि सा मम । इदं प्राजन्मनः किञ्चित् सत्यं संस्कारकारणम् ॥ १५ ॥
 पारम्पर्यं परिज्ञातुं तस्याः कमलचक्षुषः । तावत् पत्रच्छ तद्वाचां वाचार्त्तान्तरितिरस्कृताम् ॥ १६ ॥
 स तां विवेद वैदर्भी भीमभूपालनन्दिनीम् । दमयन्तीति विख्यातां नाम्नाप्यनुभवेन वा ॥ १७ ॥
 हन्त ! किं तेन पान्थेन वर्णितस्तत्पुरः परः ? । हन्त ! किं दमयन्ती सा नाम्नापि हि न वेत्ति माम् ? ॥ १८ ॥
 को विधिः किं विधातव्यं किमेतत् संभविष्यति ? । एतदेव परिच्छेत्तुं जीवितव्यस्पृहा मम ॥ १९ ॥

स्यूतेव चित्रलिखितेव समुद्रतेव बद्धेव मध्यपतितेव नियन्त्रितेव ।

कष्टं कदापि मनसो मम पङ्कजाक्षी नैवापसर्पति कथञ्चन सूत्रमात्रम् ॥ २० ॥

एवंविधानि विविधानि विचिन्त्य चित्ते तस्थौ चिरं निविडधैर्यतनुप्रगुप्तः ।

केषाञ्चिदेव सुहृदां भिषजां च हेतोस्मोधिबन्नाहि बभूव विभावनीयः ॥ २१ ॥

न च कथमपि याञ्चादैन्यमङ्गीकरिष्यद् दुहितरमतिधीरः कुण्डिनेन्द्रं ययाचे ।

समरभुवि रिपुभ्यो निर्भयोऽपि प्रकामं स खलु निषधनाथः प्रार्थनाभङ्गभीरुः ॥ २२ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे षष्ठः सर्गः ।

अस्मिन्मन्त्रसरे देवी देवीभिः सह शागढा । नवरात्रोत्सवक्रीडां कर्तुं मेरुगिरिं ययौ ॥ १ ॥
 स्वर्णानिलशिरःगीम्नि ताः श्रीह्रीकीर्तिकान्तयः । समं देव्या सरस्वत्या समग्रा रेमिरे सुखम् ॥ २ ॥
 दंमद्गरीतमुद्ययानि तामां यानानि कोटिजः । तेषु तेषु प्रदेशेषु सानन्दं स्वैरसम्पन्नम् ॥ ३ ॥
 सिद्धापवनपीठेषु देव्यः सर्वाः मविभ्रमम् । सकङ्कणरणत्कारं ननृतुः कौतुकप्रियाः ॥ ४ ॥
 अथ तामां यियायूनां स्वस्थान दिव्यमुभ्रुवाम् । प्रयाणावसरे देव्या नोपतस्थे सितच्छदः ॥ ५ ॥
 बालचन्द्राभिधः पक्षी स सोमकलया ममम् । मृणालनालजालेषु मरालः केलिवानभूत् ॥ ६ ॥
 ग्राम्यधर्मस्ते नस्मिन् प्रमत्ते मानसौकसि । तासां कालविलम्बोऽभूत् सर्वासां शारदावशात् ॥ ७ ॥
 अन्यमाह्वनशब्देन ज्ञातयात्रादिनिधिरान् । तस्यौ स पुरतो देव्याः सुरतश्रमघूर्णितः ॥ ८ ॥
 ततः प्रहृषिता देवी तमुवाच सरस्वती । चक्राङ्ग ! न विना शिक्षामात्मानं चेतयिष्यसि ॥ ९ ॥
 यथा कार्येऽध्यमञ्जस्त्वं तीर्थेऽपि रतलम्पटः । तदर्थं भवतो नित्यं भूमौ वासो भवत्विति ॥ १० ॥
 ननः परमया भक्त्या प्रणम्य प्रयतो गिरम् । ययाचे दर्शयन् दैन्यं शापस्यानुग्रहं खगः ॥ ११ ॥
 अन्याभिरपि देवीभिर्विजिता तस्य कारणे । स्वयं च लज्जिता ब्राह्मी स्वामिनी वाक्यमब्रवीत् ॥ १२ ॥

यदा तत्र कृतं किञ्चिद् देवासुरनरैरपि । संभविष्यत्यनुल्लङ्घ्यं तदा शापाद् विमुच्यसे

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

यदा तत्र कृतं किञ्चिद् देवासुरनरैरपि । संभविष्यत्यनुल्लङ्घ्यं तदा शापाद् विमुच्यसे

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसुरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

अपारिजातस्य सपारिजातं निरञ्जनस्यापि घनाञ्जनौघम् ।

तथापि राजन् ! न तथापि हर्षं वनं विधत्तामवनश्रियस्य

स्फारपुष्पभरनम्रशेखराः स्पन्दमानमकरन्दबिन्दवः ।

त्वां नमन्ति नृप ! धर्मशास्त्रिनं शास्त्रिनः प्रमदबाष्पवर्षिणः

अयमितवस्तरुणे करणे तरौ प्रतिकृतिं प्रतिवीक्ष्य शुहुश्रुहुः ।

क्षिपति हस्तफलानि वलीमुखो रयविसारिणि सारिणिचारिणि

निष्कुलाः कृतवतः फलकोशं बीजमौक्तिककणैर्निपतद्भिः ।

त्रोटिकोटिघनघट्टनसङ्घां दाडिमी रचयतीव शुक्रस्य

प्रमदवनविनिद्रपारिभद्रद्रुमकुसुमस्तवकैर्विकशाशवद्भिः ।

अपसरति जवादकालसन्ध्याभयचकितश्चिरमत्र चक्रवाकः

स्वयूथकान्ताकुचमण्डलानि विलोकयन्तो वनवानरेन्द्राः ।

नारङ्गमङ्गीकृतपिङ्गभावं चुम्बन्ति चैते चपला हसन्तः

आकर्ण्य कर्णमधुरं मधुपाङ्गनानामत्रापि चित्रलिखिताकृतिरेष गीतम् ।

रोमन्थमन्थरमुखः सुखसंनिविष्टो न ग्रन्थिपर्णमपि गन्धस्रगः क्षिणोति

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

- एतानि तानि कृतमालनमालताल-हिन्तालशालसरलार्जुनमर्जवन्ति । ॥ १८ ॥
- अभ्युदयग्रह कुलवञ्जुलचतवल्लीहंसीमखव्यतिकराणि वनान्तराणि
गतेषु कोकिलरूपिअलचक्राकचक्राङ्गनातकशुक्रप्रमुखा वमन्ति । ॥ १९ ॥
- नित्यं निरन्तरनिरम्भुतधर्मगश्मिदयामैकशीतलतलेषु विहङ्गसङ्घाः
अत्रापि मारमगरारिचकोरकीरकोरयोष्टिकुकुभकपिअलमञ्जुलानि । ॥ २० ॥
- उद्यमरुदभविमर्दनलोलकोलकोलहलकवहलानि नदीतटानि
उदमपि सुविद्यालं शालभञ्जीकुचाग्रच्युतजलकणपानव्यग्रपारापतौघम् । ॥ २१ ॥
- अमितमिचयमेधैर्नित्यनृत्यन्मयूरं मुरजरचितगर्यं यन्त्रधारावितानं
अयमपि रूपिरुद्रः शालमालापिनद्रः स्थलकमलममृद्रः सिद्धगन्धर्वसेव्यः । ॥ २२ ॥
- मृष्टिकुघटितभित्तिस्तुनैर्वैद्यशृङ्गः सुरतनिरतलीलाकिन्नरः केलिग्रीलः
एतच्च पद्मरणावृणितपद्मवृन्दप्रेक्ष्यपरागभरनिर्भ्रूरितोयम् । ॥ २३ ॥
- लीलागरः समुदिताधिकमानन्द्यरागं व्योमेव शुक्तिममनिर्भलतारतारम्
मलिलशालिनि शालिनि शीतले कमलजालकजालकमालिनि । ॥ २४ ॥
- उत मुग्धमग्नममीहते रिपुनिवारण ! वारणवल्लभा

जितपुष्करं सकलरुद्धपुष्करं निनदन्नुदारमनुदारमुत्सुकः ।
 इह शीतलं समवगाह्य पुष्करं प्रतिपुष्करं क्षिपति पुष्करं करी
 हरिचारुवक्त्र ! हरितुल्यदीधिते ! हरिभूरिसार ! हरिरम्यवैभव ! ।
 नरपुण्डरीक ! नवपुण्डरीकत्रयनु पुण्डरीकवनमत्र राजते ॥ २६ ॥
 इत्थं तया निगदितानि वनान्तराणि व्यालोलचेतसि विलोकयति क्षितीशे ।
 दृष्टं बभूव सहसैव तदा निरस्तनिस्तन्द्रचन्द्रशतसान्द्रमवान्तरिक्षम् ॥ २७ ॥
 प्रभवति किमुतासावदृहासः पुरारेः ? किमयमुत हिमाद्रेः शृङ्गसङ्घातपातः ? ।
 इति विततचित्कर्कष्याकुलानां जनानामवनिमवनिपेतुः कोटिशो राजहंसाः ॥ २८ ॥
 अथ सह सहचर्या सन्निधौ सञ्चरन्तं मणिवलयितकण्ठं वज्रमञ्जीरभाजम् ।
 कनककमलवक्त्रं यूथनार्थं खगानां नयनपथमनैपीद् बालचन्द्रं नरेन्द्रः ॥ २९ ॥
 स स्वयं करतलेन भूशुजा कौतुकेन विद्यूतो विहङ्गमः ।
 वक्तुमारभत दिव्यभाषया भारतीचरणरेणुवासितः ॥ ३० ॥
 जय जगदखिलं खिलीकरिष्यन् कुमुदमदग्रतिपन्थिभिर्यशोभिः ।
 निषधनृप ! निषिद्धसर्वशत्रो ! निखिलनिषङ्गिनिषेविताज्ञ ! नित्यम् ॥ ३१ ॥

गजेन्द्र ! गजति भवद्रनराजिरेषा श्रौढालिरञ्जनमानतमालकान्ता ।

यद्वा महीपतियुना कृतमापि भाति श्रौढालिरञ्जनमानतमालकान्ता ॥ ३२ ॥

दुत्यमर्थवहलं मकोमलं व्याहरन्निविलं विहङ्गमः ।

निर्ममे नलनृपस्य निर्मलं विस्मयव्यतिकराकुलं मनः ॥ ३३ ॥

उति श्रीलागिस्वदेवसूरिकृते नलायने त्रयमे उत्पत्तिस्कन्धे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे अष्टमः सर्गः ।

ततः म हृदये दध्यौ निषयानामधीधरः । अहो ! वत चिरात् किञ्चिन्नवीनमिदमीक्षते ॥ १ ॥
 पक्षिणो लक्षजः केज्मी कोज्यं तेगय यूथपः ? । कुतथास्य मुखे सेयं सालङ्कारा सरस्वती ? ॥ २ ॥
 ममन्ति हन् ! मन्त्र तगाः पिच्छपरिच्छदाः । किमिदं पुनरस्वेदग् रत्नाभरणवैभवम् ? ॥ ३ ॥
 येषं प्रभुता कानिद् यथा चायं गुणोदयः । तथाज्यं निश्चितं कश्चिद् विहङ्गव्यञ्जनः सुरः ॥ ४ ॥
 क्षामनः क्षमो गपि आपतच्छ्रमोऽपि वा । भ्रमन्ति प्राणिनः प्रायो रूपान्तरतिरस्कृताः ॥ ५ ॥
 जयं स्फुरति यद् नानुदीक्षिणः पक्षिणं भजन् । जंमन्निग मसामन्नं मनीषितसमागमम् ॥ ६ ॥

यदियं महती काचित् प्रसत्तिर्मम चेतसः । तदस्य दर्शनं नूनं निष्फलं न भविष्यति
 इत्यन्तश्चिन्तयन्तं तं विस्मयस्मेरलोचनम् । भीतैव सहसा हंसी सौम्यं सोमकलाज्वदत्
 देवं ! देव ! किमारब्धं दुरध्यवसितं त्वया ? त्वं हि भूपालश्चादूल ! पुण्यश्लोकः प्रकीर्त्यसे
 तेनैव तव विश्वासं विधाय हृदये दृढम् । संप्राप्ताः स्म निवासाय त्वयि देशान्तराद् वयम्
 तत् कथं मम भर्त्तारं विमृशयितुमिच्छतः ? । तव विश्वासघातस्य पातकं न भविष्यति
 हहा ! किमिदमस्माकं यतो रक्षस्ततो भयम् । भवन्ति किमु कुत्रापि चन्द्रादङ्गारवृष्टयः ?
 यस्य केवलमायत्तं नीरक्षीरविवेचनम् । तं विवेकिनमीदृशं न हि त्वं हन्तुमर्हसि
 मुञ्च मुञ्च महाराज ! मदीयं जीवितेश्वरम् । प्रसीद निषधाधीश ! भर्तुर्भिक्षां प्रयच्छ मे
 गृहाणाभरणं सर्वमस्यापि च समापि च । रक्ष रक्ष पुनः प्राणान् देव ! प्राणेश्वरस्य मे
 भवामि भवतो दासी क्रियेयं भवतो बलिः । प्रणमामि च साष्टाङ्गं स्वामिन् ! मे करुणां कुरु
 गुरुणाऽऽदेशवर्चित्वं शूरत्वं च विरोधिषु । दीनेषु च दयालुत्वं महतां लक्षणत्रयम्
 यूथनाथं विना राजन् ! प्राणत्यागमवेहि मे । अनाथाश्च विपद्यन्ते सर्वेऽपि हि पतत्रिणः
 इत्थं कलविलापिन्यां तस्यां नलनुपं प्रति । वभूव सपदि श्रव्या दिव्या नभसि भारती
 मुक्त्वा मोहं महाराज ! राजहंसो विसृज्यताम् । अयं करोतु ते दौत्यं दमयन्तीं प्रियां प्रति

॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥
 ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥

हंसविषये
 नलस्य
 विभ्रमम्,
 हंसपत्न्या
 हंसमोच-
 नार्थं कृता
 प्रार्थना
 व्योमे
 जाता
 दिव्य
 भारती च ॥

॥ १६ ॥

॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥

आरुण्योऽराशवाणीं तां तव तद् वचनं नलः । आश्चर्यमृद्गमारुढः प्रत्युवाच प्रसत्तिमान्
 मा मैवमुच्यतां मृग्ये ! ग्रान्तं पापं मनस्विनि ! । अलमस्मात् ममाशङ्क्य राजहंसरतिं भज
 ज्ञानीहि मां मन्नाभागे ! राजर्षिकुलमम्भवम् । रक्षितारं सुमाधूनां आमितारं दुरात्मनाम्
 अयं तव पतिर्बलि ! मरालः प्रियदर्शनः । विवेकी विनयी चिद्वान् श्रीमान् सौम्यः शमी शुचिः
 रुन्त्याणकारणं मन्वा कौतुकेनेव केवलम् । मया तेनायमायुष्मान् कृतो नेत्रोत्सवः क्षणम्
 इदं मम करप्राप्तमाकाशान् पतितं फलम् । अतर्कितोपपन्नानां भवतां यत् समागमः
 गतोऽयुष्मत्प्रमेक्त्यं मया हि ज्योमभारती । मञ्जता विरहाम्भोधौ लब्धा नौरिव संग्रति
 द्यूक्त्वा विरसे तस्मिन् भूपालकुलकेजवे । प्रत्युवाच पुनः प्रेम्णा राजहंसो हसन्निव
 देह ! जानाति नेयं नै ममयं मम पक्षिणी । कलयत्यन्यराजन्यसामान्यां कूरतां त्वयि
 श्लोक्याभयमत्रम्य नलम्य ग्रथिवीपतेः । न भवन्ति परे तुल्या लुब्धका इव भूभुजः
 मन्त्रतो भारतीं देवीं भुञ्जतो भारतीं भुवम् । विभ्रतो भारतीं गावां भूयास्तां भारती तव
 लीलालोलः कपिकुलकलिकैलिकौतूहलानां मानाम्भोधिः सुभगतिलको भिन्नदारिद्र्यमुद्रः ।
 एकाभारः नकुलमहामाकरः मत्यवाचामाचन्द्रार्कं जय जय जने वीरसेनात्मज ! त्वम्
 रञ्जयन्ति हृदयं मनीषिणामाननं मलिनयन्ति विद्विषाम् ।

वीरसेनतनय ! स्वयं पुनस्त्वदुणाः कलभदन्तकान्तयः ॥ ३३ ॥

ज्योत्स्ना स्वयं च धवला धवलीकरोति गङ्गा स्वयं च विमला विमलीकरोति ।

इत्थं धरावलयवज्रधर ! स्वयं सा धन्या करिष्यति च कञ्चन धन्यमन्यम् ? ॥ ३४ ॥

इति श्रीभागिक्वदेवसूरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे नवमः सर्गः ।

अस्ति निस्तुपदाक्षिण्यदक्षिणापथमण्डनम् । विदर्भमण्डलाखण्डकुण्डलं कुण्डिनं पुरम् ॥ १ ॥

तत्र चित्रारिवारस्त्रीगीतस्फीतपराक्रमः । प्रतिपक्षचमूभीमो भीमः श्रीमान् महीपतिः ॥ २ ॥

किं वर्ण्यते स पटत्रिंशत् खड्गकोटिमहार्णवः ? । प्रभुः सप्ततिलक्षाणां दक्षिणापथनायकः ॥ ३ ॥

तस्य त्रिशुवनाभोगभ्रान्तकीर्त्तमेहीश्रुजः । प्रियङ्गुमञ्जरी नाम प्रिया गौरीव धूर्जटेः ॥ ४ ॥

भामिनी कामिनी कान्ता मानिनी दानिनी शुभा । शुद्धा स्निग्धा विदग्धा च मुग्धा च मुगलोचना ॥ ५ ॥

दाक्षिण्यपुण्यलावण्यशीललीलादिभिर्गुणैः । सधर्मचारिणी रेजे तादृशी तादृशस्य सा ॥ ६ ॥

तया सह मनस्विन्या तस्य वैषयिकं सुखम् । भुञ्जानस्य महीभर्तुः कालः कश्चिद् व्यतीतवान् ॥ ७ ॥

हंसीं प्रति

नलस्य

कथनम्,

मुक्तो

राजहंसः

तेन कृतं

विदर्भ-

नृपस्य

वर्णनम् ॥

॥ १७ ॥

अन्यदा वरदानीरवानीस्त्वरमारुताः । विजहार तया साकं न वसन्ते वनस्थलीः ॥ ८ ॥
 तयोन्तम्य विचित्राणि मृगद्वन्द्वानि पश्यतोः । इक्षपथं प्राप मापत्या काचिन् कपिकुटुम्बिनी ॥ ९ ॥
 तस्याः प्रवलश्रीलाभिर्मालालनकैलिभिः । उभयोरभयचित्तं निरपत्यतयाऽऽकुलम् ॥ १० ॥
 प्रादपेनैव वन्द्येन राजयेन किमेतेन नः ? । इत्यपत्यविहीनौ तौ दुःस्थितौ हृदि तस्थतुः ॥ ११ ॥
 तदर्थं तत्पतौ नित्यं व्रतस्थौ विजितेन्द्रियौ । चिरं चक्रेधरौ देवीमुपासामातुः स्वयम् ॥ १२ ॥
 श्रीर्णोर्णकुलाहारौ वृजव्रतर्गायिनौ । कृतविषवणौ जञ्जझापहोमपरायणौ ॥ १३ ॥
 शङ्खचक्रगदागाद्वैद्यहारितचतुर्भुजात् । पथान्ते पश्चिराजस्यामादिजक्तिमपश्यताम् ॥ १४ ॥ (युग्मम्)
 देवि ! मेवानमायातंदेवागुरनस्त्वेनं ! । व्रानितारिचमूचक्रे ! चक्रेधरि ! नमोऽस्तु ते ॥ १५ ॥
 अस्म्य ! त्रिभुवनस्तस्मकादम्बिनि ! नितम्बिनि ! । मिद्विशालिकस्थालि ! महाकालि ! नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥
 मय्यमापपदाराय संहाराम दुरान्मनाम् । दौःस्थ्यविस्तारपाराय नारायणि ! नमोऽस्तु ते ॥ १७ ॥
 इत्युपश्रोक्तयन्तौ तौ प्रेममगद्वया गिरा । जगद् जगतां माता जङ्गमा कल्पवल्ली ॥ १८ ॥
 श्रीलाजस्मि युगयोर्मेगौ ! नित्यमोऽयं समाप्यताम् । मय्येन प्रेरितः प्रातः समागत्य शमास्तुधिः ॥ १९ ॥
 चागणश्रमणः श्रीमान् मुनिर्देमनकाभिधः । युगा युगां जनेनैव समजसयाऽनुग्रहीष्यति ॥ २० ॥ (युग्मम्)
 इत्युस्त्यान्तर्हितायां च तस्यां भुवनमातरि । तौ निगान्ते निगान्तस्थौ निद्राप्रद्राममुञ्चताम् ॥ २१ ॥

कृतप्राभातिकौ भक्त्या चिनिर्भेतसुरार्चनौ । विहितस्वमसंवादौ यावद् विस्मयमूहतुः ॥ २२ ॥
 तावत् कमलकिञ्चलकर्गर्भगौराङ्गकान्तिभिः । दृष्टिमष्टासु काष्ठासु कुर्वणं काञ्चनीमिव ॥ २३ ॥
 संग्रन्थं ग्रन्थनिर्मुक्तं सश्रीकं श्रीविवर्जितम् । दृष्टवन्तौ तमायान्तमन्तरिक्षान्मुनीश्वरम् ॥ २४ ॥ (युग्मम्)
 स तं सौधतलासन्नं धृतरोमाञ्चकञ्चुकः । अभ्युत्तस्थौ समं पत्न्या कुण्डिनेन्द्रः कृताञ्जलिः ॥ २५ ॥
 निवेश्य काञ्चने पीठे प्रमोदभरनिर्भरः । त्रिः प्रदक्षिणयित्वाऽऽशु प्रणनाम प्रियासखः ॥ २६ ॥
 अथामिमुखमेतस्य नीचासनकृताश्रयः । उवाच वचनं राजा प्रसन्ननयनाननः ॥ २७ ॥
 अद्य चिन्तामणिः पाणौ अद्य कल्पदुरङ्गणे । यदयं मम सञ्जातो यौष्माकीयः समागमः ॥ २८ ॥
 इत्यूचिवांसमुच्चाशं प्रसन्नः पृथिवीपतिम् । मुनिर्दमनको वाक्यं बभाषे शमभूषणः ॥ २९ ॥
 निष्फलाः खलु जायन्ते तपसामपि लब्धयः । न भवन्त्युपभोक्तारो भव्या यदि भवादृशाः ॥ ३० ॥
 दिष्ट्या हृष्टाः स्म भूपाल ! भवद्भक्तिभराद् वयम् । मुक्तसङ्गा अपि यतो यतयः श्राद्धवान्धवाः ॥ ३१ ॥
 यस्मिन् यान्ति लयं पुनः पुनरपि प्रत्युद्रताः कोटिशः कल्लोला इव वारिधौ हरिहरब्रह्मादयस्तेऽपि हि ।
 निर्व्युत्पत्ति निरञ्जनं निरुपमं निष्केवलं निष्कलं नित्यं निर्विषयं तनोतु परमं तद् ब्रह्म शर्माणि ते ॥ ३२ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे दशमः सर्गः ।

द्रुमुक्त्वा पुनरप्युचै मनीषितचिकीर्षया । राजेन्द्र ! राजपत्नी ते सदा राज्यार्द्धिभाणिनी ॥ १ ॥
 प्रयच्छे तदियमस्माभिर्विद्वमान्या मनस्विनी । राजवद् राजदारेषु वर्तितव्यमिति स्मृतिः ॥ २ ॥
 कन्याणि ! क्रियतामेषा मूर्ध्नि मन्दारमञ्जरी । अपत्यं विजगन्मान्या तव कन्या भविष्यति ॥ ३ ॥
 विजगन्पावनी कन्या तावदन्या गुणोत्करः । पुत्राक्षयः पुनर्बलि ! भविष्यन्ति ततः परम् ॥ ४ ॥
 ततः स्मितमृषी राज्ञी राजा च पुनरुचतुः । भूयः सम्भावनार्यं नौ भगवन् ! भृशमर्थ्यसे ॥ ५ ॥
 प्रसीद गर्भरूपेण मिथ्या दृक्कृतमस्तु नौ । शिवास्ते सन्तु पन्यानः साधयस्व मनीषितम् ॥ ६ ॥
 इत्यादि वादिनौ विद्वान् स तावापृच्छय दम्पती । उत्पपात पतङ्गश्रीर्व्योम्ना मुनिमहत्तरः ॥ ७ ॥
 अयोपचितमर्वाङ्गी वल्लीन बहलच्छविः । गौडेन्द्रदुहिता देवी दधावापन्नसन्वताम् ॥ ८ ॥
 ज्ञाक्ष्वी तलमिश्रेण क्षीरसागरधारिणा । मुग्धा मजनमाधातुं व्रन्ध हृदि दोहदम् ॥ ९ ॥
 मा सर्वागुणसंपूर्णा मकरलङ्घनशिनीम् । अमृत तनयां सद्यो विद्यामुपनिपद् यथा ॥ १० ॥
 नवोदितगविधायं विद्योतितदिगन्तरम् । ललाटे तिलकं तस्या नमसर्गिकमदृश्यत ॥ ११ ॥
 विमण्डभरतैर्ययं पत्न्युः कुर्यादस्याविति । अभूयत च लोकेन व्योम्नि वागशरीरिणी ॥ १२ ॥

वायवश्चाद्भुतामोदा वधुर्मन्थरशीतलाः । विस्मयं जनयन्तश्च वट्टपुः पुष्पवारिदाः ॥ १३ ॥
 नेदुर्नभसि गम्भीरा दिव्यदुन्दुभयो भृशम् । अजनि स्वर्गसंकाशं तत्क्षणं क्षोणिमण्डलम् ॥ १४ ॥
 प्रथमापत्यजन्मोत्थक्रीडामुदितसज्जनैः । कोऽपि कोलाहलाकीर्णो बभूव स महोत्सवः ॥ १५ ॥
 सञ्चचार कुमारी सा हस्ताद्वस्तं प्रतिक्षणम् । सुकुमारा मरालीव पङ्कजादिव पङ्कजम् ॥ १६ ॥
 सर्वं स्त्रीगर्वसर्वस्वं दमयन्ती यदुत्थिता । सा ततो दमयन्तीति स्वजनैरभ्यधीयत ॥ १७ ॥
 यत्तज्जन्मदिने प्राप्तः पुरं दन्ती दवादितः । दवदन्तीति तत् तस्याः पित्रा नाम कृतं पुनः ॥ १८ ॥
 सा वेद वेदसिद्धान्तपुराणागमसंहिताः । तर्कव्याकरणच्छन्दोऽलङ्कारनिकराण्यपि ॥ १९ ॥

गीतं नृत्यं लिखितगणितं वैद्यकं भूतविद्यां शय्यां पुष्पग्रथनतरणं चित्रलेप्यादि कर्म ।
 होराचारायणरसवतीशाकुनद्युतगन्धान् किञ्चात्युक्तैः परमपि न तद् यन्न जानाति साऽत्र ॥ २० ॥
 इत्थं सर्वकलाकलापकुशला सर्वाङ्गभृङ्गारिणी सर्वानन्दविधायिनी किमपरं सा सर्वलोकोचरा ।
 देवाकर्णयशं प्रति प्रतिदिनं नानाविधैर्विभ्रमैर्वैदर्भी नवयौवनेन गमिता वाचां तु पारंपरम् ॥ २१ ॥
 तत् तस्याः स्मरसार्वभौमभुवनं लावण्यपुण्यं वपुर्मन्ये वीक्षितुमक्षमः स भगवान् देवः स्वयम्भूरपि ।
 ध्यानव्याजनिमीलिताष्टनयनः सुष्टिक्रमं साधयन् येनाद्यापि न तत्समां वरतनुं शक्नोति कर्तुं पुनः ॥ २२ ॥

स्मरकरतलमल्ली हावभावैकवल्ली तरुणहृदयहाला सर्वसौभाग्यशाला ।

जयति नृप ! नदीया विश्वसम्भाषनीया भुवनजयपताका रूपरेखा शलाका ॥ २३ ॥

उत्कण्ठोलं त्रिवलिवलये लब्धराज्यं नितम्ये प्राप्तौन्नत्यं कुचकलशयोगण्डयोर्मुक्तनिद्रम् ।
पाणिद्वन्द्वे कृतक्रिगलयं केशपाशे चिन्तातीतं नयनयुगले यौवनं नाथ ! तस्याः ॥ २४ ॥

सुमानधर्माः समशील्वेयाः सद्वक्त्रुलास्तुल्यवयोविलासाः ।

सख्यः सदा सप्तशतानि तस्याः नरेन्द्रकन्याः सविधं भजन्ते ॥ २५ ॥

आजन्मतः सर्वजगद्भूनां जयैकराज्ये विहिताभिषेका ।

सा लञ्छनच्छभकृतं विधात्रा ललाटपट्टे तिलकं विमर्षति ॥ २६ ॥

दृष्टं दृष्टं नयनवमिव प्रेक्ष्यते यत्तदङ्गं तस्मादस्मन्मनसि घटते स्मृतं शाक्यवाक्यम् ।

दृश्यादृश्यं ननु तदुदरं येन तेन प्रकाशं सम्यग् जैनी जयति सदसद्वादविद्याजयश्रीः ॥ २७ ॥

यां विलोक्य मनुजस्य जायते जीवितं च सफलं स्यजन्म च ।

सा नरेन्द्रतनया नयान्विता मङ्गलं शुभतनो ! तनोतु ते ॥ २८ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसुरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे एकादशः सर्गः ।

इदमाकर्ण्य सङ्कीर्णं वचनं मानसौकसः । बभार भारतः शोकमस्तोकविरहातुरः ॥ १ ॥
दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य तिर्यग्वलितलोचनः । जगाद् मदनोन्मादसादितोक्तिपरिक्रमम् ॥ २ ॥
इत्येकैकं समाकर्ण्य बहुशस्तत् तदद्भुतम् । अर्द्धमग्रास्त्वया मूलान्मोहाब्धौ मज्जिता वयम् ॥ ३ ॥
वैदर्भी वर्णनव्याजात् सुचिरं सुचिरं जयन् । त्वमकार्षीमिया साकं कलहं कलहंस ! किम् ? ॥ ४ ॥
किं करोमि ? क्व गच्छामि ? कं वा शरणमर्थये ? । न मुञ्चति हि मां लज्जा प्रतिष्ठाभङ्गलक्षणम् ॥ ५ ॥
अहो ! अमति भूचक्रं पतति व्योममण्डलम् । विलीयन्ते दिशः सर्वा गात्रं ग्रज्ज्वलतीव मे ॥ ६ ॥
हन्त ! हा तात ! हा मातर्युवयोर्नानृणोऽस्म्यहम् । अमी गच्छन्ति मे प्राणा हा ! लोकमपनायकम् ॥ ७ ॥
इति जल्पन् समुद्भ्रान्तकण्ठमीलद्विलोचनम् । जगाम जगतीपीठे पुण्यश्लोकः प्रजापतिः ॥ ८ ॥
सरःसालिलसंपृक्तास्तुषारकणवर्षिणः । ततस्ते वीजयामासुर्व्याकुलाः पक्षिणः क्षणम् ॥ ९ ॥
उपरागविनिर्मुक्तः शशीव विशदच्छविः । पुनः प्रकृतिमापन्नः स बभौ पतत्रिणा ॥ १० ॥
दुर्लभाऽपि हि वैदर्भी न च हस्तगतैव सा । आसन्वा हि सहस्रांशोर्दूरस्थस्यापि पद्मिनी ॥ ११ ॥
आस्तां प्रकृतिवर्गस्ते पक्षिमात्रोऽप्यहं तव । त्वदेकशरणां भैमीं करिष्यामि न संशयः ॥ १२ ॥

नत्प्रमादादिदं कायं मुत्तमाध्यं मयाऽपि हि । न किं मन्त्रानुविद्धेन रजसा नागनिग्रहः ॥ १३ ॥
 हंसीरगोः समग्रोऽपि मन्त्रिषौ तव वर्चताम् । शीघ्रं प्रेपय मां राजन् ! कुण्डिनं नगरं प्रति ॥ १४ ॥
 मा मद्रन्ततः कन्या त्वदन्यं वृणुते यदि । देवेन तदियं हंसी नार्पणीया पुनर्मम ॥ १५ ॥
 अत्रर्चायै सखे हंस ! कोऽयं तव परिक्रमः ? । मित्रधर्मोचितस्येयं तव काऽस्मासु भृत्यता ? ॥ १६ ॥
 कोऽपि नः मन्त्रिधानाय शुभयोगेन केनचित् । हंसच्छाया समायातस्त्वमकारणवान्ववः ॥ १७ ॥
 स्वयं वर्णति पर्जन्यः स्वयं तपति भास्करः । अपरप्रार्थनापेक्षं परोपकरणव्रतम् ॥ १८ ॥
 मिद्विन्तमास्तु पथीन्द्र ! क्षेमं भवतु वर्त्मनि । अस्माकं मास विस्मार्पीः प्रेक्ष्य भैमी शुचिस्मिताम् ॥ १९ ॥
 समापृच्छय ततो हंसी ममादिश्य च किङ्करान् । पक्षिलक्षपरिक्षिप्तः प्रतस्थे कुण्डिनं प्रति ॥ २० ॥
 यान् स्फुरति नो दृष्टिर्यावद् भ्रमति नो मनः । तावद् दिवि स नादर्शि छायाभुवि न तस्य च ॥ २१ ॥

नगनगरगिरीन्द्रपीपिनीकोटिलक्षाननुपमरमणीयान् लीलया लङ्घयित्वा ।

मपदि पुरमवापत् कुण्डिनं चण्डवेगः स नलललितशंसी हंसवशावतंसः ॥ २२ ॥

मनभुवि दमयन्त्यास्तत्र सर्वाद्भुतुङ्गं मरकतमयशृङ्गं चित्तनृत्तकरझम् ।

रयितरूनकरम्भा विद्युद्द्योतलीलं सजलजलदलीलं केलिगोलं ददर्श ॥ २३ ॥

कर्पूरपूरपरिवेपकृतालवौलीरनिग्रगन्धजलसारिणिषित्च्यमानैः ।

वृक्षैर्विराजितमुदीक्ष्य वनं स भैम्याः सस्मार नन्दनवनस्य विहङ्गशक्रः ॥ २४ ॥

क्षितिस्त्रचित्तविसर्पद्वज्रवैद्यूर्यरत्नप्रकरकिरणदूर्वादुर्विभाव्यस्थलीके ।

दिशि दिशि दमयन्त्यास्तत्र पश्यन् वयस्यास्त्रिदशमपि स मेने नामसौभाग्यसारम् ॥ २५ ॥

किमुत भुवनं बन्दीकर्तुं हरिणमयशृङ्खलाः ? किमुत जनतां मोहं नेतुं विपद्रुमवीरुधः ? ।

नृपतिदुहितुः क्रीडालोलाः सखीरवलोकयन्निति चिरतरं चिन्ताचक्रं चकार स विष्किरः ॥ २६ ॥

तत्र केलिकमलं भ्रमयन्तीं शैशवव्यतिकरं गमयन्तीम् ।

विश्वलोचनचयं रमयन्तीं पश्यति स सहसा दमयन्तीम् ॥ २७ ॥

रूपेण काञ्चनसमुन्नतिमुद्रहन्ती तारागणैरिव वृता निकरैः सखीनाम् ।

सा तस्य सर्वसुरसिद्धगणाभिगम्या वित्तं चकल्प कनकाचलचूलिकेव ॥ २८ ॥

तस्याः सकाशमधिगन्तुमसौ समन्तादाकाशवत्स्रं गहनं प्रविगाहमानः ।

श्वेतं वितानमिव चारु चिरं वितन्वन् बभ्राम भूमिपतनाय पतङ्गशक्रः ॥ २९ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे द्वादशः सर्गः ।

ततः पद्मौ म संवृणन् मुषर्णह्रलमण्डनः । पपात नभसो भूमौ भैमीपाश्र्वे सितच्छदः ॥ १ ॥
 तस्य पत्रपुटास्फोटं श्रुत्वा मरमनिस्वनम् । वभ्रूवाभिमुखी सुभ्रूः किमेतदिति संभ्रमात् ? ॥ २ ॥
 विलोक्य महना हंसं लिघृक्षुमनसा तदा । शालितं शालभञ्ज्येव क्षणं निस्पन्दमन्दया ॥ ३ ॥
 तस्यास्तदा तदाकृतं जानन्नापि विहङ्गमः । न ययौ न च तस्थौ च न च धर्तुमदात् पुनः ॥ ४ ॥
 पनत्त्रिमात्रमप्येनं स्वयगं कर्तुमक्षमा । सहस्ततालमालीभिः सा तत्कालमहस्यत ॥ ५ ॥
 क्रिमेप करतालीभिर्दूरमुत्त्रास्यते खगः ? । मलं द्रुहति सा नूनं यात्र मामनुगच्छति ॥ ६ ॥
 इति प्रदत्तगापापि हस्यमाना सखीजनैः । बाला धृतावहेलं सा च्छायेव खगमन्वगात् ॥ ७ ॥
 गुचिरं मञ्जरस्तस्या राजहंसः पुरःपुरः । वभौ तद्गतिभङ्गनामुपहासमिवाचरत् ॥ ८ ॥
 भुतप्रायमिवात्मानं दर्शयन् म पदे पदे । दिधीर्षी वद्धयन् दूरं चकप्य चपलेक्षणाम् ॥ ९ ॥
 प्रस्नेदरुणकीर्णाक्षीं विलक्षामुपलक्ष्य च । तामुवाच स निःशङ्कं छायामात्रपरिच्छदाम् ॥ १० ॥
 राजपुत्रि ! किमर्थोऽयं प्रयामस्ते मनस्विनि । विभेमपि न कथं बाले ! विलोक्य गहनं वनम् ? ॥ ११ ॥
 नयस्या इव संभाव्य त्वामस्थानप्रचारिणीम् । पश्य हारीतङ्कुरैर्वारयन्तीव वीरुधः ॥ १२ ॥

(युग्मम्)

कथं व्योमचरा मुग्धे ! गोचराः क्षितिचारिणाम् ? । तारुण्यं हि अपन्नाऽसि मुञ्च शैशवचेष्टितम् ॥ १३ ॥
 क्रीडाहंसो नलस्याहं पुण्यश्लोकस्य भूपतेः । न क्वचिद् राजपुत्राणां राजपुत्रि ! भयं हि नः ॥ १४ ॥
 यस्य युद्धेषु तिष्ठन्ति न मर्त्या न च राक्षसाः । कस्तस्य तृणमात्रेऽपि कर्तुं शक्तः पराभवम् ? ॥ १५ ॥
 तस्याहं जगतीभर्तुः प्रेक्ष्यः प्रेक्षावतां प्रियः । दिग्देशान्तरवार्त्तानामाहर्त्ताऽस्मि चिह्नङ्गमः ॥ १६ ॥
 तस्य क्रीडावने सन्ति कोटिशो मम सन्निभाः । राजहंसाः सरस्तीरे नानाकार्योपयोगिनः ॥ १७ ॥
 तं केचित् पक्षविक्षेपैर्वीजयन्ति रतान्तरे । कतिचित् पद्मिनीपत्रैः शय्यां कुर्वन्ति कोमलाम् ॥ १८ ॥
 अन्ये गतिविशेषेषु शिक्षयन्ति तदङ्गनाः । परे दधति सगनिध्यं तासां मणितकर्मणि ॥ १९ ॥
 स्वच्छन्दं समसस्मामिस्तस्य जल्पयन्ति योषितः । का त्रपा हि तिरश्चां नस्तिरश्चस्त्रपते च कः ? ॥ २० ॥
 दत्ता हि तुष्ट्या देव्या तस्मै शारदया वयम् । ब्राह्मीविमानहंसाः स्मः सर्वशास्त्रविशारदाः ॥ २१ ॥
 न सामान्यजनं तावद् वयं प्रेक्षामहे किल । न च प्राकृतलोकानां तिष्ठामो दृष्टिगोचरे ॥ २२ ॥
 त्वं तु वैदर्भि ! सर्वासां कुमारीणां शिरोमणिः । भीमभूपालतनया न सामान्या मनस्विनि ! ॥ २३ ॥
 तेनाहं त्वद्वनं प्राप्तस्तव दृग्गोचरं गतः । भवत्परिचयस्यार्थं सख्यो दूरीकृता मया ॥ २४ ॥
 न कुर्याद् विषमां गोष्ठीं समानां न च वर्जयेत् । कृता प्राणहरा पूर्वा त्यक्ताऽन्या प्राणनाशनी ॥ २५ ॥
 तत्कल्याणि ! प्रवीणाऽसि ब्रूहि किञ्चित् सुभाषितम् । स्वयं किमपि त्वं पृच्छ मम पार्श्वे कृशोदरि ! ॥ २६ ॥

तन्वि ! मामनुगच्छन्ती श्रमिताऽमि मया चिरम् । तद्व्यालीकापनोदाय प्रियं किं कुरवाणि ते ? ॥ २७ ॥
 इति वाक्यामृतं तस्य निगीय नृपनन्दिनी । दधौ हृष्यपातङ्गमोहकिर्म्मिरिति मनः ॥ २८ ॥
 अचिन्तयन् पद्याक्षी दिव्या सुदिनमद्य मे । अभ्यन्तरचरः प्राप्तो यदयं प्रियसेवकः ॥ २९ ॥
 किन्तु रक्तं न दत्ताऽस्मि पक्षिणं सुविचक्षणम् । कथं नु कथयिष्यामि स्वयमस्मै स्ववाञ्छितम् ? ॥ ३० ॥
 कुतोऽस्य मानुषी भाषा हंसस्याव्यक्तवादिनः ? । मा भूत् कश्चिदयं देवाद् देवो वा दानवोऽथवा ॥ ३१ ॥
 संभवत्यक्षरोच्चारः पक्षिणामपि वा क्वचित् । तथाहि किं न दृश्यन्ते सर्वत्र शुक्लसारिकाः ? ॥ ३२ ॥
 जयत्वं निगन्वायीज ! विश्वविस्मयकारकाः । अधिकाः परमन्त्रिभ्यो यस्य ते पक्षिणोऽपि हि ॥ ३३ ॥
 किमर्थमयमायातो महात्मा मम काननम् ? । कञ्चिन्नलनृपेणापि किमयं प्रेषितो भवेत् ? ॥ ३४ ॥
 क्व गामे मन्दभागायास्तादृशं भाग्यमद्भुतम् ? । स्वस्मिन् ममानुरागं च कथं वेत्ति स पार्थिवः ? ॥ ३५ ॥
 तदद्य तस्य राजर्णेनिषघस्य महात्मनः । अयं दीर्घयुरायातः क्रीडाहंसो वने मम ॥ ३६ ॥
 अनेनैव हि तीर्थेन प्रविश्य नलकर्णयोः । तदन्तर्यदि निष्ठामि किं न सिद्धं तदा मम ? ॥ ३७ ॥
 भवत्येवं ततन्मायद् यदामीति विचिन्त्य सा । जगाद सादरं बाला विशालाक्षी शुचिस्मिता ॥ ३८ ॥
 आर्यराज ! मभायोग्य ! सौम्य ! मर्वाङ्गसुन्दर ! । राजीविनीवनोत्तंस ! राजहंस ! चिरं जय ॥ ३९ ॥
 गमीपमुपपन्नस्त्वं मया यदपग्राहितः । अनयाचरणं तन्मे कुमार्याः क्षम्यतां स्वग ! ॥ ४० ॥

यत् त्वं दृष्टिपथं प्राप्तस्तत् कृतं प्रथमं प्रियम् । भूयस्त्वत्तः प्रियं प्राप्तुं किन्तु वाञ्छा तथैव मे ॥ ४१ ॥
तन्मे दिष्ट्या कथयतु भवान् वृत्तमामूलचूलं कोऽयं राजा नलनृप इति प्रौढचापप्रतापः ।
यस्यैतानि त्रिभुवनमनःकाननानन्दकन्दे क्षीरासारव्यतिकरभरआ(स्त्रि)जि विष्वक् यशोसि ॥ ४२ ॥

इन्दीवराक्षि ! शृणु तं क्षितिपालसिंहं ते यस्य विश्वविजयप्रगुणा गुणौघाः ।
ये रञ्जयन्ति हृदयं च निशाकरं च ये विद्विषां च विदुषां च हुताभिषङ्गाः ॥ ४३ ॥
वक्तुं पुरस्तव परं यदि वेदवाणी त्वत्कौतुकाय मम केवलमत्र यत्नः ।
तत् क्षम्यतामिति चकोरदृशं भुवाणः स्पष्टीचकार चरितं सकलं नलस्य ॥ ४४ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे त्रयोदशः सर्गः ।

आर्यावर्त्ते जनपदे जाह्नवीजलमालिनि । नगर्यां निषधाऽऽख्यायां वीरसेनः प्रजापतिः ॥ १ ॥
तस्य रूपवती नाम्ना भार्या चारित्रशालिनी । बभार महिषी गर्भं प्राग् ज्योतिषपतेः स्वसा ॥ २ ॥
अनिशं ददती दानं प्रतीकारं रुजामिव । विवेशेव न वेदासौ पात्रापात्रं क्षणाक्षणम् ॥ ३ ॥

हंसविषये
दमयन्त्या
विभ्रमम्,
नलस्य
परिचयार्थं
प्रार्थितो
हंसश्च ॥

एवमुक्तचेष्टाभिः सूचयन्ती महोदयम् । अद्यत समये पुत्रं प्राची दिनकरं यथा ॥ ४ ॥
 प्राप्नोम्यन्वमीयोगे मेपपूर्वांगे स्वी । उच्चपञ्चग्रीही होरा तदाऽऽसीत् तस्य जन्मनि ॥ ५ ॥
 संपत्तिरिव दानेन ज्ञानेनैव सुगीलता । वैदग्ध्यं विनयेनैव देवी पुत्रेण सा बभौ ॥ ६ ॥
 न लास्यत्येव निर्लोभः सद्भ्यो धर्मधनानि यत् । तेनास्य नल इत्याख्यां विदधुर्वन्धवो बुधाः ॥ ७ ॥
 मुखेभ्यः स्मरिसार्थानां सर्वशास्त्राणि सोऽग्रहीत् । वृक्षाणामिव पुष्पेभ्यः सौरभ्याणि समीरणः ॥ ८ ॥
 पडद्गान् चतुरो वेदान् पट् तर्कान् पट्सकमम् । पट्भाषानिर्णयं वेत्ति नलः पण्डितविक्रमः ॥ ९ ॥
 किमत्र बहुना तावत् यत् किञ्चिदिह वर्त्तते । तत् सर्वमपि जानाति लोकोत्तरमतिर्नलः ॥ १० ॥
 किं त्रमस्तस्य रम्भोरु ! सौभाग्यगुणवर्णनम् ? । स कोऽपि मूर्त्तिमान् पृथ्व्यां गुणराशिर्वोत्थितः ॥ ११ ॥
 कदाचित् सादिभिः साकं स बाह्यालिभुवं गतः । अश्वेनापहतः प्रापदहोरात्रान्महद् वनम् ॥ १२ ॥
 तत्र कापि सरस्तीरे परिश्रान्ततुरङ्गमात् । अवरुध्य कृतस्नानः शुश्राव करुणध्वनिम् ॥ १३ ॥
 किमेतदिति विज्ञातुमार्त्तत्राणपरायणः । गच्छंस्तदनुसारेण काञ्चित् स प्राप शिशपाम् ॥ १४ ॥
 तस्याः स्तम्भेन संचद्रं शून्यमष्टाङ्गकीलितम् । मुनिं ददर्श शिष्यं च रुदन्तं कन्यकान्वितम् ॥ १५ ॥
 शृष्ट्मेनाथ शिष्योऽसौ साक्रन्दमिदमब्रवीत् । कुमार ! महती सेयं वार्त्ता तावन्निश्चयताम् ॥ १६ ॥
 अयं पूर्वधरः श्रीमान् श्रीधरो गणभृद्भरः । संमेतशिखरं द्रष्टुं प्रस्थितस्तीर्थयात्रया ॥ १७ ॥

श्रान्तश्च भगवानस्मिन् विशश्राप्न सरस्तटे । वैयावृत्यं च कुर्वाणो बभूवाहं प्रभोः क्षणम् ॥ १८ ॥
 अत्रान्तरे दुराचारः कश्चिद् विद्याधराधमः । राजपुत्रीमिमां हत्वा चचाल गगनाध्वना ॥ १९ ॥
 तमन्यः संसुखायातः कन्यार्थो व्योम्नि रुद्धवान् । द्वन्द्वयुद्धं तयोरसीत् खड्गाखड्गि भुजाभुजि ॥ २० ॥
 तत्र क्षणे कुमारी च स्वं मुमोच विमानतः । पपात चलकल्लोलपल्वले लोललोचना ॥ २१ ॥
 उल्लङ्घ्य च सरः शीघ्रं विदग्धा नृपनन्दिनी । भगवन् ! रक्ष रक्षेति ब्रुवाणा प्रभुमभ्यगात् ॥ २२ ॥
 जालन्धराधिराजस्य सुताऽहं कनकावली । विद्याधरभयत्रस्ता प्राप्ताऽस्मि शरणं तव ॥ २३ ॥
 इति भीतां प्रजल्पन्तीमिमामाश्वासयन् मुनिः । जाडुलीविद्यया विद्वान् चक्रे सर्वाङ्गरक्षितम् ॥ २४ ॥
 विद्याधरोऽपि पापात्मा प्रतिमल्लं विजित्य तम् । ग्रहारजर्जरः प्राप गृहीतुं सुसुखीमिमाम् ॥ २५ ॥
 ततो विद्याप्रभावेण करालव्यालमालिनीम् । निधिलक्ष्मीमिवापुण्यः स्प्रष्टुमेतां न शक्नुवान् ॥ २६ ॥
 मुनिशक्तिमिमां ज्ञात्वा सोऽपि कोपारुणेक्षणः । कीलयित्वा मुनिं पापी निर्यथौ व्रणजर्जरः ॥ २७ ॥
 सेहे च तत् प्रभुः सर्वं कुर्वाणः कर्मनिर्जरात् । आत्मरक्षां न कुर्वन्ति सत्त्ववन्तो मुमुक्षवः ॥ २८ ॥
 अस्ति चास्य प्रतीकारः पुण्डरीकाचले परं । मायानिर्मूलनी नाम महावीर्या महौषधिः ॥ २९ ॥
 द्वात्रिंशलक्षणः कश्चिद् राजपुत्रो युवा यदि । समानयति तच्छाखां वेगादसमसाहसः ॥ ३० ॥
 न हि तां सहसा कोऽपि नरः सत्त्वविवर्जितः । सिंहव्याघ्रवृकक्याप्तां नेतुं दिव्यौषधिं क्षमः ॥ ३१ ॥

(युग्मम्)

दमयन्ती-
 समीपे कृतं
 पक्षीराजेन
 नलनृपस्य
 वर्णनम् ॥

॥ २४ ॥

न न गा ग्रहगर्ध्वं संप्राप्ताऽपि फलप्रदा । यतः कीलनविधेयं मध्याह्ने प्राणहारिणी ॥ ३२ ॥
 तदेतदधुनाऽस्माकं मानिधयं कः ऋण्यति ? । परार्थेन यतः प्रथ्व्यां कोऽपि क्लेशसहः पुमान् ॥ ३३ ॥
 इदं संप्रति संप्राप्तं त्रयाणां मरणं ध्रुवम् । अयमित्यं प्रभुस्तावत् मृत्युमाप्स्यति निश्चितम् ॥ ३४ ॥
 आचार्ये च विपद्येऽस्मिन् समानशनमेव हि । अग्रे च गुरुणा साकं मृत्युरङ्गीकृतो मया ॥ ३५ ॥
 हा हन्त ! गजपुत्रीयं रक्षिताऽपि न रक्षिता । विमुञ्चति यतः प्राणान् गुरुमृत्यौ मनस्थिनी ॥ ३६ ॥
 इति तनय वचः श्रुत्वा शोकात्तस्य तपस्विनः । नलस्तं निःश्वसन्नूचे परदुःखेन दुःखितः ॥ ३७ ॥
 तपस्विन ! राजपुत्रोऽहं लक्षणानि च तानि मे । न चास्ति निविडकुद्धात् कृतान्तादपि मे भयम् ॥ ३८ ॥
 किन्तु ग्राहनेमेतन्मे ममर्थमपि सर्वथा । ग्रहात् पुण्डरीकाद्रौ यातायातक्षमं न हि ॥ ३९ ॥
 अयं न भगवान् क्षीणो न कालहरणं धमः । असमर्थं परार्थेषु धिग् मां मिथ्याभिमानीनम् ॥ ४० ॥
 नतः प्रमुदितः प्रोचे मुनिशिष्यो नृपात्मजम् । हन्त ! सिद्धानि कार्याणि कुमार ! त्वयि संमुखे ॥ ४१ ॥
 प्रमादान् पूज्यपादानां यन्ममाम्नि मुजिहितः । त्रलातिवल्योर्भेदो मन्त्रोऽश्वहृदयाभिधः ॥ ४२ ॥
 मन्त्रं पठितमिद्रं मे ग्रहाण पुरुषर्षभ ! । यत्प्रभावेण जायन्ते सपथा इव वाजिनः ॥ ४३ ॥
 न क्षिप्रिद् दूरमग्नं शीतगुणं क्षुधं तृणम् । न च भूमिमभूमिं वा जानन्ति ययवो यतः ॥ ४४ ॥
 नन्यत्रान्नामिमं ग्राहमारुह्य व्रजतस्तत्र । द्वियोजनग्रतान्तेऽपि पुण्डरीकाचलः पुरः ॥ ४५ ॥

त्रिपर्णी तित्कगन्धा च श्वेतपुष्पा सदाफला । तस्य सर्वोत्तये शृङ्गे हिंस्रमिश्राऽस्ति सौषधिः ॥ ४६ ॥
एवमुत्त्वा समाचख्यौ तं मन्त्रं नृपसूत्रवे । तेनाधिवासितोऽश्वोऽसौ यामार्द्धेन ययौ गिरिम् ॥ ४७ ॥
तत्र चित्रास्य शार्दूलान् तामादाय महौषधिम् । कालेन तावता भूयः स प्राप मुनिसन्निधौ ॥ ४८ ॥
तस्याः स्पर्शनमात्रेण मुनिरुत्कीलितोऽभवत् । स प्रत्यागतचैतन्यो नलमित्यभ्यनन्दयत् ॥ ४९ ॥

श्रीवशीकरणचूर्णमुष्टयो धर्मसृष्टिपरमाणुदृष्टयः ।

त्वां पुनन्तु जगदेकपावना वीतरागपदपद्मपांसवः ॥ ५० ॥

स वासवाचार्याह्निविलासहंसः सहस्रभाः शम्भुरधीसमासः ।

समाः सहस्राणि मुदे सदा सः सदासनः स्वात्मविलासवासः ॥ ५१ ॥

कुमार ! निर्वर्त्तितसर्वसारपरोपकारप्रकरप्रकार ! ।

जानामि कामं भवता समानो मानोन्नतो नात्र भविष्यतीति ॥ ५२ ॥

तत् सर्वथा नः प्रियमाचरिष्यन् संमोहनादीनि महामहांसि ।

हिंसाविवर्जं विजयप्रदानि त्वं जृम्भकास्त्राणि गृहाण वीर ! ॥ ५३ ॥

बहुविधमिति जल्पन् जृम्भकास्त्राणि तस्मै शमजलधिरदत्त श्रीधराचार्यवर्यः ।

तदनु समयमात्रप्राप्तसैन्यं तदानीं व्यधित हृतमनस्कं धर्मकर्मोपदेशैः ॥ ५४ ॥

आपृच्छय तं नृपकुमारमथ प्रयत्नात् सम्मेतवर्त्मनि ययौ स मुनिः मधिष्यः ।
 तस्याज्जयैव च नलेन गजाधिरूढा प्रस्थापिता पितृगृहं कनकावली या ॥ ५५ ॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे चतुर्दशः सर्गः ।

पुरं प्राप्तस्य तस्याथ लब्धमन्त्रास्त्रतेजसः । कुर्वाणस्य पितुः सेवां पक्षो याचद् व्यतीतवान् ॥ १ ॥
 जालन्धराधिराजेन ग्रहितश्चन्द्रबाहुना । श्रीवीरसेनमानम्य दूतस्तावद् व्यजिज्ञपत् ॥ २ ॥
 राजेन्द्र ! तव पुत्राय नलनाम्ने मनस्विनी । चन्द्रबाहुक्षितीशेन प्रदत्ता कनकावली ॥ ३ ॥
 प्राणत्राणात् क्रयक्रीता पुराऽपि नलरागिणी । संप्राप्ता नगरद्वारे तदियं प्रतिगृह्यताम् ॥ ४ ॥
 अथार्य नद्रुक्तं तत् तस्मिन्नेव दिने नृपः । वरवधोर्विवाहं स सप्रमोदमकारयत् ॥ ५ ॥
 कालान्तरे च संभाव्य नलं राज्यधुरन्धरम् । स दृढसचिवं राजा सालंकायनमब्रवीत् ॥ ६ ॥
 दण्डलक्षाणि वर्णानां प्रजाकृत्यानि कुर्वतः । अमात्य ! मम यातानि स्वार्थश्चिन्त्योऽधुना मया ॥ ७ ॥
 युवा धनुर्धरो वीरः समर्थः मांप्रतं नलः । तत् प्रार्थ्यतां कुमारोऽयं राज्यभारपरिग्रहे ॥ ८ ॥

तथेति वचनं तस्य प्रतिश्रुत्य महीपतेः । स गत्वा नलमित्यूचे गिरा गम्भीरधीरया
 परोपकारवीरस्य गम्भीरस्य यशस्विनः । कुमार ! जगदाधार ! पितृभक्तिः कथं न ते ?
 पुत्रवानपि वृद्धोऽपि यदयं संयमोत्सुकः । वहत्यद्यापि भूभारं महाराजः पिता तव
 तदेहि क्रियातां वाक्यमङ्गीकुरु धुरं भुवः । त्वया पुत्रेण तातस्ते यिषर्तुं स्वमनोरथान्
 इत्युत्त्वा शीघ्रमुत्थाप्य नलं कमललोचनम् । आनिनाय नतग्रीवं पितुः त्रपाकुलम्
 कथं त्यजति मां तात ! किं विराद्धं मया गुरोः ? । राज्यभारक्षमो नाहं देव एवात्र युज्यते
 इत्यादि बहु जल्पन्तं निःस्पृहं पुरुषर्षभम् । सिंहासने समारोप्य मन्त्री छत्रमधारयत्
 चकार तिलकं तस्य वीरसेननृपः स्वयम् । अन्ये गृहीतमृङ्गराः सिषिचुस्तीर्थवारिभिः
 प्रणेमुर्भितः सर्वे नृपसामन्तमन्त्रिणः । अश्रूयत नभोवाणी व्यक्तवर्णा च तद् यथा
 निःशेषोच्छ्विता शालिसमुज्ज्वलतरा भृशम् । तव कीर्त्तिः प्रतापश्च नित्यं राजेन्द्र ! वर्त्तताम्
 ततः सहाश्वहेषाभिः सह वारणवृंहितैः । दिव्यदुन्दुभिनिर्घोषैर्विष्वग् बधिरितं नभः
 दीनेभ्यो ववृते दानं मुक्ताः कारानिवासिनः । तुष्टुवुर्बन्दिनो हृष्टा ननृतुश्च कुशीलवाः
 वेणुवीणामृदङ्गानां झल्लरीभेरिनिर्भरः । निनादः सप्रतिध्वानो विजजृम्भे समन्ततः
 अहोरात्रत्रयाद्ध्वं महादानपुःसरम् । प्रतस्थे वनवासाय स तु सान्तःपुरो नृपः

॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥
 ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥ युग्मम् ।
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥

इन्दुर्जिद्यहरः सरस्तनुधरश्चिन्तामणिश्चेतनः पुरुषा च सरस्वती शतमखो मानुष्यमुद्राङ्कितः
उडुगणपरिमाणं केन शक्यं विधातुं ? नवजलधरधाराः को हि संख्यातुमीशः ? ।
क्व नु कणगणनं वा वारिधेर्वालुकानां ? क किल नलगुणानां प्राप्यते सुभ्रु ! पारः
इत्यसौ तव विनोदहेतवे तच्चरित्रकणिका मयोदिता ।
कम्बुकण्ठ ! गमनोत्सुकोऽधुना किं प्रियं वद पुनः करोमि ते ?
अथ नरपतिपुत्री विस्मिता वाचमूचे खग ! सुकृतिचरित्रं शृण्वतः कस्य तृप्तिः ? ।
यदि पुनरपि किञ्चित् कर्तुंकामः प्रियं मे तदिह मम लिखित्वा नैषधं दर्शयेति
खगनखलिखितस्य क्षमापतेः साऽपि रूपं निरुपमरमणीयं मन्मथार्ता निरूप्य ।
श्रमजलकलिताङ्गी कम्पमाना वरोरुः स्वमथ ह्यटिति हारं तस्य कण्ठे चकार
अथ जय जय भद्रं जीव जीवेति जल्पन् ननु किमिदमिति द्राक् तामपृच्छद् विहङ्गः ? ।
सजलनयनपक्ष्मासन्नकण्ठी च साऽपि सरपरवशचिन्ता मुक्तलज्जं जजल्प
तन्मुञ्च मोहिमिह हंस ! गृहाण हारं यस्यैष तस्य भवताऽपि समर्पणीयः ।
कोऽयं कृतस्य करणेऽपि परिश्रमस्ते ? मा दिव्यदर्शन ! भजिष्यसि निष्फलत्वम्
मा मे विचिन्तयसि कञ्चन बालभावं न त्वं भविष्यसि मृषा तदलं विचिन्त्य ।

दमयन्ती-
समीपे कृतं
पक्षीराजेन
नलनुपस्य
वर्णनम् ॥

॥३३॥

॥३४॥

॥३५॥

॥३६॥

॥३७॥

॥३८॥

॥३९॥

॥ २७ ॥

॥४०॥ पृथक् पृथक् मनमयोः पदवी यतो मे नैतन्मम प्रचलति प्रलयेऽपि चाक्यम्
 किं प्राञ्जसे चिरतरं चतुरोऽसि यस्मात् ? किं शिल्पसे च समये भणितुं बुधोऽसि ? ।
 ॥४१॥ त्वजः मुमिष्यतु तवापि ममायमर्थो देहान्तरेऽपि मम शक्तिरिमं विधातुम्
 जानामि नैषधमहं नृपति पुराऽपि देहं ब्रह्मसि मकलं तदिदं तदर्थे ।
 ॥४२॥ कर्तुं मया परिचयं मुचिर त्वमुक्तस्तुभ्यं नमोऽस्तु कुरु कार्यमिदं मदीयम्
 इति न तां मुदतीं मुदतीं जगौ यदि तवैष तनूदरि ! निश्चयः ।
 ॥४३॥ शृणु ततस्त्वमपि प्रियवादिनि ! त्वयि नलप्रहितोऽहमुपागतः
 मृतवतस्तव विस्मृतिजं भयं विरह एव दुनोति च जीवतः ।
 ॥४४॥ मरणजीवितयोर्गुणान्तरे तव कृते तरलाक्षि ! भवत्प्रियः
 विविधमागधपान्यजनश्रुतां न सततं भवतीमनुचिन्तयन् ।
 ॥४५॥ अपरराजमुताजनसूत्रमग्रभवमौग्यशतैरपि वञ्चितः
 कुवल्यं गल्यं च विलुम्पति स्वभवनं च वनं च विमुञ्चति ।
 ॥४६॥ अकुरुणं कुरुणं प्रतिभापने न विभवेऽपि भवेऽपि गतस्पृहः
 मनसि दुःस्थितता कृशता तनौ भ्रमति चित्तमथ स्वलितं गिराम् ।

इन्दुर्जाद्विहरः स्रस्तनुधराश्रिन्तामणिश्चेतनः पुरूपा च सरस्वती शतमखो मानुष्यमुद्राङ्कितः
उडुगणपरिमाणं केन शक्यं विधातुं ? नवजलधरधाराः को हि संख्यातुमीशः ? ।
क्व नु कणगणनं वा वारिधेर्वालुकानां ? क्व किल नलगुणानां प्राप्यते सुभ्रु ! पारः
इत्यसौ तव विनोदहेतवे तच्चरित्रकणिका मयोदिता ।
कम्बुकण्ठि ! गमनोत्सुकोऽधुना किं प्रियं वद पुनः करोमि ते ?
अथ नरपतिपुत्री विस्मिता वाचमूचे खग ! सुकृतिचरित्रं शृण्वतः कस्य तृप्तिः ? ।
यदि पुनरपि किञ्चित् कर्तुकामः प्रियं मे तदिह मम लिखित्वा नैषधं दर्शयेति
खगनखलिखितस्य क्षमापतेः साऽपि रूपं निरुपमरमणीयं मन्मथात्तां निरूप्य ।
श्रमजलकलिताङ्गी कम्पमाना वरोरुः स्वमथ झटिति हारं तस्य कण्ठे चकार
अथ जय जय भद्रं जीव जीवेति जल्पन् ननु किमिदमिति द्राक् तामपृच्छद् विहङ्गः ? ।
सजलनयनपक्ष्मासन्नकण्ठी च साऽपि सरपरशचिन्ता मुक्तलज्जं जजल्प
तन्मुञ्च मोहमिह हंस ! गृहाण हारं यस्यैव तस्य भवताऽपि समर्पणीयः ।
कोऽयं कृतस्य करणेऽपि परिश्रमस्ते ? मा दिव्यदर्शन ! भलिष्यसि निष्फलत्वम्
मा मे विचिन्तयसि कञ्चन बालभावं न त्वं भविष्यसि मृपा तदलं विचिन्त्य ।

॥३३॥

॥३४॥

॥३५॥

॥३६॥

॥३७॥

॥३८॥

॥३९॥

॥५४॥

व्याधृतपक्षानिरूपेत्य नलं पतद्गः प्रोवाच विद्वलमुपायनदत्तहारः

नं देव ! कुतमेत पूर्वेदिनो भूम्या स्वयं स्वीकृतः मत्प्राय ग्रहिता तथा तत्र कृते स्वच्छाञ्छुञ्छावली ।
मिदं कार्यमिदं त्वेति श्रुत्वाः प्रच्छन् विद्वज्ज्ञाननाम् प्रत्युच्चार्य विचिन्त्य च प्रतिकलं न प्राप तृप्तिं नलः ॥५५॥

उनिश्रीमाणिक्यद्वयमृरिक्ते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे पञ्चदशः सर्गः ।

तनन्तं नैपथः सञ्चलं विद्वद्भूमममाहृतम् । वभार हृदये हारं व्याहार च दमस्वसुः ॥ १ ॥
उत्तीर्य कार्यगाम्भीर्यं प्रातः स्वीकारसंपदा । विरहान्वेयः परं पारं पश्यन्नासीत् समुत्सुकः ॥ २ ॥
विद्वद्भूममार्नीतः स्निग्धमञ्जलनैरिव । वैदर्भीविचयनैस्तस्य दिदीपे विरहानलः ॥ ३ ॥
ज्ञानाञ्जुरागिणीं भैर्मी तन्मद्भूमममुत्सुकम् । तं समाश्वासयन् तस्यौ किञ्चित्कालं विहङ्गमः ॥ ४ ॥
अन्यदा न निशाशोपे तमनापृच्छ्य भूपतिम् । प्रतस्थे तीर्थयात्रार्थं स्वयथसहितः खगः ॥ ५ ॥
आन्मरुन्धं विनिर्द्वातुं दिग्विगद्विम्मयाय मः । यत्र तत्र निगूढान्मा भूरि वश्राम भूतले ॥ ६ ॥
तनो भैर्मीरियोगेन विद्वद्भूमविरहेण च । नृपतिः मान्द्रमन्तापः प्राप पूर्वाधिकं दशाम् ॥ ७ ॥

इति भवद्विरहादसमञ्जसं किमपि तस्य वरोरु ! विजृम्भते

मतिमति ! दमयन्ति ! दन्तिदन्तद्युतिमतमोमयमुत्तमं तमन्तः ।

मदय दयितमेनमत्यमायं मुदितमुदात्तमुदन्तदत्तमोदम्

लोलानिलेनाननुनूनुन्ना नानालिलीलोच्छललं लुलाना ।

नूनेन नूनं नलिनानेनेन नलेन लीना ललने ! ललालम्

तत् साम्प्रतं तव विभर्तुं स सङ्गमाशां द्राक् साधयामि सुवयोर्युवकृत्यमेतत् ।

इत्यभ्युदीर्य रुदतीमनुगृह्य भैमीं रेमे विहायसि विहाय वनं विहायः

हा कुत्र तिष्ठसि ? विशारद ! शारदाभ्रशुभ्रभ्र ! त्वमिह बह्वभ ! शारदायाः ।

हा हंस हंस ! किमहं सहसा विमुक्ता मुक्तात्मनेव भवता भवता विदूरम्

एवंविधानि विविधानि विपञ्चयन्तीमेकाकिनीं विगिनसीमनि सान्द्रमोहाम् ।

तन्मार्गदर्शनपराः परमर्त्तचिन्ताः सख्यः समेत्य परितः परिवव्रेणाम्

किं वेपसे सखि ! कुतोऽपि भयं कथं ते ? कुत्राऽऽगताऽसि पदवी तव विस्मृता किम् ? ।

मुग्धे ! विमुञ्च रुदितं गृहमेहि यामेत्युक्तेति सा द्रुतमनीयत वेरुम ताभिः

आमन्त्रयन्निव समस्तादिगीशवृन्दान् द्राग् बीजयन्निव दिशस्तरुणाकृतप्ताः ।

वयस्यथ गते तस्मिन् वयस्यभिनवे नृपः । वयस्यसहितस्तथावयस्ययमिवाहितः ॥ ८ ॥
 स मञ्जन् विरहाम्भोधौ राजा निरवलम्बनः । हंसमेव सारंश्चित्ते प्रललाप प्रियंवदः ॥ ९ ॥
 शत्रुर्दहति संयोगे वियोगे मित्रमप्यहो ! । उभयोर्दुःखदायित्वे को भेदः शत्रुमित्रयोः ? ॥ १० ॥
 इत्यादि विविधं जल्पन् निषयानामधीश्वरः । पुरप्रवेशविद्वेपी निनाय दिवसान् वने ॥ ११ ॥
 दमयन्ती च तत्कालं मदनज्वरजर्जरा । न स्म किञ्चिद्विजानाति गृहीतापि गृहं ततः ॥ १२ ॥
 सा तमेव दिवानक्तं दिवि दिक्षु विदिक्षु च । पश्यन्ती नलमेवैकं मेने नलमयं जगत् ॥ १३ ॥
 निःशृङ्गारा निराहारा निर्विनोदा निरुद्यमा । जीर्णारण्यं जगन्मेने भैमी विरहविह्वला ॥ १४ ॥
 अङ्गीचकार नाकल्पं न तल्पं प्रत्यपद्यत । मञ्जनं वर्जयामास सञ्जनं नाललाप च ॥ १५ ॥
 विलोक्य रुदतीं बालां ततस्तद्दुःखदुःखिताः । भृशमाश्वासयामासुर्वयस्याः साश्रुलोचनाः ॥ १६ ॥
 नलिन्यामिव मन्त्रायां तस्यां मोहमहार्णवे । वयस्यावृन्दमागत्य चक्रन्द कुररीगणः ॥ १७ ॥
 उदकमुदकं वायुवार्थिर्वतासनमासनं भजत भजत च्छत्रं छत्रं च सिञ्चत सिञ्चत । ॥ १८ ॥
 इति सरभसं भीतभ्राम्यत्सखीमुखसंभवस्तदनु तुमुलो लोलः कोलाहलः सुमहानभूत्
 इत्थमुत्थितशुचां मृगीदृशामीदृशं कलकलं निशम्य तम् ।
 मन्दिरं दुहितुराययौ जवात् कातरः किमपि भीमभूपतिः ॥ १९ ॥

अपि तिग्मकृतमन्मथलक्षणां दुहितर चरणप्रणतामपि ।

न नृपुत्रे नृपनिर्विरहातुरां क चतुराः परचिन्तविदो नहि ?

उन्ममय्य महमा गिरस्ततः तां मुतां प्रति पिताऽऽशिषं ददौ ।

त्वं वरं गुणमयं स्वयंवरे चासौः कतिपर्यवाप्नुहि

अत्रदञ्च वचः मुतावयस्याः ! भवतीभिः कृजतातिरस्क्रियार्थम् ।

अचिरेण विधीयतां स्वसख्या रुचिरामन्नविवाहमङ्गलायाः

तामित्यभिप्रायविदो नृपस्य व्याजोक्तिमाकर्ण्य भृशं मर्कणः ।

आनन्दमन्दाशममुद्रमयं मनो दधौ निर्भरमालिवरः

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं माणिक्यदेवमुनिना कृतिना कृतं यत् ।

तस्यार्प्यकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धोऽयमुत्तमतमः प्रथमः समस्तः

इतिश्री माणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने प्रथमे उत्पत्तिस्कन्धे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

इति प्रथमः उत्पत्तिस्कन्धः समाप्तः ।

द्वितीयः स्कन्धः ।

द्वितीये दूत्यस्कन्धे प्रथमः सर्गः ।

क्रमेण कुण्डिनाधीशः स्वदूतान् विसर्ज्य सः । चतुर्दिगन्तविश्रान्तानाह्वातुं पृथिवीपतीन् ॥ १ ॥
ते गौडचौडकर्णाटिलाटद्रविडचेदिषु । अङ्गवङ्गतिलङ्गेषु राजादेशात् प्रतस्थिरे ॥ २ ॥
ग्रहितं तेषु कौबेर्या वर्षीयांसं वचोहरम् । सखीमुखेन वैदर्भी देवदत्तमवीवदत् ॥ ३ ॥
मर्वोदीच्यनृपाह्वाने तात ! कार्यं तथा मनः । शीघ्रमागमनोत्कण्ठं नलोऽलं कुरुते यथा ॥ ४ ॥
इत्यशेषविशेषज्ञः सोऽपि प्रत्युत्तरं ददौ । विधाय स्वजनारक्ष्यं ययौ प्रत्युत्तरं तथा ॥ ५ ॥
विदग्धानुचरः सौम्यो वाग्मी जवनवाहनः । नृपानामन्वयन् सर्वानार्यवर्त्तमवाप सः ॥ ६ ॥
दृष्टस्तेन वनाभोगे धनुर्योग्यापरायणः । अश्ववारः सरिच्चीरे श्रुतशीलान्वितो नलः ॥ ७ ॥
राजराजेश्वरं वीरं नलं कमललोचनम् । विलोक्य स निजं मेने कृतार्थं नयनद्वयम् ॥ ८ ॥
रत्नोपायनपाणिस्तं प्रणम्य पृथिवीपतिम् । इति विज्ञापयामास ललाटघटिताञ्जलिः ॥ ९ ॥
विदर्भाधिपतिर्देवः श्रीमान् भीमनरेश्वरः । आमन्त्रयति देव ! त्वां स्वयंवरमहोत्सवे ॥ १० ॥

अध्यासतां ममागत्य तालहिन्तालशालिनः । दात्यदूह्वयहसश्चारचारवो वरदास्तटाः ॥ ११ ॥
 किमन्यद् वसुधाचन्द्र ! भीमभूपालभूस्तव । अङ्गीकरोति वेगेन सेनाकरपरिग्रहम् ॥ १२ ॥
 तत् कुरुष्व महाराज ! चतुरङ्गचमूढतः । दक्षिणाभिमुखीं यात्रां दक्ष ! दाक्षिण्यवारिधे ! ॥ १३ ॥
 स तस्य तां ममाकर्ण्य गर्भितार्थान्तरां गिरम् । विद्वान् विवेद वैदर्भ्याः पृथक् सन्दिष्टमात्मनि ॥ १४ ॥
 तेनाय चक्षुषा क्षिप्तः श्रुतशीलोऽत्रदद्व चचः । विदर्भभूः श्रुताऽस्माभिः स्वभावतिलकाङ्किता ॥ १५ ॥
 तां विदर्भभुवं रम्यां प्रपन्नस्य स्वयम्बरे । देवस्य सैनिकानां च प्रमोदो वर्द्धतां चिरात् ॥ १६ ॥
 न कश्चन विलम्बो नः संप्राप्ता एव केवलम् । वैशाखी पूर्णिमाऽस्माकं तत्र नूनं भविष्यति ॥ १७ ॥
 इत्युक्तवति मन्त्रीशे सहस्रतुर्गगान्विताम् । स्वर्णकोटिं ददौ तस्मै नृपतिः पारितोषिकम् ॥ १८ ॥
 विसृष्टो बहुमानेन स्वयं संभाष्य भूभुजा । कुण्डिनं प्राप्य तत् सर्वं स नृपाय न्यवेदयत् ॥ १९ ॥
 कान्तोदन्तमुधासारं वाञ्छन्तीं शफरीमित्र । दमयन्तीमिदं प्रोचे तद्वयस्यानेनेन च ॥ २० ॥
 औदीन्यान् कुर्वता सर्वान् भूभुजः कुण्डिनोत्सुकान् । नलं चाप्य मया लब्धा काचित् कनकशृङ्खला ॥ २१ ॥
 इत्युक्तिचतुरा सम्यक् संभाव्य नलसङ्गमम् । तस्मै दिदेश वैदर्भी पञ्चाङ्गं हेमभूषणम् ॥ २२ ॥
 इतश्च निश्रयप्राप्तप्रेयसीदर्शनोत्सुकः । चचाल चतुरङ्गिण्या सेनया निषधाधिपः ॥ २३ ॥
 शेषः सीदति कूर्मराट् विलिखति क्षोणीतलं मज्जति क्षुभ्यन्त्यम्युधयः पतन्ति गिरयः क्रन्दन्ति दिहन्तिनः ।

लुप्तं व्योमतलं दिशः कवलितारुद्रो रविः पांशुना चक्रे तस्य बलैश्चलद्भिरभितलैलोक्यमप्याकुलम् ॥ २४ ॥

चूर्णिविभूवुरभितः पथि शैलसङ्घाः पङ्क्तत्वमापुरपरं सरितः समग्राः ।

सद्यस्तडागतुलनां ययुरुषराणि आकाशयमाशु गहनान्यगमन् तदानीम् ॥ २५ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

यियासुः कुण्डिनं यावत् स तस्थौ नर्मदातटे । तावत् पुरन्दरं द्रष्टुं हेमाद्रिं प्राप नारदः ॥ १ ॥
दूरादपि तमायान्तं ददर्श त्रिदशाधिपः । स्वामी हि सर्वतो दर्शी सहस्राक्षो विशेषतः ॥ २ ॥
स व्यक्तशान्तशृङ्गारहास्याद्भुतभयानकः । मुनिर्दिविषदां चक्रे हृदये रससङ्करम् ॥ ३ ॥
तमभ्यर्च्य सुराधीशः पुरस्तादासनस्थितम् । निषिद्धान्यजनालापः सप्रश्रयमभाषत ॥ ४ ॥
अद्य त्वदर्शनाद् बाहं तपस्विन् ! मुदितोऽस्म्यहम् । तथाहि नृत्यतीवेदं हृदयं तव सन्निधौ ॥ ५ ॥
ते देवास्तानि तीर्थानि स गुरुः स तथागमः । जायते येषु दृष्टेषु जन्मिनां मनसो धृतिः ॥ ६ ॥
तद् ब्रूहि भगवन् ! कस्मादिह प्राप्तो ममाधुना ? । सर्वत्राप्रतिबद्धोऽसि त्वं वायुरिव नारद ! ॥ ७ ॥

जानासि जगतां वृत्तं नित्यं कामचरः प्रभो ! । भूलोकविषयं छिन्धि ममैकं संशयं ततः ॥ ८ ॥
 येन युद्धेषु सर्वेषु त्वं साक्षी तेन पृच्छथसे । किं कलिप्रिय ! मेदिन्यां रणप्रत्यूहकारणम् ? ॥ ९ ॥
 किं न सन्ति नरेन्द्राणां कुमाराः केऽपि वंशजाः ? । वीरशून्याऽथवा जाता कथं वन्ध्या वसुन्धरा ? ॥ १० ॥
 यदेतैऽद्यतने काले भूपालाः सुस्थिता इव । स्वर्गश्रियं न वाञ्छन्ति दुर्भगामिव कामिनीम् ॥ ११ ॥
 प्राणांस्त्वणाय मन्यन्ते युद्धवृद्धिजुषो भटाः । स्वर्गश्च स्वामिकार्यं च द्वौ लाभौ च रणाङ्गणे ॥ १२ ॥
 त्यक्तचामेणकायानां दिव्यं वपुरुषेयुषाम् । पूर्वं सुभटकोटीनां करोम्यातिथ्यमन्वहम् ॥ १३ ॥
 महत्यमपि यत्ते मां नोपसर्पन्ति संग्रति । तेनात्मानमहं मन्ये रक्षितारमिव श्रियः ॥ १४ ॥
 अधिकं भान्ति पुष्पाणि पीयमानानि पट्टपदैः । विभज्य भुज्यमानानि धनान्यतिथिभिस्तथा ॥ १५ ॥
 सा किं श्रीयत्र नो द्वारं दानकोलाहलाकुलम् ? । अपतत् पक्षिसङ्घतः कीदृशः फलितस्तरुः ? ॥ १६ ॥
 यानि दानविहीनानां दिनान्यायान्ति यान्ति वा । अजातानां मृतानां वा तानि जानामि निश्चितम् ॥ १७ ॥
 इति श्रुत्वा श्रुताम्भोधेर्वाचं प्राचीनवर्हिषः । उवाच वचनं प्रेमव्याकुलः कलहप्रियः ॥ १८ ॥
 माधु साधु सुराधीश ! प्रस्तुतं ग्राज्ञ ! पृच्छसि । दिष्ट्या धर्मानुबद्धं वासना तव वासव ! ॥ १९ ॥
 इदं च परमेश्वर्यं विनयधायमीदृशः । सुधिषां द्वयमप्येतत् पुरन्दर ! दुरुत्तरम् ॥ २० ॥
 स्याने यदनिधीनां त्वमभावेन विपीदसि । यत् सत्यं कृतकृत्यस्य न्यूनताऽपि तवेयती ॥ २१ ॥

लुप्तं व्योमतलं दिशः कवलितारुद्धो रविः पांशुना चक्रे तस्य वलैश्चलद्भिरभितक्षैलोक्यमप्याकुलम् ॥ २४ ॥

चूर्णिवभूवुरभितः पथि शैलसङ्घाः पङ्क्तवमापुरपरं सरितः समग्राः ।

सद्यस्तडागतुलनां ययुरूपराणि प्राकाश्यमाशु गहनान्यगमन् तदानीम् ॥ २५ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

यियासुः कुण्डिनं यावत् स तस्थौ नर्मदातटे । तावत् पुरन्दरं द्रष्टुं हेमाद्रिं प्राप नारदः ॥ १ ॥
दूरादपि तमायान्तं ददर्श त्रिदशाधिपः । स्वामी हि सर्वतो दर्शी सहस्राक्षो विशेषतः ॥ २ ॥
स व्यक्तशान्तशृङ्गारहास्याद्भुतभयानकः । मुनिर्दिविषदां चक्रे हृदये रससङ्करम् ॥ ३ ॥
तमभ्यर्च्य सुराधीशः पुरस्तादासनस्थितम् । निषिद्धान्यजनालापः सप्रश्रयमभाषत ॥ ४ ॥
अद्य त्वदर्शनाद् बाढं तपस्विन् ! मुदितोऽस्म्यहम् । तथाहि नृत्यतीवेदं हृदयं तव सन्निधौ ॥ ५ ॥
ते देवास्तानि तीर्थानि स गुरुः स तथागमः । जायते येषु दृष्टेषु जन्मिनां मनसो धृतिः ॥ ६ ॥
तद् ब्रूहि भगवन् ! कस्मादिह प्राप्नो ममाधुना ? । सर्वत्राप्रतिबद्धोऽसि त्वं वायुरिव नारद ! ॥ ७ ॥

जानासि जगतां वृत्तं नित्यं कामचरः प्रभो ! । भूलोकविषयं छिन्धि ममैकं संशयं ततः ॥ ८ ॥
 येन युद्धेषु सर्वेषु त्वं माक्षी तेन प्रच्छद्यसे । किं कलिप्रिय ! मेदिन्यां रणप्रत्यूहकारणम् ? ॥ ९ ॥
 किं न मन्ति नरेन्द्राणां कुमाराः केऽपि वंशजाः ? । वीरशून्याऽथवा जाता कथं बन्ध्या वसुन्धरा ? ॥ १० ॥
 यदेतैऽद्यतने काले भूपालाः सुस्थिता इव । स्वर्गश्रियं न वाञ्छन्ति दुर्भगाभिव कामिनीम् ॥ ११ ॥
 प्राणां स्तृणाय मन्यन्ते युद्धदुद्धिजुषो भटाः । स्वर्गश्च स्वामिकार्यं च द्वौ लाभौ च रणाङ्गणे ॥ १२ ॥
 त्यक्तचर्मणकायानां दिव्यं च पुरुरूपेयुषाम् । पूर्वं सुभटकोटीनां करोम्यातिथ्यमन्वहम् ॥ १३ ॥
 सहन्यमपि यत्ते मां नोपसर्पन्ति संप्रति । तेनात्मानमहं मन्ये रक्षितारमिव श्रियः ॥ १४ ॥
 अधिकं भान्ति पुष्पाणि पीयमानानि पट्पदैः । विभज्य भुज्यमानानि धनान्यतिथिभिस्तथा ॥ १५ ॥
 सा किं श्रीर्यत्र नो द्वारं दानकोलाहलाकुलम् ? । अपतत् पश्चिसङ्घातः कीदृशः फलितस्तरुः ? ॥ १६ ॥
 यानि दानविहीनानां दिनान्यायान्ति यान्ति वा । अजातानां मृतानां वा तानि जानामि निश्चितम् ॥ १७ ॥
 इति श्रुत्वा श्रुताम्भोधेर्वाचं प्राचीनवर्हिषः । उवाच वचनं प्रेमव्याकुलः कलहप्रियः ॥ १८ ॥
 माधु माधु सुराधीश ! प्रस्तुतं ब्राह्म ! पृच्छसि । दिष्ट्या धर्मानुवेद्ध्यं वासना तव वासव ! ॥ १९ ॥
 इदं च परमैश्वर्यं विनयश्चायमीदृशः । सुधियां द्वयमप्येतत् पुरन्दर ! दुरुत्तरम् ॥ २० ॥
 स्यान्ने यदतिथीनां त्वमभावेन विपीदसि । यत् सत्यं कृतकृत्यस्य न्यूनताऽपि तवेयती ॥ २१ ॥

आस्तुष्टाः स्म भवद्वृत्तैः किमन्यद् विजयी भव । हन्त ! कालमसङ्ख्यातं त्रिदिवं वीर ! पालय ॥ २२ ॥
युद्धाध्वरहुतास्त्रनां योऽयं राज्ञामनागमः । तमाकर्णय वृत्तान्तमन्तःकरणकाम्मर्णम् ॥ २३ ॥
जयत्यनुपमा तत्र कुमारी भूविभूषणम् । दुहिता भीमभूर्भर्तुर्दमयन्तीति विश्रुता ॥ २४ ॥
न तस्याः सदृशं रूपं भूर्भुवःस्वस्त्रयेऽपि हि । कुत्रापि श्रूयते काले भूते भवति भाविनि ॥ २५ ॥
जगद्युवजनोत्तंसे शुद्धवंशे महौजसि । सा क्वचिद् भजते भावं भामिनी सुमगेऽधुना ॥ २६ ॥
न च विज्ञायते कश्चिद् यस्तस्या मनसि स्थितः । लज्जा ज्वनिका यस्य न ददाति प्रकाशताम् ॥ २७ ॥
स्रचित्तानङ्गसन्तपैरङ्गैर्विरहवादिभिः । तां वीक्ष्य तदुरुस्तस्याः समारेमे स्वयम्बरम् ॥ २८ ॥
वदन्त्यद्य दिवानक्तं स्थलेषु च जलेषु च । दिशां च विदिशां चैव पन्थानः पथिकव्रजैः ॥ २९ ॥
त्यक्तप्राक्तनवैराणां राज्ञामेकत्र गच्छताम् । जिनेन्द्रपरिषत्प्रायं पृथ्वीतलमजायत ॥ ३० ॥
सौभाग्यनिकषे तस्मिन्नद्य भैमीस्वयम्बरे । स यङ्क्षिपतितो राजा यो नागच्छति सत्वरम् ॥ ३१ ॥
येषु येषु रता भैमी भूषणेषु गुणेषु च । तेषु तेषु विशेषो यः पुरुषार्थः स भूभुजाय ॥ ३२ ॥
प्रत्यूहः प्रत्यहं सोऽयं साम्प्रतं रणकर्मणः । भैमीसुरभबोलभिरे राज्ञां हि महदन्तरम् ॥ ३३ ॥
अधिकं त्रिदशस्त्रीभ्यो जीवद्विर्यदि लभ्यते । तन्मृत्वा स्वर्गमागन्तुं को विशेषो महीभृताम् ? ॥ ३४ ॥
न्याप्तं च सर्वतो मञ्चप्रतिमञ्चध्वजादिभिः । शुभैः स्वयम्बराभसंभ्रमैः कुण्डिनं पुरम् ॥ ३५ ॥

सकलकलशलीलां प्राप कुत्रापि चन्द्रः स्फुटकुसुमसमत्वं कापि नक्षत्रवृन्दम् ।
 कचन जघनिकात्वं वारिदा विद्युतश्च ध्वजपटपटिमानं देवयानेषु तेषु
 स्वःसिन्धुसीकरकरम्बितगन्धवाहं भारण्डचण्डरवमण्डितदिग्विभागम् ।
 उत्तीर्य दुस्तरतरं तरसा नभस्ते भेजुर्धरावलयसन्निधिमिन्द्रमुल्ब्याः
 इतिश्री माणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥

॥ २ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

अत्रान्तरे तिरस्कुर्वन् लक्ष्मीं मकरलक्ष्मणः आसीद् रेवातटं पश्यन् श्रुतशीलान्वितो नलः ॥ १ ॥
 तमालतालहिन्तालशालमालूरमालिताः । कदम्बनिम्बजम्बीरजम्बूस्तम्बकरम्बिताः ॥ २ ॥
 करीरकीरवानीरकरवीरविराजिताः । केतकीकुन्दवासन्तीशतपत्री पवित्रिताः ॥ ३ ॥
 चूतचम्पककिङ्किलिमल्लिकानकुलाकुलाः । तस्य प्रविविशुश्चितं विचित्रा वनराजयः ॥ ४ ॥ [त्रिभिर्वि-
 तस्य विन्ध्याचलोद्देशदर्शनानन्दकन्दलम् । सिपेच वाक्सुधासारैस्ततः सचिववारिदः ॥ ५ ॥ शेपकम्]
 सरलसरलशाखासक्तशाखामृगौघा हरिणहरिणियूथा यूथिकाजालभाजः ।

कमलकमलयातिग्रीतिदाः सारमानां सरससरस एते चिन्ध्यशैलप्रदेशाः ॥ ६ ॥
 इत्थं म नेन सचिवप्रवरेण रम्यं रेवातटव्यतिकरं विनिगद्यमानः ।
 हंसः पुरः पण्डितां चतुरैश्चतुर्भिरेकां रथाङ्गगृहिणीं सहसा ददर्श ॥ ७ ॥
 तां दर्शयन्नथ नलः श्रुतशीलमूचे मन्त्रिन्नुत्र किमिदं ननु पश्य पश्य ? ।
 एषाममावधिपयस्तदमी परस्त्रीं हंसा रथाङ्गगृहिणीं किमु कामयन्ते ? ॥ ८ ॥
 इयमपि चटुलेषु चाटुकारेष्वतिरुचिरेष्वपि खेचरेष्वमीषु ।
 कथमपि न पुनर्विभर्त्ति भावं रतिमिव कैरविणी स्वेः करेषु ॥ ९ ॥
 अनुन्निभमनुरागमीदृशं धिक् ननु शिखिपिच्छमिवैकपक्षरम्यम् ।
 वन इव रुदितं दिवीत्र गुप्तं हुतमिव भस्मनि वा रतिर्विरक्ते ॥ १० ॥
 नवान्यजातिमभियाति कदापि युक्तवा किञ्चिन्निमित्तमिव मच्छुभमत्र नूनम् ।
 अस्मिन् स्वयम्बरविधौ नियतं यदस्मात् संभाव्यते किमपि विस्मयकारि कार्यम् ॥ ११ ॥
 इति निगदितवन्तं मन्त्रिणा सार्द्धमन्तर्विरचितदमयन्ती ग्राप्तचिन्तातरङ्गम् ।
 अनुपमरमणीयं पार्थिवं द्रागपश्यन्नवानिमवतरन्तस्तं ततस्ते सुरेन्द्राः ॥ १२ ॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

द्वितीये द्रुत्यस्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

प्रभावस्तम्भितैर्यनिर्ददृशुस्तं दिवौकसः । संयमस्तिमितैरक्षैः क्षेत्रज्ञमिव योगिनः ॥ १ ॥
न शश्वसुर्न जगदुर्न च स्वं विविदुः स्वयम् । ययुश्च महसा शीघ्रं पश्यन्तस्तं दिवौकसः ॥ २ ॥
महोन्नतिजुषा तेन सा निरर्गलगामिनी । सौभाग्यनलमन्त्रेण स्तम्भिता शक्रवाहिनी ॥ ३ ॥
लावण्यामृतपाशोद्यौ पार्थिवे पृथुवक्षसि । अपि मयानि प्रौढानां मनांसि त्रिदिवौकसाम् ॥ ४ ॥
अहो ! रूपमहो ! रूपमहो ! रूपमिति क्षणम् । मूर्धस्तेषां धुनाति स स्तुतिह्वञ्जानिलो भृशम् ॥ ५ ॥
राजराजेश्वरः श्रीमान् स एवैष नलः कथम् ? । इत्थं परस्परं प्रोचुर्मन्दं मन्दं दिवौकसः ॥ ६ ॥
तत्र स्वयंवरे नूनं यात्यसौ पृथिवीपतिः । आभिरामिकमस्येदं यतः सर्वाभिवेणनम् ॥ ७ ॥
पद्मिन्या इव मार्त्तण्डं गङ्गाया इव सागरम् । अमुं विलोक्य वैदर्भ्या नान्यस्मिन् रंस्यते मनः ॥ ८ ॥
रूपलक्षणवर्णाधैरत्यन्तं हीनताजुषः । पुरस्तादस्य दृश्यन्ते देवासुरनरोरगाः ॥ ९ ॥
एकहृद्वणिक् सोऽयं निश्चितं निषधेश्वरः । निजरूपक्रयक्रीतां दमयन्तीं गृहीष्यति ॥ १० ॥
मूर्खत्वादस्मदुत्कृष्टं भैमी त्यजति चेदमुम् । अग्रतीत्य परोत्कृष्टान् नास्मानपि वृणीत सा ॥ ११ ॥
गुणाधिकममुं मुक्त्वा सा कदाचिद् वृणीत नः । वृण्वत्याऽपि तदाऽस्माकं तथा किमगुणज्ञया ? ॥ १२ ॥

उत्तानपातिभिः पापैरभिमानवशंवदैः । अदीर्घदर्शिभिः सर्वैरस्माभिः किमिदं कृतम् ? ॥ १३ ॥
 चिटिका चटरस्येव दृष्टतः पुरतोऽपि वा । अस्माकं साम्प्रतं शक्तिर्न गन्तुं न निवर्त्तितुम् ॥ १४ ॥
 तान् वीक्ष्य कुमुदान् अक्रः प्रत्युत्पन्नमतिस्ततः । नलं प्रति प्रतीहारं नैगमेयिणमादिशत् ॥ १५ ॥
 दिवः सुर इवायाति कोऽयमित्याकुलं नलम् । समीपे सोऽपि संप्राप्य सप्रश्रयमभाषत ॥ १६ ॥
 राजन् ! मा विभ्रमं कार्षीर्भज सज्जातिथेयताम् । अयं त्वां स्वयमभ्येति भगवान् पाकशासनः ॥ १७ ॥
 इति तद्वचनाद् राजा समुत्थाय ससंभ्रमम् । कृताञ्जलिः प्रफुल्लास्यः पौलोमीपतिमभ्यगात् ॥ १८ ॥

अथ ललितमुखीभिर्मञ्जुघोषादिकाभिस्त्रिदशवरवधूभिश्चामरैर्वीज्यमानम्
 अविरलकलकण्ठैः किन्नरैर्गीयमानं शुचिरुचिरचरित्रं चारणैः स्तूयमानम् ॥ १९ ॥

स्फुटमपि दुरवापं पापिभिर्द्रुमुच्चैः सुकृतिभिरपि दूरं दीप्तिभिर्दिविभाव्यम् ।
 तरुणतमतमालश्यामलादन्तरिक्षादवनिमवतरन्तं देवराजं ददर्श ॥ २० ॥ सुग्मम् ॥

मकरमाद्विपधूमव्यक्तकेतूपसृष्टान् विकटविपुलनीलश्यामपिङ्गाङ्गभासः ।
 वरुणयमकृशान्द्रुतान्द्रुतान्द्रुतशक्तीन् तमनु च मनुजेन्द्रस्तान् पुनर्लोकपालान् ॥ २१ ॥
 नन्वेयोऽहं त्रिभुवनभुजः स्वामिनो लोकपालान् ? वन्दे युष्मच्चरणयुगलं वीरसेनस्य पुत्रः ।
 इत्यानन्दोच्छ्वसितहृदयः पावकादीन् प्रणम्य प्रीतः प्रोचे स्वयमिति मितं स्मृतं भूमिपालः ॥ २२ ॥

कुत्राल्पकं मम तपः क्व च तत्फलं वा ? यूयं किल ब्रजत लोचनगोचरं यत् ।

अस्मत्पुराणपुरुषब्रजनिर्भितानां नन्वेव मे सुमहतां तपसामुदकः

क्षोभं विशङ्क्य हृदि सत्यपि हि प्रसादे संभावयन्ति विभवो न वृथैव भृत्यान् ।

आज्ञीपलम्भविभवैकरसस्तदुच्चैरादिश्यतां क्वचन कर्मणि दास एषः

इति वचनमुदीर्य ग्रीढगाम्भीर्यवीर्यः स्वयमवहितचित्तः क्षमापतिर्द्रुमवित्तः ।

त्रिदशपतिपुरस्तादाशु संयोज्य हस्तावजनि भृशमवामस्तद्वचः श्रोतुकामः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे पञ्चमः सर्गः ।

इति तद्वचनैः प्रायः ग्रीतोऽपि हृदि वासवः । नात्यजद् दुरभिप्रायं कार्थिनो दोषदर्शिनः ? ॥ १ ॥

वैदर्भीकामुकं भूपं रूपवन्तं तमागतम् । हरिर्वञ्चयितुं दध्यौ कैकार्थिषु न मत्सरः ? ॥ २ ॥

परोत्कर्षासहिष्णुत्वं दुर्निवार्यं सतामपि । सूर्यकान्ता ज्वलन्त्यन्तः सन्तप्ताः सूर्यकान्तिभिः ॥ ३ ॥

प्रभुत्वपिहितद्वेषो बहिर्द्वैत्या पुरन्दरः । दर्शयामास सौम्यत्वं सौम्या ह्यमृतकर्तरी ॥ ४ ॥

वृणच्छन्नमहाकूर्पमश्रुलैर्मैस्तथाऽसिभिः । कितवैश्च महासौम्यैर्दुर्दुशां को न नीयते ? ॥ ५ ॥
 अवलोकितद्विक्पालः कालजः कलया गिरा । तमुवाच सुनासीरः कुशलप्रश्नपूर्वकम् ॥ ६ ॥
 क्वचित् विजयभूयिष्ठं भूपाल ! भवतो वपुः ? । क्वचित् कल्याणमङ्गेषु सप्तस्वपि तव स्थितम् ? ॥ ७ ॥
 एष नैषध ! कीनाजः कृशानुदर्शितमानयम् । पश्चिमाशापतिश्चायं वयं च त्वामुपस्थिताः ॥ ८ ॥
 दिनः क्षमातलमायाताः सर्वेऽपि भृगुमुत्सुकाः । संभाव्य तव माहायं स्वकायपिक्षया वयम् ॥ ९ ॥
 त्वं राजंतिदिवय्यानां पुराऽपि विदितोऽसि नः । गायन्ति भवतः कीर्त्तिं सर्वदा सिद्धचारणाः ॥ १० ॥
 भूलोके तदपूर्वं नस्त्वमेकमुपलक्षितम् । क्वचित् कार्यं नियुञ्जाना राजन्नङ्गीकरोपि चेत् ॥ ११ ॥
 अथ तान वक्त्रिणो वाचा जानन् कार्यवशंवदान् । विचार्य कार्यकारित्वं स स्वस्मिन् मुमुदे नृपः ॥ १२ ॥
 दुर्लभं दिक्पतीनां किं मदधीनं च तत् कथम् ? । अहो ! वाञ्छा दिक्पतीनां कथमेपाज्वगम्यताम् ? ॥ १३ ॥
 यथाऽनादिष्टमेवेषां कार्यं कुर्यां ततः शुभम् । किं कार्यकारिभिर्मूर्खैरादेशहेरावाचिभिः ? ॥ १४ ॥
 द्रव्यं वा जीवितव्यं वा यत् किञ्चिदपरं तथा । एतेषां कार्यसिद्ध्यर्थं ददतः स्वलना न मे ॥ १५ ॥
 अनायत्ताऽपि वदन्ती मनसा स्वीकृता मया । अमीषां याचमानानामदेया सैव केवलम् ॥ १६ ॥
 जीवितामधिमूल्येन यशसः क्रियते क्रयः । तत् कथं क्रियतां कीर्त्तमेया प्राणाधिकापणः ? ॥ १७ ॥
 शरीरं वा श्रियो वापि राज्यं वा राष्ट्रमेव वा । मर्वाणि पुस्तो भैम्याः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ १८ ॥

भवत्वेवं ततस्तावद् वक्ष्यामीति विचिन्त्य सः । प्रसन्नोदारगम्भीरामित्यल्पां वाचमाददे ॥ १९ ॥
यत्र कुत्रापि कर्त्तव्ये तव चित्तं प्रवर्त्तते । नित्युज्यतां जनोऽयं द्राक् तत्र वासव ! दासवत् ॥ २० ॥
अवश्यं निधनेनापि धनेनापि हि संप्रति । कर्त्तव्यं देवकर्त्तव्यं मया मायाविवर्जितम् ॥ २१ ॥
इत्युक्तवति निःशङ्कं नलेऽनलसमानसे । साधु साध्विति गीर्वाणवाणीभिर्विश्वमानशे ॥ २२ ॥
अथ हस्तगतं ज्ञात्वा सात्त्विकं तं नरोत्तमम् । ऊचे दम्भमहाम्भोधिः स्वयं दम्भोलिभृत् पुनः ॥ २३ ॥
राजन् ! सर्वसहः सत्यं सर्वकार्यक्षमो भवान् । परं वाग्व्ययमात्रं नः साधनं साध्यतां त्वया ॥ २४ ॥
कुण्डिने भीमभूर्भर्तुः पुत्री त्रैलोक्यसुन्दरी । स्वयम्बरोन्मुखीं बालां दमयन्तीमवेहि ताम् ॥ २५ ॥
स त्वमस्मत्कृते गत्वा दमयन्तीं प्ररोधय । निसृष्टार्थो भवास्माकं स्मराकुलितचेतसाम् ॥ २६ ॥
तदाकर्ण्य हरेर्वाक्यं स्फारस्फूर्जथुसन्निभम् । चकम्पे भूभुजश्चित्तं सुभटाक्षिसखज्ञवत् ॥ २७ ॥
स तैरर्कपयः प्रायैः क्षारवारिसहोदरैः । वञ्चनावचनैर्भेने पिशाचमिव वासवम् ॥ २८ ॥
सङ्क्रन्दन ! नमस्तेऽस्तु नाथ ! त्वं युक्तमुक्तवान् । किन्तु वाक्यावकाशोऽस्ति मम कश्चित् पुरन्दर ! ॥ २९ ॥
भीमजार्थं मया नूनं याच्यमानाः स्थ सर्वदा । साऽद्य प्रत्युत मत्पार्श्वे युष्माभिर्याच्यतां कथम् ? ॥ ३० ॥
यामि यामहमुद्रोढुं तदौत्यं वः करोमि किम् ? । विडम्बनाय लोकानां केन यूयं सुशिखिताः ? ॥ ३१ ॥
केवलं युष्मदर्थे तां त्यजामि दयितामपि । स्वामिकार्ये विमुञ्चन्ति प्राणानपि हि मानिनः ॥ ३२ ॥

स्त्रीदूत्यं तु कथं कुर्यां ? पामरैरपि गार्हितम् । न भजेत् आलमलीपुष्पं ग्राम्योऽपि किमु नागरः ? ॥ ३३ ॥
 इदं कृत्यमकृत्यं वा गुरुवाक्ये व्यवस्थितम् । अकृत्यमपि तत् कृत्यं यद् गुरुप्रतिपादितम् ॥ ३४ ॥
 गुरुरेव यद्रामूर्खस्तदा शिष्यस्य का गतिः ? कः पन्थास्तत्र युग्यानां जात्यन्धो यत्र सारथिः ? ॥ ३५ ॥
 कुर्मणस्यापि मे दूत्यं युष्माकमनुवर्त्तनात् । कथं भवति वैदर्भ्या लीलैव हि दर्शनम् ? ॥ ३६ ॥
 यदि पश्यामि तां बालामेकाकी चौरचर्याया । तदा रक्षकलक्षणां रक्षणे का प्रतिक्रिया ? ॥ ३७ ॥
 हत्वाऽपि यामिकान् सर्वान् प्रसभं यातवत्यपि । किं विश्वसिति सा बाला प्रचण्डचरिते मयि ॥ ३८ ॥
 उरीकृतं तथा पूर्वं मां वरीतुं वरप्रिय ! । मयि दृष्टे त्रपां प्राप्य न सा वः स्वीकरिष्यति ॥ ३९ ॥
 न ममापि च तद्गुणौ तिष्ठेद् भावस्तिरोहितः । दुःखेनापि न जीयन्ते विषया विदुषाऽपि हि ॥ ४० ॥
 तदित्यं प्रेषितात् पार्श्वदिहमप्रेषितो वरम् । स्वार्थहानिश्च युष्माकं व्यर्थं च गमनं मम ॥ ४१ ॥
 तत् प्रमीदन् दिक्पालाः ! मा कुरुध्वं परिश्रमम् । इत्थं न कार्यसिद्धिर्वः केवलं वचनीयता ॥ ४२ ॥
 अथोपाच प्रचेतास्तं हस्तमुत्क्षिप्य हेलया । हन्त ! भूपालशार्दूल ! युक्तमुक्तं न हि त्वया ॥ ४३ ॥
 राजन् ! शतं वराः कन्याः को दोषस्तासु वीक्षया ? । देवभक्तस्त्वमप्युच्चैर्देवार्थं सर्वमेव ते ॥ ४४ ॥
 मार्गभौमः शुचिः श्रीमानभगार्थिमनोरथः । महेच्छो महिमाम्भोधिर्विद्वान् वाग्मी जितेन्द्रियः ॥ ४५ ॥
 अतो राजगुतापार्थे दूत्ययोग्यस्त्वमेव हि । नान्तःपुत्रवेशाहः प्रायेण प्राकृतो जनः ॥ ४६ ॥ सुगमम् ।

यत्र यस्य हि योग्यत्वं तत्र व्यापार्यते हि सः । न मार्जारकरे दद्यात् कोऽपि गोपायितुं पयः ॥ ४७ ॥
अयं वरग्रदः श्रीमान् जम्भवृत्रबलान्तकः । त्वद्वर्जं कथमप्यन्यं कथं प्रार्थयते हरिः ? ॥ ४८ ॥
तमशिरप्यभाषिष्ट विष्टपत्रयनायकम् । राजन् ! ग्राप न कोऽप्यत्र पाकशासनमर्थिनम् ॥ ४९ ॥
तद् मुञ्च दयितामोहं कीर्त्तिमन्तर्विचिन्तय । आकल्पान्तस्थिताऽप्युच्चैर्न या गलितयौवना ॥ ५० ॥
यदि त्वयि गतेऽस्माकं न सिद्ध्यति मनोरथः । विहितात्मीयकृत्यस्य तदा दोषस्तु कस्तव ? ॥ ५१ ॥
यमोऽपि वचनं ग्रीचे मैवं मंस्थां हुताशन ! । नन्वयं सफलः श्रीमान् नलो नाम्ना महीपतिः ॥ ५२ ॥

ननु नल ! तव नाम्नाऽप्येव सर्वार्थसिद्धिस्तदिह कथमसिद्धं यस्य कर्त्ता त्वमेव । ॥ ५३ ॥
विस्तृज कुटिलभावं मुञ्च राजेन्द्र ! मोहं शिथिलय हृदि कान्तां कीर्त्तिमङ्गीकुरुष्व

श्वास एष चपलः क्षणमध्ये यो गतागतशतानि विधत्ते । ॥ ५४ ॥
जीविते तनुमतां तदधीने कः समाचरति धर्मविलम्बम् ?

यद् वाम्यमावहति यत् कुरुते विलम्बं यद् मोदतेऽपि न च याचकयाच्यमानः । ॥ ५५ ॥
स त्वादृशस्य नियतं सकलः कलङ्कः किं त्वेक एव मृगलक्ष्मणि रङ्कुरङ्कः
उत्तिष्ठ शीघ्रं कुरु देवकार्यमुपेक्षसे किं बहु भाषितव्यम् ? ।

भैमीसमीपं व्रजतस्तवास्तामन्तर्द्धिं सिद्धिर्मनसोऽनुवृत्त्या ॥ ५६ ॥

इत्थं सर्वैः कपटपटुभिस्तैरुदस्तः प्रकामं दत्तादृशीकरणमहिमा वासवं स प्रणम्य ।
 तादृग् भैमीदृशतिरमभ्रंशदूतोऽपि दूरं दूतत्वस्य असमनिहितं भारमङ्गीचकार ॥ ५७ ॥
 ततः ममृत्यः सह लोकपालैरन्तर्दधे तत्र सहस्रनेत्रः ।
 चिन्तापनीतप्रमदः प्रपेदे पृथ्वीपतिः स्वं घृतनानिवेशम् ॥ ५८ ॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे षष्ठः सर्गः ।

तत्राऽऽसीनः स पर्यङ्के विरलीकृतसेवकः । सुचिरं चेतसा दध्यौ नवचद्र इव द्विपः ॥ १ ॥
 न तथा दुःसहं सम्यक् प्रियाग्रिमप्रमार्जनम् । यथाऽऽसीद् दुर्वचस्तस्य स्वयं वासवाचिकम् ॥ २ ॥
 स्मारं स्मारं प्रियाग्रेम चेतसोऽन्तर्गतं तदा । वारं वारं धुनाति सा करो वृथिकदृष्टवत् ॥ ३ ॥
 अथवा वचनीयं यत् किमप्यस्ति तदस्तु मे । कर्त्तव्य एव देवार्थः पर्याप्तं चिन्तयाऽनया ॥ ४ ॥
 तिष्ठत्स्वपि पुमर्थेषु सर्वेष्वपि विशेषतः । पुंसामारब्धनिर्वाहः प्रथमं पुरुषव्रतम् ॥ ५ ॥
 ब्रह्मणं च कृतार्थं च मद्यर्पं गुरुतल्पगम् । दृष्ट्वा अष्टप्रतिज्ञं च नरः स्वानेन शुद्ध्यति ॥ ६ ॥

तत् संप्रति प्रियाप्राप्ताया ग्रीताः सन्तु दिवौकसः । लभतां साऽपि वैदर्भी दिव्यभोग्येषु योग्यताम् ॥ ७ ॥
दिव्यपलैः प्रार्थ्यमानं स्वं कथं सा विनियेधति ? अनया वार्त्तया तस्याः प्रीयन्ते खजना अपि ॥ ८ ॥
करिष्णाग्रिचपलं श्रीवृक्षदलचञ्चलम् । द्विजिह्वारसनालोलं को वेद ललनामनः ? ॥ ९ ॥
इत्थं विमृशतस्तस्य त्वरितद्वाःस्थस्रचितः । पुष्कराक्षः प्रियादूतो विदर्भेभ्यः समाययौ ॥ १० ॥
स्वागतं भवतः कश्चिद् मन्त्रिचित इतो भवान् । कुशली भीमभूपाल ! इत्यभाणि स भूजुजा ॥ ११ ॥
सोऽयि मौक्तिकपुञ्जेन दत्तपुष्पाञ्जलिर्नृपम् । प्रणम्य परया भक्त्या निजगाद कृताञ्जलिः ॥ १२ ॥
अवैहि देव ! कुशलं कुण्डिनेन्द्रस्य सर्वतः । भवद्वार्त्तानुयोगेन विशेषादद्य तत् पुनः ॥ १३ ॥

अद्य स्वयंवरमिलत्पृथिवीपतीनामावर्जनव्यतिकराकुलितस्य तस्य ।

संप्रेषितः क्षितिपतेः सुतया तयाऽहं त्वामेकमुत्सुक्यितुं मदनाभिरामम् ॥ १४ ॥

पूर्वं प्रयाणादिवसात् प्रभृति त्वदीयं स्थानं चरैरनुदिनं विनिवेद्यमाना ।

त्वन्मार्गसंमुखगवाक्षनियेदुषी सा श्लिष्यत्युदक्पवनमप्यनुवेलमङ्गैः ॥ १५ ॥

प्रस्थापितं रचयितुं तव देव ! सेवां योग्यं तया च निजकिन्नरयुग्ममेकम् ।

अस्ति स्थितं नरपतिप्रतिहारभूमौ वीणागुणप्रगुणनाय गुणाम्बुराशेः ॥ १६ ॥

इत्युक्तः सन्नथ नरपतिस्तेन युक्तः पुरस्तादभ्युत्तस्थौ सपदि मुदितस्तद्दिदृक्षारसेन ।

॥ १७ ॥

अयं दत्त्वा नृपचरणयोर्नीलेनद्रयेन प्रोचे तच्च स्फुटकलखं किन्नरद्वन्द्वमीदृक्

धनुरनुभववज्रं चद्रमुष्टित्वमेकं परगुणहरणं वा यस्य दृष्टं न भूयः ।

॥ १८ ॥

जयति विजयवीगे वीरसेनस्य वशे स जगति नलनामा निर्मलः सार्वभौमः

सार्वभौम ! तव वर्णनाविधौ धूनयन्ति सुधियः शिरांसि यत् ।

॥ १९ ॥

तद् ध्रुवं निविडयन्ति कर्णयोस्तावकीनगुणपूर्णमान्तरम्

इत्थं बुधाणमथ तन्मथितारिपक्षः पक्षान्तचन्द्रवदनो मदनोपमाङ्गः ।

॥ २० ॥

मार्गश्रमापनयनाय स पुष्कराक्षं दत्त्वाऽनुजीविषु स सान्ध्यविधिं व्यधत्

भूयोऽपि तागकितपुष्करसीम्नि काले हर्षदस्त्रिबहूदि संसदि संनियण्णः ।

॥ २१ ॥

तत् तत्प्रमोदजननं किमपि बुवाणः शुश्राव किंपुरुषदम्पतिगीतगानम्

निम्नन्दतेऽनुगानं प्रवतेऽनुगृध्वि मन्तर्प्यतेऽनुकरणं ह्रियतेऽनुचेतः ।

॥ २२ ॥

इत्थं तदा तद्गदिताद् नवगीतगीतात् श्रोतुर्जनस्य सहसाऽनुभवो बभूव

पृष्टः स्वयं नृपतिना च कुतस्त्यमेतद् ? द्वन्द्वं प्रपन्नमिति सोऽपि हि पुष्कराक्षः ।

॥ २३ ॥

भूषाय सुन्दरविहङ्गमवाचि दक्षः सन्देहभङ्गकृतये मिथुनं जगाद्

विद्याधरेन्द्रदुहिता महितप्रभावा सा केशिनी प्रियसखी च विदर्भजायाः ।

केनापि च व्यतिकरेण वने प्रपन्ना श्रीभीमभूमिपतिना तदहं न वेद्मि
इति निगदति तस्मिन् घूर्णिते राजलोके शयनसमयमुच्चैर्बन्दिभिर्बोध्यमानः ।

अनतिनिकटदूष्यादिष्टतद्योग्यशय्यः स्वयमपि शयनीयं भूमिपालः सिषेवे
हन्त ! निश्चितमहो ! दमयन्त्या निर्भरो मयि महाननुरागः ।

वेदवाक्यमिव वा कुलजानां सौहृदं विघटते न कदाचित्
प्रस्तरे लिपिरिव स्थिररूपा सिन्धुवत् क्रमविवर्द्धनशीला ।

पथ्यवत्परिणतौ शिवतातिः पातु वो जगति सज्जनमेत्री

भाले भास्वत्सहजतिलकं भोजवंशे प्रसूतिर्विद्याधर्या सह परिचयः किन्नरीगीतगोष्ठीः ।

रूपं तादृक् स च गुणगणो याचितारश्च देवाः तत् किं तावद् नृपतिदुहिता दैवतं सा न नारी ॥ २८ ॥

एवं रूपं निरुपमतमं प्रेमरशि दधाना सा वक्तव्या कथमपि मया तादृशैर्दूतवाक्यैः ।

धिक् धिक् पापं कठिनमधमं निर्दयं मामधन्यं धिक् धिक् क्रूराननुचितकृतः कोपिनो लोकपालान् ॥ २९ ॥

जानन्त्येते मम परिणतिं पुष्कराक्षादयश्चेदपामेव प्रभवति तदा कीदृशी चित्तवृत्तिः ? ।

अत्रैवाहं किमु समुचितं नात्मघातं विदध्यां त्यक्त्वा राज्यं न कथमथवा स्यां नु किं त्यक्तशस्त्रः ॥ ३० ॥

इतो दूरे व्याघ्रः किमपरमितः पर्वततटी त्वितो देवादेशः क्षितिपतिसुतासौहृदमितः ।

उपायानां अंगाद् निरवधिनिरालम्बमचिरादहो ! चिन्तारूढं कथमिदमिति आम्यति मनः ॥ ३१ ॥
 इत्थं किञ्चित् कलितकर्तृणाकामकौलीनलज्जं भूयो भूयो मनसि विमृशन् भूमिपालप्रदीपः ।
 ईप्सुकालं कथमपि चिराद् मीलिताक्षः प्रपेदे निद्रानाशं दिवसवदने किन्नरद्वन्द्वगीतः ॥ ३२ ॥
 इति श्रीभागिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे पष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे सप्तमः सर्गः ।

म प्रभाते महाप्राज्ञः प्रतिज्ञां हृदि चिन्तयन् आसीत् कार्याय देवानां कुण्डिनं गन्तुमुत्सुकः ॥ १ ॥
 कृतप्रभातकृत्येन तेन द्रष्टुं समीहितः । उपतस्थे त्रयाणोर्वीं पुष्कराक्षः सकिन्नरः ॥ २ ॥
 म तस्मै दत्तसारथ्यः पृथ्वीपतिगतावृतः । सहस्रतुरगोद्वाह्यं प्रतस्थे रथमास्थितः ॥ ३ ॥
 विनिर्द्भुतविषादस्य सविशेषं ग्रसेदुषः । आसन् पथि कथास्तास्ताः पुष्कराक्षादिभिः समम् ॥ ४ ॥
 एतानि तानि वरदातटमुत्तरेण ग्रामादशृङ्गमिलितारुणमण्डलानि ।
 गर्भेन दर्भरहितस्य विदर्भनाम्नो देशस्य देव ! नगराणि महागुरूणि ॥ ५ ॥
 एतच्च भूतिलक ! भीमनरेश्वरस्य श्रीपत्तनं तदिति जल्पति पुष्कराक्षे ।

भूपस्य तस्य विरहज्वरदाघहारिश्रीखण्डकुण्डमिव कुण्डिनमाविरासीत् ॥ ६ ॥

ग्रौढग्रासादशैलं नवधवलचलत्केतुकछोलमालं निर्धोषव्याप्तविश्रं जननयनमनोविस्मयानन्दभूतम् ।

भूरिस्त्रीपुंसरत्नं किमपि कमलयाऽध्यासितं भीमपुत्र्या विष्वक्सेनः स पश्यन् सुरप्रणिधिमसुं प्राप किञ्चित् प्रमोदम् ॥ ७ ॥

भो भोः पौरजनाः ! समग्रनगरे पुष्पोत्करः कीर्यतां वक्ष्यन्तां मणितोरणानि रभसादूर्ध्वीक्रियन्तां ध्वजाः ।

सिच्यन्तां घुमृणच्छटाभिरभितो मार्गां वितानावृताः प्राप्तो येन किलाद्य मूर्त्तमदनो देवः स्वयं नैषधः ॥ ८ ॥

सामन्ताः ! सह सन्निधत्त सहसा भोः ! मान्त्रिणस्त्वर्यतां देवो भीमनरेश्वरः स्वयमयं देवं नलं द्रक्ष्यति ।

नेदीयस्यथ भोजराजनगरे तारप्लुतं जल्पतां इत्यश्रूयत निर्भरं नलबलैराघोषणा वेत्रिणाम् ॥ ९ ॥

ततः किञ्चित् कालाद् नलनृपमुपेयाय नृपतिर्नभश्छत्रच्छन्नं विदधदधिरूढः करिकरम् ।

पठद्भिर्वन्दीन्द्रैः कमलनयनः कुण्डिनपतिः कुमारैः सानन्दैर्दमदनदान्तैः परिवृतः ॥ १० ॥

अभ्युत्थानपरौ परस्परमथो दृक्पानमात्रे पथि द्वावाश्लिष्य दृढं क्रमादभिमुखौ सिंहासने सुस्थितौ ।

क्षेपश्रविविधानपूर्वकमुभावन्योन्यसंदर्शिनौ सूर्याचन्द्रमसोः श्रियं जगृहतुर्जामित्रमैत्रीभवाम् ॥ ११ ॥

श्रीभीमो निषधेश्वरं प्रति ततः प्रोवाच वाचं मितां दिष्ट्या संग्रति सुप्रभातमभवद् जाते कृतार्थे दृशौ ।

कीर्त्या सर्वगतोऽपि विश्वविजयी येनोत्सवे ईदृशे इक्ष्वाकूद्भववीरसेनतनयो वीरः स्वयं प्राप्तवान् ॥ १२ ॥

ततोऽवोचद् वाचं नलनरपतिर्भीमनृपतिं महाराज ! प्रेयस्तव परिचयाद् नः किमपस्मृ ? ।

मनोयादृक्मर्माणि क्वचिदपि न भिन्नानि महतामतः पर्याप्तं नस्तव नृपगुरोः स्मृतगिरा
इत्थं वदन् संमृतमीमवाक्यो यथोचिताभिः प्रतिपत्तिभिस्सः ।

॥ १३ ॥

कृमारसेनापतिमन्त्रिमुन्यानावर्जयामास कृतप्रणामान्

॥ १४ ॥

मन्याहसान्ध्यविधिरस्ति समीपवर्त्ती खेदं श्रुतीकुरुत तद् भवनं व्रजामः ।

॥ १५ ॥

इत्थं नदंस्तदनु मीमनृपः प्रतस्थे सुवत्सोपचारपुरुषान् तदुपासनार्थम्
मैम्या स्वयं विरचितां निषधेशहेतोर्नीत्वा नवां रसवतीमवरोधवध्वः ।

॥ १६ ॥

अभ्याययुद्धुतमनन्तरमुत्तरीयग्रच्छादिताः पटलिकाः शतशो वहन्त्यः
तासामदत्त निजदर्शनमेव वीरः सन्मानदानसदृशं सचिवैर्विधाप्य ।

॥ १७ ॥

तैस्तैः समं स बुभुजे भुजनिर्जितारिस्तारापतिप्रतिमनिर्मलरम्यवक्त्रः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरीकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे अष्टमः सर्गः ।

अथ विश्वजनीनेन प्रतिज्ञाभाखाहिना । विश्रान्तिस्थानकं मेने वैदर्भीमुखदर्शनम्

॥ १ ॥

श्रेष्ठं चेन् मफलीकुर्याद् दौत्यं मम नृपात्मजा । इत्यन्तश्चिन्तया तस्य देवार्थः स्वार्थतो ययौ

॥ २ ॥

वैदर्भ्याः प्राभृतीकर्तुं रत्नाभरणसङ्करम् । स ग्रैपीत् मन्त्रिणं मुञ्जं पुष्कराक्षपुरस्सरम्
 स्वयं तदागमापेक्षी प्राप्तादशिवरस्थितः । ददर्श कुण्डिनोद्देशान् म प्रवेशविनिर्गमान्
 श्रुतशीलमपि प्रायो न यप्रच्छ विशारदम् । ददर्श तस्य कृत्यस्य निर्णयं नैषधः स्वयम्
 वैदर्भीदत्तशृङ्गैरन्यरूप इवागतः । सोऽपि प्रणम्य मुञ्जस्तं भावार्थज्ञं व्यजिज्ञपत्
 स्वामिन्नुल्लिखितद्वारं बहिःस्थितपरिच्छदम् । केशिनी सन्मुखयाता चन्द्रशालां निनाय माम्
 त्वत्प्रीत्या गुर्वनुज्ञातस्फुटमदर्शनाऽपि सा । तिरःकृतैव वैदर्भी मत्प्रणामममन्यत
 वज्रवैडूर्यगल्वर्ककैतनगुणानपि । प्रशशंस मुहुस्तेषां खचितं ग्रथितं च तत्
 यप्रच्छ मणिकारं च तेषां घट्टनकारणम् । अदर्शयत् सखीनां च पर्यधत्त च तत्क्षणम्
 लब्धसर्वाङ्गशृङ्गारः प्रदत्तनरवाहनः । विमृष्टश्चास्मि केशिन्या विहितावर्जनः स्वयम्
 मयि चोत्थितमात्रेऽपि तत्सखीनां जजृम्भरे । निरस्तप्रतिसीराणां नाना मङ्गलगीतयः
 अथान्तर्धानमाधाय स्वेच्छासङ्कल्पसंभवम् । प्रचचाल स दिक्पालकार्यार्थी कुण्डिनं प्रति
 अदृश्यमूर्त्तिना तेन पुरं प्रविशता सता । महावलेन वैदर्भ्याः प्राणरूपायितं स्फुटम्
 स्वयम्भवरसमायातक्षमापालकुलसङ्कले । न सेहे सहसा गन्तुं नलः सोत्कोऽपि तत्पुरे
 अम्रंलिहमहाशुभ्रबलीकवलभीशतम् । सामन्तसङ्कुलद्वारं नृपवेश्म स दृष्टवान्

अथ गन्धर्वकन्यानां गीतैस्तन्नामभूषणैः । दूरात् पिथुनितं सम्यक् स भैमीशुवनं ययौ ॥ १७ ॥
 कर्ष्यते चरणन्यामाश्रकचापाब्जचिह्निताः । कस्येयं दृश्यते च्छाया प्रतिमेव मनोभुवः ॥ १८ ॥
 कस्याभूत् पुरुषस्वेव स्पर्शो मे पुलकप्रदः । अन्तर्धानं दृशोर्जातं मम किं चित्रदर्शने ॥ १९ ॥
 इत्थं बभ्राम रामाभ्यः स रक्षश्चित्तमात्मनः । सतां हि स्त्रप्रतिष्ठेव प्रायशः प्रथमादर्गला ॥ २० ॥
 विश्वविश्वम्भरामारसर्वस्वैरेव निर्मिताम् । सौधैर्लेशिरःसीम्नि प्राप भैमीसमां नलः ॥ २१ ॥

दिष्ट्या गताऽद्य सकला दमयन्ति ! चिन्ता दूरीवभूव विरहज्वरयातना ते ।
 अभ्यागतः स दपितस्तव सार्वभौमः प्रातश्चकोरि ! तव तन्मुखचन्द्रपानम् ॥ २२ ॥

विश्वम्भरा बलभरेण दिशो यशोभिदिनेन मार्गणगणाः प्रमदेन लोकः ।
 रूपाभृतेन नयनानि तदेतदित्थं पूर्णं नलेन वसतीव जगत् समग्रम् ॥ २३ ॥

अद्याशिषो गुरुजनस्य जयन्त्यमोघा आद्यार्चनं च सफलं कुलदेवतानाम् ।
 अस्माकमद्य सफलानि मनीषितानि प्राणप्रियस्तव यदद्य सखि ! प्रपन्नः ॥ २४ ॥

इत्थं पुरः प्रियसखीवचनानि पृच्छन् पश्यन् महीपतिसुतामहिमाद्भुतं तत् ।
 आत्मानमिन्द्रहतहर्षभरं स निन्दन् इत्थं स्वचेतसि भृशं विललाप भूपः ॥ २५ ॥

यत् पान्यैः शतशः पुरा निगदितं हंसेन यद् भाषितं लक्षांशेषपि न तत् प्रयाति घटनां दृष्ट्वा मृगाक्षीमिमाम् ।

एतद् वाग्मनसाऽतिगं नु खलु भोः ! किञ्चिन्महद्भूतवद् वागीशोऽपि न वेत्ति रूपमथवा कान्यो जनः प्राकृतः ? ॥ २६ ॥
स्वामिन् ! शक्र ! कथं त्वयान गिरिवद् वज्रेण भिन्नोऽस्यहं दिक्पालाः ! न कथं भवद्भिरथवा शापेन भस्मीकृतः ।

भैमीग्रेसमपरंपरापरवशः प्रायः ग्रहरं विना प्राणत्यागपरः कुतोऽहमधुना किं क्षात्रधर्मच्युतः ? ॥ २७ ॥

एतावदेव मम संग्रति हि ग्रभूतं पश्यामि यत् क्षणमिमां सततं क्षितीशः ।

इत्यन्तरुत्तरतरोत्कलिकाकुलः सन् भैमीं ददर्श सुरसार्थकदर्थिताशः ॥ २८ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे नवमः सर्गः ।

अलम्बकुटिलस्निग्धनीलनीरन्ध्रकोमलः । केशपाशः कुरङ्गाक्ष्या व्याललीलां विगाहते ॥ १ ॥

अच्छवीनांशुकच्छन्नः केशान्तः कुसुमोत्करः । शरदभ्रान्तरग्रस्तो राहुणेव निशाकरः ॥ २ ॥

तदेतत् तिलकं भाले बालारुणसमग्रभम् विभावरीव विक्षिप्ता कबरी यस्य सन्निधौ ॥ ३ ॥

वदनामृतकुण्डस्य रक्षां कर्तुमिवानिशम् । नागो नागोदरच्छन्ना कण्ठपीठं निषेवते ॥ ४ ॥

इत्यस्याः सकले गात्रे महान् दोषोऽयमेव हि । अपि वर्षशतैस्तृप्तिः पश्यतः कस्यचिद् नहि ॥ ५ ॥

यदि भवति सहस्रं अक्रवहोचनानां न च भवति निमेषस्यान्तरायः कदाचित् ।

निरवधि च नृणां चेद् जायते जीवितव्यं तदपि क इह भैमीं प्रेक्ष्य पारं प्रयाति ?

॥ ६ ॥

स्वामिन् ! काम ! नमोऽस्तु ते कुरु कृपां केयं पुरो दृश्यते ? सत्यं ब्रूहि किमत्र भीमतनया हा हा ! हतोऽस्मि ध्रुवम् ।

एतस्याः कुलशीलरूपविभवं तादृग् मयि प्रेम च प्रत्यक्षं परिभाव्य हन्त ! भविता का नाम या मे गतिः ? ॥ ७ ॥

इत्थं तस्मिन् मनसि वदति स्वैरसङ्कल्पितानि प्रत्यासन्नव्यवहितरुचौ भूरि भूपालचन्द्रे ।

दूरायातप्रियपरिचयप्रेरणायेव भैम्याः स्पन्दं प्रापच्चकितशफरीचञ्चलं वामचक्षुः

॥ ८ ॥

इद्वा तां च प्रकटममुना लोचनागोचरेण प्रत्यग्रोऽभूत् पुलकाविभवः कोऽपि तस्याः सखीनाम् ।

आलीढानां मलयमरुता माधवीनां लतानां सर्वाङ्गीणः स्वयमिव भृशं पृष्ठोच्छासभावः

॥ ९ ॥

अथ कथमपि सन्निगृह्य कम्पं नृपतिलकः सहसा नभूव दृश्यः ।

क्षितिपतिदुहितुः सखीसमाले नव इव कैरविणीवने शशाङ्कः

॥ १० ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने द्वितीये दृत्यस्कन्धे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे दशमः सर्गः ।

तमपश्यन् पुरः सौम्यं विस्मिताः स्मितलोचनम् । यूथश्च भयत्रस्तमुग्धबालमृगीदृशः ॥ १ ॥
न सेहिरे निजां तस्य दृष्टिं योजयितुं दृशा । ललजिरे तमालोक्य क्षमापालकुलकन्यकाः (युग्मम्) ॥ २ ॥
अन्यासां स्मरसङ्काशं पश्यन्तीनां तमग्रतः । सन्तु त्रपाऽऽदयो भावाः स्वात्माऽपि खलु विस्मृतः ॥ ३ ॥
स समग्रोऽपि नारीणां समूहो मोहनिर्भरः । नलेन व्याकुलीचक्रे रोमाञ्चवृतिवेषितः ॥ ४ ॥
विदग्धाः शान्तसद्भावमसामान्यं विभाव्य तम् । न ताः कलकलं चक्रुर्यामिकागमशङ्कया ॥ ५ ॥
क्रीडामृगमयूराद्याः सर्वे पिकशुकादयः । तदर्शनात् क्षणं तस्थुरालेख्यलिखिता इव ॥ ६ ॥
निपेतुर्भीमनन्दिदन्याश्चेतो भववशंवदाः । श्वेतकेतकपत्राणामुपहारोपमा दृशः ॥ ७ ॥
उभयोर्दृष्टिविक्षेपप्रेरिता इव तत् क्षणम् । ययुः प्रत्यङ्गमापुङ्खं भित्त्वा मारस्य मार्गणाः ॥ ८ ॥
पूर्वं नलघिया दृष्ट्वा सा पुनः प्राप संशयम् । सोऽपि तस्यां मनः कुर्वन् भूयो दूत्येन चारितः ॥ ९ ॥
परमब्रह्मलीनेव मग्नेवामृतवारिधौ । तन्मयत्वं प्रपन्नेव भैमी तदर्शनादभूत् ॥ १० ॥
कैश्चिद् नयनयोः पुण्यैः समानीताय गोचरम् । स्वागतं प्राणपूज्याय प्रथमावेशकाय ते ॥ ११ ॥
अतिथे ! विश्वलोकस्य लोचनानां फलप्रद ! । कन्यकायाः फलार्थोऽयमाचार इति गृह्यताम् ॥ १२ ॥

अध्यासीनेन नश्चितं प्रथमं दर्शनादपि । क्षेत्रकालार्हमेतद् मे कथं नासनमास्यते ? ॥ १३ ॥
 अन्यतोऽपि यियामायां कर्तव्ये सुमहत्त्यपि । अनेर्होऽपि प्रदेशेऽस्मिन् हन्त ? विश्रम्यतां क्षणम् ॥ १४ ॥
 उपरोधेन कस्यापि महाव्ययमपि दीयते । तद् नः परिचयं दातुं कुतः कृपणता तव ? ॥ १५ ॥
 शिरीषमुकुमारौ ते चरणौ निर्दयं मनः । अद्यापि हि कियद् दूरं कदर्थयितुमिच्छसि ? ॥ १६ ॥
 कस्मिन् देशेऽधुना ध्वान्तं ? कुत्र चन्द्रोदयोऽधुना ? । यतस्त्वं विनिवृत्तोऽसि यत्र त्वं वा यियाससि ॥ १७ ॥
 धन्यास्ते मातृकावर्णा यैर्नाम तव निर्मितम् । तत्कर्णाभिरणीकतुं कस्येह न हि कौतुकम् ? ॥ १८ ॥
 सूचयन्ति निमित्तानि न पुनर्भाग्यनिश्चयः । कस्याप्यत्रातिथिस्त्वं यत् किं वा व्यर्थमनोरथैः ॥ १९ ॥

न प्रज्यलन् हुतवहः किमु लङ्घितोऽयं ? स्थाने यदत्र विषमे विहितः प्रवेशः । ॥ २० ॥
 एतच्च साहसमियं च तनुः प्रशान्ता किं तत् प्रयासफलमित्यहह ! भ्रमो मे ?
 पुंनामभिः शिशुभिरप्यविभाव्यमेतत् स्थानं ध्रुवं त्वमसि नः सुकृतैः प्रपन्नः ।
 यद् रक्षैर्न कलितोऽसि निशातशस्त्रैर्दृष्टोऽसि यन्मदनसुन्दर ! लोचनाभ्याम् ॥ २१ ॥
 पातालभूतलदिवामपि हि त्रयाणां धन्यं तदत्र भुवनं तव यत्र जन्म ।
 मध्ये सुरामुरनोरगमानवानां सा जातिरत्र जयिनी तव यत्र जन्म ॥ २२ ॥

यश्रण्डांशुः म खलु निखिलस्त्वत्प्रतापस्तदुष्णः कायच्छाया स तव नियतं तेन कामोऽप्यनङ्गः ।

तारानाथः स तव यशसां राशिरेतेन शुभ्रः सत्यं कोऽपि त्वमसि भुवने देवता देवतानाम् ॥ २३ ॥
इति किल नलबुद्धिं तत्र सङ्कल्प्य पूर्वं पुनरपि च महिम्ना देवमाशङ्कमाना ।
तमनु बहु बभाषे भूरि निर्भिन्नभावा किमपि किमपि भैमी चादुर्गमैर्वचोभिः ॥ २४ ॥
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे एकादशः सर्गः ।

तत् तस्या ललितं खिण्धं विनीतं सरसं मृदु । अनुरूपं शरीरस्य वचोऽबुध्यत नैषधः ॥ १ ॥
मुधा मधु मुधा सीधु मुधा दुग्धं मुधा सुधा । मुधा वेणुमुधा वीणा दमयन्तीगिरां पुरः ॥ २ ॥
तैस्तैः स्तुतिपदैस्तस्याः क्लिन्नोऽपि न चचाल सः । आक्षिप्तः सिन्धुकल्लोलैर्वलन्धर इवाचलः ॥ ३ ॥
स शक्रबद्धः संप्राप्य सपर्यां प्रियया कृताम् । आससादासनं हैमं सवितेवोदयाचलम् ॥ ४ ॥
स प्रतिश्रुतमेवायं धर्मवीरः स्मरन् हृदि । विनिर्दूतस्मरावेशः प्रत्युवाच नृपात्मजाम् ॥ ५ ॥
अलं कृत्वा वृथाऽऽयासं सुस्थिता भव सुन्दरि ! । भूतरूपैव नः पूजा विरमातिथिवत्सले ! ॥ ६ ॥
सफलं यद् विधातव्यं दूत्यं नः कमलानने ! । तदेव महदस्माकमातिथ्यं हि भविष्यति ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २० ॥

उत्थिताऽसि कथं मुग्धे ! पुनरामनमास्यताम् । मा चिन्तय चकोराक्षि ! दुर्विनीतमिभं जनम्
 कषिदस्त्रलितानन्दं दृढयं तव सुन्दरि ! । कचिद् प्रियसखीवर्गे कुशलं कमलाक्षि ! ते ?
 आकर्ण्य गिरं गौरि ! मदीयां मदिरेक्षणे ! । विद्धि दिक्पालपार्श्वार्धं मां तवैवातिथिमागतम्
 कामं कौमारमारभ्य हृता गुणगणैस्त्व । दुमा इव सरित्पूरैः शक्रार्किवरुणाग्रयः
 विभर्ति केवलं शक्रः कुण्डले कुण्डिनाख्यया । दमयन्ति ! भवन्नाम्ना तथा दमनकसजम्
 तस्यापरोऽपि दिक्पालस्त्वद्वियोगाद्विभ्रमम् । अनूनं मन्यते तापं स्वतोऽपि हि तनूनपात्
 तस्य त्वद्विरहात्तस्य पूज्यमानस्य याद्विकैः । हाकारशब्दसामान्यं स्वाहाकारः प्रवर्तते
 वैमस्वतोऽपि दिक्पालः स कालिन्दीमहोदरः । धर्मराजोऽपि रम्भोरु ! कामराज्यं ममीहते
 भवद्विरहाग्निद्वस्य देहं दहति मन्ततम् । तस्य स्वदिग्भवो वायुर्गृहादग्निरिवोत्थितः
 पश्चिमाधिपतिर्देवः स श्रीमान् वरुणोऽपि हि । त्वदर्थं जीवितव्येऽभूदपाशः पाशवानपि
 निदाघकालतुल्यानि युगलशोपमानि च । अतिक्रान्तानि सापेक्षैरेतावन्ति दिनानि तैः
 तत्र मय्यम्बरं ज्ञात्वा स्वर्गं त्यक्त्वा समागतैः । तैरिदानीं दिशामीशैर्भूरियं भूरि भूष्यते
 ममस्तन्यस्तन्यन्देयः प्रेषितः प्रेममूचकः । तेषां जङ्गमलेखोऽयं जनस्त्वां समुपस्थितः
 एकैकशो दृढकुचद्वितयोपपीडमालिङ्ग्य निर्भरममी त्वयि सन्दिशन्ति ।

द्वितीय-
स्कन्धे
सर्गः १२
॥ ४५ ॥

कु ने र कु रा ण

त्वं नः सरज्ज्वलनजर्जरधूरुहाणां भीमोद्भवे ! भव नवामृतमेघवृष्टिः ॥ २१ ॥
तदिह सुरवरेषु त्वं विधाय प्रसादं कमलमुखि ! सुखेन स्वर्गमङ्गीकुरुष्व ।
वयमपि निवसामः क्षमातले तावकीने यदि तव सहवासप्रेम हातुं न शक्यम् ॥ २२ ॥
क इव स दिवसो नः कः क्षणः को मुहूर्तः ? किमिव तदथवा नः स्थानकं वा गृहं वा ?
वयमिह चरितार्थाः सर्वसंसारसारं कमलमुखि ! मुखं ते यत्र दृष्ट्वा भवामः ॥ २३ ॥
इत्थं तेषां त्वयि निरुपमं प्रेम चैदर्भि ! तस्माद् एषां मध्यात् कमपि रुचितं चेतसो लोकपालम् ।
देवेन्द्रं वा भुवनविदितं जीवितेशं यमं वा दीप्तं वाऽग्निं मरुतमभितः शीतलं वा वृणीष्व ॥ २४ ॥
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे द्वादशः सर्गः ।

विविचित्रं वचनं श्रुत्वा देवदूतस्य तस्य तत् । दधार हृदये दीर्घं विस्मयं दमनस्वसा ॥ १ ॥
अहो ! तेषां क्षितिस्त्रीषु देवानां स्वर्वधूषाम् । शर्करासेविनां नित्यं रुचिर्मणिगधिकास्विव ॥ २ ॥
ज्ञानेनापि न जानन्ति किं वा ? ते मां परस्त्रियम् । सुस्थितां हृदये धृत्वा सङ्कल्पितपतिं नलम् ॥ ३ ॥

श्री न ला य न म

दमयन्त्या-
समीपे
देवदूतेन
प्रकाशिता
लोकपाला-
नां भावाः॥

॥ ४५ ॥

अधिभिः प्रहितं दूतमिमं तेषां विमुश्य च । जाने बभूव देवानां मन्त्रणे मूषकोऽपि न ॥ ४ ॥
 दूतोऽपि रूपत्रानेवमस्माकं किं पुनर्वयम् ? । इत्ययं ग्रहितो देवैर्यद्वा सर्वोद्भूतसुन्दरः ॥ ५ ॥
 अयं सौभाग्यपाथोधिः कश्चिद् दर्शनमात्रतः । अज्ञातनलनाम्नो हि कस्याः शीलं न लुम्पति ? ॥ ६ ॥
 यथा हरति मे चित्तं तथाऽयं गूढचेष्टितः । स एवैष कथं देवः शत्रुः कालानलो नलः ? ॥ ७ ॥
 तदस्य कस्यचिद् धातुद्रावटङ्गणरूपिणः । देशनामान्वयप्रश्ने मम कौतूहलं महत् ॥ ८ ॥
 इत्यन्तश्चिन्तयन्ती सा देवसन्देशदुर्मनाः । उवाच वचनं भैमी तत्रैव बहुमानतः ॥ ९ ॥
 देवदूत ! निरातङ्कं वचनं जल्पतोऽपि ते । क्रमभङ्गं सरस्वत्याः कुर्वतः पातकं न किम् ? ॥ १० ॥
 मया नाम भवन्नाम पृच्छयमानस्य मानद ! । हस्तिस्नानमिवेदं ते स्वच्छन्दं वाग् विजृम्भिता ॥ ११ ॥
 त्वन्नाम श्रोतुकामायाः किं श्रवैरपि मे परैः ? । नहि तोयार्थिनस्त्वसिर्मधुभिर्मधुरैरपि ॥ १२ ॥
 इति पर्ययुक्तः सन् भैम्ययुक्ताभिरुक्तिभिः । प्रत्यभापत भूपालः पालयन्तुररीकृतम् ॥ १३ ॥
 अयि ! रम्भोरु ! कोऽयं ते सारम्भं निरवग्रहः ? । मम नामान्वयप्रश्नो नितान्तं निप्रयोजनः ॥ १४ ॥
 विनिर्निर्दिष्टं च साधूनां स्वनामग्रहणं स्वयम् । न शक्तस्तेन तद् वक्तुं व्यवस्थाभङ्गकातरः ॥ १५ ॥
 पुनस्त्वदनुरोधेन जलिष्यामि किमप्यहम् । मुग्धे ! हिमांशुवंशस्य परमात्रमवेहि माम् ॥ १६ ॥
 इत्युक्ता चेत्तस्मा तस्मिन् न संपूर्णमनोरथा । उवाच सशिरःकंपमीषत्किञ्चेव भीमजा ॥ १७ ॥

मुच्यते श्रोतुकामस्य यदर्धकथिता कथा । स एष पिवतो वारि धाराच्छेद इवान्तरा
 प्रकाश्य वंशमात्मीयं नामनिह्वकारिणा । अर्धवञ्चनचातुर्यं भवता शिक्षितं कुतः ?
 हन्त ! खेदयितुं लब्धो मुग्धोऽयं भवता जनः । चकोर इव चन्द्रेण दृश्यादर्शेन दुर्दिने
 क्वचिद् गूढा क्वचिद् व्यक्ता दुस्तरा दूरगामिनी । सरस्वतीय सेयं ते देवदूत ! सरस्वती
 तन्मयापि न दातव्यं स्फुटं प्रतिवचस्तव । न योग्यः कुलबालानां प्रायो वक्तुं परः पुमान्
 इत्युक्त्वा विरतां सद्यो मौनमुद्रावलम्बिनीम् । वाग्भिः सानुप्रवेशाभिः प्रत्युवाच पुनर्नलः
 वदामि निखिलं तत् तद् मां पृच्छसि भामिनि ! । उक्तैव हि दूतानां वृत्तिर्वागुपजीविनाम्
 त्वया विलम्ब्यमानेऽस्मिन् लीलया कार्यनिर्णये । इयत् प्रतीक्षमाणो मां कथं स्थास्यति वासवः ?
 लोचनानां सहस्रेण मत्पन्थानं विलोकयन् । अधुना भगवानास्ते धिग् ममौत्सुक्यमन्धरम्
 इति सानुशयप्राये तस्मिन्नुष्णं प्रजल्पति । साऽवदद् विनयाच्छीघ्रं स्वव्यलीकविशङ्किनी
 को हि तेषां प्रतीक्षाणां दिक्पालानां महौजसाम् । विनयातिक्रमं कुर्याद् मूर्खो वा पण्डितोऽपि वा ?
 नमोऽस्तु मे त्रिधा तेभ्यो भगवद्भ्यो दिवानिशम् । मिथ्या मे दुष्कृतं भूयात् तद्दूत ! त्वां विराध्य च
 श्रुत्वाऽपि तदुदन्तं यद् न मया दत्तमुत्तरम् । तत्किं कर्तव्यतामोहाद् न त्वज्ज्ञा लवादपि
 तथापि किं क्वचिद् देवा भजन्ते मानुषीं स्त्रियम् ? । अप्सरःकेलिहेलाढ्या हंसाः कोशातकीमिव ॥ ३१ ॥

बलं बुद्धिर्व्यस्नेजः क देवानां क भूस्पृशाम् ? । उभयेषां क संयोगस्तेषां रत्नाश्मनामिव ? ॥ ३२ ॥
 अनम्यस्तश्च मर्त्यानां विदग्धावर्जनक्रमः । किं हि ग्रामीणलोकानां गजारोहणकौशलम् ? ॥ ३३ ॥
 पुगुश्चिदशकन्यानां वराकी कैव मानुषी ? । मर्त्यां बहुलमालायां का लीला कुञ्जकक्षजः ॥ ३४ ॥
 तस्मान् किञ्चिद् यदभिरुचितं तत् प्रजल्पन्तु देवा न व्यापिद्धः खलु परिजने स्वामिनः कामचारः ।
 तेषु प्रेम्णा क्षममनुचितं नैव भृत्यस्य कर्तुं सिंहाश्लेषं किल कलयितुं को मृगस्याधिकारः ? ॥ ३५ ॥

प्रतिमागतानिह जगत्पितामहान् ग्रणमामि यानहमहर्निशं किल ।

मम किं त एव किमतः परेण वा न हि नाम देवचरितं विचार्यते ॥ ३६ ॥
 स्वयम्बरविधिः स मे गुरुजनैः प्रसादीकृतो न हि त्वनुगतः स्फुटं निजकुलक्रमातिक्रमः ।
 हतो विनयरक्षणं दिविपदामितः प्रार्थना किमत्र वद साम्प्रतं त्वमपि देहि शिक्षां मम ? ॥ ३७ ॥

बाला मम्यक् प्रतिगिरिमहं तेषु दातुं न शक्ता तद् दाक्षिण्यं किमपि गणयन् मामकीनं त्वमेव ।
 अस्यै पूज्यान् त्रिभुवनपतीन् रक्ष नीचस्पृहायै मा भूद् वीर ! त्वयि सति सतां कोऽपि लोकापवादः ॥ ३८ ॥
 देया मम्यक् सुमतिरुमयोरन्तरं रक्षणीयं सोढव्यं च स्वलितमखिलं मूढबुद्धेर्जनस्य ।

निन्त्या कीर्त्तिर्मेनासि महती प्रेम सर्वत्र धायं धर्मः सोऽयं जगति सकलः शाश्वतः सज्जनानाम् ॥ ३९ ॥

इत्थं यतो नल उदेति तदेव सेव्यं सञ्चिन्त्य सा हृदि तमेव विबोध्य दूतम् ।

आबालकालकलितामलीललीला नीलारविन्दनयना विराम भूयः ॥ ४० ॥
इतिश्री माणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे त्रयोदशः सर्गः ।

ततस्तस्याः समाकर्ण्य भक्तिकञ्चुकितं वचः । उवाह पुनरुत्साहं नाकिकार्याय नैषधः ॥ १ ॥
तद्वदगध्येन तेनासौ विस्मितः स्मितपूर्वकम् । वाचस्पतिसमो वाग्मी तामुवाच वचस्विनीम् ॥ २ ॥
विनयद्वारपूर्वेण प्रतिषेधेण नाकिनाम् । न युक्तं तव वैदर्भि ! प्रत्याख्यातुमिमं जनम् ॥ ३ ॥
यत् तेऽपि त्वयि रागान्धास्त्वं च तेभ्यः पराङ्मुखी । तदेतदद्भुतद्वन्द्वं न च दृष्टं न च श्रुतम् ॥ ४ ॥
मानुषी न सुरानिच्छेदिति त्वत्तः श्रुतं नवम् । अहो ! निधिश्रुपायान्तं निर्धनः प्रतिषेधति ॥ ५ ॥
तव देवान् पतीयन्त्याः कथं किल कुलक्षतिः ? किं मेरुशिखरारूढेर्नीचत्वमधिगम्यते ? ॥ ६ ॥
अकुलीनः कुलीनत्वं तत्प्रभावात् प्रपद्यते । नृपच्छत्रतल्लतातः शुद्धः स्याद् मलिनोऽपि हि ॥ ७ ॥
सामान्येऽप्युत्तमस्यापि कापि भ्रम प्रजायते । मृगमङ्गे मृगाङ्गस्य पश्य भ्रमणा पुरः कृतम् ॥ ८ ॥
त्वं हि कन्या कमप्यन्यं सामान्यमपि यास्यसि । त्वामिच्छन्ति स्वयं देवाः पर्याप्तं तद् न किं तव ? ॥ ९ ॥

पूजनीयाः शरीरेण सर्वस्वेन च देवताः । तत् कोऽयं तव देवेषु भक्तिभङ्गो निरर्थकः ? ॥ १० ॥
 प्रमाणीकुरु मे वाक्यं संग्राहं मां कृतार्थय । यदित्थं देवभक्तिस्ते यशश्च जगति ध्रुवम् ॥ ११ ॥
 कञ्चित् ते रोचते चित्ते मघवा मेघधारणः । वारणाधीशगमनो वरः स्वर्गमनोहरः ॥ १२ ॥
 ममाप्यनुमतं तावत् त्रियतां पाकशासनः । कोऽन्यः किल सहस्राक्षात् त्वां वीक्षितुमपि क्षमः ? ॥ १३ ॥
 विश्वैरुपायैर्वा किं वा पावके तावकं मनः ? । नहि तेजस्विनोऽन्यत्र क्षत्रियाणां यतो रतिः ॥ १४ ॥
 नूनं धर्मैकशीलाया धर्मराजः प्रियस्तव ? । यतस्त्वं बहुदाक्षिण्या स च दक्षिणादिवपतिः ॥ १५ ॥
 अस्तु वा तव स श्रीमान् करुणस्तरुणो वरः । तरङ्गमालिनः स्वामी दत्तरङ्गो दिवानिशम् ॥ १६ ॥
 इत्थं स्रवयतस्तस्य दीर्घं निःश्वस्य निःसहा । दृष्ट्वा सापि स वैलक्ष्यं वैदर्भी वाचमाददे ॥ १७ ॥
 निष्कृपेण कृपापात्रे निदीपे दीपभाषिणा । एतदन्तकदूतत्वं त्वया व्यक्तीकृतं मयि ॥ १८ ॥
 तप्तायःस्रुचिसङ्काशाः प्रविश्य मम कर्णयोः । हरन्ति हन्त ! मे प्राणान् गिरस्तव निर्गलाः ॥ १९ ॥
 स्रच्छन्दचादिनं वीर ! को हि त्वां वारयिष्यति ? । कल्पान्तमुक्तमर्यादं प्लावयन्तमिवार्णवम् ॥ २० ॥
 इति सा केशिनीकर्णे सर्वमाख्याय चाचिकम् । साक्षिणीव क्षणं तत्र स्वयं तस्थौ नमन्मुखी ॥ २१ ॥
 ततस्तमवदद् दूतं केशिनी पेशलोक्तिभिः । आकर्णय महाबाहो ! भवन्तं वक्ति भीमजा ॥ २२ ॥
 किं वाञ्छन्ति परस्त्रियं दिविपदस्तत्त्वं विदन्तोऽपि ते कामार्त्तानपि तान् भजामि किमहं प्राप्तैकपत्नीव्रता ? ।

द्वितीय-

स्कन्धे

सर्गः १३

॥ ४८ ॥

कु वे र पु रा णं

इत्यन्योन्यविरुद्धमीदृशमिदं त्वं वा कथं भाषसे ? विश्वस्य प्रलयं करोति कुपितो धर्मः सतां शाश्वतः ॥ २३ ॥
सद्गमेष्वचलः कलासु कुशलः सेवाजुषां वत्सलः सत्कीर्त्या धवलः स्वभावसरलः प्रत्यर्थिकालानलः ।
पूर्वं येन वृतो मया स सकलक्षमामण्डलाखण्डलः श्रीवल्लीनवकन्दलः पृथुबलः सौभाग्यसिन्धुर्नलः ॥ २४ ॥
अद्याऽऽप्यातः स मम वचनादत्र हित्वा स्वदेशं प्रीतिं धत्ते मयि च महतीं तादृशः सार्वभौमः
तस्यैतद् मे निखिलमधुना मण्डनं लग्नमङ्गे तस्मिन् भिन्नं भवति हृदयं किं कुलाचार एषः ? ॥ २५ ॥
विघटितवपुर्भूयो भूयः शशी घटतेतरां फलति कदली वारं वारं कुठार हताऽपि हि ।
मिलति सहसा स्रुतः खण्डीकृतोऽपि मुहुर्महुर्न तु पुनरियं स्रुते जिह्वा मृगारिवधूस्त्रि
नैकस्तम्भे भवति नियतं मत्तमातङ्गयुग्मं शूरस्यापि प्रभवति तथा नैककोशेऽसियुग्मम् ।
नैवैकस्मिन् भवति गगने सूर्यबिम्बद्वयं वा नैवैकस्मिन् भवति वदने हन्त ! जिह्वाद्वयं तत्
उभयवदना सूची शक्ता न तन्तुविनिर्गमे क्वचिदपि कथं गन्तुं शक्यं द्वयोरपि मार्गयोः ? ।
किमिदमुचितं द्वौ भर्तारौ नरश्च सुरश्च तद् ? द्वयमसदृशं स्वेच्छाचारः कुलक्रम एव च
यदि युवजनकीर्तिस्तम्भमभोजवक्त्रं नलनुयमपहाय कापि पत्यौ परस्मिन् ।
वलति हृदयहस्ती तावदाजन्मतो मे सकलश्रुवनदीपास्तत् त एव प्रमाणम् ॥ २६ ॥
एतच्चिन्तामणिविजयि यच्चारु चारित्रत्नं दत्तं सम्यग् भुवि भवजुषां भावभाजां जिनेन । ॥ २७ ॥

देवदूतस्य
वचसा
स्विन्ना
दमयन्ती
तया च
प्रतिपादि-
तोत्तरः ॥

॥ ४८ ॥

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥

तन् त्यक्तं यैः स्मरपरिचयात् पातितं तैः स्ववंशे रुद्रक्रोधज्वलनजनितं भस्म तत् कामनाम
 श्रीलं हि चापलकणादपि याति नाशं पातक्षमं करतलाद् नहि काचपात्रम् ।
 न द्रुत्यति प्रणयिनीश्वसितोपमेन किं तालधृन्तमरुताऽपि मृणालतन्तुः ?
 माता माता गृहमपि गृहं किञ्च सख्योऽपि सख्यस्तातस्तातः कुलमपि कुलं बन्धवो बन्धवोऽपि ।
 यन्मे चिन्तं नृपुरापि वयो जन्म वा जीवितं वा तत् तत् सर्वं निषधनृपतेर्नपिरेपां नवा मे
 देवी देवं भुजगसुराणी दानवी दानवं वा वृक्षं वल्ली मृगमपि मृगी मानुषी मानुषं च ।
 इत्थं नारी जगति घटते कान्तमात्मानुरूपं जानाम्येतद् न पुनरपरं मूलमार्गदिसुष्मात्
 इह मुखममुखं वा वाच्यता वा यशो वा भवतु नरकपातः स्वर्गलोकस्थितिर्वा ।
 निषधनमनिधनं वा यत् तदास्तां समस्तं तदपि न कुलजाता मूलमार्गं त्यजन्ति
 नहि क्लृप्तबहुमानं नापि कुत्रापि कोपः कचन च न ममेष्ट्या कुत्रचिद् नैव लोभः ।
 किमपरमपि दासी दिक्पतीनां च तेषां न च नलनृपवर्जं कान्तमन्यं करोमि
 मं प्रार्चीशः स तपनसुतः स प्रचेताः स बह्विश्वन्द्रः स्वर्गः स मम हृदये नैषधः सार्वभौमः ।
 मयस्थाने तमिह बृणु यां पञ्चमं लोकपालं तद् देवेषु प्रभवति तदा कीदृशो मेऽपराधः ?
 किमिह बहुना तावत् प्रातः स्वयम्बरणस्रजा मम हि समयस्तं प्राणेशं महीपतिमर्चितुम् ।

तदिह भवता वक्तव्याऽहं न दिक्पतिवाचिकं मयि कुरु कृपां कोपं मुञ्च प्रसीद कृतोऽञ्जलिः ॥ ३७ ॥

स्वगनखमुखोत्कीर्णकारः पुरा ददृशे मया तव सुसदृशः क्षोणीपालः स मे हृदयेश्वरः ।
भवतु पुरतः प्रार्तद्दृष्ट्वा तवापि मम प्रियं स्वमुखकमलच्छायालोको विना मणिदर्पणम् ॥ ३८ ॥

इति केशिनीवदनमार्गनिर्गतं दमनस्वसुः सुवचनान्मृतं नृपः ।
नवपद्मनालविवरापवाहितं पिबति सा हंस इव सारसं पयः ॥ ३९ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये द्रुत्यस्कन्धे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

द्वितीये द्रुत्यस्कन्धे चतुर्दशः सर्गः ।

इत्थमभ्यर्च्यमानोऽपि प्रियया प्रियसाहसः । पुनस्त्रिदशकार्यार्थी स वक्तुमुपचक्रमे ॥ १ ॥

अहो ! जगति पानीयक्षीरणार्थव्यपण्डिता । साऽपि हंसी न जानाति सेवालकमलान्तरम् ॥ २ ॥

लोष्ठानां च मणीनां च तेजसां तमसां च यत् । नराणां च सुराणां च पङ्कजाक्षि ! तदन्तरम् ॥ ३ ॥

क मनःसाधना देवाः ? क मर्त्याः कष्टकारिणः ? । क वपुस्तैजसं चैकं ? कान्यद् धातुभयं वपुः ? ॥ ४ ॥

त्वया नलाभिलाषिण्या मुक्तवासवासया । इक्षुद्रेणी शमीसक्तः करमोऽपि विनिर्जितः ॥ ५ ॥

11811

द्वितीय-

३५३

ॐ

== 2 ==

आः ! क एष नलो नाम स्वामी देशस्य कस्यचित् । मनुष्यश्चर्मचक्षुष्मान् स्वल्पसङ्ख्येयजीवितः ॥ ६ ॥
 लोकानामुत्तमः स्वर्गः स्वर्गिणां त्रिदिवौकसः । तेषामपि हि स श्रीमान् महेन्द्रः परमावधिः ॥ ७ ॥
 प्रयत्नं कुर्वतां कापि प्रमादः स्याद् विशेषतः । पङ्क्तिले रक्षतः पादौ कदाचिच्छिष्यते शिरः ॥ ८ ॥
 मञ्जाना हि पुराऽप्येते संयोगा दिव्यमानुषाः । श्रूयते भरतादीनां गङ्गाद्या दिव्ययोषितः ॥ ९ ॥
 क्षुपितेषु च देवेषु महेन्द्रवरुणादिषु । त्वां वरीतुं वरारोहे ! शक्तिरस्ति नलस्य किम् ? ॥ १० ॥
 कुमारिवरयोर्योगे यमः कमपि वा यदि । अन्तं नयति दायादं क ततः स्याद् महोत्सवः ? ॥ ११ ॥
 संप्रदानविधौ तं भुञ्चेद् न वारि वरुणोऽपि चेत् । प्रसारितकरोऽपि त्वां तदा किं लभते नलः ? ॥ १२ ॥
 नलनिर्वेदतो वेद्यां यदि ज्वलति नानलः । अनशिसाक्षिकः स स्यात् तद्विधिः सारसाक्षिकः ॥ १३ ॥
 उपायेनापि दिक्पाला विघ्नं कर्तुमिति क्षमाः । प्रत्यक्षं तेषु रुष्टेषु नास्त्येव शरणं तव ॥ १४ ॥
 क्रियेकमेककालं च हरिणा कारयिष्यसि ? । सर्वेषां क्षितिपालानां वध्यस्थानं स्वयम्वरम् ॥ १५ ॥
 क्षुपितेन कृतान्तेन गृहीतासुषु जन्तुषु । कपालमालिनो हर्षः किं हरस्य करिष्यति ? ॥ १६ ॥
 निर्मर्यादं चिनिर्मुक्ते वरुणेन महार्णवे । जलाञ्जलिक्रिया नूनं जगतोऽपि भविष्यति ॥ १७ ॥
 इत्थं दिक्पालकोपेन त्वदनादरजन्मना । असावकालकल्पान्तस्त्वन्निमित्तमुपस्थितः ॥ १८ ॥
 उत्तमर्गमपवादं च द्वयं जानीत बुद्धिमान् । तत्त्वज्ञे ! राजकन्याऽसि कथमित्थं विमुह्यसि ? ॥ १९ ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा साभिमानं मनस्विनी । साशङ्का च सदुःखा च वाचमूचे विदर्भजा ॥ २० ॥
 न नाम द्रुत ! दोषस्ते सत्यमुक्तं त्वयाऽखिलम् । जानामि न च नाहं वा प्रभावं त्रिदिवौकसाम् ॥ २१ ॥
 कः करेण स्पृशेदर्कं बाहुभ्यां कोऽब्धिसुचरेत् ? । कः पद्भ्यां लङ्घयेद् मेरुं को युद्धेन सुरान् जयेत् ? ॥ २२ ॥
 यत् किञ्चिदपि वाञ्छन्ति तत् सर्वं साध्यते सुरैः । न कोऽपि प्रतिमल्लोऽस्ति तेषामिह महौजसाम् ॥ २३ ॥
 न धर्माय न लोभाय न सुखाय कथञ्चन । एवमेव हि भूपाले तस्मिन् मम रतं मनः ॥ २४ ॥
 निष्कारणमिह प्रेम प्रायः कुत्तापि जायते । किमर्थमिह पद्मिन्या देवे दिनपतौ रतिः ? ॥ २५ ॥
 विषेण मोदते केकी चकोरस्तेन रोदिति । प्रियो हरस्य घत्तूरः केतकी वैरकारणम् ॥ २६ ॥
 चन्द्रस्य रतिरिङ्गले निम्बे रक्तो दिवाकरः । कस्यचित् क्वचिदग्रीतिः कस्मैचित् कोऽपि रोचते ॥ २७ ॥ युग्मम्
 स्वयमुत्पद्यते विश्वं स्वयमेव प्रलीयते । व्योमेव परमं ब्रह्म मेघाभ्राणि जगन्ति च ॥ २८ ॥
 जानामि देवतावृत्तं जानामि स्वपराभवम् । तथापि न कथञ्चिद् मे मनस्तस्माद् निवर्त्तते ॥ २९ ॥
 स भवतु मनुजो वा यादृशस्तादृशो वा गुणगणपरिपूर्णः सर्वथा निर्गुणो वा । ॥ ३० ॥
 तदपि न रमते मे वीरसेनस्य पुत्रं गगनमिव मृगाङ्गस्तं विनाऽन्यत्र भावः
 किमिह बहुभिरुक्तैर्निश्चयः श्रूयतां मे यदि न भवति भर्ता नैषधः क्षोणिपालः ।
 जलगरलहुताशोद्बन्धनाद्यैरुपायैस्तदहमिह समन्तादात्मघातं करोमि ॥ ३१ ॥

ममं मखसुजां रुपा वपुषि मे विनाशं गते ममं मम मनोरथैर्विदलितेषु मे वन्धुषु ।
 भवन्तु जगतीजुषः मकलसौरुषभाजः प्रजाः सतां हृदयदाहिना किमिह जीवितव्येन मे ? ॥ ३२ ॥
 तदतिशयमदुःखं माभिमानं सगङ्गं वचनमिदमप्युया चैरसेनिर्निगम्य ।
 निजमनसि निरामं विस्मयव्याकुलोऽभूदमरपतिविधेयात्यन्तचिन्तापरोऽपि ॥ ३३ ॥
 कश्चिद् नवो मधुरिमाऽभिनवं सुशीलं प्रेमाप्यहो ! मयि च किञ्चिदपूर्वमस्याः ।
 किं व्रमेहे तदिह भीमसुवः प्रतिष्ठां ? नेयं प्रयाति विवृतिं हि भवान्तरेऽपि ॥ ३४ ॥
 एतां विहाय भुवि कैव वभूव सा स्त्री यस्यां स्वयं सुखैर्विहितोऽनुरागः ।
 म्योपनृक्तान्तरमभाविक्रया कया वा ? शक्रादयोऽपि गणिता न हि याचितारः ॥ ३५ ॥
 इति श्रीमाणिष्यदेवस्तुरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे पञ्चदशः सर्गः ।

इति चेनसि मञ्चिन्य मृद्व्यां काठिन्यमुब्रह्मन् । एकान्तकृतदिकपालपक्षपातं जलप्य सः ॥ १ ॥
 यशीकृता नलेन त्वं यन्त्रमन्त्रादिभिर्भुवम् । निःशेषदेवनाथं यद्वरिं हित्वा नले रतिः ॥ २ ॥

यदि त्वं त्रिदशक्रोधादात्मघातं करिष्यसि । तद् भविष्यति किं तेषां कलङ्कोऽनुशयो नु वा ?
 घृणा जन्तुषु दीनेषु न लोकोत्तरतेजसाम् । क पतत्सु पतङ्गेषु दया दीपस्य जायते ?
 अम्भोधौ मग्नपोतानां यथा न शरणं क्वचित् । तथा दिक्पतिभीतानां न स्थानमिह वर्तते
 यदि त्वं कण्ठपाशेन व्योमसंस्था विपद्यसे । तत् पतिर्गगनस्थानां वासवः किं न नेष्यति
 यदि वह्निप्रवेशेन प्राणत्यागं करिष्यसि । ततस्त्वं तस्य संप्राप्ता स्वयमुत्सङ्गसङ्गिता
 जुहोषि यदि वा देहं जले जलजलोचने ! । सिद्धानि पयसां पत्युस्तत् कार्याणि जगत्त्रये
 विधिनाऽन्येन केनापि दिष्टान्तं चेद् विधास्यसि । ततः प्रियातिथीभावं धर्मराजस्य यास्यसि
 इत्थं भक्त्या च शक्त्या च दुःखेन च सुखेन च । इह चामुत्र च प्राप्तो दिक्पालानां ग्रहस्तव
 तद् विहाय नलं शीघ्रं दिक्पालानुरीकुरु । मुग्धे ! मुञ्च महामोहं स्वर्गभोगान् भज स्वयम्
 इत्थमर्थयमानं मां प्रमाणीकुरुषे न चेत् । अहमेव किल द्वेयी तत्पूर्वं तव संप्रति
 इति तद्वाग्महामन्त्रदृढावेशविसंस्थुला । सहस्रैव हि वैदर्भी बुद्धिभ्रंशमवाप सा
 तथेति प्रत्ययं चित्ते तन्वाना स्विन्नविग्रहा । बभूव शुष्ककण्ठौष्ठी भयभ्रान्ता सवेपथुः
 सञ्चिन्त्य च प्रियवियोगमसाध्यमन्तः सा निःसहा निविडमन्युनिरुद्धकण्ठी ।
 मन्दं रुरोद भयनिर्भरमीक्षमाणा दीनेन साश्रुनयनेन सखीजनेन

॥ १५ ॥

आपानजर्जरैः पृथुभिः समन्ताद् त्रिक्षिप्तमूष्मकणिकोत्करके सराद्वैः ।

तद्वापविन्दुभिरभूयत भूमिपीठं सद्यः कदम्बकुसुमप्रकरं हसद्भिः

हा ! तात ! तात ! विहितस्त्रिदशैस्तवायं क्रुद्धैः स्वयम्बरविधिर्विफलः सुतायाः ।

यस्याः स्वकीयमपि नास्ति सुखं हताशा सा किं करोतु तनया तव तात ! सौख्यम्

हा नाय ! विश्वजनवत्सल ! मां कथं न श्रीवीरसेनसुत ! रक्षसि दिक्पतिभ्यः ।

आराधिता हि सततं भवता पुराऽपि स्थास्यन्ति किं तव ते मुखलज्जयापि ?

आश्चर्यस्त्वदर्थमिह मृत्युरपि ध्रुवं मे भूयात् त्वया सह वरं नरकेऽपि वासः ।

यः पूर्वमित्थमिह मे हृदयं दुनोति कीदृक् करिष्यति सुखं त्रिदिवा स पश्चात्

यस्मिन् पुराणसुकृतव्यय एव नित्यं नैवाज्यतेऽभिनवधर्मलवोऽपि यत्र ।

उच्छद्मलः परिवृढः कठिनाश्च भृत्यास्तस्मै नमोऽस्तु सकलाय सुरालयाय

हा तात ! हा जननि ! हा स्वजनाः ! समस्ताः ! कस्य प्रयामि शरणं शरणोज्झिताऽहम् ? ।

शुष्मारु कः किल ममाद्य नलं हि कान्तं ? कर्तुं क्षमः प्रकुपितेषु दिगीश्वरेषु

प्राणाः प्रयान्ति मम नूनममी इदानीं जिह्वे ! समुच्चर भृशं नलनाममन्त्रम् ।

यन्नैकदाऽपि दयितेन निरीक्षिताऽहं तन्मे दुनोति हृदयं मरणागमेऽस्मिन्

॥१६॥

॥१७॥

॥१८॥

॥१९॥

॥२०॥

॥२१॥

॥२२॥

इति वदनसमक्षं भीमभूपालपुत्रीं कलमृदुविलपन्तीं वीक्ष्य विक्षिप्तचित्तः ।
 स सपदि सुरदूत्यं तत्र विस्मृत्य वीरः सुललितभिदम्बूचे वाक्यमाश्वासनाय
 विरम विरम कान्ते ! न प्रिये ! रोदितव्यं मलिनयति सुखं ते हन्त ! बाष्पाम्बुपूरः ।
 अयि ! कथय किमर्थं धार्यते देवि ! दुःखं विलुठति चरणान्ते नन्वयं नैषधस्ते
 सफल्य मम शीघ्रं देवि ! सिंहासनाद्धं ननु सुमुखि ! मदीयोत्सङ्गभङ्गीकुरुष्व ।
 अहह ! किमिदमुक्तं क्षम्यतां वाक्यमेतत् तव खलु विपुलं मे वक्ष एवासनं यत्
 इत्थं वदन् विपुलमन्मथमन्थराणि वाक्यानि कानिचन तां प्रति राजसिंहः ।
 स स्वं विवेद पुनरेव हि देवदूतं योगीव कालवशवृत्तसमाधिभङ्गः
 अहह ! बत मयाऽऽत्मा किं प्रकाशीकृतोऽयं ? किमिव स मम वक्ता दूषणं देवराजः ।
 न कृतममरकृत्यं खेदिता राजपुत्री द्वयमपि, हि विनष्टं वञ्चितो वञ्चितोऽस्मि
 स्वलितमिह यदेतद् यत्नभाजोऽपि जातं ददति मम न तस्मिन् दूषणं लोकपालः ।
 कथमनुचितवादी रञ्जनीयो जनोऽयं ? स हि सततमतूर्यं नर्तितुं वेत्ति सम्यक्
 इति तमथ समन्ताच्छोचमानं नलोऽयं ध्रुवमिति दमयन्ती चेतसा चिन्तयन्ती ।
 व्यवहितसुरनाथप्रार्थनातङ्कशङ्का सपदि विपुललज्जावारिराशौ ममज्ज

॥२३॥

॥२४॥

॥२५॥

॥२६॥

॥२७॥

॥२८॥

॥२९॥

निरुपमरमणीयं व्यक्तसौभाग्यभाजः सपदि निपघभर्तुः सन्निधौ सा निषण्णा ।

॥३०॥

किमपि हि बलितुं वा वीक्षितुं जल्पितुं वा शसितुमपि न सेहे ह्रीलतापाशबद्धा

इति श्रीमणिक्कयदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

द्वितीये दूत्यस्कन्धे षोडशः सर्गः ।

अत्रान्तरे तरन् व्योम्ना मनसो विस्मयं ददत् । कुर्वाणः कूजितं रौप्यकिङ्किणीकाणकोमलम् ॥ १ ॥

आमन्नशापपर्यन्तचिन्तासन्तुष्टमानसः । समाजगाम वेगेन बालचन्द्रः स पक्षिराद् ॥ २ ॥

जयशब्दमुखः पक्षी प्रत्यभिज्ञाय भूभुजा । विहितावर्जनः प्रीतः प्रत्युवाच विचक्षणः ॥ ३ ॥

यदित्यमयमेतस्यां द्राक् निष्कारणवैरिणा । कुलू इव मालत्यामातङ्को निहितस्त्वया ॥ ४ ॥

अहो ! ते सौम्यरूपस्य हृदयं हन्त ! निर्दयम् । कोमलस्यापि नालं वा कमलस्य हि कर्कशम् ॥ ५ ॥

राजपुत्रि ! न मेतव्यं भवत्या नृपमापितैः । वाक्पारुष्यमयः सोऽयं दूतानां धर्म एव हि ॥ ६ ॥

न महेन्द्रादयो देवा बलात् कुर्वन्ति किञ्चन । असुराणामयं धर्मो यदेवं ग्रहणं स्त्रियः ॥ ७ ॥

देवदूत्यमियत्कालं त्वया राजन् ! समर्थितम् । भूयः कण्ठगतप्राणामपेक्षस्व प्रियामपि ॥ ८ ॥

इयन्तमवधिं यावज्ज्वलन्तीं विरहाग्निना । नैनां दुर्वाक्यवात्याभिरुद्दीपयितुमर्हसि
 मृदुत्वं मृदुषु श्लाघ्यं काठिन्यं कठिनेष्वपि । भृङ्गः क्षिणोति काष्ठानि प्रसन्नं न दुनोति च
 महीपतिसुताऽप्येषा तिर्यञ्चमपि मां पुरा । दासीव त्वदुदन्तार्थमभ्यर्थितवती भृशम्
 प्रसीद सद्यं राजान्निदमभ्यर्थसे मया । देवार्थप्रार्थनाभङ्गं भैम्यास्त्वं सोढुमर्हसि
 स्वयम्बरं प्रपन्नेषु प्रातस्त्वयि च तेषु च । स्वमनीषितमेवेयं राजपुत्री वितन्वताम्
 एतर्हि गृहितादस्मात् स्वामिन् ! विरम कर्मणः । हुतं ब्रज निजावासं स्वल्पा संग्रति यामिनी
 अस्ति च त्वद्गृहं प्राप्तः पाकशासनशासनात् । त्वदीयनिर्गमापेक्षी नैगमेषी सुरोत्तमः
 स्वस्ति वां ध्वः समासन्नमङ्गलाभ्यां मनस्विनौ । इत्थमापृच्छ्य तौ विद्वान् प्रसभं प्रययौ खगः
 तस्मिन् गते सरभसं मुदिता समन्ताद् भैमी वरं तमुपलभ्य महेन्द्रद्रुतम्
 चक्रुः प्रणम्य शिरसा विनयावनम्राः सख्यः क्षितीशदुहितुः पुनरर्थमस्मै
 केयूरि ! केसरिणि ! केरलि ! केतकाक्षि ! कौमारि ! कौतुकिनि ! कौमुदि ! कामसेने ! ।
 कक्षोलि ! केकिनि ! कलापिनि ! कम्बुकण्ठि ! कर्पूरकेलि ! करयोः करकं कुरुष्वम्
 दूर्वादुकूलदधिचन्दनशालिरत्नमुक्ताफलप्रभृतिभिर्भुवनानावतंसम् ।
 अभ्यर्च्य ताः प्रणयगद्गदकण्ठमित्थं तस्मै स्वयम्बरनिमन्त्रणमन्ववोचन्

दमयन्त्या
 विलाप-
 समये
 आश्वास-
 नाय बाल-
 चन्द्रः पक्षी
 आगतः ॥

॥ ५३ ॥

अथोत्थितः सत्वरमेव मैमीमनुव्रजन्तीं ग्रसमं नियिष्य ।

अन्तर्द्वे वज्रधरप्रभावः स्वभावधीरो निषधाधिराजः

अथ ध्रुवं त्रिभुवनं वज्रवर्त्तिं जातं नूनं मया च सदृशः सुकृती न कोऽपि ।

ग्रासः ग्रसन्नमहिमा गृहमभ्युपेतः प्राणेश्वरः स मम लोचनगोचरं यत्

इत्थं प्रभूतमयविस्मयदर्पशोकस्तम्भवपापरवशं हृदयं दधाना ।

तत्तांविधानकमपूर्वमनुस्मरन्ती मैमी सखीपरिवृता शयनीयमाप

संग्रासः स्वधिविरसन्निवेशमुच्चैस्तत् सर्वं निजकरणीयमभ्युदीर्य ।

प्रीतेन प्रतिबलद्धनं विसृष्टस्तुष्टाऽऽत्मा निपथनृपेण नैगमेयी

इति विधाय वचः स दिवौकसामनवमङ्गलगोचरजीवितः

गमयति स्म कथञ्चन यामिनीं ससमयं शयने शयितो नृपः

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं यन्निर्ममे मुनिमनोहरयोर्विधाता ।

तस्याऽऽर्यकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धो जगाम रमणीयरुचिर्द्वितीयः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने द्वितीये दूत्यस्कन्धे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

इति द्वितीयः स्कन्धः समाप्तः ।

महाधर्मनिर्माणब्रह्मदानः प्रसोदप्रधानः असिद्धिं दधानः ।

न कश्चित् परो दत्तमन्मानदानः क्षितौ नैषधस्मापते ! त्वत्समानः

शीतलमचन्दनद्रवमूलमन्त्रं जगद्वशीकरणममृतमसामुद्रमिदं गीतमहो ! नैषधनृपस्य

अहो ! नैषधस्य क्षितीगस्य गीतं क्षणं यैरभिव्यक्तवर्णं निपीतम् ।

स्मरन्ति ध्रुवं तेन दत्तं गृहीतं न जानन्ति ते केचिदुष्णं न शीतम्

षट्पदी

आगमतर्कपुराणवेदपरमार्थविशारद ! याचकजनचातकमभूहनत्रकाञ्चनवारिद ! ।

चापीक्षुपतडागचैत्यमण्डितभूमण्डल ! निर्मलतरनिजकीर्तिनिचयनिर्जितविधुमण्डल ! ।

आञ्जलकालकलिमलरहित ! धर्मकर्मनिर्माणपर ! तव सुप्रभातमनुदिनमुदितवीरसेनसुत ! नृपवर ! ॥ १२ ॥

सर्वलघुरेकस्वरः

अमलतम ! मुरल ! नवकमलदलसमचरण ! समरभरतरलतर ! सकलभट्टमदहरण ! ।

ननसज्जलजलदस्त्र ! मदनरसमयकरण ! भरतनरवरतनय ! जय सभयजनशरण !

अलिकुलविलुलितमृदुदलविमरसरसिजवनतनुचिरचित्त्रिभयम् ।

विभवद ! विदलितरिपुजन ! सविता वितरतु तव नृप ! सुखमुपसि भृगम्

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

अयमपि सुरतश्लथजनसुखदो विलुलितसकलद्रुमकुसुमचयः ।
दिशि दिशि शिशिरः श्रमजलविजयी । दिनवदनभवः प्रवहति पवनः
इयमपि रमणीया जातरूपाऽऽत्मकस्य विदशनिकरभाजो भूधरस्योपकण्ठम् ।
यदरुणकरमाला दृश्यते संपतन्ती तदुदयसमयोऽयं त्यज्यतां नाथ ! निद्रा
इत्थं तेषामनुपमविभवः श्रुत्वा वाचं क्षितिपतितिलकः ।
त्यक्त्वा तल्पं सरसिजवदनः प्रातःकृत्यं स सपदि विदधे
नैवेद्यपुष्पफलचन्दनधूपदीपतोयाक्षतैः क्षितिधरग्रवरस्तदानीम् ।
अभ्यर्च्य भक्तिपरमः परमेष्ठिनं स ग्रीतस्ततः स्तुतिमिमामपठत् पटिष्ठः
विश्वस्थितिस्थपतये भगवन् ! जना ये तुभ्यं नमन्ति कमलासनसंस्थिताय ।
ब्राह्मीपितुर्निरुपम ! ध्रुव ! सर्वथापि तेषां हि नाभिभव ! नाभिभवः कदापि
स्वामिन् ! जटामुकुटमालितमौलिभागं कन्दर्पदर्पदलनं वृषभध्वजं त्वाम् ।
ध्यायन्ति ये हृदि महेश्वर ! भव्यसत्त्वाः सर्वज्ञ ! ते शिवपदं सहसा लभन्ते
लक्ष्मीनिवास ! नरकान्तक ! सौम्यरूप ! श्रीवत्सलाञ्छन ! सनातन ! विश्वनाथ !
भास्वत्सुदर्शन ! विभो ! पुरुषोत्तम ! त्वां नत्वा प्रियं जिन ! जना जनयन्ति किं न ?

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

इत्थं प्रणम्य पुरतः पुन्योत्तमं तं शंभुं जगत्त्रयगुरुं परमेष्ठिनं च ।

श्रुत्वा रमारमत कर्तुमनन्तरं स श्रीमान् स्वयम्बरसमाजमुपैतु कामः

॥ २२ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

अथाऽऽजगन्मूलमण्डनाः कृण्डनान्तरे । स्वयम्बरं स्वयं वीरा महीभाजो महाशुजाः ॥ १ ॥

प्राक्पुन्यगुदग्रावाचां दिग्मुखानामधीश्वराः । तत्रामिलन् महीपालास्तले रविरथस्य ये ॥ २ ॥

वरीतुं कुलजाः केऽपि हतुं धीरोद्धताः परे । द्रष्टुमन्ये महासत्त्वाः स्पृहयन्ति स्म भीमजाम् ॥ ३ ॥

अक्रामुक्नो न कोऽप्यासीद् नाभूत् कश्चिदनागतः । कतमोऽपि तदा तत्र न चाभवदनीश्वरः ॥ ४ ॥

चक्रागामाभिरे तुद्वा मञ्चाः काञ्चननिर्मिताः । अपि चेतसि कुर्वाणा विस्मयं विश्वकर्मणः ॥ ५ ॥

रत्नसिंहासनाऽऽसीना मञ्चेषु पृथिवीभुजः । गिरीन्द्रशिखरस्थानां चक्रुः केसरिणां श्रियम् ॥ ६ ॥

मन्ध्याअसन्निभञ्छन्नं वितानैर्निखिलं नमः । नृपाणामनुरागस्य पटलैरिव देहिभिः ॥ ७ ॥

सुरगर्ण्डमध्वांशः सुवर्णकलशैस्तदा । वभावुदितवालाङ्कसहस्रभिश्च पुष्करम् ॥ ८ ॥

दन्दपमानकर्पूरकृष्णागस्तममुद्भवैः । रुद्धा दश दिशो धूपैरकालजलदैरिव ॥ ९ ॥

ततस्ततघनानद्भ्युषिराक्षरभेदतः । पञ्चशब्दसमाहारः समकालमजायत
 मृदङ्गशङ्खभेरीणां झुम्बर्याः पणवस्य च । शल्लरीवेणुवीणानां ङक्काडमरयोरपि
 इत्येतेषामनेकेषामन्येषामपि निर्भरः । ध्वनिर्दब्धानवाद्यानां दिक्निकुञ्जोदरम्भरिः
 प्रतिमञ्चं प्रतिद्वारं प्रतिभूपं प्रतिक्षणम् । तत्राभवन् विचित्राणि प्रेक्षणीयानि लक्षशः
 न दूतानां न सूतानां न द्विजानां न वेत्रिणाम् । न तत्र वारनारीणामपि पारं ययौ जनः
 अथाऽऽजगाम स श्रीमान् क्रौञ्चकर्णनिषूदनः । निःशेषनृपसौभाग्यगर्वसर्वङ्गधो नलः
 प्रतीहारगणैरीशः स निर्दिष्टं पुरःसरैः । आरुरोह महामञ्चं कैलासमिव शङ्करः
 तस्य सिंहासनं हैमं समन्तादधितस्थुषः । बभ्रासिरे महीपालाः परे भूमिगता इव
 तावदासीत् ग्रभा तेषां यावद् नायाति नैषधः । आगतश्च नलः श्रीमान् नष्टं कान्त्या च भूभुजाम् ॥ १८ ॥
 बलिनाऽपि प्रयत्नेन प्रकृतिर्नानुगम्यते । न हंसलीलया याति स्पर्द्धमानोऽपि टिट्ठिभः ॥ १९ ॥
 मुक्तास्रगनायकेनेव धिष्यपङ्क्तिरिवेन्दुना । अशोभत सभा तेन भूपालतिलकेन सा ॥ २० ॥
 इत्थं स्वयम्बरारम्भे वर्त्तमाने मनोहरे । चिन्तयाञ्चक्रिरे चित्ते शक्रमुखा दिवौकसः ॥ २१ ॥
 अहो ! नलग्रिया भैमी देवानपि न वाञ्छति । विकुर्मस्तद् वयं तावद् नलरूपं कथं न हि ? ॥ २२ ॥
 बाला नलभ्रमेणापि सा कदाचिद् वृणीत नः । इति सञ्चिन्त्य शक्राद्या नलरूपं विचक्रिरे ॥ २३ ॥

परितुल्य तमासीना महमा सा चतुर्नली । ययौ विस्मितचित्तस्य नलस्य विषयं दृशोः ॥ २४ ॥
 तैरनादृशमभूतैः प्रतिविम्बैरिवात्मनः । वभार पञ्चरूपत्वं वैशाख इव नैषधः ॥ २५ ॥
 नन्दनोद्यानवीथीय पञ्चभिः कल्पपादपैः । नलाकृतिधैर्यैरै राजराजी रराज सा ॥ २६ ॥
 तान् विज्ञाय समायातान् तत्र शक्रादिकान् सुरान् । कौतुकोत्तरलाः सर्वे सुपर्वाणः समाययुः ॥ २७ ॥
 तालदृन्तैः क्षतम्बेदाः निर्निमेषाः क्रुतुहलैः । छत्रैरम्लानमाल्याश्च त्रिभिर्दुर्न नरामराः ॥ २८ ॥
 यक्षैरक्षीणसौभाग्यैर्गन्धर्वैर्विवन्धुरैः । किन्नरैश्च रयाप् प्राप्तं तत्र किंपुरुषैरपि ॥ २९ ॥
 ते ते तञ्जकरुकोटगङ्गाचूडादयोऽपि हि । महोरगाः समाजगुः सहाश्वतरकम्बलाः ॥ ३० ॥
 श्राममाद तदास्यानं वासुकिर्नागवासवः । विचक्र पातालवालाभिर्वालव्यजनवीजितः ॥ ३१ ॥
 अचाक्षुर्न कायेन स्पर्शग्राहेन केवलम् । वभ्राम तत्र सर्वत्र वायुः प्रकृतिचञ्चलः ॥ ३२ ॥
 दूरादपश्यदत्युच्चं रुद्रदिग्भागसंस्थितः । प्राप स्वयम्बरं दृढः स्वयं नतु पितामहः ॥ ३३ ॥
 अपेक्ष्य नपलां लक्ष्मीं गृहच्छिद्रस्य शङ्कया । नाजगाम परित्यज्य पातालनिलयं हरिः ॥ ३४ ॥
 विज्ञाय ज्ञानवीर्येण स्वपदे भाविनं नलम् । मन्यमानः स्नुषां भैमीं नाययौ नरवाहनः ॥ ३५ ॥
 परुषादेन देवेन प्रियार्द्रस्यूतमूर्त्तिना । नृक्षरैकरसेनापि हरेण न ममागतम् ॥ ३६ ॥
 यामिका इव दूरस्था दृश्युस्तं निशाचराः । स्थानीयं नयनानन्दि जनविशोभशङ्कया ॥ ३७ ॥

अनावृतादयस्ते ते जम्बूद्वीपादिनायकाः । सस्तिसागरशैलानां सम्प्राप्ताश्चाधिदेवताः ॥ ३८ ॥
 अप्सरोभिरभिव्याप्तं सिद्धं च निखिलं नभः । ऋषिभिर्नारदाद्यैश्च ग्रहैश्चापि बुधादिभिः ॥ ३९ ॥
 संभूमौ तत्र तत् सर्वं त्रैलोक्यमपि लीलया । दिव्ये देवाधिदेवस्य सर्वज्ञस्येव संसदि ॥ ४० ॥
 सेहे सकलरूपाणां समर्द्धं भीमभूपतिः । सर्वसिन्धुजलौघानां संपातमिव सागरः ॥ ४१ ॥
 अन्यत्रापि हि देवानां सान्निध्यं संग्रहयते । किं ब्रूमस्तत्र सम्प्राप्ता देवा एव स्वयम्बराः ? ॥ ४२ ॥
 भूमीतले दशसु दिक्षु नभोऽन्तराले सञ्जल्पतां नवनवैरनुवादभेदैः । ॥ ४३ ॥
 ब्रह्माण्डभाण्डदलनोद्यमकर्मठोऽभूत् कोलाहलः स खलु कोऽपि तदा जनानाम् ॥ ४४ ॥
 अवनतमिव जातं व्योम हस्तावचयं मिलितमिव समन्तात् किञ्च दिक्चक्रमासीत् । ॥ ४५ ॥
 इयमपि च समन्तादुत्थितेवाभवद् भूस्त्रिभुवनजनतानां तावता मेलकेन ॥ ४६ ॥
 द्रुतमग्निसिञ्चंस्तत्र गन्धाम्बु मेघाः सपदि मलयवातास्तालवृन्तीबभूवुः । ॥ ४७ ॥
 सुरयुवतिविमुक्तैः सान्द्रसिन्दूरपूरैः समजनि रमणीयः पूर्वसन्ध्यानुबन्धः ॥ ४८ ॥
 उपर्युपरि सन्ततं विनिपतन्ति वैमानिकाः समग्रमधिरोहिणीक्रमवशेन रुद्धं नभः । ॥ ४९ ॥
 अहं च हरिणा स्वयं समधिगम्य रुद्धोऽधुना किमत्र भवितेत्यभूद् हृदि नलो भयव्याकुलः ॥ ५० ॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

अयं चिन्तितवान् चित्ते सहसा विस्मयाकुलः । विभाव्य तमसम्भाव्यं समाजं भीमभूपतिः ॥ १ ॥
 धन्योऽस्मि मम यस्यैते देवासुरनरोरगाः । स्वयमेव समायाताः स्वयम्बरमहोत्सवे ॥ २ ॥
 अहो ! सकलकन्यासु वत्सा भाग्यवती मम । यामन्वेष्टुं समाजगुः सर्वे भूचरखेचराः ॥ ३ ॥
 अनुरूपमिदं सर्वं जातं विधिवशादिह । कथं पुनर्विधातव्यं गोत्रसङ्कीर्त्तिनादिकम् ? ॥ ४ ॥
 न तावत् तादृशः कोऽपि मम राज्येऽपि वर्त्तते । य एषां वदति स्थानमभिधानं कुलक्रमम् ॥ ५ ॥
 अज्ञानकुलशीलं चेत् कदाचिद् दृणुते सुता । तदा कुलकलङ्को मे परेषां चापि मत्सरः ॥ ६ ॥
 तदिदानीं मनुज्यर्थं निःसहायः करोमि किम् ? । अनेन हेतुना नूनं भविष्यति विडम्बना ॥ ७ ॥
 अथवा या स्वयं दत्ता देव्या च दमनेन च । यस्यास्तत् तादृशं भाले विशेषकमलौकिकम् ॥ ८ ॥
 यजन्मनि च मा तादृक् जाता वागशरीरिणी । यस्याः स्वयम्बरे सोऽयमित्थं सुरसमागमः ॥ ९ ॥
 तस्याः प्रभृतभागाया वत्सायाः पुण्यजन्मनः । भाग्याकृष्टः कथं काश्चित् साहाय्यं न करिष्यति ? ॥ १० ॥
 इत्थं चिन्ताप्रपन्नंऽस्मिन् जनके दमनस्वसुः । कन्याप्रवेशविष्कम्भमुपलभ्य समुत्सुकाः ॥ ११ ॥
 त्रिभिर्विशेषकम् ।

सुरास्तत्र समायाताः स्वयम्बरादिदृक्षया इत्थमभ्यर्थयामासुर्देवीं वाचामधीश्वरीम्
किं कुर्मस्त्वत्पुरो वाणि ! भवद्वर्णनकौशलम् ? । उपरिष्ठान्महाम्भोधेरासारं वारिदा इव
और्वीशिशमनादीनि तानि तानि सहस्रशः । सर्वदा सुरकार्याणि त्वं कुरुष्व कुरुष्व च
तदिदानीमपि ब्राह्मि ! गोत्रसङ्कीर्तनादिकम् । इहापि क्रियतां नूनं मौनं कर्तुं न ते क्षणः
वराः सुरा वधूभेमी याचितारश्च ते वयम् । कन्यासान्निध्यमाधातुं प्रसीद परमेश्वरि !
त्रैलोक्यलोकसङ्कीर्णां सर्वपण्डितमण्डिता । इयमेवंविधा संसद् न भूता न भविष्यति
वक्तुं सदसि दिव्येऽस्मिन् त्वदन्यः कोऽपि न क्षमः । न हि स्वर्णमये चैत्ये काष्ठघण्टा विराजते
द्रुतमवतर हंसस्कन्धतो वन्ध्यलज्जे ! सफलय सुरयाञ्छां शारदे ! मुञ्च मौनम् ।
अपनय भयभाजो भीमभूपस्य चिन्तां भगवति ! दमयन्त्यां सुप्रसन्ना भव त्वम्

इति विचार्य वचांसि दिवौकसामवसरं परिभाव्य सरस्वती ।

भगवती जगतीतलमाययौ परिषदि क्रथकैशिकभृशुजः

तां सर्वशास्त्रमयरम्यतराङ्गभागां गङ्गातरङ्गविमलावराणां पुरस्तात् ।

मुक्ताफलाभरणमद्भुतमुद्रहन्तीं कर्पूरवह्निमिव भूमिपतिर्ददर्श

व्याकुर्वती शशिकलेव शरीरभासा सा निर्भरं दश दिशः सहसा सहासाः ।

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

इति श्री माणिऋषेः चतुर्थः सर्गः ॥ ३ ॥

तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

अयामन्द्राणि मान्द्राणि धीराणि सरसानि च । भैमीप्रवेशवाद्यानि तानि तानि निरुच्छुः
स मङ्गलमृदङ्गानां पञ्जन्यानामिवारवः । जगन्मनोमयूराणां ददौ ताण्डवडम्बरम्
महामयपुरोद्गातं मह्यं शुभमग्रभम् । सहस्रशिखराकीर्णं सहस्राक्षसभोपमम्

सफेनमिव पुष्पौधैः सेन्द्रधन्वेव तोरणैः । ससन्ध्याभ्रमिवोल्लोचैः सविद्युदिव केतुभिः ॥ ४ ॥
चतुरस्रं चतुर्द्वारं चतुरैः शिल्पिभिः कृतम् । भेजे रत्नमयं यानं दमयन्ती सखीवृता ॥ विशेषकम् ॥ ५ ॥
दमो दमनदान्तौ च राजपुत्रास्त्रयोऽपि ताम् । अन्वगच्छन् समं सैन्यैः सन्नद्धा रुद्धभूमयः ॥ ६ ॥
तैस्तैः कर्पूरभृङ्गारताम्बूलस्थगिकादिभिः । केकिकोकिलक्रीराद्यैस्तैस्तैः क्रीडनकैरपि ॥ ७ ॥
स्वैरं व्यग्रकराग्राणां राज्योपकरणैर्भृशम् । तस्या नासीरदासीनां वृन्दानि नृपवर्त्मनि ॥ ८ ॥ युग्मम् ॥
प्रत्यासन्नां परिज्ञाय भैमीं शशिकलामिव । स त्रैलोक्यसभालोकः समग्रोऽपि हि चुक्षुमे ॥ ९ ॥
प्रविशन्तीं सभामध्ये समुद्रोत्थां सुधामिव । ततः पपुरपाङ्गैस्तां देवासुरनरोगाः ॥ १० ॥
देवदूत्यव्यलीकेन नलनिग्रहेतवे । प्राप्तां पाशमिवादाय बन्धूककुसुमस्रजम् ॥ ११ ॥
विवृतवदनः कश्चित् कुर्वन् मित्रैः समं कथाः । ताम्बूलाय करं चक्रे स्थगिकाधरसंमुखम् ॥ १२ ॥
विघट्टयन् समासक्तां तदीयदलसन्ततिम् । मन्दमुन्मीलयामास कश्चित् कमलकोरकम् ॥ १३ ॥
निवेदय पीडयन् गाढं तर्जनीमध्यमान्तरे । ताम्बूलीदलसन्दर्भं कोऽपि त्वरितमच्छिदत् ॥ १४ ॥
अन्यः सहचरैः क्रीडन् करद्वितयमध्यगान् । अक्षान् निर्वर्त्तयामास सारिदायं विचारयन् ॥ १५ ॥
द्रुतमलभत रोम्णां हर्षमध्युष्ट कोटी रतिसजलसेकैर्धातवः सप्त भिन्नाः ।
निरुपमदमयन्तीदर्शनादेव सद्यस्त्रिकरणमपि जज्ञे तन्मयं पार्थिवानाम् ॥ १६ ॥

इयमिह दमयन्ती नाम या भीमपुत्री तिलकमिदममुष्याः किञ्च नैसर्गिकं तत् ।
 ममन्तनि सफलो नः सर्वथा मार्गखेदः श्रणमपि यदवाप्ता द्रष्टुमप्यङ्गनेयम्
 त्रिकालविद्विन्निजगन्धमस्यैः सुदृक्करं केवलिभिः कृत यत् ।
 स्त्रीरन्तर्गच्छ भुवि भावि सम्यग् ज्ञात्वाऽपि तैर्मुक्तिरुपार्जिता यत्
 नेपं वयः परिजनं विभवं कुलं वा रूपं विलासमथवा किमु वर्णयामः ? ।
 एकैकमप्यनुपमं मनसि स्मरन्तो भूमिभुजः प्रविविशुर्गहनं तदानीम्
 दूरे परे नृपतयः स तदाकुलोऽभूद् भैमी विलोक्य तु नलोऽपि हि धीरधुर्यः ।
 यो वा समुत्तरति बाहुवलेन रेवां तस्यापि दुस्तरतरा जलदागमे सा
 किमपि रजनिवृत्तध्यानलज्जातिजिह्वा पुनरभिलषितार्थप्राप्तये सावधाना ।
 इयमभिनयरूपा काचिदन्या किमित्थं नलहृदि विदधे सा त्रिस्त्रयं दृश्यमाना
 सद्यै परार्थकृततादृशदूत्यकृत्यः प्रातर्वरीतुमपि च स्वयमागतः सन् ।
 आपन्नतद्गणमाञ्छितमिद्विमाप्य लज्जामुवाह मनसा निपधाधिराजः
 अन्ये नलं हृदि समीक्ष्य जहुस्तदाशां तादृक् चतुर्नलमयं तु नलोऽपि भेजे ।
 प्राप्तुं नरेश्वरसुतां दृढनिश्चयस्तु कस्यापि न विश्रुत्नेऽपि तदा बभूव

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

नूनं न कश्चिदिह विश्वजनस्य मध्ये निःशेषसौख्यसहितः सततं जनोऽस्ति ।

ईर्ष्यां हि विभ्रति धनाधिपतौ दरिद्रा लक्ष्मीपतेः कितवलीकभयं तु शश्वत् ॥ २४ ॥

एकैवासीद् भुवनत्रये तत्र सा स्त्रीषु भैमी नाभूत् पुंसां सपदि विषयस्तद्विदृक्षां विहाय ।

जज्ञे मुक्त्वा न रतिमितरः कोऽपि भावस्तदानीं वीरः कश्चिद् न च पुनरभूत् पञ्चबाणद्वितीयः ॥ २५ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे पञ्चमः सर्गः ।

अथ हस्तगृहीतेन हेमदण्डेन भास्वता । छायापथविभिन्नाया विभ्रमं बिभ्रती दिवः

अकालकौमुदीकेलिं बिभ्राणा दन्तकान्तिभिः । स्वयं भगवती वक्तुं समारभत भारती ॥ १ ॥

भो भोस्त्रिभुवनावासस्तम्भाः ! सुरनरेश्वराः ! । क्षोभं विहाय पश्यन्तु पश्यन्तो भीमसम्भवाम् ॥ २ ॥ युग्मम्

अपि त्रैलोक्यराजीवमकरन्दमधुव्रताः । युवानः प्रेक्ष्य वो भैमीं क तृप्तिर्वर्षकोटिभिः ? ॥ ३ ॥

इयं युष्माकमास्थानीं कल्पद्रुमवनीमिव । सफलीकर्तुमात्मानं दमयन्ती समागता ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

इह तावदमी बाले ! कालेयकविलेपनाः । चद्रकक्षाः परेलक्षा यक्षास्त्वद्वरणं प्रति ॥ ७ ॥
 अधिष्ठाय निधानानि तिर्यग्लोकनिवासिनः । अकुतो भयसञ्चाराः समयं गमयन्त्यमी ॥ ८ ॥
 विलोकाय दृशा सर्वान् अमृत्त्वयेयतमानिमान् । पृथग् विवर्णतां येषां यान्ति वत्सरकोटयः ॥ ९ ॥
 एषु किञ्चिद् मनोऽभीष्टं दृणीष्व वरवर्णिनि ! । यदि निश्चिन्तमक्षीणविभवं सुश्रु ! वाञ्छसि ॥ १० ॥
 इन्द्रोक्तं भक्तिसंयुक्तां तत्प्रणामपरायणाम् । निन्दुरन्यत्र तां धन्यां कन्यां यान्दुरन्धराः ॥ ११ ॥
 तामूचे भारती भूयो भक्तिपर्यस्तमस्तकाम् । अमी सर्वेऽपि गन्धर्वाः स्वगर्वोद्धुरकन्धराः ॥ १२ ॥
 बहन्ति बह्वकीदृण्डानुदण्डान् तुम्बजुम्बिनः । स्वग्रामाणवोत्तारतरण्डश्रीविडम्बिनः ॥ १३ ॥ युग्मम् ।
 एतान्तेव कल्याणि ! स्वर्गस्य स्पृहणीयता । यत् तत्र किल गान्धर्वं गीतगानं प्रवर्तते ॥ १४ ॥
 इन्द्रं संकीर्त्यमानेषु तेषु प्रागल्भ्यलीलया । सदृष्टिसौष्ठवां भैमी भूयोऽभाषिष्ट भाषया ॥ १५ ॥
 रुचिद् विदित एवायं तन तामरसानेन ! । सहस्रवदनः श्रीमान् वासुकिर्नागवासवः ॥ १६ ॥
 नागेन्द्रमन्तरेणैवं कस्त्वां वक्तुमपि क्षमः ? । द्विगुणो वदनेभ्योऽपि यस्य जिह्वासमुच्चयः ॥ १७ ॥
 अम्येन धुवनभोगरसीवस्फुरितमूर्चयः । अमी तक्षककर्कोटशङ्खचूडादयो भटाः ॥ १८ ॥
 उद्बोधयन्ति दिङ्मूकं दिवापि द्युतिमण्डलैः । यत्प्रणामणयो बाले ! भाले ! तिलकवत् तव ॥ १९ ॥
 सनन्दनाननक्रीडारतोऽपि स्वर्गिणां गणः । अमी तु त्रिषु लोकेषु विलयाता भैमि ! भोगिनः ॥ २० ॥

एतेऽपि गतनिर्वेदा विद्याधरधुरन्धराः । सन्ति वैदर्भि ! सम्भूता वैताह्यगिरिवासिनः ॥२१॥
 कुले नमिविनम्योर्ये पृथक्पत्तनसंस्थिताः । गान्धारा रौहिणेयाद्या महेन्द्रस्पद्विसिद्धयः ॥२२॥
 गन्धर्वेषु न सर्वथा तव रतिनगिषु रागो न ते वैलक्ष्यं बहुयक्षलक्षविषये चित्तं न दैत्येष्वपि ।
 सामान्यस्य पिशाचभूतपलभृग्वर्गस्य वाचैव का ? तद् दिव्या तव सुष्टिरेव सकला नूनं न भैमि ! प्रिया ॥२३॥
 अतिजरसि न सम्यग्ज्ञानविज्ञानभाजा भुजबलकलितेन व्यक्तकेलिक्रमेण ।
 शशिसुखि ! न हृतं ते देवलोकेन चित्तं तदिह भवतु भैमि ! प्रेक्ष्यतां राजलोकः ॥२४॥
 इत्थं प्रविश्य भणिता सविलासहासं तत्तत्प्रलोभनपरायणयाऽपि देव्या ।
 गङ्गेव देवविषयात् क्षितिपाललोकं सोत्कण्ठमाप रभसेन विदर्भसुभ्रूः ॥२५॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे षष्ठः सर्गः ।

ततस्तामवदद् वाचं साचीकृतविलोचनाम् । अजिह्वघटनां ब्राह्मी घटप्रतिभटस्तनीम् ॥ १ ॥
 अयं शशिसुखि ! श्रीमान् सूर्यवंशविभूषणः । पुरः प्रभुरयोध्याया ऋतुपर्णोऽभिधानतः ॥ २ ॥

॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

नरेन्द्रकमलाधारं लोकशोकमलापहम् । कमलाक्षि ! विमुच्यैनं कमलङ्कृतुमर्हसि
इत्यमुक्तवतीं देवीं मौनं कर्तुमजिज्ञपत् । सा लीलयैव कुर्वाणा करं कुड्मलमीलनम्
पुरस्थनृपनेपथ्यसद्भाताकृतिदर्शनात् । तद्विरक्तिविदः शीघ्रं जन्या याति स च स्वयम्
अभ्यघायि पुनर्देव्या पुरस्तन्वङ्गि ! नन्वयम् । अङ्गाधिपतिरध्यास्ते पुरीं पुष्पकरण्डिनीम्
मातिभिन्नेभकुम्भस्य सहृदये त्रिक्षिप्तमौक्तिकः । अस्यासिः करकासारं कुर्वाण इव वारिदः
इति स्तुतिपरां भैमीदृक्तरङ्गप्रणोदिता । अकाले दत्तकर्पूरा चेटी देवीं न्यवारयत्

उवाच याचं पुनरेव देवता वितीर्णहर्षां विदुरां विदर्भजाम् ।

इमं पुरस्तक्षगिलापुरीपतिं प्रतीच्छ निर्मेत्सरमुच्छलद्रुणम्
गार्गाभिषवस्य धनुषः पुरुषप्रवीरः कर्णे करोति विदुषां च गुणं गुणज्ञः ।

एकत्र यत् पुनरयं दृढवद्वमुष्टिरन्यत्र मुक्तकर एव तदद्भुतं नः

न गिरिषु न च वज्रे केवलं मांसमात्रे क्षिपति विश्वस्यं यत् तेन लज्जाधिकं नः ।

इति दलितविपक्षाः क्षमातलं यान्ति नाशं समरशिरसि त्राणा यस्य दण्डप्रमाणाः

गुरुरिति कविसांश्वर्यार्थिभिः कल्पवृक्षः स्मर इति रमणीभिर्वैरिभिर्वज्रपातः ।

जनरु इति जनार्धैर्योगिभिश्चापि नित्यं नरपतिरयमेकः स्मर्यतेऽनेकरूपः

क्वापि प्राङ्गणभूमिका कचिदपि प्रच्छाद्यते स्थण्डिलं धाराणां निकरैरपि प्रतिदिनं धाराधरे वर्षति ।
अस्य क्षोणिधवस्य विश्वजयिना खड्गस्य धाराद्वये मयानि द्विषतां गृहाणि सहसा शैलाग्रलग्नान्यपि ॥ १३ ॥

दानिना विनयिना विवेकिना मानिना प्रणयिना यशस्विना ।
नन्वेनेन वसुधासुधांशुना गूर्जरेण सह गौरि ! गम्यताम् ॥ १४ ॥
अयं च चञ्चदुणवह्निपल्लवः समुल्लसच्छौर्यसैकपल्लवम् ।

अवन्तिभर्त्ता विततायतेक्षणः क्षिणोति दुःखं सुमुखि ! क्षणादपि ॥ १५ ॥
कन्दर्पाकुलिता मनाक् मुकुलिता लावण्यकल्लोलिता लीलासंवलिताल्मपाशबलिता भावोदयानन्दोलिताः ।
कर्णान्तस्खलिता विलोमवलिताः प्रज्ञाबलोन्मीलिता नन्वस्मिन् निपतन्तु सन्ततममी नेत्रत्रिभागास्तव ॥ १६ ॥

इति हि चतुरगम्यैश्चेष्टितैः सावहित्यैः प्रतिपदमपि भैम्या विस्तरं वार्यमाणा ।
उचितसमयमात्रं देवता तत्र वाचामकथयदभियुक्ता भूयसो भूमिपालान् ॥ १७ ॥
प्रेमाकुलेऽपि सकले सति राजलोके चित्तं चर्कपुनरेव नलस्तदीयम् ।
के के रुचिं विरचयन्ति च चन्द्रिकायां तत्पानकर्मचतुरस्तु चकोर एव ॥ १८ ॥
राजकादपगमय्य ततस्तां रक्तकोकनदकोरकहस्ताम् ।

आनिनाय नलपञ्चकमञ्चं यानधुर्यनिवहः सहसैव ॥ १९ ॥

त्रिपथगाभिव नैषधवारिवेर्गणयतां हृदि तामाविर्निर्गमाम् ।

॥ २० ॥

मपदि वर्णितोपमहीश्रुजां स्वकुलकीर्त्तनकौतुकमप्यगात्

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे सप्तमः सर्गः ।

- सा ददर्श मरोजाक्षी सहसा नलपञ्चकम् । रुह्ये च त्रपातङ्कप्रेमविस्मयसाहसैः ॥ १ ॥
- ताममामान्यमौभाग्यां पुरः प्रेक्ष्य पतिवराम् । इन्द्रादयोऽपि दिक्पालाः क्षणं क्षोभं प्रपेदिरे ॥ २ ॥
- परमार्यं परिज्ञातुं कञ्च्यमानं तदग्रतः । त्रभूतुः सहसा सर्वे सावधाना महीश्रुजः ॥ ३ ॥
- अविभिन्नान् प्रविहारो कथं नः कथयिष्यति ? । इति शक्रनलद्यास्ते चित्ते चिरमचिन्तयन् ॥ ४ ॥
- अथ भूतभवन्नाविदुश्चित्तेऽकृतूलिका । त्रैलोक्यदीपिका देवी स्वयं त्रचनमत्रवीत् ॥ ५ ॥
- दिन्द्र्या पिदभतनये ! तव सुप्रभातं सोऽयं नलो भवति यद्विदुधाधिराजः । ॥ ६ ॥
- यत्नं करेण दधता दलिताभिमानो भूभृद्गणः सुमुखि ! येन कृतो विपक्षः

अभिनन्दिन्तवीरसेनमेनं समरे विद्धि च सुश्रु ! पाशपाणिम् ।

मृदुपाणिरपुष्परजिराजो वरुणोऽयं तरुणि ! प्रियस्तवास्तु
अविनयिषु च दण्डं धारयन् धर्मराजः स्मृतिपरिचयदक्षो दक्षिणाशां पिपत्ति ।
तदयमुदययुक्तो मुक्तदुर्वृत्तसङ्गः शशिमुखि ! निजचिचे धार्यतां जीवितेशः
विभ्राणः किमपि सुदुःसहं च तेजः पूज्यत्वं जगति गतो जनव्रजानाम् ।
उत्फुल्लस्थलकमलानने ! (५) नलोऽयं काष्ठानां रचयति लीलयैव रक्षाम्
इत्यन्तः प्रयतसरस्वतीप्रयुक्तं शक्रादिस्तवनमिदं नलस्तवोक्तम् ।
कर्पूरव्यतिकरितं प्रपद्य सद्यः श्रीखण्डद्रवमिव सा जडीबभूव
सुव्यक्ते सति कथिते भयं सुरेभ्यः प्रच्छन्ने भवति च वञ्चिता कुमारी ।
तद् ब्राह्मी नलनृपतिं सलोकपालं प्रस्तोतुं पुनरपि मिश्रवागवादीत्
किमसुं न वेत्ति कमलाक्षि ! नलं सदृशोऽमुना न भुवि कोऽपि नृपः ।
अनुकारमिन्द्रवरुणाश्रियमा यदि तावदस्य वपुषा दधति
इत्थमुक्तवति दैवते गिरां दत्तकर्णनयनाऽपि भीमजा ।
नाससाद खलु तत्र पञ्चके रोममात्रमपि किञ्चिदन्तरम्
परिकलितसुधर्मं निर्मलं लोकपालं कथमपि न वृणीये देवमेनं मृगाक्षि ! ।

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

॥ ९ ॥

॥ १० ॥

॥ ११ ॥

॥ १२ ॥

॥ १३ ॥

॥ ६३ ॥

शारदा
दमयन्ती
परिचयं
कारयति ॥

श्री न ला य न म

त्यजसि यदि कदाचिद् मीरु ! भर्त्तरमेनं क इह तत्र तदानीं सुन्दरि ! प्राणनाथः ? ॥ १४ ॥

चिन्त्यते व्रत विलम्ब्यते च किं ? लज्जया जडतया च पूर्यताम् ।

स्त्रीकुरु प्रियतमं प्रमोदतां मन्मथश्च सुजनश्च भामिनि ! ॥ १५ ॥

इत्यनेन बहुलार्थवृत्तिना सा मुमोह वचसा विशेषतः ।

वैभवाधिकृतया हि लोचने नूनमन्धयति बद्धुतं महः ॥ १६ ॥

अप्यमन्यत नलं तु दिक्पतिं दिक्पतिं च नलमप्यमन्यत ।

ग्रन्थपद्यत न निश्चयं क्वचित् कीर्तनादपि विलोकनादपि ॥ १७ ॥

एकैकस्मिन् रागे विधातुं भिन्दन् वाणैः पञ्चभिः पञ्चवाणः

भेमीलक्ष्ये जलसदृश्यां स्वकीयां सार्थचिक्रे पञ्चभावाद् नलस्य ॥ १८ ॥

कुरुचुद्विषिमत्रा भगवत्या ग्राप भीमतनयाऽपि न मार्गम् । भीमभूमिपतिना सह सर्वं व्याकुलं नृपतिमण्डलमासीत् ॥ १९ ॥

मूकममलपृष्ठद्वयद्वयं साध्याममरुलस्वजनं च । गीतनृत्यरहितं हतहर्षं तत्क्षणं व्रत बभूव सदस्तत् ॥ २० ॥

सृश्यमानमनिलस्य नगैर्दृश्यमानमखिलश्रितिपालैः । भीतभीमतनया कररुद्धं न स्वयं वरणादाम रराज ॥ २१ ॥

कण्ठपीठगतीपितमङ्गं धूमरधरदलं कलयन्ती । इत्यचिन्तयदचिन्त्यचरित्रा भीमभूपतनया हृदयेन ॥ २२ ॥

एक एव नलः किल पूर्वं पञ्च संप्रति कुतः पुनरैते । निर्जले कथमपि प्रतिविम्बं दृश्यते न खलु चन्द्रमसोऽपि ॥ २३ ॥

यन्मया विरहनिस्सहया वा वीक्षितो दशसु दिक्षु स कान्तः । मद्दृशस्तदधुनापि पुरावत् किन्तु तत्परिचयं रचयन्ति ॥ २४ ॥
 कौतुकी किमथवा नल एव व्याचकार बहुरूपतया स्वम् । अर्जितार्थहृदयः स कदाचिद् वेद भूपतिरिमामपि विद्याम् ॥ २५ ॥
 ज्ञातमेतदथवा किमिवान्यत् हन्त ? निश्चितमयं मयि कश्चित् । मत्प्रियं प्रसभमेष पिधत्ते लोकपालकपट्टस्तु कपाटः ॥ २६ ॥
 स्वल्पसत्त्वविभवेऽपि जनेऽस्मिन् मन्युरेष बत दिक्पतयः किम् । स्वामिनामनुचितं हि चरित्रं तृणेष्वपि कठोरकुठारः ॥ २७ ॥
 अद्य भाग्यविपरीततया मे स्वामिनोऽपि गमिताः स्वरिपुत्वम् । वात्ययेव सलिलं जलदानां यत्परोपकरणं विरतं च ॥ २८ ॥
 पत्वलं ज्वलति शुष्यति शाखी मर्मरं वपुषि वर्षति चन्द्रः । वासरः सृजति रात्रिविभागं भाग्यभङ्गसमये हि जनस्य ॥ २९ ॥
 अद्य सर्वमपि हि प्रतिकूलं लोकपालकपटे मम रुष्टे । याति रेणुरपि दुःसहभावं भास्करव्यतिकरेण हि सद्यः ॥ ३० ॥
 कस्य यामि शरणाय समीपं कः करोति मयि कारुणिकत्वम् । किं करोमि ? क्याकुलाऽस्मि विषमे पतिताहम् ॥ ३१ ॥
 दुर्जनः सुरगणः सकलोऽयं नैवैधोऽपि मिलितः सह देवैः । यः पुरापि मयि निर्मितरङ्गः सोऽपि संप्रति न हंसविहङ्गः ॥ ३२ ॥
 अत्र कश्चिदपि सत्यनलो यः स्वीकरोतु स पुनर्वरमालाम् । उच्यमानमिति विश्वसमक्षं नानुरुध्यति कथञ्चन लज्जा ॥ ३३ ॥
 वीरसेनतनयं वरमालां प्रापयेति यदि नाम नियुञ्जे । वेत्रिणीं भवति हन्त ! तदस्या विश्रहः सह सुरैर्मदुपह्वः ॥ ३४ ॥
 स्वार्थसिद्धिविषये सुहृदर्थं यो विनाशयितुमिच्छति मूढः । स प्रतीच्छति मुखे निपतन्तं पाणिना निविडशस्त्रनिपातम् ॥ ३५ ॥
 लोकपालपरिषत्परिरब्धे नैषधे पृथगनु ध्रियमाणे । अस्तु हस्तगतहानिरियं मे मूढता तदपरः परिवादः ॥ ३६ ॥

इत्यादि चेतसि चिराय विचारयन्ती दिक्पालदम्भगहनग्रहगोचरस्था ।

॥ ३७ ॥

आवर्तगर्तपतिता बलदर्पिताऽपि न प्राप वारणवधुरिच निर्गमं सा
इति श्रीभागिकयदेवसुरिकृते नलायने तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे अष्टमः सर्गः ।

इयेन नैषध ज्ञातुं ततः सा देवसेवया । गम्यते परमं ब्रह्म किमनाराध्य चाद्भुतम् ॥ १ ॥
दिक्षालपरिचर्यां च कल्पवल्लीव लीलया । इयं हि द्वितयी पुंसां ददाति दयितं फलम् ॥ २ ॥
एतदेव हि दानार्थे समन्तादन्तरं तयोः । दूराद् ददाति यत्पूर्वा तटस्थानां पुनः परा ॥ ३ ॥
समुद्दिश्य दिशामीशान् समाधिस्था समन्ततः । चिरं चकार चाटूनि चेतसा चारुहासिनी ॥ ४ ॥
नमोऽस्तु मम घृग्मस्यं दिशालेभ्यो दिवानिशम् । कुमार्यां सुकुमारत्वं यूयं भजत देवताः । ॥ ५ ॥
अथ घृग्मामु खेष्टु यूयमेव गतिर्मम । अन्नविद्वेषिणां कायो वायुना हि न धार्यते ॥ ६ ॥
मयंरुपप्रभात्रेण का नाम प्रतिमल्लता ? । न विध्यापयितुं शक्तिस्त्वृणानां हि दवानलम् ॥ ७ ॥
स्वप्नेषु भ्रूवलं ज्ञातुं बलिनां वितथा रतिः । को हि विश्वम्भरां मुक्त्वा मेरुद्रोदुमीश्वरः ॥ ८ ॥
यद् दहन्ति न मार्तण्डा न शुभ्यन्ति यदब्धयः । यच्च शक्तास्तितिधन्ते तेनेदं वर्त्तते जगन् ॥ ९ ॥

शुष्मासु दूरतः शक्तिर्भक्तिरप्यतिदुष्करा । केनापि हि न शोष्यो हि पोष्योऽपि हि न सागरः
केवलं करुणां कर्तुं यतघ्नं जगदीश्वराः ! । भव्तिभिक्षाप्रदानेन जनोऽयमनुगृह्यताम्
यदि नैषधवर्जं मे परस्मिन् रमते मतिः । तद् भवद्विधिधातव्यो निग्रहस्तत्क्षणं मम
इत्थमन्तः सरन्ती सा तच्चतुष्टयतुष्टये । प्राप मोहार्णवोच्चारतरण्डं ज्ञानमात्मना
नलप्रत्ययकारिण्या बुद्धेर्दचावलम्बनाम् । प्रत्यपद्यन्त तां सद्यः सहाया इव हेतवः
तुनोद हृदये तस्याः संकेतकमिवाचरन् । देवेषु नैषधभ्रान्ति निमेषः क्षमापचक्षुषोः
अकथ्यत नलस्तस्यास्त्रिदशाङ्गविलक्षणैः । कदम्बमुकुलप्रायैरङ्गैः पुलकवाहिभिः
प्रत्यग्रमिव वैदभ्यां नृपस्य समदृश्यत । स्वेदद्रवत्ववैभिन्नं भाले तिलकचन्दनम्
सम्भाव्येव भविष्यन्तीं स्वस्थाने भीमसम्भवाम् । हृदि म्लानतमां मालामालुलोक नलस्य सा
चरणौ रणवीरस्य वीरसेनसुतस्य सा । ददर्श भर्तृभक्त्येव स्पृशन्तीव वसुन्धराम्
इति स्वेदादिभिर्भविभिन्नैश्छलनलव्रजान् । मनुष्यलक्षणैर्लेभे वैदर्भीं निजवल्लभम्
दिक्पालपरितोषेण ज्ञातसत्यनला ततः । वाणीविलसितं वाचां देव्याश्चिरमचिन्तयत्
वाग्भिः कर्तुं विपर्यस्तमनुष्यत्रिदशं जगत् । न ब्रह्मतनयां मुक्त्वा सृष्टिसामर्थ्यमीदृशम्
इति लब्धनलख्यातिः सङ्ख्यातिगुणान्विता । धृतगाम्भीर्यसम्भारं भारत्या मुखमैक्ष्यत

कुमारि ! कुरु निःशङ्कं मानिनि ! स्वमनीषितम् । स्वेच्छापुरस्सरोऽयं ते जनो जनकनन्दिनि ! ॥ २४ ॥
 उचितवार्चनां कर्तुं देवेऽस्मिन् वरमालया । इति धृत्या करे कन्यां निनायाभि पुरन्दरम् ॥ २५ ॥
 ततः मरुद्वृणकाणं हस्तमुन्मुच्य हेलया । तां नलाभिमुखं यान्तीं रुरोधाश्लिष्य भारती ॥ २६ ॥
 यन्प्रमादादिदं सर्वं ये पूज्यास्त्रिजगत्त्रयपि । समुदाचरितुं तेभ्यः कथमित्यं प्रमाद्यसि ? । ॥ २७ ॥
 इत्युक्तिकृतविध्यामा लजावनतकन्धरा । तेषां पपात सोत्कण्ठं चतुर्णां चरणेषु सा ॥ २८ ॥
 प्रणमन्ती च शिष्येव स्तुपेव दुहितेव च । अदृश्यत तदा देवैर्दमयन्ती ससम्भ्रमम् ॥ २९ ॥
 प्रणतेषु कृपालुत्वं लज्जालुत्वं च संमदि । श्रद्धालुत्वं सुशीलेषु प्रकृतिर्महतामियम् ॥ ३० ॥
 ततः मा मर्षदिकृपालदृक्तरङ्गप्रणुन्नया । अनीयत सरस्वत्या स्वयं नैषधसन्निधौ ॥ ३१ ॥
 अय कथमपि कम्पस्वेदरोमाञ्जजाड्यग्रभृतिभिरभिरामा काचिदन्या भवन्ती ।
 सरभममिव गन्वा मा नलस्योपकण्ठं स्वयमपि वरमालां कण्ठपीठे मुमोच ॥ ३२ ॥
 ममृणरुनरुमासि स्फारविस्तारसारे प्रतिकलितशरीरा तस्य वक्षोविभागे ।
 शुचिभिर्पुल्लगुणन्यात् क्षिप्रमन्तर्गतैव स्फुटकुसुमसमृद्धा सा विरेजे वरस्रक् ॥ ३३ ॥
 ततन्मन्माङ्गल्यग्रहतथनतूर्यध्वनिभरं तिरःकुर्वन् चिन्वक् चलचकितचेटीश्रुतिकटुः ।
 अरुण्डन्नद्राण्डस्फुटनघटनाकृत् क्षितिभ्रुजां भटद्वेडानादः समजनि जनक्षोभजनकः ॥ ३४ ॥

यावद् मीमसुतार्थिनो नलरुपा संक्षोभयन्तः सभां व्यावल्गन्ति महीभुजो भुजबलैः कोलाहलव्याकुलाः ।
 तावद् दिक्पतिभिः समं स भगवान् प्रत्यक्षरूपः प्रभुर्वज्रं वज्रधरः करेण कलयन्नुच्छल्यमित्यूचिवान् ॥ ३५ ॥
 भूपालेषु विदर्भराजसुतया पत्यौ वृते नैषधे रोषाद् यस्य हि कस्यचित् किल शिरःशूलं समुत्पत्स्यते ।
 मद्ब्रज्राहतजिजरं जडमतेस्तस्याधुना मिश्रितं साक्षादार्जकमञ्जरीव शतधा शीर्णं शिरो यास्यति ॥ ३६ ॥
 प्रस्थाने स्थितिषु स्थलेषु च जले रात्रौ तथा वासरे स्वप्ने जागरणे वने च भुवने दुःखे सुखे वा क्वचित् ।
 भैमीं भोक्तुमतः परं बलमुखो यः कश्चिदारिप्सते पापात्मा भुवि भस्मसात् स भविता दत्तो मयाऽयं वरः ॥ ३७ ॥

तव च पार्थिवनायक ! जायतां ध्रुवमपत्ययुगं युगपावनम् ।

जलधराश्च मनीषितवर्षिणो नल ! भवन्तु भुवं त्वयि शासति ॥ ३८ ॥

अथ यमस्तमभाषत पार्थिवं मम गिरा मिथुनप्रसवस्य यत् ।

अपरुजःपुरुषायुषजीविनो जगति जानपदास्तव सन्तिवति ॥ ३९ ॥

तमवदद् वरुणः पृथुकद्वयं त्वमधिगच्छत वैभववाञ्छया ।

जलमपि स्थलतां व्रजतु ध्रुवं भवतु वापि तदीयविपर्ययः ॥ ४० ॥

हुतवहोऽपि बभाण शिशुद्वयं भवतु ते भवतश्च मनीषया ।

अविकृतस्य महामदसाधनं मिहिररश्मिषु सङ्क्रमणं मम ॥ ४१ ॥

आधाय रूपमथ पुस्तकहस्तमन्तःप्रीतिं प्रकाशितवती विशदस्मितेन ।
 वाग्देवता भगवती नलमाचभाषे सा सेचरीनिचयचुम्बितपादपद्मा ॥ ४२ ॥
 वात्तसि वत्सनि वधूषु विवाहकाले प्रातः प्रद्रोषसमयेषु च कीर्त्यमानः ।
 त्वं मार्गभौम ! मविता भुवि मानवानां क्षेमाय वाञ्छितफलाय च तुष्टये च ॥ ४३ ॥
 इत्थं देवैर्विचित्रवरः पार्थिवैर्मन्यमानः शोभां विभ्रन् भुवनविजयी भक्तिनम्रेण मूर्ध्ना ।
 भैमीमती नृपतितिलकस्तुण्डे हृष्टचित्तः पुण्यश्लोकस्त्रिभुवनजनैः पुष्पवृष्टिं किरद्भिः ॥ ४४ ॥
 अत्रान्तरे तरलयन् हृदयं जनानां देवैः स्वयं विदितदूत्यकलावदातः ।
 भैमीनलप्रणयपूर्वमुपेत्य हंमः श्रीशारदाचरणपीठमलञ्चकार ॥ ४५ ॥
 तस्मै तुतोप सविशेषमशेषविद्या वैदग्ध्यवारिनिधये वचसामधीशा ।
 तत् तादृगद्भुतवध्रवरसङ्गमैकवीजप्ररोहजलदाय विहङ्गमाय ॥ ४६ ॥
 इत्युक्षामं किमपि ललितं निर्मलं निष्कलङ्कं त्रैलोक्यस्य प्रमदजननं विस्मयोत्पादनं च ।
 स्वेच्छाशृचं त्रिभुवनजुषां दर्शयित्वा समन्तादन्तर्धानं सपदि विदधे लोकपालैः सदैवैः ॥ ४७ ॥
 दत्तं दानं छुतिरुपहिता वारितं विघ्नदृन्दं शीलं चापि स्फुटमिह कृतं मीमभूपालपुत्र्या ।
 तैरागल्य त्रिदशतिलकैः क्षमातलं नागलोकादाकल्पान्तं जगति सकले नैषधः स्थापितश्च ॥ ४८ ॥

मिलितमिह महीपतिं व्रजन्तं निजपुरगोपुरवासिनं विनीतः ।

सकलमपि निमन्त्रितं चित्तेन सपदि विदर्भपतिर्विवाहसज्जः

॥ ४९ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

तृतीये स्वयम्बरस्कन्धे नवमः सर्गः ।

अविश्य च प्रमोदेन जवादन्तःपुरं नृपः । सुतामातरमित्यूचे तातः स दमनस्वसुः ॥ १ ॥
अयि ! प्रतीच्छ तं वीरं प्रिये ! जामातरं नलम् । यस्यानुकारकर्त्तव्ये देवानामपि कौतुकम् ॥ २ ॥
नूनं नलेन जामात्रा लोकोत्तरगुणेन नः । क्रथैकैशिकवंशोऽयमाकल्पान्तं विभूषितः ॥ ३ ॥
किमन्यत् तत्र तादृक्षं त्रिलोकीनाथमेलके । तनया यदि जानाति विवेक्तुं वरमीदृशम् ॥ ४ ॥
प्राप्तकालक्रमं सम्यक् शीघ्रं सपरिवारया । तत् कल्याणि ! क्रियाः सर्वा वितन्यन्तामनन्तराः ॥ ५ ॥
इत्युक्त्वा पुनरास्थाय स्वयमास्थानमण्डपम् । दिदेश सादरं सर्वान् कृत्येषु कुलपुत्रकान् ॥ ६ ॥
आकीर्णमभवत् सर्वं मङ्गलैः संविधानकैः । व्यग्रत्वमनिशं भेजे समग्रो नगरीजनः ॥ ७ ॥
विधाय विधिवत् तस्या विवाहस्तानमङ्गलम् । प्रसाधिकाभिरारेभे विभूषणमहोत्सवः ॥ ८ ॥

लोलेकृत्तलकृल्लैवांचालितदिगन्तरः । समुद्र इव दध्वान मण्डपः खजनकुलः ॥ ९ ॥
 तदा प्रमोदनुत्यं च ग्रीतिदानं च निर्भस्म् । विरेजे वचनातीतं भीमभूपालसंसदि ॥ १० ॥
 आमन्त्रयितुमायातैस्त्वरितो भीमवन्धुभिः । सोत्कण्ठं क्रौञ्चकर्णारिः प्रतस्थे रथकोटिभिः ॥ ११ ॥
 तमनुव्रजतां राजां रत्नकोटीरकोटिभिः । उपरिष्ठाद् ययौ वर्षन् सपक्ष इव रोहणः ॥ १२ ॥
 त्रेणुवीणादिभिर्वाद्यैर्वाधमानैरनेकजः । नासीरसीम्नि तस्यासीत् स्वरग्राममयं नभः ॥ १३ ॥
 मौभाग्यगशिमुचुहं मूर्त्तिमन्तमिवोत्थितम् । तं विलोक्य तदा लोका ममज्जुः प्रेमवारिधौ ॥ १४ ॥
 तुल्यतूहारं क्षरत्पुष्पं सर्वतस्तद्दिदृक्षया । अधावन् शीघ्रमारोढुं गवाक्षान् प्रति योषितः ॥ १५ ॥
 तामां दृग्मुखदन्तोष्ठिर्गवाक्षास्तत्क्षणं वभुः । अम्भोजशशिमणिक्वग्रवालखचिता इव ॥ १६ ॥
 त्रिधाय तन्मृत्वथद्वां लीलाकमलचुम्बिनी । प्राप कापि रसोद्रेकं अमरत्रणिताधरा ॥ १७ ॥
 निर्भरं न्यपतन् तस्मिन् समकालं मृगीदृशाम् । कटाक्षा दृष्टिपद्मेभ्यः पाणिभ्यो लाजवृष्टयः ॥ १८ ॥
 अहो ! जयति वैदर्भी मत्स्यमद्य शचीमपि । यतो न स्वीकृतो भैम्या संप्राप्तोऽपि हि तत्पतिः ॥ १९ ॥
 इति कृण्डिननारीणां स्वयमाकर्णयन् गिरः । प्राप सर्वश्रुतग्राही स गृहान् भीमभूभुजः ॥ २० ॥
 नमृच्छेद्य प्रतोलीं च मत्सडारान्तराणि च । प्रसन्नः प्रविवेगान्तः प्रतीहारपुरस्सरः ॥ २१ ॥
 मधुपकं निराचम्य श्वसुरेणोपकल्पितम् । प्रतिजग्राह तत्रार्थं द्रुकूलाभरणानि च ॥ २२ ॥

पुरोधाः सौषधीकल्पौ दम्पत्योः कोमलौ करौ । तयोः साङ्गुष्ठसन्देशौ दर्भबद्धावयोजयत् ॥ २३ ॥
रुरुचाते विचित्रं तौ मिश्रहस्तौ वधूवरौ । संसक्तपल्लवौ गाढं फलिनी बकुलाविव ॥ २४ ॥
अथ रतिललितानि व्यक्तलीलोज्ज्वलानि प्रणयभरगुरुणि व्रीडया व्याकुलानि । ॥ २५ ॥
स्वजनसदसि तारामेलके कार्यमाणे बहुनलदमयन्त्योश्चिह्नियुलौचनानि
समदनफलहस्तौ बद्धवस्त्राञ्चलौ तौ हुतवहमभिरामं चक्रतुस्त्रिः परीतम् ॥ २६ ॥
तदनु सपदि कन्यायोजकस्तत्र बहौ द्विजवरगुरुवाचा लाजमोक्षं चकार
अयुतमिभपतीनामर्बुदं वाडवानां प्रयुतमनुपमानां चारुवाराङ्गनानाम् । ॥ २७ ॥
अगणितमपि कुप्याकुप्यशस्त्रासनादि व्यतरदथ स भीमः पाणिमुक्तौ नलाय
भूयश्चतुर्थदिवसे चरुपाकमेकं भुक्तवैकभाजनगतं च मिथः प्रदत्तम् । ॥ २८ ॥
तौ सार्वलौकिकमथो चतुरस्रवेद्यामाद्रक्षितत्रजनिवेशनमन्वभूताम्
नानाविधानि सरसानि कुतूहलानि तूर्यत्रयव्यतिकराबहवश्च ते ते । ॥ २९ ॥
तत् तच्च सर्वमपि मङ्गलसंविधानं तत्राभवद् विभवशीलकुलानुरूपम्
भीमः स्वयम्बरसमागतपार्थिवानां पूजां तदा सुमहतीं विदधे विधिज्ञः ।
कन्यार्पणप्रणयतोऽपि यथाऽर्जितं तैः सन्मानपूर्णहृदयैः सविशेषसौख्यम् ॥ ३० ॥

- तथा नलमहीभुजा भुजविनिजितद्वेषिणा चितीर्णमखिलावनीचलयकल्पवृक्षेण च ।
 ॥ ३१ ॥
 चभूत सहसा यथा कनकभूषणानां भरैः परिश्रमपरम्परा त्रपुषि याचकानामपि
 भैमीमल्यो निजदुहितरः प्रीतियोगं विदद्भिः पृथ्वीपालैर्ललितरचनादक्षिणैर्दक्षिणात्यैः ।
 ॥ ३२ ॥
 श्रेष्ठैः साकं नलयहचरैः पार्थिवैः शुद्धवंशैः सम्यग्रूपाणिग्रहणविधिना योजिताः शीलवत्यः
 स्थित्वा मासं प्रियपरिचर्यैकत्सवादुत्सवेन स्वीयं देशं प्रति जिगमिषौ नैषधे राजचन्द्रे ।
 ॥ ३३ ॥
 पत्युर्गोहं प्रियदुहितरं प्रेक्ष्यमाणां सत्वाण्यां प्रत्याह स्म प्रणतशिरसं साश्रुदृग् भीमभूषः
 जानासि मयमपि संतृणु पुत्रि ! त्राण्यं किं शिष्यसे क इव नो वचनावकाशः ।
 ॥ ३४ ॥
 अमस्तथापि किमपि व्यवहारसारं चन्द्रस्य चन्दनविलेपनमाचरामः
 निरच्छमता गृहपती गुरुषु प्रणामः स्नेहः कुले परिजने च महन्महत्त्वम् ।
 ॥ ३५ ॥
 मापत्यक्रेऽपि मृदुता प्रतिवः प्रियारौ निर्मोक्तयः प्रियसखे ! च कुलाङ्गनानाम्
 गृहिणि वदति नम्रा पादयोर्दत्तदृष्टिः स्वयमुपचरति द्राक् दत्तशिष्टासना च ।
 ॥ ३६ ॥
 प्रथममपि न शोते तरय जागर्त्ति पूर्वं सुमुखि ! कुलवधूनामेव सिद्धान्तधर्मः
 इत्युचिवाच् विनयिनीमनुगृह्य पुत्रीं जामातरं स्वयमनुव्रजति स्म धीरः ।
 ॥ ३७ ॥
 निम्नः प्रयाणचमतीः महं संनिविश्य प्रत्याजगाम च नलानुमतः स्वदेशम्

उल्लङ्घ्य वर्त्म विपुलं च नलः प्रयाणैरानन्दसौहृदसमृद्धसमग्रसैन्यः ।
स प्राप सन्मुखसमागतपौरलोकासुतुङ्गतोरणगणाऽऽकुलराजधानीम्
दैवज्ञवृन्दकथिते विपुले मुहूर्त्ते कृत्वोत्सवेन महता स पुरप्रवेशम् ।
निःशेषलोककृतमङ्गलसंविधानः सन्मानदानविधिभिः स्वजनं पुपोष
एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं श्रीमद्यशोधरचरित्रकृता कृतं यत् ।
तस्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धो जगाम रसवीचिमयस्तृतीय
इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने तृतीये स्वयम्बरस्क

समाप्तस्वतीयः स्कन्धः ।

三三三

1132

11011

॥ श्री ॥

नलस्य
लग्नान्तरं
स्वदेश-
गमनं
भीम-
भूयतेश्च
दमयन्त्या
उपदेशः ॥

==
3
==

तृतीय-
स्कन्धे
सर्गः ९
॥ ६९ ॥

11311

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ सु ॥ क ॥ सु ॥ न ॥ सु ॥ ल ॥ सु ॥ म ॥ सु ॥ न ॥ सु ॥ म ॥ सु ॥

चतुर्थे स्कन्धे ।

प्रथमः सर्गः ।

त्रैलोक्यनिवासचन्द्रैः कथालापैः परस्परम् । न लङ्घ्यमानमध्वानं जानन्ति स्म महाभुजाः
 इति तैर्व्योम्नि गच्छद्भिः पुरः मन्ध्रुत्वमापतन् । स्वर्गगङ्गातटं प्राप्तैर्जनौघः कश्चिदैक्ष्यत
 तेषु केऽपि खरारुढाः केचिद् महिषवाहनाः । उत्कूर्दनपराः केचित् केचित् स्वलितचारिणः
 नृत्यन्तश्च हयन्तश्च रुदन्तश्च निरर्थकम् । विडम्ब्यन्तः स्वमपि पश्यन्तस्त्वनवद् जगत्
 मप्रव्यगनिनः सर्वे पञ्चपातकिनोऽखिलाः । कृतघ्नाश्चैव सकलाः समस्ता आततायिनः
 अश्रूयन्त च रुस्यापि तत्र वाक्यानि वान्दिनः । अधिकृत्य जगद्धोकं शिक्षापूर्वं प्रजल्पतः
 रे रे ! न्यजत दूर्वोधं कुरुध्वं कामग्रामनम् । अनित्यस्य शरीरस्य फलं नयत बालिशाः !
 नास्म्येन पुनरावृत्तिः प्राणिनां मृत्युतः परम् । पयोनिधौ निमग्नानां ग्राव्यामुन्मज्जनं कुतः ?
 केयं वर्णक्रमव्यक्तिः स्वजातीयेषु जन्तुषु ? । सर्वसाधारणं तावद् भास्करः कुरुते महः
 इह पापं च पुण्यं च मनसो विभ्रमावुभौ । शङ्का विपसमा नित्यं न हि धीरं विलुम्पति
 स्वाध्यायध्यानकृच्छ्राणि भिक्षाभ्रमणमेव च । प्रायः पौरुषहीनानां जीवनोपायकौशलम्

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥

इति प्रलपतस्तस्य शक्रभृङ्गनोदितः । नैगमेपी सुरश्रेष्ठः साक्षेपमिदमब्रवीत्
 अरेरे ! कोऽयमत्यन्तं धर्मकर्माणि कृन्तति ? । सुधर्माधिपतौ विश्वं पाति धर्मधुरन्धरे
 तिष्ठ तिष्ठ दुराचार ! क्व चिरं जीव्यतेऽधुना ? । आतालुमूलतो जिह्वामयमुन्मूलयामि ते
 कृत्याकृत्यविवेकश्चेद् न कश्चिदिह वर्तते । तेजसस्तमसश्चापि तुल्यत्वं तत् कथं न हि ?
 प्रत्यक्ष एव विश्वेऽस्मिन् प्रपञ्चः पापपुण्ययोः । यद् विभिन्नं जगत् सर्वं सुखदुःखव्यवस्थया
 एके कुर्वन्ति साम्राज्यं परे दधति दासताम् । स भवान्तरबद्धानां विपाकः कर्मणामिह
 न दृश्यते हि भगवान् आत्मा सर्वत्र सङ्क्रमन् । सञ्चरन् पुष्पजातिभ्यो गन्धः पात्रान्तरेष्वपि
 समानेऽपि हि वृक्षत्वे भेदश्चेदाग्ननिम्बयोः । तथा तुल्येऽपि मर्त्यत्वे वर्णानामन्तरं महत्
 अधुनैव भवेत् सर्वमेकार्णवमयं जगत् । मर्यादासेतुबन्धोऽयं श्लथीभवति चेद् मनाक्
 तज्जगत्प्रलयं नेतुं स्थितिभङ्गं चिकीर्षताम् । वधः शीघ्रं विधातव्यो नास्तिकानां दुरात्मनाम्
 अयं हि विभ्रमान्धानां चार्वाकमतवर्त्तिनाम् । उत्पथस्खलितं हन्ति राजदण्डो महाबलः
 तदेव प्राप्यसे प्रान्तं दुरात्मन्नित्युदीर्य सः । आददे त्रिदशः शक्तिं किङ्किणीजालमालिनीम्
 तां विलोक्य तडिद्भासं दिव्यशक्तिं भयातुरः । पपात स लुठन् बन्दी पुरस्तात् शक्रपादयोः
 रक्ष रक्ष जगन्नाथ ! व्यक्तं वैतालिकोऽस्म्यहम् । युक्ता कृतापराधेऽपि कृपैव कृपणे सताम्

चावार्क-
 मतवर्त्तिनां
 केषांश्चित्
 मनुजानां
 शक्र-
 प्रेरितस्य
 नैगमेषिण
 उपदेशः ॥

॥ ७० ॥

॥ १२ ॥
 ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥

युक्तायुक्तं न जानन्ति स्वभावेनैव सेवकाः । परमार्थः परं तेषां प्रशुचिन्तानुवर्तनम् ॥ २६ ॥

अरादिगामिदं सर्वं तददं कलिगुल्बकः । इत्युक्त्वा दर्शयामास कलिमायां तमश्रतः ॥ २७ ॥

अद्रष्टव्यसुखं मत्वा नतन्तं त्रिदिचौरुमः । दक्षिणेन सुवर्णाद्रिं गन्तुमारेभिरे दिवि ॥ २८ ॥

मार्गान्तरेण ब्रजनः ममग्रान् विज्ञाय देवान् प्रणयीव गाढम् ।

प्रतीक्षतां वामव ! वामवेति जल्पन् स तिर्यग्वलितुं दधावे ॥ २९ ॥

इति श्रीमाणिन्यदेवसूरिकृते नलायने चतुर्थे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

चतुर्थे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

मनमातन्द्रपं तं कृष्णं किल्बिषिकाधिपम् । कलिं विलोकयन्तोऽपि न देवाः पूर्वमद्वुवन् ॥ १ ॥

पश्यन्नापि पुरः सर्वान् मुरूपान् मुरसत्तमान् । आत्मानं न कलिर्मेने मनागपि स दुर्भगम् ॥ २ ॥

उपेय निरुदं नेपामदत्त प्रणयोऽपि सः । मौजन्यवानिव स्वैर जगाद मुदितो भृशम् ॥ ३ ॥

दिष्ट्वा त्रिजयतां यक्षी कृतानो ! कुशलं तव । वैवस्वत ! विग्रह्योऽसि वरुण ! प्रणयीभवन् ॥ ४ ॥

यन् गन्यमभगद् भाज्यं भवन्तो मिलिताः पयि । अकुनं अकुनेभ्योऽपि दर्शनं सुहृदां यतः ॥ ५ ॥

चतुर्थे
स्कन्धे
सर्गः २
॥ ७१ ॥

कु बे र पु रा णं

वयं तावद् ब्रजन्तः स्मः श्रीकुण्डिनपुरं प्रति । स्वयम्बरसभामध्ये वरीतुं भीमसंभवाम्
तिष्ठन्ति मिलितास्तत्र बहवोऽपि महीश्रुजः । अस्मासु तु प्रपन्नेषु कथं मर्त्यं वृणीत सा ?
तद् ब्रूत मम वृत्तान्तमात्मीयं सुरसत्तमाः ! । कुतः संग्रति युष्माभिरिदमागम्यते पुनः ?
ततस्तं वासवः प्राह हन्त ! युक्तं कृतं त्वया । मिलितोऽसि यदस्माकं वरणोत्कण्ठितोऽपि सन्
तद् विमुञ्च वृथाऽऽरम्भं माभूत् तव परिश्रमः । व्यावर्त्तस्व सहास्माभिः स्वावासं प्रति संग्रति
व्यतीतः स हि वृत्तान्तस्त्रिजगज्जनरञ्जनः । तत एव वयं प्राप्ताः सांप्रतं प्रीतचेतसः
सत्स्वमर्त्येषु मर्त्येषु पद्मणेषु नगेषु च । निपधाधिपतिः श्रीमान् दमयन्त्या वृतो नलः
मुक्त्वा यक्षान् सवैलक्ष्यानं नागान् रागातुरांस्तथा । देवान् सेवापरान् हित्वा सा मेने निर्मलं नलम्
तत् क यांस्यसि तत्र त्वं तां गृहीत्वा गते नले । महोत्सवमपि द्रष्टुं न प्राप्तिरभवत् तव
मूलादपि च नाभूत् ते गन्तुं युक्तं स्वयम्बरे । नैष्ठिकब्रह्मचारीति यत् त्वां गायन्ति योगिनः
इति वासववाक्यानामभिप्रायप्रियं ततः । वर्षे वाक्शरासारं भारती तारतम्यतः
अहो ! बत प्रसुप्तस्य व्यतीतं ग्रहणं तव । वीक्षितुं हि विभाते त्वं प्रमार्जयसि चक्षुषी
अभवद् भवतैकेन नूनमूनः स्वयम्बरः । स सर्वगुणपूर्णोऽपि कलङ्केनेव चन्द्रमाः
अमुना खलु रूपेण वेषेण विभवेन च । आस्तां भीमोद्भवा साक्षादन्यापि त्वां वृणीत यत्

॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥

स्वयम्बरार्थं
गच्छतः
कलेर्देवानां
मीलनं
वासवस्य
व्यावर्त्त-
नाय
प्रेरणा ॥

॥ ७१ ॥

श्री न ला य न म

धिन् भवन्मनान्ममकालत्रयमयतम् । दुर्भगं सुभगं मन्यमधन्यं धन्यमानिनम् ॥ २० ॥
 न लल्लभेऽपि वैदर्भी प्राप्स्यामीति द्रुवन्नापि । प्रवेष्टुमपि यद् दृष्टौ न लब्धस्त्वादृशः खलः ॥ २१ ॥
 साभिवापां तमेवैकं परमं पुरुषं प्रति । त्वमन्यज इवामोपि ब्रह्मोपनिषदं क ताम् ? ॥ २२ ॥
 अतः परं परस्त्रीं तां चित्ते चेच्चिन्तयिष्यसि । ततो मुहूर्त्तमात्रेण भस्मसात् त्वं भविष्यसि ॥ २३ ॥
 ज्ञानोऽसि ब्रह्मचारी त्वं मास्म कालमुखं गमः । इतोऽपसर दुर्बुद्धे ! गन्तुं देहि दिवौकसाम् ॥ २४ ॥
 इति शक्राशय ज्ञात्वा सरस्वत्या स तर्जितः । वृक्षात् कापिरिव भ्रष्टः स्तिमितः स्थितवान् क्षणम् ॥ २५ ॥
 अनुभूय सुभूयोऽपि व्यथां दृष्टिकदष्टवत् । विहाय वागिमनीं ब्राह्मीं दिक्पालानवदत् कलिः ॥ २६ ॥
 हुं वृत्ता दमयन्ती मा हुं ततो यूयमागताः । कथं दृष्टं न युष्माभिरनार्यं कार्यमीदृशम् ? ॥ २७ ॥
 धिग युष्मान् विमुखांन् मूर्खान् पर्वहीनान् सुपर्वाणः । तिष्ठत्सु येषु युष्मासु मानव्या मानवो वृतः ॥ २८ ॥
 निपाल्य नृपतीन् मर्वांन् अपहृत्य च मानवीम् । स्वर्गमागच्छतो युष्मान् प्रतिपेक्षुं क ईश्वरः ? ॥ २९ ॥
 अग स्वर्गस्य युष्माभिर्महिमा मरुलो हतः । अमर्त्या अपि ते यूयं मर्त्यहीना हि संप्रति ॥ ३० ॥
 महां ददत यूयं च ब्रह्मचर्यस्य देशनम् । कान्तानितम्बलुब्धाश्च स्वयं याताः स्वयम्बरम् ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मो ! कथं कृत्वहोक्तः परस्मै धर्मेदेगकः । स्वयं च कुरुते तत् तद् यद् यस्मै च प्ररोचते ॥ ३२ ॥
 तत् किं न ददत व्यक्तं यद् वयं विकलश्रमाः । ततः स्वयम्बरात् सर्वे वृणीभूय ममागताः ॥ ३३ ॥

तदद्यापि मया सार्द्धं व्यावर्त्तध्वं भुवं प्रति । अपहृत्य समेष्ट्यामो नलं हित्वा विदर्भजाम्
इति तद्वचनं श्रुत्वा देवाश्चकितचेतसः । कर्णौ पिधाय मा मेति शान्तं शान्तमवीवदन्
आः पाप ! भवतो वाक्यैः प्रविष्टैः कर्णकोटरे । सान्द्रैरिव मषीपङ्कैरन्तरात्मापि लिप्यते
आत्मवद् मन्यसे दुष्ट ! देवानपि हि विप्लुतान् । परमार्थं न जानासि मूढ ! गूढतरं पुनः
न दृष्टस्ते नलो राजा सा च देवी नलप्रिया । अप्रत्यक्षं तयोरेतद् वृथा ते गलगर्जितम्
तस्यास्तस्य च राजर्षेः सतीत्वं शान्ततां च ताम् । वक्तुं यदि हि जानाति स्वयं देवी सरस्वती
इति साक्षीकृता देवैर्दिक्पालैर्वासवादिभिः । स्वयम्बरप्रतीहारी व्याजहार कलिं प्रति
कले ! कलय चैतन्यं कालुष्यं त्यज दुर्मते ! । मा विडम्बय गीर्वाणान् माधिक्षिप च नैषधम्
तत्र तावत् सभाशोभां नलाय च विदर्भजाम् । उभयोश्च वरं दातुं ययुर्देवाः स्वयम्बरे
तस्मिन् सतीमये वह्नौ न लक्षित्वा नलोत्पणे । प्रसभं शलभायन्ते भ्रान्तिमन्तो भवादृशः
मधुदिग्धाऽधिगन्तव्या खड्गधारा विदर्भजा । तामिच्छद्भिर्दुराचारैर्दूरमूर्ध्वं विदीर्यते
नहि तस्य च राजर्षेः पुण्यश्लोकस्य धीमतः । नलस्य सदृशः कोऽपि धैर्यवीर्यादिभिर्गुणैः
इत्यारब्धं सरस्वत्या श्रुत्वा स नलवर्णनम् । सहसा कुपितः प्रोचे कलिः कलकलाकुलः
मुञ्च मुञ्च कथां तस्य वाचालासि सरस्वति ! । अहो ! वहन्ति मर्त्यस्य देवा वैतालिकव्रतम्

दमयन्ती-
मपहरणार्थं
कलिर्देवान्
प्रेरयति
देवाश्च तं
तीर-
स्कुर्वन्ति ॥

कथं वर्णयितुं योग्यो गुप्ताकं स नराधमः ? । रत्नचौरः सभावैरी त्वर्थहानिकरो नलः ॥ ४८ ॥
 तदद्य रिपुगुल्फाग्नौ क्रुद्धे सति कलौ मयि । ज्ञास्यते खलु पापात्मा स स्थास्यति सुखं यदि ॥ ४९ ॥
 अग्रप्रभृति मे वैरं नरेन महं निश्चलम् । नित्यं जगन्ति गायन्तु कृत्वा पटहघोषणम् ॥ ५० ॥
 अपि तं दग दिक्पालाः पितरो लिङ्गिनोऽथवा । सतीत्यं दमयन्त्या वा यः कश्चिदपि रक्षतु ॥ ५१ ॥
 यदि तं हननमेषं राज्यभ्रष्टं क्षुधातुरम् । विद्वेज्यं सर्वलोकानां कातर धैर्यवर्जितम् ॥ ५२ ॥
 दुर्गेति परिज्ञाय स्वयं त्यक्त्वा निजप्रियाम् । वनं वनेन सीदन्तं रुदन्तं भ्रमयामि न ॥ ५३ ॥
 तदा मम न दातव्यं गभायां पुनरामनम् । न च भूयोऽपि कर्त्तव्या लोकयात्रा मया सह ॥ ५४ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।
 इत्थमृक्तवन्तस्य कोपाकणितचक्षुषः । अशमं सामभिर्वर्क्यैः कर्तुमारभिरे सुराः ॥ ५५ ॥
 त्यज त्वज क्ले ! कोपं प्रमनं हृदयं कुरु । विषमं व्रजसि स्वैरं कथमुन्मार्गमन्धवत् ? ॥ ५६ ॥
 यदि तव मयं प्राप्ताः स्वयम्भरमहोत्सवे । अस्मिन्निमित्त एवायं तत्कोयस्तव किं नले ? ॥ ५७ ॥
 इह ती वा गनुष्यो वा वनगान् निर्धनोऽथवा । युवा वा जरठो वाऽस्तु सर्वस्याचरणं महत् ॥ ५८ ॥
 आचारार्थं ममोऽपि देवानामपि दैवतम् । यस्तत्पग्नियं कुर्यात् स परं पुण्यवान् जनः ॥ ५९ ॥
 कर्तुमपि हि कालुष्यं चण्डत्वं चन्द्रमस्यपि । सत्संसर्गोऽपि शाठ्यं च विचिन्तयति दुर्जनः ॥ ६० ॥
 यस्य गजनयावाऽस्ति गुणरागश्च निश्चलः । स विशुः स सुखी लोके परः पामर एव हि ॥ ६१ ॥

श्लाघ्यते खलु सर्वत्र सर्वोऽपि गुणवान् जनः । तथाहि गुणसंपन्नं सूत्रं शिरसि धार्यते
 दमयन्त्या महासत्या नलस्य च महात्मनः । वर्ण्यमाने गुणग्रामे किमयं मत्सरस्तव ?
 धर्मज्ञेन कृतज्ञेन निर्वरेण महात्मना । का वैरसोनिना सार्द्धं तव वैरायितुं रतिः ?
 अत्यगाधमपारं च नलमुच्छेतुमिच्छता । आरब्धं टिट्टिमेनेव त्वया जलधिशोषणम्
 परिश्रमफलं मोघं परिहासकरं नृणाम् । तद् विमुञ्च कले ! सद्यो नलेन सह मत्सरम्
 इति प्रसन्नगम्भीरैर्वचोभिस्त्रिदिवौकसाम् । जज्वाल स भृशं भूयः कलिः कलहसागरः
 सम्बिधाय करास्फोटं पश्यन्नसौ मुहुर्मुहुः । उच्चैरुवाच वाचं च अकुटिभीषणः कलिः
 मूर्खो वा चतुरोऽस्मि वा दिविषदां किं मेऽनया चिन्तया नो निर्वास्य नलं पुनः क्षितितलात् स्वर्गं विशामि श्रुवम् ।
 अत्रार्थे हत एव वामचरणो मुक्ता मयेयं शिखा सर्वे बध्यत यूयमेव भवतां साक्ष्ये प्रतिज्ञा मम ॥ ६२ ॥
 ॥ ६३ ॥
 ॥ ६४ ॥
 ॥ ६५ ॥
 ॥ ६६ ॥
 ॥ ६७ ॥
 ॥ ६८ ॥

इमां समाकर्ण्य कलिप्रतिज्ञामनर्थशङ्कां हृदये दधानः ।
 प्रत्युत्तरं न स ददाति तस्मै भूयस्ततः किञ्चन नाकिलोकः ॥ ७० ॥
 हन्त ! कुप्यति हितैरुपदेशैर्दुर्जनः किमपि चित्रममुत्र ? ।
 जायते हि सविषः सविशेषं क्षीरभोजनवशेन भुजङ्गः
 सर्पिषा यदि हि नाम कुशानुः प्रायशः प्रशमयेभ्यति सिक्तः । ॥ ७१ ॥

॥ ७२ ॥

तन्वलोऽपि कलयिष्यन्ति गान्तिं सामवाग्भिर्भिरामतराभिः
ध्रुवमधिकतरः स्यात् सामवाक्चर्यन्वीनज्वर इव जलसैकरस्य मूर्खस्य मन्युः ।

॥ ७३ ॥

परिहरत तदेनं दूरतो दुर्विनीतं द्रुततरमिति मत्वा निर्ययौ देवसार्थः
तादृक् तदीयगुणवर्णनमूलमन्त्रैरुदीपितः परुषरोपकपायितादः ।

॥ ७४ ॥

भेमीकरग्रहर्णवैरमिन् स्मरद्भिः कृत्या कृतः किल नले कलिरेव देवैः
पुरः सुराणां विहितप्रतिज्ञो नलस्य निष्कारणशत्रुभूतः ।

॥ ७५ ॥

चचाल कालानलकल्पकोपः कलिर्महीमण्डलमायियासुः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

चतुर्थे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

॥ १ ॥

अथ विदयत्रीणां प्राप्तानाममरावतीम् । आमन् कलिनलद्वेषपरिणामाश्रयाः कथाः

॥ २ ॥

बहो ! नाभु बभूवेदं वैदग्ध्यां यद् दृतो नलः । कष्टं तु यत् कलिः पापी नलमुच्छेत्तुमिच्छति

यदि स्वयम्भवे भैमी कान्तं कृतवती नलम् । किमत्रारक्षकः सोऽयमस्थापितमहत्तरः ?
 अस्य पश्यत दौर्जन्यं कलेर्निर्वैरैरिणः । अहो ! दित्सति दुष्टोऽयमेकहस्तेन तालिकाम्
 अब्धेरौर्वोऽनिलोऽब्जानां राहुर्भानां सतां खलः । चतुर्णामत्र चत्वारो वैरिणः कारणं विना
 पश्यन्ति पर्वते वह्निं नात्मीयपदयोः पुरः । स्वनाशमपि वाञ्छन्ति परनाशेच्छुकाः खलाः
 हीनेन हि समर्थोऽपि च्छिद्रलीनेन जीयते । कर्णमध्यग्रविष्टेन मशकेनेव कुञ्जरः
 तद् यतध्वं नलस्यास्मिन् प्राप्ते कलिपराभवे । सौमनस्यं सुमनसः सर्वे कुर्वन्तु संप्रति
 अस्ति पातालवास्तव्यो नागः कर्कोटकाभिधः । पितृव्यो नलभूभर्तुर्वीरसेनस्य बान्धवः
 स च रक्षतु पुण्यात्मा पूर्वस्नेहेन पन्नगः । बुद्धिभ्रंशमये काले नलं कलिसमाकुलम्
 इतश्च कलिरप्याशु संप्राप्य पृथिवीतलम् । आर्यलोकसमाकीर्णमार्यावर्त्तं विलोकयन्
 सर्वधर्ममयं देशं तं दृष्ट्वा बद्धसाध्वसाः । न. पुरः पदमप्येकं चिक्षिपुः कलिसैनिकाः
 ततस्तानात्मनो भृत्यान् पश्यन् चकितचेतसः । अत्रोचत् स कलिर्वाचं सहसा साहसी हसन्
 एवमेव मदान्धानां भृशमुत्तानपातिनाम् । आपातमात्रसाध्यो हि नास्माकं निषधेश्वरः
 ततः संप्रति सर्वेऽपि यात यूयं यथागतम् । अहमेव गमिष्यामि विग्रहाय कृताग्रहः
 स्थास्यामि चिरकालं च निभृतं यत्र कुत्रचित् । तृतीयोपायसाध्यस्य नैषधस्य जिघांसया

॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥
 ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥

आमाद्य विवरं तस्य प्रविश्य बलवत्तया । सर्वेण दर्शयिष्यामि स्वस्वभावमरुन्दम् ॥ १७ ॥
 भेदार्थनिलयोर्मध्यान् पगस्परप्रियुक्तयोः । अहं हत्वा कमप्येकं सङ्गमिष्यामि वः पुनः ॥ १८ ॥
 इति तानान्मनो भृत्यान् कान्दिशीकान् विसृज्य सः । एक एव स्वयं ग्रीत्रं प्रपेदे नैषधीं पुरीम् ॥ १९ ॥
 तत्र प्रविश्य पश्यन् म विश्रामस्थानमात्मनः । त्रिकचत्वरस्यासु चचार चरटाश्विरम् ॥ २० ॥
 नामयाद् कानिन् किञ्चिन् कलिः परिचितं निजम् । नले स युगपद् दुःखी युगशेषः सुखासिके ॥ २१ ॥
 निपपात पतदन्तो भग्नजानुर्महीतले । उल्लङ्घयन् सुमेध्यानि सुरस्त्रात्रोदकानि सः ॥ २२ ॥
 मिद्वान्नाध्ययनध्वानैः शिष्याणां वाचनासु सः । उवाह सव्यथी कर्णौ तप्तत्रं पुश्रुताविव ॥ २३ ॥
 तुजोप कृतशृङ्गारा मारनारीर्पिलोक्यन् । रुरोप पुनरालोक्य नृत्यन्तीः सुरवेश्मसु ॥ २४ ॥
 इन्धमाकुलितो मध्ये निःसृत्य नगराद् बहिः । मनोऽभिराममारांमं विश्रामाय जगाम सः ॥ २५ ॥
 तत्र दुमममृक्षानां चैत्यपूजोपयोगिनाम् । छाया तमदहत् कामं कामार्त्तमिव कौमुदी ॥ २६ ॥
 उपरि मकरलभृशुभण्डलस्य स्थितेन स्वजनकमलखण्डश्रीसमुल्लासकेन । ॥ २७ ॥
 नलदिनरुरनाम्ना निर्मले तत्र देशे तमस इव न कोऽपि क्वापि तस्याथयोऽभूत्
 नाथ रुधमपि खेदच्छेदवाञ्छां दधानः कलिरलसशरीरः स्वैरसञ्चारमुक्तः ।
 प्रचलदलमर्मुर्हदत्तगर्भतमात्रं प्रणयिनमिव दूरादक्षुध्रं ददर्श ॥ २८ ॥

चृत्यन् ततो विततबाहुरुपेत्य वेगादालिङ्ग्य तं विटपिनं विटचक्रवर्त्ती ।
क्रोशार्द्धतुल्लवपुषः सुखसङ्क्रमस्य तस्यारुरोह शिखरं स खरस्वभावः
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

चतुर्थे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

स वायस इवारूढो दुष्टबुद्धिर्विभीतके । एकदृग् नलसाम्राज्यं पश्यति स्म दिवानिशम्
पट्टिर्षसहस्राणि तेन तत्रैव तस्थुषा । न स्वल्पमपि संग्राप्तं विवरं तस्य भूभुजः
स हि शीलकुलोपेतः पुण्यश्लोकः प्रजापतिः । शासिता दुर्विनीतानां गोप्ता विनयवर्त्तिनाम्
दक्षः स्वपरदोषज्ञो गुणवान् गुणवत्सलः । भयङ्करश्च सौम्यश्च धीरोऽपि ललितोऽपि च
नित्यं धर्मार्थकामेषु तुल्यभावेन संस्थितः । इह लोकफलं भुङ्क्ते परलोकाद् विभेति च ॥ ५ ॥
वशीकृत्तारिषद्वर्गं चातुर्विद्यविशारदम् । शक्तित्रितयसंपन्नमुदयत्रयभूषितम्
नित्यमभ्यर्चिता देवा गुरवो नित्यपूजिताः । नित्यसंपन्नमयं राज्ञं तस्य नित्योत्सवं मनः
वर्णाश्रमेषु सर्वेषु पौरजानपदेषु च । न कश्चिद्भवत् तस्य स्थितिभङ्गं करोति यः

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ।
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥

रथाश्वगजमङ्गीर्णं भूपालकुलमङ्गलम् । दृश्यते तत्सभाद्वारं छत्रच्छत्रं नभस्तलम् ॥ ९ ॥
 निर्दिष्टार निगयातं निःसपत्नं निरामयम् । स निरीति निरातङ्कं राजा राज्यं विनिर्ममे ॥ १० ॥
 विद्येतेषां च वैदर्भी तस्य राज्यमभूययत् । तच्छेपकलादानैर्वेदगंध्या दाक्षिणात्यया ॥ ११ ॥
 आपाणिग्रहणाद् नित्यं श्रणमप्यविवृक्तयोः । तयोस्तदभवत् प्रेम गौरीशङ्करयोरिव ॥ १२ ॥
 चक्रनाको विवृज्येते हीयेते रात्रिवाभरो । अवियुक्तमहीनं च दाम्पत्यं तत्पुनस्तयोः ॥ १३ ॥
 पुष्पाचचयमङ्गीतदोलामलिलकेलिभिः । नलश्च दमयन्ती च चिक्रीडतुरहर्निगम् ॥ १४ ॥
 तयोः परस्परप्रेमपरंपरिचितचित्तयोः । उभयोः कीर्त्तनद्वन्द्वैर्मण्डितं क्षितिमण्डलम् ॥ १५ ॥
 द्विस्पालयरसंपन्नः स्वेच्छागतजलानलम् । मर्यपाकौदनं चक्रे नित्यं भैमीकृते नलः ॥ १६ ॥
 मीर्णमलशणोपेनमपत्यद्वितयं नलः । गीर्वाणवरवीर्येण दमयन्त्यामजीजनत् ॥ १७ ॥
 तदा तम्यागममुद्रान्तपृश्नीपतिजिरोमणेः । सन्ततिश्रवणात् सर्वं मुमुदे मध्यमं जगत् ॥ १८ ॥
 उपायनगमातीर्णो बन्धुभिर्वदतोऽरणः । स्त्रीभिर्विहितमाङ्गल्यः सामन्तैः कृतकौतुकः ॥ १९ ॥
 प्रयानपुरुषैः प्राप्तो भीमस्य च महीभुजः । दुःकुलमौक्तिकच्छत्रसमस्तो दीच्यमण्डलः ॥ २० ॥
 दानैः पूर्णाधिपतातन्मूर्ध्निर्वधिरिताम्बरः । एकविंशत्यहोरात्राण्यश्रान्तोऽभवद्भुत्सवः ॥ २१ ॥
 इन्द्रादिभिः प्रदत्तस्य तस्य इन्द्रस्य पार्थिवः । इन्द्रसेनाभिधां चक्रे स चक्रधरविक्रमः ॥ २२ ॥

रेजे राजकुलं ताभ्यामपत्याभ्यामहर्निशम् । व्योमेव पुष्पदन्ताभ्यां संचरद्भ्यामितस्ततः ॥ २३ ॥
तेन तेनोदयेनास्य सपत्नीकस्य भूभुजः । शुशोष कलिरत्यन्तं जलेनेव जवासकः ॥ २४ ॥
अथ कदाचन पान्थमनस्विनीधनमनोरथसाधनसारथिः । पिकवचः प्रतिभागुरुराययौ रसमयः समयो मधुमाधवः ॥ २५ ॥
समनिशादिवसो यदि विस्तरः समाहिमातपनिर्गमसङ्गमः । उभयतस्तुलया विधृतं दधौ भुवनमाशु वसन्तमहोत्सवः ॥ २६ ॥
क इव नाम न संप्रति मन्यते जगदलङ्घ्यतमं स्मरशासनम् । इति विचेतुमिवावजगाहिरे वसुमतीवलयं मलयानिलाः ॥ २७ ॥
ज्वलयितुं हृदयानि वियोगिनां दहनसङ्गमपिङ्गमयात्मभिः । समुदितं नव चम्पककोरकैर्मकरकेतनबाणफलैरिव ॥ २८ ॥
श्रुतिसुखप्रदंहसकुलक्षणभ्रमरगुञ्जितकोकिलकूजैतैः । हृदयवेग्मसु बालमृगीदृशां सपदि जागरितो मकरध्वजः ॥ २९ ॥
किमधुना मधुनाम्नि मनोरमे रसमये समये समुदीर्यते । उपवने पवने हृतपल्लवे नवनवा वनवासजुषां रतिः ॥ ३० ॥
सह सतीभिरुपपल्लवयन्मुनीन् सह विटैर्घटयन्घटयोपितः । सह च पान्थवधूः पथिकव्रजैर्विरचयन्नुचितं विदधे मधुः ॥ ३१ ॥
प्रियमाप कापि शिरसा दधती नवमालिकाकुसुमदाम हितम् । अभिसारिका चपलचित्ततया नवमालिका कुसुमदामहितम् ॥ ३२ ॥
न कासरो लम्बतरङ्गतरां नकासरोलम्बतरङ्गतराम् । न कासरोलम्बतरङ्गतरां न कासरोलम्बतरङ्गतराम् ॥ ३३ ॥
रेजे स कामरसतामरसप्रसक्तप्रोद्दामदामडमरभ्रमरो वसन्तः । उच्छालजालकजटालरसालशालावाचालवालमदलालसकामतालः ॥ ३४ ॥

तत्रैकदा सुविरचय्य वसन्तपूजां गीतात् परं सुपरितोषितगायनस्य ।

भैमीसखस्य सुखगोष्ठिगतस्य तस्य वैतालिका निजगदुर्दिवसावसानम् ॥ ३५ ॥

त्यक्त्वा दूरं हृदयदयितां पद्मिनीं लब्धनिद्रां हित्वा विष्वक् श्रुतिपरिकरं जिह्मभावं दधानः ।

॥ ३६ ॥

मंग्रयेकः प्रतितरुवरं दत्तपश्चिमलापः कापि क्षिप्रं पतति गहने वासराणामधीशः

आकर्ण्य मृतच्यवनं तममा द्रुतोज्यं प्रक्षिप्तये ब्रह्मति निःप्रभतां पतङ्गः ।

॥ ३७ ॥

श्यामीभयन्ति रुक्मो विरुन्ति काकाः स्तोकापि नास्ति वियति स्खलना किमन्यत् ?

निरुद्धः गदगामतिशोरयोः सदयचित्त ! विलोक्य कोकयोः ।

॥ ३८ ॥

यदनया विधिगसजं भयं भवति कस्य जनम्य न पश्यतः

गन्तु राममुपलक्ष्य पद्मं पद्मिनीं कृतपलागवन्यना । आदधे च सुगृहीतमञ्जसा मञ्जुभाषिणमियं निशामुखे ॥ ३९ ॥

तां नै रुरोमि मम गान्धर्विधेरुपास्ति ? यां नाथ ! वाञ्छसि न कुत्र ममाथ वाञ्छा ? ।

॥ ४० ॥

ग्रन्थं ग्लाममयवक्रगिरं वदन्तीं वक्रोक्तिभिः प्रणयिनीं स वदन्नुदस्थात्

अत्रान्तरे न्वरितमेव जयं विधातुं तस्मिन् प्रमोदकृतपादसरोजगौचे ।

॥ ४१ ॥

पश्यन्नलनजलमनुलियन्धिरन्ध्रं छिद्रं ग्रपद्य कलिरस्य विवेग कायम्

मग्न्यक्त गौत्रेन हीनं कृतविवगतनुं मुक्तकेशं हसन्तं निष्ठीवन्तं रुदन्तं मदनपरवशं जृम्भमाणं स्खलन्तम् ।

॥ ४२ ॥

भीतभान्नं त्रिरागं परिकलितरूपं लपितोच्छिष्टधान्यं छिद्रं लब्ध्वा विगन्ति ध्रुवमिह पुरुषं प्रायशो दुष्टदेवाः ॥ ४२ ॥

इति श्रीमाणिमयदेवसुरिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

देवि ! वैदर्भि ! कच्चित् ते चित्ते सुखमखण्डितम् ? । निरातङ्कानि गात्राणि कच्चित् तव तनूदरि ? ॥ २७ ॥
 को दधाति त्वयि द्वेषं ? कस्त्वामुल्लङ्घ्य वर्त्तते ? । कुतस्तव भयं भीरु ! कस्मै मनसि कुप्यसि ? ॥ २८ ॥
 सुता भीमस्य राज्ञस्त्वं वीरसेनस्य च स्तुषा । पक्षद्वयविशुद्धायाः कथं कलुषता तव ? ॥ २९ ॥
 अयि ! प्रसीद वैदर्भि ! हृदयं सदयं कुरु । प्रिये ! प्रयच्छ मे हन्त ! हन्तकारं च वाङ्मयम् ॥ ३० ॥
 इति जल्पन् करे धृत्वा निवेद्य निजसन्निधौ । अभिप्रायप्रकाशाय स तस्याः शपथं ददौ ॥ ३१ ॥
 ततः शिरसि कुर्वाणा करकुड्मलशेखरम् । उवाच वचनं देवी दमयन्ती नलं प्रति ॥ ३२ ॥
 कथमित्थं महाराज ! वृथा मनसि दूयसे ? । यत्तनोरेव मां पश्यन्नलङ्कारैरलङ्कताम् ॥ ३३ ॥
 किं माणिक्यमयैः कार्यं भारभूतैर्विभूषणैः ? । त्वमेव देव ! नित्योऽसि शृङ्गारो मम जङ्गमः ॥ ३४ ॥
 पतिसन्मानिता नारी निर्वेषापि विराजते । शोभते हि पयःपूर्णा पद्महीनापि दीर्घिका ॥ ३५ ॥
 प्रतिकूलप्रियाणां किं पुरन्धीणां प्रसाधनैः । सत्त्वसाहसहीनानां सेनानां डिण्डिमैरिव ॥ ३६ ॥
 स्वामिन् ! धवलितं विश्वं तव कीर्त्या चराचरम् । स एव हि ममोद्द्योतः शृङ्गारमण्डनं विना ॥ ३७ ॥
 त्वदर्धासनसान्निध्यं लभमाना मनोरमम् । न श्रद्धाम्यहं नाथ ! पौलोमीमपि सुस्थिताम् ॥ ३८ ॥
 इत्थं भवत्प्रसादेन सर्वोत्कर्षजुषोऽपि हि । भाग्यहानिः पुनः शीघ्रं संप्राप्ता मम संप्रति ॥ ३९ ॥
 यत् त्वां मदपकर्षन्ती हरन्ती हृदयं तव । शश्वदक्षवतीयं ते सपत्नीमासुपस्थिता ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥
 ॥ ४२ ॥
 ॥ ४३ ॥
 ॥ ४४ ॥
 ॥ ४६ ॥
 ॥ ४५ ॥
 ॥ ४७ ॥
 ॥ ४८ ॥
 ॥ ४९ ॥
 ॥ ५० ॥
 ॥ ५१ ॥
 ॥ ५२ ॥
 ॥ ५३ ॥
 ॥ ५४ ॥

पण्याङ्गनेव निर्वाडा धृतक्रीडा घनापहा । न नयङ्करणी कस्य परिणामे नरेश्वर !
 इमां मञ्जनविद्रेप्यां भजतामयशस्करीम् । घनस्य प्रथमा हानिर्दितीया स्वसुखस्य च
 न काले भोजनं निद्रा न काले देवतार्चनम् । न काले स्नानदानाद्यं कितवस्य कदाचन
 प्रभवन्ति भृशं रोगाः शीघ्रं कुप्यन्ति देवताः । अश्रयन्ति सर्वकार्याणि द्यूतासक्तस्य देहिनः
 स्वजना दूततो यान्ति, न विश्वसिति कोऽपि हि । लक्ष्मीर्विलीयते शीघ्रं, द्यूतव्यसनशीलिनः
 न तिष्ठति विना क्रीडां जितमेव हि पश्यति । पराजितस्त्वनिर्वाच्यं लभते दुःखमाक्षिकः
 कपिकच्छूः करद्वन्द्वे दृशौ मरुमरीचिका । दवाग्रिमर्मरो देहं द्यूतकारस्य नोज्झति
 उत्तवातनयनघ्राणाश्छिन्नकर्णकरक्रमाः । अंकिता इव दृश्यन्ते द्यूतदासा नराधमाः
 अक्षीर्यां मलिनं पूर्वं जायते सकलं कुलम् । निर्जितस्य परैः पश्चात् कितवस्य सुखं पुनः
 एकत्रालितान्येन व्यसनानि परस्परम् । एकमत्रीकृतं येन स सर्वैरभिगम्यते
 वरं शालाहलं भुक्तं भृगुपातः कृतो वरम् । वरं वह्निप्रवेशो वा नतु द्यूतं नियेवितम्
 आस्तां परजनैः मार्द्वे द्योर्बन्धवयोरपि । विभेदकारिणी क्रीडा कुभार्येव परस्परम्
 श्रूयते हि पुराणेषु भगिन्योरुभयोरपि । कद्रवितनयोरसीद् वाग्द्यूतमपि दारुणम्
 तथाहि ते अपि प्रातः कदाचिद् गन्धमादने । ज्योतिष्कशक्रमुद्यन्तं पश्यतः स्म दिवाकरम्

धृतलाक्षारुणच्छत्रं चलद् माञ्जिष्ठचामरम् । रक्तोत्पलदलोत्तंसं गौरिकारक्तवाससम्
तस्य दीर्घारुणोष्णशुब्रवर्षीजालमालिनः । सद्यः प्रतिहतं तेजस्तेजसा चाक्षुषं तयोः
कृष्णवर्णान् हरेर्वाहान् वर्णयन्ती अमद्दृशम् । हरितस्तान् प्रजल्पन्ती कद्रू च विनताऽहसत्
तन्निमित्तं विवादोत्थं बाण्डूतमुभयोरभूत् । सुधाकलशमेकैकं पणीकृत्य परस्परम्
अतिवेलाऽधुना जाता प्रातर्निर्णय एव नौ । इति द्वे समयं कृत्वा जग्मतुः स्वस्वमन्दिरम्
नागेभ्यो निजपुत्रेभ्यस्तच्च कद्रुरचीकथत् । मिथ्या दृष्टमिदं मातरित्यूचुस्तां भुजङ्गमाः
ततो मातुर्भयात्तर्थायाः परित्राणाय पन्नगाः । अवेष्टयन् रवेर्वाहान् मैत्र्या योक्त्रफणाभृतः
ततः सङ्केतवेलायां ते द्वे रविरथं गते । ददर्श सहसा श्यामान् विनताऽपि तुरङ्गमान्
अजानती च तां मायां कद्रवा सापि पराजिता । याच्यमाना सुधाकुम्भं विनता वाक्यमब्रवीत्
अहं कुमारी निर्वीरा दद्यां कथमृणं तव ? । प्रतीक्षस्व कियत्कालं भविष्याम्यनृणा तव
यावद् दत्से न मे देयं तावद् महास्यमुद्रह । इत्युक्त्वा सा निजस्वस्त्रा तथेति विनताऽवदत्
तदातिकिङ्करीभूतां वाहनीकृत्य तां स्वयम् । आरुह्य भुवनं सर्वं कद्रुरभ्रमदन्वहम्
संवाहनादिभिस्तैस्तैर्दुष्करैरेव कर्मभिः । अखेदयच्च तां बालां कद्रूः कठिनमानसा
इत्थं वर्षशतेजतीते सा भगिन्याः परामवात् । रुरोद जाह्नवीतीरे कदाचित् करुणस्वरम्

॥ ५५ ॥ सुगमं
॥ ५६ ॥
॥ ५७ ॥
॥ ५८ ॥
॥ ५९ ॥
॥ ६० ॥
॥ ६१ ॥
॥ ६२ ॥
॥ ६३ ॥
॥ ६४ ॥
॥ ६५ ॥
॥ ६६ ॥
॥ ६७ ॥
॥ ६८ ॥

तस्याश्च रुदितं श्रुत्वा कश्यपो मुनिरागतः । सर्वमावृच्छ्य वृत्तान्तं प्रददावण्डकद्रयम् ॥ ६९ ॥
 इतः पूत्रवती भूत्वा त्वमानृण्यं प्रपत्स्यसे । इत्युत्त्वा कश्यपे याते प्रमोदं विनताऽवहत् ॥ ७० ॥
 पञ्चमयज्ञतेभ्यश्च सा दास्येन कदर्थिता । कालक्षेपासहिष्णुत्वात् कोशमेकं व्यदारायत् ॥ ७१ ॥
 ततः प्रादुरभूद् दीप्तः पुमान् रूपेण कुञ्जकः । श्रीमानकाण्डजावत्वात् पञ्चभावेन दूषितः ॥ ७२ ॥
 मुनिपद्माद् द्वितीयाण्डाद् भविता यो ममानुजः । स हि त्वामनृणीकर्त्ता विनतामित्युवाच सः ॥ ७३ ॥
 न नैजः पटलं वर्पन् दुःसहं दैत्यदानवैः । प्रथमोदयमुद्दिश्य सारथ्यं ग्राहितो रवेः ॥ ७४ ॥
 ततो र्यमहस्त्रान्ते स्वयं विघटिताद् द्रुतम् । प्रादुरासीद् द्वितीयाण्डाद् गरुडो नाम पक्षिराद् ॥ ७५ ॥
 निपादान् प्रथमं जग्ध्वा भुत्वा कुञ्जरकच्छपौ । भवत्त्वा च रोहिणीं शारवां स ग्राप्तो मावृत्सन्निधौ ॥ ७६ ॥
 तस्याश्च दास्यपृत्तान्तं ज्ञान्वा मनसि दुःसितः । प्रतस्थे पन्नगः शीघ्रममृताहरणाय सः ॥ ७७ ॥
 क्षिप्या पद्मानैर्लैट्टान् वह्निं विध्याप्य वारिभिः । निहत्यारक्षकान् चञ्च्वा नैखलक्षिप्य पञ्जरम् ॥ ७८ ॥
 तस्यादाय मुधाकुम्भं स्वस्थानामिमुत्स्य च । बभूव यायिनो युद्धं सह सेन्द्रैः सुरासुरैः ॥ ७९ ॥ शुग्मम्
 विनतामनृणीचक्रे कद्रुदेयं समर्प्य सः । सापि कर्तुं सुधापानं निजपुत्रानजृह्वत् ॥ ८० ॥
 दर्भेषु क्लृप्तं मुक्त्वा यावत् स्नानाय ते ययुः । तावद् हत्वा सुधाकुम्भं प्रययौ पाकशासनः ॥ ८१ ॥
 सुधारगकण्डहिम्नान् लिलिहुः पन्नगाः कुशान् । द्विजिह्वास्ते ततोऽभूवन् तद्वाराभिर्विदारिताः ॥ ८२ ॥

अथ मातुः स्मरन् दास्यं क्रोधान्धो गरुडः क्रमात् । सर्पान् व्यापादयामास पातालानि प्रकम्पयन् ॥ ८३ ॥
ततः कर्तुं कुलत्राणं प्राहिणोत् तस्य वासुकिः । मनोज्ञं सर्पमेकैकं वक्ष्यं नित्यकरप्रदः ॥ ८४ ॥
इत्थं विशसतस्तस्य सर्पान् मलयपर्वते । कालक्रमात् समुत्तस्थुः स्थूलकूटाः फणाभृताम् ॥ ८५ ॥
कदाचित् तत्र संग्राप्तो मलयेन्द्रसुतावरः । ज्ञात्वा तत्सर्पक्षार्थं तस्थौ जीमूतवाहनः ॥ ८६ ॥
स च वक्ष्यशिलासुप्तः शङ्खचूडस्य वारके । गरुडेनार्द्धजग्धः सन् परिवृत्य ददौ वपुः ॥ ८७ ॥
संग्राप्ते शङ्खचूडे च ददति स्वं वपुः पुरः । जीमूतवाहनं ज्ञात्वा तुष्टः सत्त्वेन पक्षिराट् ॥ ८८ ॥
सर्पश्चावरं तस्मै वाञ्छितं गरुडो ददौ । यथावस्थितदेहं च तं चक्रे विनतासुतः ॥ ८९ ॥
तदतिविषममेतत् कुत्सितं छद्ममूलं सुजनहृदयशून्यं कीर्तिकूलङ्कषं च । ॥ ९० ॥
परिहर नरदेव ! द्यूतमुद्भूतपापं परिचिनु दुरवापं निर्मलं धर्मकर्म
अवन्ध्यविज्ञप्तिरियं सदैव प्रसादपात्रं तव भीमपुत्री । ॥ ९१ ॥
तदार्यपुत्र ! क्रियतां मदुक्तमुक्त्विति सा तत्पदयोः पपात
तुभ्यं शपे यदि दुरोदरमाचरामि स्वास्थ्यं भज खट्वादि भीरु ! भयं विहाय ।
इत्थं त्रपापरवशो नृपतिर्बुवाणः प्राणेश्वरीं सरभसं भृशमुच्चकर्ष
किं शर्मणापि मम तेन न यत् प्रियं ते भूयाच्च दुःखमपि तद् मम यत् तवेष्टम् । ॥ ९२ ॥

मा भूद् बहुर्त्तमपि मे दयिते ! विना त्वाम् । त्वं जीवितं च हृदयं च ममोत्पलाक्षि ! ॥ ९३ ॥
 इत्यादिभिर्बहुविधैरनुरुध्य वाक्यैः स्वं सापराधमिव चेतसि मन्यमानः ।
 मग्नश्रयप्रणयमुत्कलिकाकुलोऽसौ तामालिलिङ्गं च चुचुम्न च सन्दधे च ॥ ९४ ॥
 धिग् धिक् कष्टं मनसि सुतगं दूयते हन्त ! देवी स्वार्थेऽग्रशः कुलमलिनता द्यूततो यद् ममेति ।
 भेमीस्पर्शः मपदि नृपतेऽनन्दनालेपहृद्यो दीप्तं चित्तज्वरमिव चिरं तस्य दूरीचकार ॥ ९५ ॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवसुरिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

चतुर्थे स्कन्धे षष्ठः सर्गः ।

तन्योपितस्य तां रात्रिं दमयन्तीनिकेतने । अभूद् भावपरावृत्तिर्मलयाद्रौ तरोरिव ॥ १ ॥
 अग्निगम्य च दृत्तान्तं गर्भदामीभिरीरितम् । अवहन् हृदये ह्रुपं श्रुतशीलादयस्तदा ॥ २ ॥
 प्रातः कृत्यं ययापूर्वं स चकार महीपतिः । नाम्नापि द्यूतविद्याया बभार महतीं त्रपाम् ॥ ३ ॥
 भूयो मध्याह्नमन्ध्यायां भोजनावसरे कृते । चुकोप तस्य सोत्कर्षं विपमज्वरवत् कलिः ॥ ४ ॥
 न तेहं नदग्रा स्यात्तुं गारिजीडां विना नलः । विसस्मार प्रियापाशे स प्रतिश्रुतमात्मनः ॥ ५ ॥

चतुर्थे
स्कन्धे
सर्गः ६
॥ ८१ ॥

अक्षान् देवितुसारेमे स सभायां सकूबरः । प्रतिष्ठाभङ्गमूलं हि द्यूतकारस्य चेष्टितम्
आससाद् तदा राजा वारं वारं पराजयम् । वामत्वं मन्मथस्येव द्यूतस्य हि परा रतिः
हस्त्यश्वरथवारस्त्रीग्रामाकरपुरादिकम् । यद् यत् पणं नलश्चक्रे तत् तत् सर्वमहारयव
न ददर्श पुनर्मैमीं न द्यूताद् विरराम च । दिने दिने ददौ दुःखं जिगीषुरधिकाधिकम्
अक्षक्रीडाविदग्धोऽपि कूबरेण स निर्जितः । न कश्चिदथवा विद्वान् देवस्यैकस्य कौशलम्
न तं चकमिरे पौरा न भृत्यास्तमजीगणन् । उपेक्ष्य मन्त्रिणस्तस्थुरसद्व्यसनिनं नृपम्
हीयमानः श्रिया नित्यं स त्यक्तः सेवकैरपि । अन्वगच्छद् जनः सर्वः कूबरं जितकाशिनम्
पद्मतः कुमुदं याति सन्ध्यायां मधुपव्रजः । धिक् ततश्चापलं लक्ष्म्यास्तदासक्तं जनं च धिक्
किं कुर्वन्ति महामात्याः कस्य साध्यो हि भूपतिः ? । क्व तु शक्यः करी कर्णे धर्तुं मदभरोद्गुरः
म्लानेव निखिला बुद्धिर्विधिसमिव वायसः । विध्यातमिव धामापि नलस्य कालिकोपतः
अत्यगाधोऽप्यपारोऽपि कलशोद्भवमूर्तिना । जग्रसे कलिना शीघ्रं लीलया नलसागरः
द्वाररोधेन सामन्ता अनुद्धघाटैर्वणिग्वराः । लङ्घनैश्चापि दायादास्तं दीव्यन्तं न्यवारयन्
आरूढपतनाशङ्की कूबरोऽपि न्यपेधयत् । नैव तस्थौ पुनर्दीव्यन् हारव्यावृत्तये नलः
धिगहो ! पैतृकीं लक्ष्मीं द्यूतेन गमयत्यसौ । वरमभ्रङ्गष्वज्वाले न जुहोति हुताशने

कलेः छिद्र-
प्रवेशात्
प्रतिज्ञाअष्टौ
नलः ॥

॥ ८१ ॥

निपिद्वाचरणासक्तं व्यवस्थितमिमं नृपम् । साधु स्याद् यदि शृङ्गाति सर्वं निर्जित्य कूबरः ॥ २० ॥
कथमस्य करग्राप्ता मौक्तिकस्रक् कपेखि ? । चिरं स्थास्यति सौख्येन देवीयं भीमसंभवा ? ॥ २१ ॥
इदमन्यदपि स्पष्टं प्रभृतमनया दिशा । जजल्प जातवैराग्यो नलद्वेषाकुलो जनः ॥ २२ ॥
तद्वनेनैव संनद्धः कूबरस्तं जिगाय च । जायते हि विधौ वामे स्वशस्त्रमपि घातकम् ॥ २३ ॥
ततः सह महामार्त्यैर्वदभीं भर्तृवत्सला । सामान्तचक्रसङ्कीर्णं तत्सदः स्वयमाययौ ॥ २४ ॥
तत्र तस्यां समायान्त्यां सह कञ्चुकिनां गतैः । एति देवीति भीतानां वेत्रिणां तुमुलोऽभवत् ॥ २५ ॥
तां च दृष्टिपथप्राप्ताष्टाङ्गस्पृष्टभूमयः । प्रणेशुः संवृत्तैरक्षैः सामन्ताः कूबरोऽपि च ॥ २६ ॥
वभूव निभृतं सर्वं दूरस्थं राजमण्डलम् । वभार कूबरो लजां धार्ढ्यं भेजे पुनर्नलः ॥ २७ ॥
अथ व्यर्थमिमां कर्तुमपश्यन्निव तां नलः । स्वीरं परामृशन् सारीः सावलेप इवावदत् ॥ २८ ॥
किं संवृणोपि पाणिभ्यामक्षान् पातय कूबर ! । वृथा कालपरिक्षेपः क्रियते किमसाविति ? ॥ २९ ॥
नीक्ष्य तिर्यग्वलद्दृष्टि साभिप्रायं प्रियं प्रति । ततः कूबरमेवोचे कुण्डिनेन्द्रसुता स्वयम् ॥ ३० ॥
विमुञ्च देवर ! द्यूतं स्वधर्ममनुचिन्तय । वैवाह्यमिव वा युक्तं स्वगोत्रे किं दुरोदरम् ? ॥ ३१ ॥
जये परालये वा वां तावदेकस्य कस्यचित् । द्वयोर्वान्धवयोर्मध्ये क्व दुःखं कुत्र वा सुखम् ? ॥ ३२ ॥
यदि तावद् महाराजोऽवधारयति वा न वा । तत् तवापि मतिभ्रंशो वभूव किमु कूबर ! ? ॥ ३३ ॥

इति श्रुत्वा गिरं पत्युः प्रत्युवाच विद्वर्भजा । समन्युरपि साशङ्कं विनीता नतकन्धरा ॥ ४७ ॥
 आर्येषुत्र ! कृतार्थाऽस्मि यत्पणीकृतुमिच्छसि । नृणां संभावनापात्रं विरलाः खलु योपितः ॥ ४८ ॥
 यः कश्चिदपि वाञ्छायाः प्रत्यूहो विहितो मया । तत्र प्रसीद राजेन्द्र ! मा स्म खेदं कथा मयि ॥ ४९ ॥
 आयान्तु मन्त्रिणः मर्वे किं दृष्टिकदुभिः स्थितैः । द्यूतकौतुकाविच्छेदं देवस्य किमु कुर्महे ? ॥ ५० ॥
 अन्तु निर्मक्षिकमिति प्रत्युचरति भूपतौ । ततः खिन्ना ययुः सर्वे देव्या सह नियोगिनः ॥ ५१ ॥
 प्राप्ता च मन्दिर भैमी केशिनीं वीक्ष्य सत्वरम् । अवलम्ब्य भृशं कण्ठे रुरोद मृदुगद्गदम् ॥ ५२ ॥
 रेजे राजीनेत्रा मा वर्पन्ती वाष्पविन्दुभिः । नभःश्रियः प्रमीताया ददानेव जलाञ्जलिम् ॥ ५३ ॥
 प्रमृज्य नयने तम्याधिरमाश्रस्य मामिनीम् । उवाच सान्त्वनागर्भं केशिनी दीर्घदर्शिनी ॥ ५४ ॥
 अयि ! प्रसीद वैदग्धिं ! रम्भोरु ! रुदितं त्यज । प्रथमं हि प्रपन्नाऽसि व्यलीकं प्राणवल्लभात् ॥ ५५ ॥
 न तस्मा वासराः मर्वे नैकरूपमिदं जगत् । भवन्ति विविधैर्भग्नैः प्रायशः प्राणिनां दशाः ॥ ५६ ॥
 न ते धर्मज्ञया सम्यग् शोचनीयं शुचिस्मिते ! । वन्द्योदयविपाकाश्च सत्ता न क नु कर्मणाम् ? ॥ ५७ ॥
 यदनाद्याः करे दत्तास्तस्य देवेन केनचित् । सत्यङ्कारस्तदैवासीत् त्वत्प्रीतिपरिमार्जने ॥ ५८ ॥
 किं नैनं वेत्सि वात्सल्यात् संप्रति प्रीतिमोहिता । नलं नाम परावृत्तं कृतान्तं किञ्चिदात्मनः ? ॥ ५९ ॥
 यन्मर्यं भूतवेतालाः पिशाचाः कटपूतनाः । अद्यैनमधितिष्ठन्ति दुष्टाः पलभुजोऽथवा ॥ ६० ॥

चतुर्थे
स्कन्धे
सर्गः ६
॥ ८३ ॥

कु ने र पु रा णं

अन्तरेण समावेशं व्यन्तराणां दुरात्मनाम् । कथमित्थं भवेद् मुग्धे ! यदि शिक्ष्यः स्वयं नलः ॥ ६१ ॥
 अतिक्रामति किं सत्यं विनयं वाति वर्त्तते ? । परित्यजति वा प्रीतिं कल्पान्तेऽपि कथं नलः ? ॥ ६२ ॥
 नास्त्येव हि नलो राजा स भवत्प्राणवल्लभः । इदं तद्रूपमास्थाय भूतं किञ्चिद् विजृम्भते ॥ ६३ ॥
 न नाम मङ्गलैरुक्तैर्मङ्गल्यमुपजायते । अपि कर्णकटु स्पष्टं शृणु पथ्यं वचो मम ॥ ६४ ॥
 यद् मार्त्तण्डः परिधिवलयी व्योम्नि सूर्यद्वयं यद् रात्रौ चैन्द्रं धनुरपि च यत् यच्च युद्धं ग्रहाणां । ॥ ६५ ॥
 उल्कापाता यदपि बहवः क्रूरकेतुद्वयो वा कालातीतौ यदपि रजनी भर्तुरस्तोदयौ च ॥ ६५ ॥
 यद् दिग्दाहो यदपि च रजोवृष्टिभूमिप्रकम्पौ यद्गान्धर्वं व्रजति नगरं गोचरं लोचनानाम् । ॥ ६६ ॥
 यच्चात्यन्तप्रसवविकृतिः कालतो रूपतो वा यच्चाकाले किल जलधरो वारि वर्षत्यभीक्ष्णम् ॥ ६६ ॥
 ग्रामे वन्या वनश्रुवि च यद् ग्रामसत्त्वाः प्रवृत्ताः क्रूराक्रन्दं खरनखरिणो यच्च मिश्रं रसन्ति । ॥ ६७ ॥
 दुर्गा नीडं मधु च सरधासम्भवं मन्दिरे यत् यत्सञ्जातः स्थलजलनभश्चारिणां स्थानभेदः ॥ ६७ ॥
 चक्राकारं यदपि गगने गृध्रकङ्का भजन्ते काकप्राया यदपि विहगा हर्म्यमन्तर्विशन्ति । ॥ ६८ ॥
 यद् दृश्यन्ते सुरतनिरताः श्वेतवर्णाश्च काका यत्सत्त्वानामतिविषयिणामन्ययोनौ प्रवृत्तिः ॥ ६८ ॥
 पुष्पे पुष्पं फलमपि फले पल्लवे पल्लवं यत् यच्चात्यन्तं फलसुमनसां कापि चित्रा समृद्धिः । ॥ ६९ ॥
 कन्दोद्भेदो यदपि विपिने हस्तपादादितुल्यः सस्यानां वा परिणमति यद् मांसरूपेण पाकः ॥ ६९ ॥

दमयन्त्यै
केशिन्याः
सान्त्व-
नम् ॥

॥ ८३ ॥

श्री न ला य न म

पङ्कमेदं प्रमपरिगता मूर्त्तयो यत्तुराणां यच्चैत्यानामथ विटपिनां निर्निमित्तं निपातः ।
 यन्ययेस्तौ गृहिषु विधिवत्पूज्यपूजाक्रमो वा लब्धः सर्वैर्ऋतुभिरभितो यद्विपर्ययसिभावः ॥ ७० ॥
 मम्भारावा यदपि रजनौ दर्दुराणां शिखा यत् सत्त्वा मत्स्यादिव समभवन् जातिमांसाशिनो यद् ।
 मिश्र्याद्यष्टिः समजनि जनो यत्कुलिङ्गानुरोधाद् राजद्वारे यदपि सततं दुर्जनानां प्रवेशः ॥ ७१ ॥
 ज्वालाधूमप्रभृति सहसा यच्च बहिं विनापि त्रासोत्कम्पास्तुरगकारिणः कारणं यच्च भुक्त्वा ।
 यद् दृश्यन्ते मदजलजुषो हस्तिनीनां कपोला यद् भज्यन्ते सपदि चमरच्छत्रदण्डाः स्वयं च ॥ ७२ ॥
 त्यक्त्वाचाङ्गामपि बहुविधाः स्वस्वभावव्यवस्थां इत्थं विश्वं सकलमधुना यत्पराधृत्तमेतत् ।
 अथ सौ वा नृपवित्तिलकं पूर्वमुच्छिद्य वेगादन्यः कश्चिद् भवति भुवने भूपतिर्निश्चितं तत् ॥ ७३ ॥ नवभिः कुलकम् ॥
 शय्यासनेषु गुणजालक्रमौर्णनाभं शब्दायितं च गृहमूर्धनि संहतेऽपि ।
 द्यामस्त्वियः मशालभाश्च निशि प्रदीपा निर्वासनं तव वदन्ति सह प्रियेण ॥ ७४ ॥
 शरस्रजश्च तव यद्विरलीभवन्ति सीमन्तपङ्क्तिरपि यन्मिलति प्रकामम् ।
 तद् मन्यते तव निरन्तरदुःखदायी वैदर्भि ! कान्तविरहोऽपि भविष्यतीति ॥ ७५ ॥
 एवं विचारचतुरे ! सुविचिन्त्य चित्ते कालोचितं स्वयितुं तव युक्तमद्य ।
 वैदर्भि ! दर्भमुखतीक्ष्णमतिस्त्वमेका छेकाऽसि किं शिथिलतामवले ! विभर्षि ? ॥ ७६ ॥

चतुर्थे

स्कन्धे

सर्गः ७

॥ ८४ ॥

इति परिणतिरम्यं वाक्यमाकर्ण्य तस्या विमलविपुलचित्ता धैर्यमालम्ब्य देवी ।
नरपतिकुलभक्तान् शीघ्रमामन्त्र्य सर्वान् निजगृहकरणीयं मन्त्रिपुत्रानपृच्छत्

इतिश्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

॥ ७७ ॥

चतुर्थे स्कन्धे सप्तमः सर्गः ।

ते सर्वे समवायेन कर्तुं नलकुलोदयम् । देव्याः पितृगृहे स्थानं योग्यमाहुरपत्ययोः ॥ १ ॥
तद्वचो मन्त्रिपुत्राणां तथेति प्रतिपद्य सा । आहूय बाहुकं नाम सेनान्यं वाक्यमब्रवीत् ॥ २ ॥
ब्रज बाहुक ! वेगेन त्वं मोक्तुं कुण्डिने पुरे । इन्द्रसेनं च मत्पुत्रमिन्द्रसेनां च मे सुताम् ॥ ३ ॥
यथा नाम महाराजो मां पणीकर्तुमिच्छति । वत्सावपि तथा कुर्यात् तदानीं ब्रूहि का गतिः ? ॥ ४ ॥
अपि नाम पुनर्वीक्षे सुखमायुष्मतोरहम् । निःसरिष्यामि जीवन्ती कैतवावर्त्ततो यदि ॥ ५ ॥
द्यूतं हि रममाणानां विजयस्य क निश्चयः ? । भक्षणे कालकूटस्य कदाचित् किं हि जीवितम् ? ॥ ६ ॥
अग्रेऽपि च सदादेशरादरं प्रथयन् भृशम् । दौहित्रदर्शनोत्कण्ठां धचे तातः कृपानिधिः ॥ ७ ॥
तत् तत्र वत्सयोरेकं रक्षा तावद् कृता भवेत् । तातश्च बहते प्रीतिं निश्चिन्तत्वं तथा मम ॥ ८ ॥

॥ ८४ ॥

मातामहगृहे युद्धिमिन्द्रसेनः प्रपद्य च । कालान्तरेणापि निजं राज्यमाहर्तुमीश्वरः ॥ ९ ॥
 वत्सायाश्चेन्द्रसेनायाः संप्राप्ते सति यौवने । विवाहं कारयिष्यन्ति मातुला एव कौतुकात् ॥ १० ॥
 इतस्त्वपि गते तत्र कुन्त्याः स्वामिसेवनम् । पश्चाद् यदा तदा वा मे यद् भाव्यं तद् भवत्विह ॥ ११ ॥
 तथा विधेयं न यथा न पथि स्यादुपद्रवः । यथा च पुनरावृत्तिः शीघ्रं तव भवेदिह ॥ १२ ॥
 इति देव्या वचः श्रुत्वा साश्रुराह स्म बाहुकः । यदादिगतिं देवी मां तत् करिष्यामि निश्चितम् ॥ १३ ॥
 हन्त ! मे सायु संपन्नो निपथाया विनिर्गमः । नहि श्रोत्र्यामि कर्णाभ्यां पथि भर्तुः पराजयम् ॥ १४ ॥
 धिक् द्रव्यमारवाहित्वं धिग् बुद्धिं धिग् बलं मम । यस्य मे त्याज्यते राज्यं भर्त्ता भृत्यस्य पश्यतः ॥ १५ ॥
 भूपालभालपीठेषु मुकुटस्थपुटेष्वपि । यस्य विश्रम्य विश्रम्य विश्वमाज्ञा प्रसर्पति ॥ १६ ॥
 तस्यैव रणवीरस्य वीरसेनाद्गजन्मनः । वयं सेनाचराः सर्वे गर्वोद्गुरशिरोधराः ॥ १७ ॥
 भूगोलमासमुद्रान्तं कृत्वाऽपि करगोचरम् । एतत् कष्टमयं प्राप्तं परचक्रं कुतोऽपि नः ॥ १८ ॥
 तथा किं न जयी राजा यथा जयति कुन्नरः । नूनं मायाप्रपञ्चोऽयं देवस्यैव दुरात्मनः ॥ १९ ॥
 तदनेन निगोत्रेण गच्छतः कुण्डिनं प्रति । प्रत्यावृत्तिं न मे देवी संभावयितुमर्हति ॥ २० ॥
 देवं भीममहं दृष्ट्वा दत्त्वा कन्याकुमारकौ । यास्यामि तीर्थयात्रार्थं स्वस्ति सौख्याय संप्रति ॥ २१ ॥
 ततोऽहं पुनरायुजो न शक्तः शक्तिमानपि । द्यूतापहतराज्यस्य द्रष्टुं भर्तुः परामवम् ॥ २२ ॥ नवभिः कुलकम् ।

इति जल्पन् स वैदर्भ्यां चिरमाश्वासितोऽपि सन् । शोभावचोभिरेवास्याः प्रमाणीकृतवान् वचः
सा पञ्चवर्षदेशीयं स्निग्धं युग्ममपत्ययोः । प्राणग्रियं तदुत्सङ्गे ददौ भीमसुता स्वयम्
आपृच्छ च विह्वलां देवीं तदयुग्मं परिगृह्य च । अतस्थे स महाबाहुर्बाहुको बहुकोविदः
महता सह सैन्येन कतिचिद्भिः प्रयाणकैः । ज्ञात्वा तं कुण्डिनासन्नं भीमः प्रत्युद्ययौ नृपः
पुरप्रवेशमुद्दामं कारयित्वा महीपतिः । क्षेमं दौहित्रयोर्मोर्जामातुरपि पृष्टवान्
अणम्य बाहुकस्तस्मै विदग्धो वदतांवरः । शशंस सकलं शस्तं दमयन्तीनलाश्रयम्
न च तं नलवृत्तान्तं देवीं समदिशत् स्वयम् । न स्वामिवत्सलः किञ्चिद् बाहुकश्चाप्यचीकथत्
प्रमोदप्रवणो राजा दमयन्तीपिता तदा । दौहित्राय ददौ देशमिन्द्रसेनाय केरलम्
स राजा तस्य राज्ञी च स्वपुत्र्याः पृथुकद्वयम् । स्वकीयवपुपः पार्श्वदि न दूरीचक्रतुः क्षणम्
कृतकृत्यस्तयोर्देव्या विज्ञप्तिं बाहुको निजाम् । प्रैषीत् क्षेमोपलम्भाय श्रीभीमस्य च वाचिकम्
वभूव सुस्थिता देवी सुतरां वार्त्तया तथा । अपत्यविरहक्लेशं न वभार पतिव्रता
विदर्भाधिपमापृच्छ च प्रत्यावृत्तिमिषेण च । वभ्राम तीर्थयात्रार्थं बाहुकः सकलां भुवम्
शक्रावतारतीर्थस्य विख्यातस्य दिदृक्षया । स कदाचिदयोध्यायां पुरि प्राप्तो महामतिः
विज्ञाय बन्दिवृन्देभ्यस्तं तथाविधमागतम् । ऋतुपर्णनृपः प्रेम्णा स्थापयामास सन्निधौ

॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥

दमयन्ती
स्वसन्ततिं
पितृगृहे
प्रेषयति ॥

॥ ८५ ॥

इत्थं च बह्वो वीराः कूर्चरेद्रेपिणस्तदा । नलभक्ता महात्मानो राज्यं त्यक्त्वा त्रिनिर्ययुः ॥ ३७ ॥
 समयत्रो महामात्यः श्रुतशीलोऽपि शीलवान् । निजमुद्रां परित्यज्य निर्ययौ तीर्थयात्रया ॥ ३८ ॥
 इदं हि स्वामिभक्तानां धीराणां परमं व्रतम् । यत् प्रभुव्यसनं दृष्ट्वा न पश्यन्ति तदस्थिताः ॥ ३९ ॥
 स तथैव दिवानक्तं दमयन्तीपतिर्विपः । चिरं चिक्रीड निर्ब्रीडः पीडितः कलिना नलः ॥ ४० ॥
 अग्राध्यो मन्त्रिवैद्यानां मुक्तः स्वपरचिन्तया । प्रत्यासन्नविनाशोऽभूत् सन्निपातज्वरीव सः ॥ ४१ ॥
 तामिमामप्रतीकार्यौ मम्भाव्य भवितव्यताम् । न भीमतनया देवी वभार मनसि व्यथाम् ॥ ४२ ॥
 तदादि चिदर्थे नित्यं सा तपांसि मनस्विनी । षोढा षोढा विभक्तानि बाह्याभ्याभ्यन्तराणि च ॥ ४३ ॥
 क्षेत्रेषु सप्तसु द्रव्यं निजमुत्तं तथा तथा । तत् सहस्रगुणीभूतं यथा भूयोऽपि लप्स्यते ॥ ४४ ॥
 कुनरेण हते राज्ये यथा चित्तं न दूयते । तथा रिक्तीकृतः कोशश्चिरं चतुरया तथा ॥ ४५ ॥
 नलोऽपि घृतसंज्ञेन परचक्रण तेन सः । गृहीतदेशः सहसा दुर्गणैः कृतोऽभवत् ॥ ४६ ॥
 ततः परिभवं चित्ते भृशमाशङ्क्य कूचरात् । कल्लोलिनी-कमलिनी-केरली-कलिकादिकाः ॥ ४७ ॥
 देवकन्यागमाः स्निग्धाः कुल-शील-गुणान्विताः । प्रजिघ्राय सखीः सर्वाः केशिन्या सह कुण्डिनम् ॥ ४८ ॥ युग्मम् ॥
 रत्न-मौक्तिक-माणिस्य-मणि-स्वर्णादिकं च सा । इन्द्रसेनान्तिकं प्रैषीत् कोशसारं तथा सह ॥ ४९ ॥
 महिता परिरारेण कियतापि मनस्विनी । सा तस्थौ वपुरुद्विश्य दैवं प्रति पतिदुहम् ॥ ५० ॥

अथ वनमिव वह्निस्तीव्रकोपस्तपो वा तटमिव जलपूरः कालकूटस्तनुं वा ।
विघटयति समन्ताद् यावता तावतैव व्यघटयदधिपत्वं द्यूतविद्या नलस्य
सायाह्वे क्वचिदन्यदा सरभसं तस्मिन् सभामण्डपे
सर्वं राज्यमहो ! जितं जितमिति स्पष्टो महानिष्ठुरः ।
क्रूरैः कूबरसेवकैर्विरचितो बुम्बारवः कोऽप्यभूत्
सद्यः क्षोभमवाप येन नगरं भीता च भीमात्मजा
कोशे गजेषु तुरगेषु पुरे प्रतोल्यां सर्वत्र कूबरनराः परिवृत्य तस्थुः ।
आत्मानुजेन हृतराज्यभरोऽपि राजा खिन्नः परं हृदि पराजयलज्जयैव
मा खेदमुद्रह नरेन्द्र ! कुरुष्व किञ्चिद् भूयः पणं न विरतिर्विरतं विना त्वाम् ।
इत्थं तु कूबरवचांसि निशम्य राजा भीमोद्भवामपि जवेन पणीचकार
पुरा हि सा तस्य महाहचेतना बभूव राज्यादपि जीवितादपि ।
स्वकीयराज्यं तु दुरोदरापणे तदा तया क्रेतुमियेष नैषधः
चिरमभवदभूतं द्यूतमुच्चावचं तत् विहितरसविशेषात् कूटमक्षा निपेतुः ।
नलमनु दमयन्ती पक्षपातेन लोकः समजनि विजयार्थी व्याकुलोऽभूत् कलिश्च

॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥

॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥

दमयन्ती
कोशादीन्
रिक्ती-
करोति
कूबरेण च
राज्यादिकं
प्राप्तम् ॥

॥ ८६ ॥

धिष्णिक् ऋष्टमयोग्यमेतदिति हि क्षोणीभुजां जल्पतां हाहाकारविदीर्णकर्णकुहरे लज्जापरं कूवरं ।
 दूर्युक्षाद्यविवर्तनैः क्षितितले खेदात् करं निघ्नता दीर्घं निःश्वासता नलेन दयिता देवी स्वयं हारिता ॥ ५७ ॥
 इति श्रीभागिन्मयैवसृष्टिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

चतुर्थे स्कन्धे अष्टमः सर्गः ।

इत्थं हारितसर्वस्वो विधेःक्रविजयी नलः । न लेभे मनसा दुःखं दुःखितार्त्तिहरो नृपः ॥ १ ॥
 स पञ्चदण्डनिर्योपं नलमिहायनस्थितः । अभ्यपिच्यत भूपालैः कूवरस्तत्क्षणं नृपः ॥ २ ॥
 आद्या प्रपद्यते तस्य नले गलिततेजसि । अस्तङ्गामिनि मार्त्तण्डे हविर्भुज इव प्रभा ॥ ३ ॥
 राज्यप्रष्टमदान्मानं मनसा निर्मलं नलम् । कूवरः शून्यमाशङ्क्य स्वदेशाद् निरकासयत् ॥ ४ ॥
 फठोरभागिणः कूरान् मुञ्चन् सर्वत्र शस्त्रिणः । रुरोध मकलं लोकं नलमार्गानुगामिनम् ॥ ५ ॥
 कनकावलिमुत्थ्वाथ न मुमोच नलप्रियाः । वरं पितृगृहे प्रैषीत् तत्पितृणां स याञ्चया ॥ ६ ॥
 नलानुजीविभिम्ल्यक्ता रुद्रा कूवरसेवकैः । विदर्भसम्भवा देवी न मेने किञ्चिदर्गलाम् ॥ ७ ॥
 तां निगम्य समायान्तीं शीघ्रमुत्थाय कूवरः । प्रत्युजगाम सामन्तैः समन्तादुत्थितैः समम् ॥ ८ ॥

पट्त्रिंशत् षड्भ्रकोटीनां समुद्रं पृथिवीपतिम् । को हि तत्पितरं भीमं मनसा न विशङ्कयेत्
 नलाय त्रिदशैर्दत्ता भ्रातृजाया पतिव्रता । न च सा तादृशं पात्रं युज्यते यत्र लाघवम् ॥ ९ ॥
 को दद्यादनले झम्पां कः सिंहीं दोग्धुमिच्छति ? । सर्वस्य जीवितं प्रेयो मरणं कस्य बल्लभम् ? ॥ १० ॥
 अतो नलग्नियां देवीं भीमपुत्रीं पतिव्रताम् । कूबरो जीवितव्यार्थी वाचाऽपि न विराड्भवान् ॥ ११ ॥
 प्रणम्य परया भक्त्या तस्थिवांसं तमग्रतः । प्रत्यभाषत वैदर्भी कुलशीलोचितं वचः ॥ १२ ॥
 राजन् ! प्रयच्छ मे गन्तुं स्वकीयस्वामिना समम् । कुरु निष्कण्टकं राज्यं पृथ्वीं पालय देवर ! ॥ १३ ॥
 पुत्रस्त्वमपि तातस्य युक्तं राज्यं तवापि हि । वामे वा दक्षिणे वाऽपि, पाणौ भवति कङ्कणम् ॥ १४ ॥
 न तु युक्तं निषेद्धं ते कान्तानुगमनं मम । वपुर्मे हारितं पत्या प्रणयो न पणीकृतः ॥ १५ ॥
 अपि नाम त्वया रुद्धा यद्वा तिष्ठाम्यहं किल । जीवितत्यागमार्गेऽपि कथं दण्डधरो भवान् ? ॥ १६ ॥
 इति तस्या वचः श्रुत्वा त्रपातङ्कतिरोहितः । अवीचत विनीतात्मा कूबरः कालविद्वरः ॥ १७ ॥
 आर्थे ! विसृज मात्सर्यं प्रसन्नं हृदयं कुरु । न त्वां प्रति विरुद्धोऽस्मि मनोवचनकर्मभिः ॥ १८ ॥
 अहं नलस्य दास्यामि न स्थातुं निजमण्डले । नह्येकस्मिन् वने कापि घटते केसरिद्वयम् ॥ १९ ॥
 मया गृहीतसर्वस्वो निर्धनो निःपरिच्छदः । भ्रमिष्यति भुवं सोऽद्य देशाद् देशान्तरं व्रजन् ॥ २० ॥
 त्वं तेन सह गच्छन्ती देवि ! दुःखमवाप्स्यसि । अतएव हि रुद्धाऽसि न किञ्चित् कारणान्तरम् ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥

त्वं हि देवि ! यथा राजा वीरसेनस्तथा मम । जननी वा स्वसा वाऽसि न मम त्वं प्रजावती ॥ २३ ॥
 त्वमेव कुरु साम्राज्यं समादिश नियोगिनि ! । अहं तवास्मि सेनानीस्त्वदाज्ञा भुवि वर्त्तताम् ॥ २४ ॥
 इति तद्वचनमः श्रान्ते प्रत्युवाच विदर्भजा । एवमेव यथार्थत्वं कुलीनानामिदं व्रतम् ॥ २५ ॥
 मयि भक्तिप्रगक्तस्य ज्येष्ठं प्रति विरोधिनः । विसंवदन्ति किन्त्वेतास्तत्र मायामयोक्तयः ॥ २६ ॥
 परित्यज्य महाराजं कितवस्य तवान्तिके । ममावस्थितिमाधातुं युक्तमुक्तं त्वया किल ॥ २७ ॥
 कौञ्चकर्णारिमुक्तेन फलं फल्यु विवृण्वता । शालमलीपुष्पतुल्येन तव राज्येन किं मम ? ॥ २८ ॥
 यत्र नास्ति मनःप्रीतिर्यत्र न प्रियदर्शनम् । यत्रास्ति परतन्त्रत्वं तद् राज्यं नरकं विदुः ॥ २९ ॥
 यदि ह्रस्व ! राज्येन मम कार्यं भविष्यति । आविन्ध्यादासमुद्रान्तं कस्य तद्दक्षिणापथः ? ॥ ३० ॥
 स्मन्यन्तु तत्र भूपाल ! स्वमुखानि प्रमाणय । तत्र देवर ! संपत्त्या प्रीतिर्मम विशेषतः ॥ ३१ ॥
 उक्तवानसि वक्तव्यं न दोषः कोऽपि तावकः । केवलं न ममैकस्यास्तव वाक्यं तु रोचते ॥ ३२ ॥
 तदेतद् गम्यते ग्रीष्मं मा चित्ते सेदमुद्बुद्ध । सुखमास्त्व चिरं जीव राजन्नापृच्छ्यसेऽधुना ॥ ३३ ॥
 इति किञ्चित् प्रजल्पन्ती राजद्वारं व्यतीत्य सा । प्रार्थितापि नृपैः स्थातुं निर्ययौ नलवर्त्मना ॥ ३४ ॥
 तुभ्यं नमोज्जु निषेधे ! कुलराजधानि ! मा वामवेक्षम मम विस्मरणं विदध्याः ।
 भूयो पित्रामवन ! यास्यसि दृक्पथं मे कार्या कदापि गृह ! चापि ममापि चिन्ता ॥ ३५ ॥

दृग्गोचरं चिरतरं क्व गवाक्ष ! यासि दोलानिवेश ! विजयी भव सर्वकालम् ।
मा सारिके ! विलप संवृणु कीर ! बाष्पं क्रीडामयूर ! विपिनं प्रति गच्छ वत्स !
आपृच्छ्य सर्वमिति भीमसुतां प्रयान्तीं लोकः समेत्य सकलो निषधाधिवासी ।
आगत्य साश्रुवदनः प्रणमन् पुरस्ताद् दूरीकृतः सपदि कूबरभृत्यवर्गैः
हा ! हन्त ! हन्त ! हतदैव ! दुरन्ततां ते पृथ्वीभुजामपि यदेष दशाविवर्तः ।
धिगू धिगू विगीतमथवा भ्रुवि राज्यलोभं ज्येष्ठे यदर्थमनुजोऽपि विमुक्तभक्तिः
आत्मज्ञता तदखिला खलु कूबरस्य देव्या नलानुगमनं स न यद् रुरोध ।
नो चेद् नृपं तमशपिष्यत भीमपुत्री भीमोऽथवा सपदि राष्ट्रमभङ्क्ष्यदेतत्
सत्यव्रतः किमपरं नल एव राजा यः कूबरस्य कितवस्य ददाति राज्यम् ।
युद्धेन कस्तृणमपि क्षमतेऽस्य नेतुं यः क्रौञ्चकर्णमपि तं हतवान् किलैकः
इत्थं मिथः सकलपौरवचांसि शृण्वन् प्राप्तः पुरीपरिसरे सरसीतटस्थम् ।
स्तम्भं महान्तमवलोक्य नलस्तदानीं दध्यौ महोदधिरिवाकलनीयरूपः
यत्रागतः परिवृतः पृतनासहस्रैरुद्धूयमानचमरो विधृतातपत्रः ।
तत्रैव भीमसुतया सह राजमार्गे पश्यन्ति मां चरणचारिणमत्र लोकाः

॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥

निजित्य किन्तु रिपुभिर्न हता मम श्रीद्यूते जितो यदनुजेन ततः किमासीत् ? ।

निःशरत्वेन मयि सप्रति लोकरचिते जानन्तु हन्त ! मम जानपदा बलं तत् ॥ ४३ ॥

इति समचतुरश्रं क्रोशपष्टाद्गतुजं गतकरपरिणाहं स्तम्भमुन्मूलयस्तम् ।

स मियनि युगमात्रं शीघ्रमुत्क्षिप्य नीत्वा पुनरपि हि तथैव न्यस्तवान् वज्रहस्तः ॥ ४४ ॥

तद् त्रिस्मिता नलबलं समुदीक्ष्य लोकाः स्तम्भे समेत्य लिखितां ददृशुः प्रशस्तिम् ।

भार्गी त्रिलण्डभरताधिपतिः स नूनमुत्थाप्य यः पुनरिमं विनिधास्यतीति ॥ ४५ ॥

एतिलभेतन् परिभाव्य सर्वैः सम्भाव्यमानप्रसरत् पुनः श्रीः ।

गद्गातटं ग्राप स भीमपुत्र्या देव्यानुयातो निपवाधिराजः ॥ ४६ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

चतुर्थे स्कन्धे नवमः सर्गः ।

तत्र राज्यपरित्यक्तः प्रियामात्रपरिच्छदः । अध्युवास धियापेतः स वेतसतरोस्तले ॥ १ ॥

पश्यन् पुरं परित्यक्तं दीर्घमुष्णं च निःश्वसन् । सापराधमित्रात्मानं मेने मनसि पार्थिवः ॥ २ ॥

दृग्गोचरं चिरतरं क्व गवाक्ष ! यासि दोलानिवेश ! विजयी भव सर्वकालम् ।
मा सारिके ! विलप संवृणु कीर ! बाष्पं क्रीडामयूर ! विपिनं प्रति गच्छ वत्स !
आपृच्छ्य सर्वमिति भीमसुतां प्रयान्तीं लोकः समेत्य सकलो निषधाधिवासी ।
आगत्य साश्रुवदनः प्रणमन् पुरस्ताद् दूरीकृतः सपदि कूबरमृत्यवर्गैः
हा ! हन्त ! हन्त ! हतदैव ! दुरन्तां ते पृथ्वीभुजामपि यदेष दशाविवर्त्तः ।
धिगू धिगू विगीतमथवा भुवि राज्यलोभं ज्येष्ठे यदर्थमनुजोऽपि विमुक्तभक्तिः
आत्मज्ञता तदखिला खलु कूबरस्य देव्या नलानुगमनं स न यद् रुरोध ।
नो चेद् नृपं तमशयिष्यत भीमपुत्री भीमोऽथवा सपदि राष्ट्रमभङ्क्ष्यदेतत्
सत्यव्रतः किमपरं नल एव राजा यः कूबरस्य कितवस्य ददाति राज्यम् ।
युद्धेन कस्तृणमपि क्षमतेऽस्य नेतुं यः क्रौञ्चकर्णमपि तं हतवान् किलैकः
इत्थं मिथः सकलयौरवचांसि शृण्वन् प्राप्तः पुरीपरिसरे सरसीतटस्थम् ।
स्तम्भं महान्तमवलोक्य नलस्तदानीं दृष्ट्वौ महोदधिरिवाकलनीयरूपः
यत्रागतः परिवृतः पृतनासहस्रैरुद्धूयमानचमरो विधृतातपत्रः ।
तत्रैव भीमसुतया सह राजमार्गे पश्यन्ति मां चरणचारिणमत्र लोकाः

॥ ४२ ॥

॥ ८८ ॥

कर्माधीन-
मेव
सर्वम् ॥

निर्जित्य किन्तु रिषुभिर्न हृता मम शीर्षिते जितो यदनुजेन ततः किमासीत् ? ।

निःशस्त्रेण मयि संप्रति लोकचित्ते जानन्तु हन्त ! मम जानपदा बलं तत् ॥ ४३ ॥

इति गमचतुरस्रं क्रोशपष्टाङ्गतुलं गतकरपरिणाहं स्तम्भमुन्मूलयंस्तम् ।

म त्रियति युगमात्रं शीघ्रमुत्क्षिप्य नीत्वा पुनरपि हि तथैव न्यस्तवान् वज्रहस्तः ॥ ४४ ॥

तद् विस्मिता नलचलं समुदीक्ष्य लोकाः स्तम्भे समेत्य लिखितां ददृशुः प्रशस्तिम् ।

भावी त्रिखण्डभरताधिपतिः स नूनमुत्थाप्य यः पुनरिमं विनिधास्यतीति ॥ ४५ ॥

प्रेतिब्रमेतन् परिभाव्य सर्वैः सम्भाव्यमानप्रसरत् पुनः श्रीः ।

गङ्गातटं प्राप म भीमपुत्र्या देव्यानुयातो निषधाधिराजः ॥ ४६ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

चतुर्थे स्कन्धे नवमः सर्गः ।

तत्र राज्यपरित्यक्तः प्रियामात्रपरिच्छिदः । अध्युवास धियापेतः स वेतस्तरोस्तले ॥ १ ॥

पश्यन् पुरं परित्यक्तं दीर्घमुष्णं च निःश्वसन् । मापराधमिवात्मानं मेने मनसि पार्थिवः ॥ २ ॥

इति कर्त्तव्यतामूढः सर्वोपायपराङ्मुखः । न जजल्प स वैदर्भ्या देव्याऽपि सह पार्थिवः ॥ ३ ॥
 राजदण्डभयापेक्षी कूबराज्ञानियन्त्रितः । नान्ववर्त्तत तं कश्चित् पौरजानपदो जनः ॥ ४ ॥
 शय्याऽऽसनपरित्यक्तः पानाशनविवर्जितः । त्रतीव स बभौ राजा निरगारं वने वसन् ॥ ५ ॥
 किं कुर्वन्नस्ति विध्वस्तो बलिना कलिना नलः । अवेक्षितुमिवात्युच्चैरारुरोह दिवाकरः ॥ ६ ॥
 तस्याभिनवदुःखस्य चकार कमपि क्लमम् । निदाघसमयोत्पन्नस्तीव्रः कलिरिवातपः ॥ ७ ॥
 ततस्तस्य मनो हर्तुं गङ्गामाहात्म्यपृच्छया । वैजयन्ती तमित्यूचे वैदर्भी कदलीदलैः ॥ ८ ॥
 अयि देव ! दुरुत्तरा सैवेयं विश्वविश्रुता । रङ्गतुङ्गतरङ्गा किं गङ्गा नाम सस्ति किल ? ॥ ९ ॥
 इत्येतदनुयुक्तः सन् देव्या दयितभक्त्या । कौञ्चकर्णारिरारेभे वक्तुं युक्ताभिरुक्तिभिः ॥ १० ॥
 आम वामाक्षि ! यत्साक्षात् सैवेयं सुरनिम्नगा । दत्ते नव निधानानि या तुष्टा चक्रवर्त्तिनाम् ॥ ११ ॥
 सुशीतं शतपत्राक्षि ! निर्मलं नर्मवादिनि ! । गङ्गावारि वरारोहे ! सुशीले ! परिशीलय ॥ १२ ॥
 इति जल्पन् समं देव्या परिसर्पन् शनैः शनैः । विधिं माध्याह्निकं चक्रे गङ्गास्रोतसि नैपथः ॥ १३ ॥
 विधाय वारिणा वृत्तिं विधिना विधुरीकृतः । वासरं वाहयामास वैरसेनिर्विशांवरः ॥ १४ ॥
 वासतेयी ययौ तस्य बालुकातल्पशायिनः । वहन् मरुति निःसङ्गरथाङ्गे गाङ्गरोधसि ॥ १५ ॥
 इत्थं च तथुस्वस्तस्य राजस्तत्र दिनत्रयम् । सामन्ता योग्यभक्त्यर्थमन्वमन्यन्त कूबरम् ॥ १६ ॥

अत्रात्रावयुषेते वायस्त्राद्यममन्वितम् । ते तस्मै तुरगोद्वाहं ग्राहिण्यन् काञ्चनं रथम् ॥ १७ ॥
 ततो भुक्त्वा रथारूढः प्रियया सह साहसी । अनुद्दिश्य दिशं राजा प्रतस्थे साराधिः स्वयम् ॥ १८ ॥
 अतिक्रम्य स वेगेन राजा राजन्वर्ती भुवम् । पपात पर्वतोद्देशं भिल्लपल्लीवनकुलम् ॥ १९ ॥
 तदीयरथनिर्घोषं श्रुत्वा निर्व्यातभैरवम् । अधावन् सहसरोद्धुं किराताः कृत्तिवामसः ॥ २० ॥
 पुलिन्द्रसेनया रुद्धा रेजिरे गिरयः क्षणम् । विष्वक् प्रचलिता कालकालिकाकलिता इव ॥ २१ ॥
 त्यज त्यजेति जल्पन्तः मम तेन दुर्बोकिरे । कृतकोलाहलाः सर्वे नाहलाः कलहायितुम् ॥ २२ ॥
 दृढध्वानं धनुर्धुन्यन् वितन्वन् शरहुर्दिनम् । न पारं मारयन् प्राप किरातानां महाभुजः ॥ २३ ॥
 संमोहनाग्रमुख्यानि शस्त्राण्यपि हि तत्क्षणम् । देहं त्यक्त्वा ययुस्तस्य सहसा कलिकोपतः ॥ २४ ॥
 भयादपि रथोत्पन्नाद् भैमीशुत्तार्य सत्वरम् । दूरीवभूव भूपालः कालज्ञस्यक्तविग्रहः ॥ २५ ॥
 ययुः स्पन्दनमादाय किराताः सर्वसंभृतं । अथार्थिनो हि ते दुष्टाः न पुनः प्राणवैरिणः ॥ २६ ॥
 ततश्चरणचारेण प्रियया मह सञ्चरन् । प्राप धापदसद्दीर्णां चिकटामटवीं नलः ॥ २७ ॥
 अतिक्रामचरण्यानीं नलः प्रवलसाहसः । ददर्श मस्कस्सक्रन्धे चिन्वतः कर्णविज्जिरान् ॥ २८ ॥
 तान् मीक्ष्य पक्षिणो ह्रैमान् विस्मयस्मेरलोचनः । देवीमुद्दिश्य वैदर्भीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ २९ ॥
 कुरुविन्दकमदन्ना बालवायजचञ्चवः । इन्द्रनीलदृगः कान्ताः शकुन्ताः कनकच्छदाः ॥ ३० ॥

चतुर्थे
स्कन्धे
सर्गः ९ ॥
॥ ९० ॥

॥ कु ॥ बे ॥ र ॥ पु ॥ रो ॥ णं ॥

दृश्यन्ते पश्य पद्माक्षि ! नन्वदृष्टचरानमून् । अहं गृहीतुमिच्छामि बहुमूल्या हि खल्वमी
वहन्ति द्वारिणीं मूर्तिं देवमायामया ह्यमी । अश्रद्धया न गृह्यन्ते किमेभिः स्यात् प्रयोजनम् ?
यदि ते पैतृकं द्रव्यं स्थावरं करतश्च्युतम् । अधुना जातपक्षं तत् कनकं किं जिघृक्षसि ?
उक्तवत्यामपि व्यक्तमिति देव्यां महीपतिः । तेषामुपरि वन्द्यार्थमुत्तरीयं स्वमक्षिपत्
तदुत्तरीयमुत्क्षिप्य समुड्डीय च ते खगाः । अगोचरमुपायानां वियददूरं जगाहिरे
हत्वा पटमपि प्राप्तान् तान् दुष्टान् तस्करानिव । राजा वीक्ष्य सवैलक्ष्यं दध्यौ विधिविजृम्भितम्
अहो ! विपरिवर्तन्ते मम भाग्यानि संप्रति । यदद्य किल कुर्वन्ति पक्षिणोऽपि पराभवम्
एकः स समयो यस्मिन् दूत्यं कुर्वन्ति पक्षिणः । हन्त संप्रति संप्राप्तास्त एव मम शत्रुताम्
इत्थं चिन्ताप्रपन्नं तं पश्यन्तः पक्षिणो रुपा । मनुष्यवचनैरुचैराचुकुशुरलं नलम्
यैस्तवापहतं राज्यं वनवासः कृतस्तव । त्वमस्मान् विद्धि दुर्बुद्धे ! तानक्षान् द्यूतमन्त्रिणः
सर्वसौवर्णमात्मानं दर्शयामः सदा वयम् । अस्मद् ये धनमिच्छन्ति तेषां पुनरियं गतिः
यदि नाम नाहि च्छिन्नं हस्तपादादिकं तव । तदुत्तरीययुक्तं त्वां किं तितिक्षामहे वयम् ?
विश्वस्तघातकानस्मान् पर्युपास्ते नरस्तु यः । बाह्यमाभ्यन्तरं वाऽपि तस्य संवरणं कुतः ?
वालुकाभ्योऽपि तैलं स्यात् क्वचिद् वह्निर्जलादपि । राजन् ! जानीहि न क्वापि त्वमक्षेभ्यो धनं पुनः ॥ ४४ ॥

॥ ३१ ॥ युग्मम् ।
॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥
॥ ४० ॥
॥ ४१ ॥
॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥
॥ ४४ ॥

विपरीते
कर्मणि
सर्व विपरी-
तमेव ॥

॥ श्री ॥ न ॥ ला ॥ य ॥ न ॥ म् ॥

॥ ९० ॥

॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥

इति स तद्वनः नृपवन् प्रन्युत्तरमनर्पयन् । प्रत्यायित इव द्विष्टैरस्रयां प्राप कामपि
संनिपतिरिधानाद्रौ मार्गश्रमममाकुलः । तीव्रवृष्णार्तिवेगेन शुष्ककण्ठौष्ठकाकुदः
परदुःखं स्पन्दुरेन जानन् किमपि दुःसहम् । उवाच दयितां देवीं विवृत्तवदनो नलः
आमृष्टकोकनदकोरकयौकुमार्यौ सौन्दर्यनिर्जिताःसालतलप्रवाली ।
दग्धेक्षतौ मुतनु ! शोणितवर्षिणी ते मार्गे कथं नु चरणौ चलितुं क्षमेते ?
इह धन्यगु नन्वमीषु नूनं स्थलशृङ्गाटककण्टकाकुलेषु ।
पदमेकमपि क्षमं न दातुं रविनेषु विशेषतस्त्विदानीम्
तीर्णप्राया तदियमटवी वासरश्चाल्पशेषः प्रेक्ष्यन्ते च प्रणयिनि ! पुरो नूतनानूपकच्छाः
उत्कृज्जद्विः कलमविरलं सारसैः सूच्यमानः सत्यानच्छायस्तिलकयति नो वर्त्मभागं तडागः
अपि ! मम किमिमास्ति देव ! दुःखं ? प्रियतमसङ्गमसौख्यसुस्थितायाः ।
व्यथयति यदि केवल मनो मे नृपतिपितामह ! तावकी दशेयम्
कथमिदमपिमृष्टदंशकालं द्रुतमवितर्कितहेतु गम्यते तत् ।
ननु प्रिरतिगुणामियं हि चर्या नरवरचन्द्र ! न भूभुजां क्रमोऽयम्
भुवनविजयिना नया हि नीता दिशि दिशि दास्यपदं पुरा नरेन्द्राः ।

विवरमिदमुपेत्य सांग्रतं ते निजविकृतिं त्वयि देव ! मा स्म कुर्वन्
ग्रहवलमधुना न तेऽनुकूलं व्यसनमिदं च दुनोति देव ! यावत् ।
श्वशुरकुलमलङ्कुरुष्व तावत् यदि मयि नाथ ! विधित्सति प्रसादम्
धवलगृहगतोऽपि विश्ववन्द्यं प्रियमतिर्थिं च भवन्तमभ्युपेत्य ।
सुखमिव लभतां स तीर्थयात्राफलमधुना भुवि भीमभूमिपालः
इति कथमपि भीमभूपपुत्र्या रतिसमयासमयज्ञयार्थ्यमानः ।
अनभिमतपराश्रयानुरोधो नृपतिलकः सपदि त्रपामवाप
अस्त्वेवमेव ननु देवि ! यदात्थ तथ्यमित्थं वदन् दयितया सह सार्वभौमः ।
स प्राप तापशमनं कमठोपमानो मानोन्नतस्तपयः प्रसरं सरस्तत्
तस्मिन् पीत्वा दलविनिहितं कान्तयैवोपनीतं शीतं वारि स्फुटपुटकिनीपुष्पगन्धानुविद्धम् ।
वृत्तिं चक्रे तटतरुफलैराभ्रजम्बीरमुख्यैः साक्षीकुर्वन् वनपरिसरं सर्वतो वैरसेनिः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

चतुर्थे स्कन्धे दशमः सर्गः ।

ततः रुमलिनीमर्तुरद्विष्वमदृश्यत । अस्ताचलगिरःसीमि शिलिन्ध्रमिव निर्गमम्
 निग्रहं तिमिरपूरेण व्याप्यमाने महीतले । आरोहन् पक्षिणः शीघ्रं शिखराणि महीरुहाम्
 एरुकारं जगत् कुर्वन् उच्चनीचविमेदभित् । मुमुच्छ महिमा कामं तमिस्रस्य कलेरिव
 अचक्षुर्धिया लोका बभूवुश्चतुरिन्द्रियाः । शब्दगन्धरमस्पर्शैः पदार्थाः प्रचकासिरे
 लब्ध्वा तिमिरसङ्कीर्णं तमित्यं विजने वने । निःशङ्कः स्वैरमारेमे कलिच्छलयितुं नलम्
 क्व नु संप्रति गन्तव्यं गमनीयाः कथं दिनाः ? । नृणां हि धनहीनानां न साध्यं न च साधनम्
 ह्रमन्ति दुर्जनाः स्वैरमङ्गीकृन्वन्ति वैरिणः । सहायाश्च विमुञ्चन्ति नरं धनविवर्जितम्
 निर्वनस्य न साहाय्यं निःसहायस्य लाघवम् । लघीयसः सदाऽवज्ञाऽवज्ञातः किं नु जीवितम् ?
 अद्य मम्यर्ह ममेत्यन्ति सततं शत्रवो मयि । छिद्रान्वेषणमैवैकं कर्तव्यं शत्रुसर्पयोः
 बलमानपि दुःशीलैरेकाकी काकश्चत्तिभिः । न तैः सह सभार्योऽहं सद्गमं कर्तुमीश्वरः
 अस्मै रक्षणीया मे नाभविष्यद् यदि प्रिया । अहरिष्यन् किरातास्ते मदीयं तत् कथं रथम् ?
 विनापि शत्रुसम्पातं दुर्वहा पथि भीमजा । नैवास्याः सुकुमाराङ्ग्याः क्षमोऽहं दुःखमीक्षितम्

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥

न पानमशनं किञ्चित् न शय्या न च वाहनम् । न सहाया न सामर्थ्यं कथं पन्थाऽतिवाह्यते ?
इयं च मम शुश्रूषां परिश्रान्तापि नोज्झति । कुक्षौकफलमेवाहमस्याः संप्रति केवलम्
न मां त्यक्त्वा पितृगृहं ग्रहिताऽपि अयाति च । अस्याः पितृगृहे गन्तुं स्पृहा न मम सर्वथा
पूर्वं हि तादृशो गत्वा कथं कुण्डिनवासिनाम् । आत्मानमीदृशावस्थं दर्शयिष्यामि संप्रति
नृणां खलु कदर्याणां श्वशुरावासवासिनाम् । पितृनाम्ना समं याति महत्त्वं हतकर्मणाम्
उत्तमोऽमुक इत्युक्तोऽमुकस्मरिति मध्यमः । जामेय इत्यप्यधमो जामातेत्यधमाधमः
इयं पितृगृहं प्राप्य यद्वा श्वशुरमन्दिरम् । स्वस्था तु यदि पत्नी स्यात् ततश्चिन्ता न काऽपि मे
एकाकी यत्र कुत्रापि यस्य तस्यापि सन्निधौ । पश्चाद् यथा तथा वापि कालं निर्गमयाम्यहम्
जनमात्रस्य मे कश्चिद् न शत्रुभ्यः पराभवः । न मार्गणगणोद्वेगो न लज्जा परसेवया
अनया विप्रयुक्तं मां ज्योत्स्नयेव निशाकरम् । सोऽयमेवेति किं कश्चित् प्रत्येति शयथैरपि ?
पुस्तिका बालिशस्येव निर्धनस्येव सेवधिः । इयं न घटते पार्श्वे क्लीवस्येवासिपुत्रिका
तत्प्रपञ्चेन केनापि वञ्चयित्वा त्यजाम्यमूम् । मद्विशुक्ता यथा याति कमपि स्वजनाश्रयम्
अपि नाम मम कापि दुर्दशा विरमेदियम् । अपि जीवेदियं देवी संप्राप्य स्वजनाश्रयम्
क्व तद् मे साम्राज्यं नृपतिशतमङ्गीर्णसदनं क्व चायं नो देवाद् मृगमिथुनवृत्तिव्यतिकरः ? ।

जाताशङ्कः किमिति सहसा गाढमालिङ्ग्य राजा स्वस्थीचक्रे नयनसलिलं मार्जयन् मुक्तवाण्यः
 अयि ! कथमसि भीरु ! व्याकुला मुञ्च कम्पं न खलु तव समीपं देवि ! मुक्त्वा गतोऽस्मि ।
 न कलयसि किल त्वं मां पुरःस्थं मृगाक्षि ! क्षिप मयि निजदृष्टिं पश्य सोऽहं नलोऽस्मि
 ननु सुतनु ! समन्तात् सावधानाऽसि जाता तव किमिदमिदानीं भीमभूपालपुत्रि ? ।
 त्वमिह जगति तत्त्वं वेत्सि वैदग्धि ! सर्वं त्वमपि च दमयन्ति ! स्वान्तखेदं दधासि
 विरमतु परिचर्यां सुप्यतां मार्गखेदज्वरभरपरिपाकव्याकुलैरङ्गभारैः
 अहमपि निकटस्थः स्रस्तरन्यस्तगात्रः शशिशुखि ! तव रक्षां जागरूकः करोमि
 इति सकलणधैर्यं भूभुजाऽऽश्वास्यमाना सपदि हृदयकम्पं भीमजा सन्निगृह्य ।
 मनसि जगदधीशं देवदेवं स्मरन्ती कुवलयदलतल्पं लीलयाऽलञ्चकार
 मा नाम पांशुमशक्रादिकदर्थनाऽभूदित्यात्मनो निवसनेन पतिं परीत्य ।
 तस्याञ्चलं निजतले विनिवेश्य भैमी निद्रां चकार नलयानभयं निरस्य
 वात्सल्याद् जननी स्नुषा विनयतस्तीर्थं च साध्वीगुणाद् वैदग्ध्यात् सचिवः सखी परिचयाद् दासी क्रमोपासनात् ।
 आत्मान्तःकरणं वपुः किमथवा सर्वं हि मे भीमजा सत्यां भीमश्रुतिं क्लमः क इव मे किं वा मया हारितम् ? ॥ ३९ ॥
 अद्यापि मे सहचरं सकलं कुटुम्बमद्यापि राज्यमिह मे वनवासिनोऽपि ।

यावन् ममीपमधितिष्ठति विष्टैकविस्तारिकीर्तिकुमुदा दमनस्य जामिः ॥ ४० ॥

इत्थं चिन्तयतो नलस्य निभृतं देवीदृक्कलस्फुरन्मायावीजविदार्भितस्य नृपतेः सद्यो विधातुं पृथक् ।
संहे तत्र जगत्त्रयीविघटनाशलयप्रवीणोऽपि सन् वैदर्भीगुणगुम्फगूढघटितं न स्नेहतन्तुं कलिः ॥ ४१ ॥

इति श्रीमाणिष्यदेवसूत्रिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

चतुर्थे स्कन्धे एकादशः सर्गः ।

अथ तन्मिश्रुनं रेजे दृक्कलचलयस्थितम् । एकशम्बासमुत्पन्नमिव मुक्ताफलद्वयम् ॥ १ ॥
तिमिरं जर्जरीचक्रुस्तत्र भैमीशिरः स्थितम् । भालस्थलज्वलन्नित्यविशेषकशिखित्वियः ॥ २ ॥
तं वीक्ष्य मुग्धितप्रायं प्रियास्पर्शरमालसम् । वृथाऽवुद्धिः कलिस्तस्य राज्यभ्रंशं स्वयंकृतम् ॥ ३ ॥
ततः स्मृतममायातममग्रजनसैनिकः । दुर्दौके कलिरुत्कर्पादिभिषेणयितुं नलम् ॥ ४ ॥
तमरण्याश्रयेऽङ्गं साक्षादनुभवन् नलः । चिरं चिखेद साम्राज्यलीलालितलम्पटः ॥ ५ ॥
नद्वल्प्य पत्युरात्मानं भुजपञ्जरगोचरम् । सुखं सुष्वाप निःशङ्का भीमभूपालनन्दिनी ॥ ६ ॥
तां वीक्ष्य पतितां व्योम्नः क्षितौ चन्द्रकलामिव । अचिन्त्यचरितं दैवं शुशोच सुचिरं नृपः ॥ ७ ॥

चतुर्थे
स्कन्धे
सर्गः ११
॥ ९४ ॥

ॐ श्री कु ने र पु रा ण

विभिन्नरत्नवद् राज्यमपुनर्योज्यमात्मनः । सम्भाव्य भग्नसामर्थ्यो धैर्यध्वंसमवाप सः
विहाय हृदयं तस्या गन्तुकामः स लज्जया । दध्यौ कलिबलग्रस्तसमस्तगुणगौरवः
अहो ! त्रिलोकमङ्गल्या भीमपुत्री दमस्वसा । वीरसेनस्नुषा देवी मया पत्या विडम्ब्यते
न मम हृतकारस्य सतीयं युज्यतेऽन्तिके । कपालमालिनो मौलौ कला चान्द्रीव शूलिनः
इमां संप्रति सन्त्यज्य क्षीणचन्द्रः क्षपामिव । अहं शूरस्य यास्यामि सकाशं कस्यचित् प्रभो !
एकाकिनीं तदपहाय वने प्रसुप्तां प्राणप्रियामनुचरीं कुलजां सुसाध्वीम् ।
एतन्मया कुलवतामतिगर्हणीयमात्मोदरम्मरिपदं प्रतिपद्यतेऽद्य
एकः स्वदारपरिहारविश्रुर्नलोऽभूदेतद् यशः प्रसरतु त्रिजगत्सु नित्यम् ।
इत्थं विमृश्य स करं दयितोपधानस्थानस्थितं विघटयन् मनसा जगाद
इममभिनवरूपं कर्मचण्डालमुच्चरयि ! परिहर मुग्धे ! पापिनं मामभव्यम् ।
ननु गुणगणवाह्नि ! स्वेच्छयैवाधिरूढा कथमसि विषवृक्षं कल्पवृक्षभ्रमेण ?
कुलवति ! कुललज्जाशृङ्खला येन लुप्ता स खलु नलगजोऽहं निर्विवेकाङ्कुशोऽस्मि ।
तव निवसनमेतद् बन्धनं ब्रूहि मुग्धे ! मम किमिव हि लृतातन्तुतुल्यं तनोतु ?
या दुर्गमङ्गविषये परपार्थिवानां पूर्वं बभूव ननु भूवलथग्रसिद्धा ।

भीमजा-
ल्यागे वि-
वदमानो
नलः ॥

॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥

॥ ९४ ॥

ॐ श्री न ला य द म

विभिन्नरत्नवद् राज्यमपुनर्थोज्यमात्मनः । सम्भाव्य भग्नसामर्थ्यो धैर्यध्वंसमवाप सः
विहाय हृक्पथं तस्या गन्तुकामः स लज्जया । दध्यौ कलिबलग्रस्तसमस्तगुणगौरवः
अहो ! त्रिलोकमङ्गल्या भीमपुत्री दमस्वसा । वीरसेनस्तुषा देवी मया पत्या विडम्ब्यते
न मम द्यूतकारस्य सतीयं युज्यतेऽन्तिके । कपालमालिनो मौलौ कला चान्द्रीव शूलिनः
इमां संप्रति सन्त्यज्य क्षीणचन्द्रः क्षपामिव । अहं शूरस्य यास्यामि सकाशं कस्यचित् प्रभो !

एकाकिनीं तदपहाय वने प्रसुतां प्राणप्रियामनुचरीं कुलजां सुसाध्वीम् ।

एतन्मया कुलवतामतिगर्हणीयमात्मोदरम्भरिपदं प्रतिपद्यतेऽद्य

एकः स्वदारपरिहारविभुर्नलोऽभूदेतद् यशः प्रसरतु त्रिजगत्सु नित्यम् ।

इत्थं विमृश्य स करं दधितोपधानस्थानस्थितं विघटयन् मनसा जगाद

इममभिनवरूपं कर्मचण्डालमुच्चैरयि ! परिहर मुग्धे ! पापिनं मामभव्यम् ।

ननु गुणगणवह्नि ! स्वेच्छयैवाधिरूढा कथमसि विषवृक्षं कल्पवृक्षभ्रमेण ?

कुलवति ! कुललज्जाभृङ्गला येन लुप्ता स खलु नलगजोऽहं निर्विवेकाङ्कुशोऽस्मि ।

तव निवसनमेतद् बन्धनं ब्रूहि मुग्धे ! मम किमिव हि लृतातन्तुल्यं तनोतु ?

या दुर्गभङ्गविषये परपार्थिवानां पूर्वं बभूव ननु भूवल्लयप्रसिद्धा ।

॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥

छेतुं प्रियानिवमनं तु पलायनार्थमद्यापि सैव महती मम हस्तवत्ता ॥ १७ ॥
तुभ्यं हे नलहस्त ! दक्षिण ! मरसे ! स्वस्त्यस्तु धैर्यं भज त्वं मे संप्रति वान्धवस्तदिह मे याच्या प्रमाणीकुरु ।

धृतावेगसिन्धुलीकृतमहामात्राज्यलक्ष्मीक ! ते केयं भीमसुतानितम्ववसनच्छेदेऽपि लज्जालुता ? ॥ १८ ॥
पापातङ्कज्वगविधृगिता वेपथु स्वस्त्यस्त्राः प्रौढप्रेमोपचयजडिता गाढलज्जाविजिह्वाः ।

कष्टं कान्तानिवगनमिदं छिन्दतः सर्वयाजमी वारं वारं कथमपि न मे हस्तघाताः पतन्ति ॥ १९ ॥
छिन्नं गगस्तन्दिदमधुना प्रेमयागेन साकं त्यक्ता देवी सपदि मनसा लोकलज्जा च सद्यः ।
इयं राज्ञा स्वगतमखिलं व्याहरन्नात्मकर्म प्रेक्षाञ्चक्रे नृपदुहितरं हन्त ! शेते नचेति ? ॥ २० ॥

एतत् तदेव वदनं क्षितिपालपुत्र्या निद्रानिमीलितमपि स्मितवद् विभाति ।
लक्ष्मीविलाममुकुरस्य यदग्रभागे भिन्दन्ति भालतिलकस्य रुचस्तमांसि ॥ २१ ॥

यूयं दिग्गपतयः ! कुरुध्वमधुना भैम्यां मनो वत्सलं युष्माकं यदियं स्तुषा किमथवा तन्नाम गृह्णाम्यहम् ? ।
ते सर्वे कृतघातिना हतधिया नदीर्घ्यमाना मया मन्ये कज्जलकर्दमैस्त्रिभुशं लिप्तं वपुर्विभ्रति ॥ २२ ॥
सेयं संप्रति मुच्यते भगवती गार्हस्थ्यलक्ष्मीः स्वयं ह्रीवस्यैष नलस्य देवि ! चरमो मुग्धे ! प्रणामस्तव ।

धिग् गिग् गात्रिरियं प्रयातु विलयं यामः क्षयं यात्वसौ शीघ्रं संप्रति दहतां वनमिदं यत्र प्रिये ! मुच्यसे ॥ २३ ॥
अमविषयगरीरां भर्वविश्वासवद्वां वनपरिभ्रमस्तां भीरुमेकाकिनीं यत् ।

अकलितकुलजः प्रेयसीं फेलिकावत् बलिमिव बलवद्भ्यः श्वापदेभ्यः क्षिपामि ॥ २४ ॥
 दुर्वारदारुणनिरन्तरशोकमोहलजावसादगहनो विषमः क्षणोऽयम् ।
 नो वेद्मि भीमतनयामपहाय शीघ्रं गन्तुं सुखेन मम दास्यति वा नवेति ॥ २५ ॥
 भवति विरतिमेषा याति यावद् न रात्रिर्दिशि विदिशि च यावत् क्रूरसत्त्वाश्चरन्ति ।
 विपिनभ्रुवि मदीयप्रेमविश्रम्भमुक्तां जिगमिषुरपि तावत् प्रेयसीं पालयामि ॥ २६ ॥
 दारत्यागी कठिनहृदयः किञ्च विश्वासघातीत्येवं नित्यं परिवदतु मामेष सर्वोऽपि लोकः ।
 राज्यभ्रष्टः श्वशुरनगरीमग्रपित्सुः सुखार्थी नैवानुज्झन् पुनरहमिमामन्यथा सुस्थितः स्याम् ॥ २७ ॥
 इति क्षोणीपालः प्रियजनवियोगार्तिहारीसहस्रव्याकीर्णं प्रवलकलिकीलाकुलमपि ।
 मनः प्रेङ्खारूढं दधदुभयतः प्रौढमहिमा गतायातैश्चक्रे वनपरिसरं राजपथवत् ॥ २८ ॥
 आतश्चूत ! सखे ! कदम्बविटपिन् ! वत्स ! प्रियालङ्घुम ! त्यक्ताऽऽस्ते फलपुष्पपल्लवजुषां शुष्माकमेषाऽन्तिके ।
 तद् दुर्वारवियोगवज्रपतनप्रत्यग्रमूर्च्छागमे चैतन्यं लभते यथा पुनरियं छाया विधेया तथा ॥ २९ ॥
 अपि च जगति तुङ्गाः सानुमन्तो भवन्तः परिचितमिह पक्षच्छेददुःखं भवद्भिः ।
 तदियमुभयपक्षभ्रंशमासाद्य दीना निषधपतिकलत्रं रक्ष्यतां भीमपुत्री ॥ ३० ॥
 अहमपि च विचित्रं वाचिकं किञ्चिदस्याः प्रणयमयममर्षच्छेदि संपादयामि ।

निजमनसि यदाश्रयन्धनं धारयन्ती कथमपि न यथाऽमौ जीवितव्यं जहाति

॥ ३१ ॥

इति निवमनपत्रे नैपथस्तत्र तस्यास्तिभिरपरिकरेऽपि व्यक्तसंस्कारशक्त्या ।

॥ ३२ ॥

इदमलिखदखिन्नं छिन्नजङ्घा विनिर्यतरुणरुधिरधारसक्तशस्त्रीमुखेन

इन्द्राः शशुरवेऽमनि लज्जे नेक्षितुं तव पथि क्लृप्तमीशः ।

॥ ३३ ॥

तत् क्षमस्य दयिते ! मम गन्तुं कारणेन न परेण गतोऽस्मि

कृण्डनं प्रति वटेन पुरोऽध्वा किञ्चुकेन निपथां प्रति पश्चात् ।

॥ ३४ ॥

देवस्य मज वैश्व पितुर्वा मद्वियोगसमयं गमयन्ती

यदि रिपुकुलसिन्धौ न कचिद् भीरु ! मग्नो न च यदि गदमुख्यैरन्तरायैर्विपन्नः ।

॥ ३५ ॥

पुनरधिगतवित्तस्थानलाभस्य तद् मे सुमुखि ! सलिलपानं त्वन्मुखेनेक्षितेन

भूयो राजा रजनिमखिलाभौषधिस्पद्मेव व्याकुर्वन्तीं दिशि दिशि भृशं निर्भरं भालभासः ।

॥ ३६ ॥

तन्म्यौ दुःस्यः कथमपि सह स्वात्मना नेतुकामः पश्यन् पत्नीं निधिमिव चिरं चौरवद् दूरसंस्थः

दुःस्वामेगविदीर्यमाणहृदयन्यस्तस्वहस्तौ जवादाक्रन्दध्वनिमुच्चकैर्विरचयन् हा तात ! तातेति सः ।

॥ ३७ ॥

त्यक्त्वा लोचनगोचरात् प्रियतमामत्यन्तनिद्रालसामेकाकी सहसा विवेश विवशः सञ्चार घोरं वनम्

माभूगन् विपदः शरीरजरुजां मा दुष्टसन्धव्यथा माभूद् दुर्जनविद्वरः कचन ते मा जृम्भकेभ्यो भयम् ।

निश्चिन्ता दमयन्ति ! बन्धुसदनं लप्सीय शीघ्रं सुखं जल्पन्नित्यमसौ भृशं दश दिशः पश्यन् द्रुतं निर्ययौ ॥ ३८ ॥
तस्य सत्क्रमविकारकारकैरुत्पन्नैरुभयथाऽपि गच्छतः ।
स्वैरघोरघनघर्घराग्वा वायवः सपदि संमुखा ववुः ॥ ३९ ॥
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥
चतुर्थे स्कन्धे द्वादशः सर्गः ।

ततो बहलधूलीकैरन्धकारितदिग्मुखैः । मरुद्भिर्जृम्भितं ग्रीष्मवासरारम्भसम्भवैः ॥ १ ॥
प्रभञ्जनघनोद्धूतहुमसङ्घट्टसम्भवः । अथ तत्र समुत्तस्थौ दारुणः सहसा दवः ॥ २ ॥
स्फुटद्वेषुत्रटत्कारैः सकरक्षोभमोटनम् । आचुक्कुशुरिव ज्वालाः कलत्रत्यागिनं नलम् ॥ ३ ॥
विश्वस्तघातिनो राज्ञः किल्बिषस्येव कक्षया । तत्क्षणं कलुषीचक्रे कृष्णवर्त्मा स रोदसी ॥ ४ ॥
तादृग् दवाग्निसंमर्दे तत्रार्त्तस्येव कस्यचित् । राजन् ! नल ! नलेत्युच्चैरश्रूयन्त प्लुता गिरः ॥ ५ ॥
किमियं कर्णयोर्भ्रान्तिराहोस्विद् वक्ति कोऽपि किम् ? । चिन्तयन्निति वाचस्ताः शुश्राव स पुनः पुनः ॥ ६ ॥
इहापरिचितस्थाने क एष मम सूचकः ? । किमस्य पुरुषस्यैवं ममाऽऽकारणकारणम् ? ॥ ७ ॥
तद् वै किमिदं तावदिति राजाऽप्यवीवदत् । कस्त्वं भोः ! क किमर्थं मां भूयो भूयोऽभिभाषसे ? ॥ ८ ॥

अहमस्मि महारगते पतितो वद्विवेष्टितः । त्वां वदामि तदागच्छ मामुद्धर महीधर ! ॥ ९ ॥
 इति श्रुत्वा ममराग्य गर्त्ताया निकटं नलः । मनुष्यभाषया सर्पं जल्पन्तं तत्र दृष्टवान् ॥ १० ॥
 ऊग्मशृङ्गमुखश्चाहं वाचाऽनुमितिगम्यथा । उत्क्षिपोत्क्षिप मां राजन् ! रक्ष रक्षेति सोऽवदत् ॥ ११ ॥
 मर्त्यः खलु विरुद्धस्ते कथमुद्विजते भवान् ? । इत्युक्तः सोऽपि भूपेन व्याजहार भुजङ्गमः ॥ १२ ॥
 क्वचिद्वयमनादिष्टा न दुष्टं कर्म कुर्महे । यदि त्वयि विरुद्धः स्यां त्रिसत्येन शपामि तत् ॥ १३ ॥
 शीघ्रं पुनरतो गर्त्तत् कृतान्तमुखमीषणात् । मामुद्धर घराधीश ! पूर्वं नरकादिव ॥ १४ ॥
 ततः प्रमाणयन् याञ्चां भुजगस्य महाभुजः । भुजावलम्बनं तस्मै तरण्डमिव दत्तवान् ॥ १५ ॥
 काकोदरं दुराराध्यमुद्धरन् काकुवादिनम् । भारमुग्नभुजो राजा निर्जगाम शनैः शनैः ॥ १६ ॥
 न त्वामहं महाकायं दूमुखोदुमीश्वरः । क मुञ्चामीति राज्ञोक्ते दम्भात् कुम्भीनसोऽवदत् ॥ १७ ॥
 इतो नव पदानि त्वं गणयन् गच्छ भूपते ! । दिक्सङ्ख्ये तु पदे प्राप्ते विदध्या मम मोचनम् ॥ १८ ॥
 इति तद्वचनाद् राजा पदानि गणयन्नगात् । एकद्वित्रिचतुःपञ्चपदसप्ताष्टनवावधिः ॥ १९ ॥
 दशमे तु पदे प्राप्ते स यावद् मोक्तुमिच्छति । प्रकोष्टे निष्ठुरं दष्टः स तावत् तेन भोगिना ॥ २० ॥
 दद्या च कुण्डलीकृत्य भोगाभोगं फणीश्वरः । तस्यैव सम्मुखस्तस्थौ साभिप्रायं विलोकयन् ॥ २१ ॥
 तद्विपानलदग्धस्य नलस्य च शरीरतः । शुष्कवृक्षादिवोचस्थौ धूमस्तिमिरसोदरः ॥ २२ ॥

स सद्यः प्राप्तसंस्थानवर्णस्वरविपर्ययः । दग्धसौभाग्यसम्भारं बभार विकृतं वपुः ॥ २३ ॥
 विपस्थपुटितस्तूलसिरास्थिग्रन्थिवीथिभिः । ततान तत्तनुर्जीर्णनिम्बस्तम्बविडम्बनाम् ॥ २४ ॥
 हयवद् ग्रीवया वक्रः क्रूरः पोत्रीव दंष्ट्रया । गोवत् कक्षुञ्चान् पृष्ठेन वैचित्र्यं प्राप नैपथः ॥ २५ ॥
 बभूव कुटिला घोणा त्रिकोणमभवच्छिरः । तस्य शीघ्रमजायेतां चक्षुषी चोर्ध्वपिच्छले ॥ २६ ॥
 श्रियमञ्जनपुञ्जस्य निह्वानः स रोचिषा । लिप्तः प्रियापरित्यागपातकैरिव दिद्युते ॥ २७ ॥
 आत्मानमीदृशावस्थं विह्वलः स विलोकयन् । दुरुदकं स्वचित्तेन दारत्यागं विचिन्तयन् ॥ २८ ॥
 तमुग्रमग्रभागस्थं दृष्टं दृष्टिकटुं भृशम् । पन्नगं प्रति रोपान्धः साक्षेपमिदमब्रवीत् ॥ २९ ॥ युग्मम् ।
 आः पाप ! कथमद्यापि पुरस्ताद् मम तिष्ठसि ? दर्शयन् मुखमात्मीयं किं निर्लज्ज ! न लज्जसे ? ॥ ३० ॥
 धिग् धिग् रामठनीरेण सिक्तं माकन्दकाननम् । विपट्ट्या कथं ध्वस्तं त्वया रम्यं वपुर्मम ? ॥ ३१ ॥
 वरं श्लाघ्यतमो मृत्युरितो मे कुञ्जजीवितात् । कथं दुष्ट ! विनिर्दिष्टा त्वया मे नित्ययातना ? ॥ ३२ ॥
 उपकारपरं साधु विश्वस्तं वचसि स्थितम् । दशता निर्विरोधं मां कस्तवयाडर्थः समर्थितः ? ॥ ३३ ॥
 भवादृशैर्दुराचारैर्दीनानां दुर्दशापहः । परोपकारमार्गोऽयं परेपामपि भज्यते ॥ ३४ ॥
 युक्तं शिरसि वः कर्णौ न जातौ मूलतोऽपि यत् । करोति कर्ममर्मावित् सकर्णः क इवेदृशम् ? ॥ ३५ ॥
 बभूव भवतां स्थानं स्थाने च जगतामधः । तदधोऽपि पुनर्गन्तुं कर्मभिः परिभाव्यते ॥ ३६ ॥

जगत्प्राप्तभुजः पङ्गून् द्विजिह्वान् कर्णवर्जितान् । मलिनान् जिह्मगान् युष्मान् कथं कद्रूस्जीजनत् ? ॥ ३७ ॥
अयं ममैव दोषो हि यद् मृत्युमुखगोचरम् । कृतघ्नं त्वामपाकृष्य अपन्नं फलमीदृशम् ॥ ३८ ॥
युक्तमेव त्वयाऽऽचीर्णं मयि ग्रणयिनि प्रियम् । विदधाति सुखं किं वा कपिकच्छूरीकृता ? ॥ ३९ ॥
धिग् धिक् परोपकारं तं यत्र स्वात्मा विडम्ब्यते । दत्त्वा भद्रस्य कौपीनं नग्नत्वं नूनमात्मनः ॥ ४० ॥
सहस्रगुणीचः स्याद् नीचपात्रप्रदानतः । वामनाय भुवं दत्त्वा पातालं प्रययौ बलिः ॥ ४१ ॥
किमर्चितैर्दुराचारैः किमाराद्धैः कुदेवतैः ? । सिक्तस्य विषवृक्षस्य विपाकः खलु दारुणः ॥ ४२ ॥
न चौरैर्म्योऽभयं दद्याद् न कृपां परिशीलयेत् । आत्मनश्च परेषां च कर्तुं यदि हितं मतम् ॥ ४३ ॥
खलेषु नापकर्तव्यं नोपकर्तव्यमप्यहो ? । उपैक्षैव क्षमा तेषु स्वकर्मफलभागिषु ॥ ४४ ॥
न हि व्यापादयामि त्वां व्याल ! विश्वासघातकम् । स्वयमेव समाकृष्टं अत्रिमाणं दवानलात् ॥ ४५ ॥
यद् मया निहितं तुभ्यं त्वया च मम यत् कृतम् । तत् तत् कर्मफलावाप्तिस्तु नौ किमतः परम् ? ॥ ४६ ॥
अहो ! तु खलु भोः ! सर्वे देवासुरनरोरगाः ! । तिष्ठन्तु साक्षिणो यूयं ददोऽहमहिनाऽभुना ॥ ४७ ॥
यदि कश्चिद् न दोषो मे यदि साधु कृतं मया । तद् ममानुग्रहं कर्तुं सत्वरं यूयमर्हथ ॥ ४८ ॥
तत्सर्वं अपमानस्य कुञ्जरूपस्य भूपतेः । विहस्य सामसंपन्नं पन्नगः पुनरुक्तवान् ॥ ४९ ॥
किमेवमव्यलीकं मामधिक्षिपसि पार्थिव ! । दशेत्युक्तस्त्वयैवाहं तेन ददो मया भवान् ॥ ५० ॥

प्रसाद एव देवानामयं च त्वयि संप्रति । रूपसंपत्तिनाशेन वृथा सन्तप्यसे नल !
इति ब्रुवाणः स नलस्य चित्ते दुःखं वितन्वन् विषनिर्विशेषम् ।
विहाय तं वैक्रियसर्पभावं मनुष्यरूपं प्रकटीचकार
अये ! किमेतद् ननु तावदेष स्वयं पितृव्यो मम वज्रसेनः ।
तातानुजस्यास्य पुरः स्वकीयं कथं सुखं दर्शयितुं सहिष्ये ?
हा तात ! वात्सल्यवशादुपेत्य किमीदृशः संप्रति वीक्षितोऽस्मि ।
भवान्तरेणापि शठेऽप्यपत्ये न स्नेहपाशः शिथिलोऽथवा स्यात्
राज्यं च धर्मश्च यशः सुखं च चत्वारि नीतानि मया विनाशम् ।
तत् तात ! दुष्टे कुलकण्ठकेऽस्मिन् वृथैव वः प्रेम मयि प्रकामम्
उज्झता शठतया निजपत्नीमत्र पापस्तया वनमन्तः ।
अत्रपापस्तया वनमन्तश्चिन्तिता न पितरोऽपि मया यत्
गुणव्रजानां महतामहानये महानये वर्त्मनि तिष्ठतोऽपि मे ।
उदस्य चक्रे सहसा महापदं महापदं तात ! दुरोदरं मम
इति बहु विलपन्तं राज्यधुर्यं सुतं तं स सपदि परिरम्य व्याकुलः साश्रुनेत्रः ।

॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥

॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥

॥ ५७ ॥

कनकमयमपूर्वं श्रीफलद्वन्द्वमस्मै मणिपरिकरचित्रं चारु दत्त्वा जगाद
 अहं पितृव्यस्तव वत्स ! पूर्वं जातः पुनः संप्रति कर्मयोगात् ।
 लोकान्तरे नागकुमारवृत्त्या कर्कोटकाख्यो भुवनाधिनाथः
 ज्ञात्वाऽधिज्ञानबलेन सर्वं तवाऽऽगतं संप्रति कष्टमेतत् ।
 मान्निध्यमाधातुमुपागतोऽस्मि मा विस्मयं चेतसि वत्स ! कुर्याः
 दूनोति हि प्राक्तनकर्म वदं भवन्तमद्य प्रतिहस्तरूपः ।
 अग्राह्यनामा खलु देव एकस्त्वयाऽनुगम्यः समयान्तरे सः
 एकाकिनः शत्रुभयं विचिन्त्य रूपं परावृत्तमिदं मया ते ।
 स्वच्छन्दचारी चिरमीदृशस्त्वं सुरक्षितः स्थास्यासि दुर्जनेभ्यः
 यर्हि स्वरूपं तव कर्तुमिच्छा तर्हि द्रुतं त्रिल्वसमुद्रमेतत् ।
 उद्ग्राह्य वस्त्राभरणानि दध्याः प्रपत्स्यसे त्वं प्रकृतिं पुराणीम्
 अहं च मुञ्चामि सुखप्रदेशे कुवासरान् यापयितुं भवन्तम् ।
 अलङ्घ्यभावाद् भवितव्यतायाः कर्तुं परं नाहमपि क्षमस्ते
 इदं वदन् व्योमविसर्पिगन्धै--रन्धीकृततालिव्रजमातनद्भिः ।

॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥

॥ ६० ॥

॥ ६१ ॥

॥ ६२ ॥

॥ ६३ ॥

॥ ६४ ॥

कर्कोटको वत्सलताविहस्तस्तार पुष्पप्रकरैः स पृथ्वीम्
माभूद् राज्यं सकरितुरगं माभवन् भृत्यवर्गा भूयो युक्तं कथमपि पुनस्तात ! वध्वा विधेहि ।
तद्वाणीनामुचितमिदं वक्तुकामोऽपि राजा सौख्योत्कर्षात् स सपदि तमः प्राप मूर्छां विनाऽपि
उन्मील्य पश्यति च यावदसौ न तावत् तत् काननं न स द्रवो न स पूर्वजश्च ।
अव्यञ्जितागमन एव जवादवाप पारिप्लवोर्मिं नगरीनिकटं तडागम्
इत्थं स विस्मृतवधूविरहः सरस्तत् व्यावर्ण्य वर्णनपरः परवीरहन्ता ।
ब्राम्हणं काममभिरामतमप्रवेशं वेशं तवारिपरितः परितुष्टचित्तः
तस्मिन् मानसमानमर्दिनि मनःसन्तोषपोषप्रदे विष्वक्पालिकपाटपाटनपटौ पारिप्लवैर्वारिभिः ।
तिर्यग्भीरवणक्कणन्नवनक्रीडापतङ्गव्रजे शुद्धः सान्ध्यविधिं विधाय नगरीं द्रष्टुं ययौ नैषधः

जनं तु तत्राभिमुखं स पृच्छन्नियं विनीतेत्युपलभ्य राजा
विश्विस्तकालायनविप्रकर्षं दिव्यं दधौ वृत्तमचिन्त्यमन्तः
अत्रैव तच्च ऋतुपर्ण इति त्रिलोकीलोकमृणैर्गुणगणैः प्रगुणैः प्रतीतः ।
श्रीमानमेयमहिमा मम बालमित्रं भृङ्गेश्वरस्य तनयो विनयी नरेन्द्रः
नव्यं तदेतद् मम संविधानं जातं सुहृत्सङ्गमनामधेयम् ।

॥ ६५ ॥

॥ ६६ ॥

॥ ६७ ॥

॥ ६८ ॥

॥ ६९ ॥

॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥

मया पुनः प्राकृतमात्रवृत्त्या स पार्थिवः संग्रति वीक्षितव्यः
न तानि सौख्यानि न तत् प्रभुत्वं न तच्छरीरं वचसोऽधिवासः ।

॥ ७२ ॥

देवानुवृत्त्या मम कालयोगाद् भवान्तरं जीवत एव जातम्
तदपरिचितवृत्तेरीदृशः सांग्रतं मे कथमिव मुखयात्रा तस्य राज्ञो भवित्री ।

॥ ७३ ॥

इति विहितविमर्षो जातहर्षो नृपस्तां पुरममरपुरश्रीतुल्यभासं विवेश

॥ ७४ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने चतुर्थस्कन्धे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

चतुर्थे स्कन्धे त्रयोदशः सर्गः ।

यादृशः प्रविशन्नासीत् पुरः स पुरगोपुरम् । तादृशस्तुमुलस्तत्र समुत्तस्थौ भयङ्करः

॥ १ ॥

तरुप्राकारहर्म्याणामुपयरोहणक्रियाम् । अदृश्यन्त च कुर्वाणा जनाः पूरभयादिव

॥ २ ॥

धिगू धिगू हस्तिपकाः सौख्याद् गजशिखाप्रमादिनः । नो चेत् किं नो राजवाह्यो व्यालत्वमवलम्बते

॥ ३ ॥

स्वच्छायामपि निघ्नन्तं जिघृक्षुं पक्षिणोऽपि हि । शब्दमग्न्यनुधावन्तं गन्धमप्यभिकोपनम्

॥ ४ ॥

क इवैनं वशीकुर्यादुद्दाममदुर्दिनम् । अमद्भ्रमरझङ्कारभिवारैरिवोल्बणम्

॥ ५ ॥ सुग्मम् ।

भो भोः ! कश्चित् पुमानस्ति य एनं वशमानयेत् । ग्रामपञ्चशती तस्य प्रसादीकुरुते नृपः
हन्त ! दृष्टिपथं पौराः परित्यजत दूरतः । नश्य नश्य मृतः कुब्ज ! त्यज व्यालमुखं द्रुतम्
नीत्वा भूरिवसोः पुत्रीं करेण नलिनीमिव । दुरात्मा वारणः सोऽयमित एवाभिवर्त्तते
इत्युक्तः समकालं च निःशब्दपदसञ्चरम् । पुरस्तादेव दुर्दान्तं ददर्श करिणं नलः
रे रे मांसवसाकूट ! दीर्घनासिक ! दन्तुर ! । पशो ! पिशाच ! निःशङ्कमित्थं भ्रमसि किं भृशम् ? ॥ १० ॥
धिग् धिग् मातङ्गतुङ्गस्य भवतः स्त्रीषु पौरुषम् । अहमेकोऽस्मि रे ! युष्मद् मदज्वरभिषग्वरः ॥ ११ ॥
इति जल्पन् भृशं लोष्ठैर्निष्ठुरैस्तमताडयत् । पश्यतां पौरलोकानां जनयन् विसयं नलः ॥ १२ ॥ त्रिभिविशेषकम् ।
उत्तालपदसञ्चारः सस्रत्कारकरः करी । अभ्यधावद् नलं हन्तुं रोषारुणविलोचनः ॥ १३ ॥
वातोद्धूतमिवाम्भोदं सपक्षमिव पर्वतम् । दृष्ट्वा तमभिधावन्तं हा ! हेति तुमुलोऽभवत्
तदीयकरसम्पातं वञ्चयन् वेगवत्तया । चरणद्वारमार्गेण स तं गृहमिवाविशत् ॥ १४ ॥
निस्तुलस्य स्थलस्येव तलं तस्य प्रविश्य सः । जघान तं कफोणिभिर्दण्डसारैररत्निभिः
वज्रपातप्रतीकाशैर्धनघातविजित्वरैः । बभूव बधिरे तस्य प्रहारध्वनिभिर्नभः
दृढं प्रहरतस्तस्य तलस्थस्य जिघृक्षया । द्विपः कुलालचक्रस्थः स मृत्पिण्ड इवाभ्रमत्
भुजाभ्यां चरणाभ्यां च भृशं सन्दश्य तत्पदौ । खवपुर्निगडेनैव तं बबन्ध क्षणं नलः ॥ १५ ॥

द्विपेनापि म विशिषः समुच्छ्वासयता क्रमौ । तमुल्लुत्य जघानोच्चैरधिपेचकमंद्भिणा ॥ २० ॥
 सहसा व्योम्नि विक्षिप्तस्ततो हस्तेन हस्तिना । स तिर्यक् ताडयामास तं पतन्मूर्ध्नि पाणिना ॥ २१ ॥
 सहस्रैव च निःशेषशुष्कद्रानाम्बुशीकरः । निस्पन्दमन्दतां मेजे गजेन्द्रः सान्द्रसाध्वसः ॥ २२ ॥
 तथागतममुं सम्यक् समारुह्य प्रसादयन् । महामात्रार्पितसृणिः प्रतिशालमचालयत् ॥ २३ ॥
 विषघरविषदृष्ट्या रूपसंस्थानलीलाविनिमयममित्यं वैकृतं लम्बितोऽपि । ॥ २४ ॥
 न खलु निषधनायः शौर्यहानिं प्रपेदे भवति हि घनसारे सौरभं चूर्णितेऽपि ॥ २५ ॥
 प्रतिपदमथ पौरैः प्रेमतः पूज्यमानं विरचितगजशिक्षावर्णनं वन्दिदृष्टैः । ॥ २६ ॥
 नृपमिव तमपश्यत् लीलया यान्तमन्तर्नरपतिकर्तुपुर्णस्तुङ्गचातायनस्थः ॥ २७ ॥
 भ्रैवं निधाय च गजादिविरुद्धमेव वेगादुपश्रुपरि सम्भ्रुत्वमापतन्तः । ॥ २८ ॥
 तं वेत्त्रिणः सपदि निन्युरनन्यचित्ता राजाज्ञया सदसि दर्शनकारणेन
 कस्त्वं कुतः किमिदमद्भुतमीदृशं ते ? दन्तीशदर्पदलनं विकला च मूर्तिः ।
 इत्थं नृपेण मृदुश्रुक्तिमता नियुक्तः प्रत्युच्चचार सकलप्रचयं स कुब्जः
 श्रीवीरसेनतनयः प्रथितः पृथिव्यां सत्यव्रतो नरपतिर्निषाधाधिनाथः ।
 दूरं दुरोदरजितः स हि सोदरेण निर्वासितः प्रथममेव गृहीतराज्यः

स्रुतोऽस्मि तस्य च नृपस्य पदच्युतोऽहं भूमिं अमन् पुरमिदं क्रमतः प्रपन्नः ।
 प्राक् तत्र सङ्गवशतः पुनरद्य सद्यः त्वदर्शनाच्च सफलश्रमतां गतोऽहम्
 इति कुब्जगिरा निशम्य सम्यक् प्रियमित्रस्य नलस्य तामवस्थाम् । विनिवारितगीतनृत्यवाद्यस्त्रिदिनं भूमिपतिर्विभारदुःखम् ॥३०॥
 नलमृत्य इति स्वयं स राजा बहुमानं मनसाऽनिशं दधानः । प्रियमित्रतया चकार कुब्जं सपदि ग्रामशतानि पञ्च दत्त्वा ॥३१॥
 नलमृत्य इति स्वयं स राजा बहुमानं मनसाऽनिशं दधानः । प्रियमित्रतया चकार कुब्जं सपदि ग्रामशतानि पञ्च दत्त्वा ॥३१॥

॥ ३२ ॥

किं किं चेतसि चिन्तयिष्यति सती यद्वा विपन्नैव सा भूयो नास्ति तदीक्षणं क्वचन मे मृत्युश्च नागच्छति ।
 धिग् धिग् निष्फलजीवितव्यसनिनः कालो वृथा याति मे तस्थौ चेतसि चिन्तयन्निति चिरं कुब्जाकृतिर्नैषधः ॥३३॥
 वरजनं तदुदन्तजिघृक्षया दशसु दिक्षु सदा विस्मृजन्नपि । स्वविषयेऽपि हि कोशलनायको नल इति प्रकटं न बुबोध तम् ॥३४॥
 तमुदयं नवमङ्गलशोणया निजदृशा भृशमाकलयन् कलिः । प्रियतमाविरहज्वरपीडया बहु निरन्तरमन्तरदीपयत् ॥३५॥

॥३६॥

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं माणिक्यदेवमुनिना कृतिना कृतं यत् ।
 तत्स्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धो जगाम चतुराभिमतश्चतुर्थः
 इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने चतुर्थे स्कन्धे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

समाप्तोऽयं चतुर्थः स्कन्धः ।

पञ्चमः स्कन्धः

प्रथमः सर्गः ।

इतश्च तेन सा त्यक्ता यत्र रात्रौ विदर्भजा । तत्प्रभातेऽपि तत्याज निद्रा नैव सखीव ताम् ॥ १ ॥
तदा काले च सा स्वप्ने विवेद यदहं किल । रसालशालमारूढा सरसं फलशालिनम् ॥ २ ॥
अत्रान्तरे समागत्य निपणस्तस्य मूर्धनि । कपोतपतगः पापी शुष्कश्च स महातरुः ॥ ३ ॥
अहं शिथिलसर्वाङ्गी तस्माच्च पतिता तरोः । इति स्वप्नं समासाद्य सद्यो निद्रां मुमोच सा ॥४॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।
दुःस्वप्नमिव विज्ञाय तत्प्रतीकारकाङ्क्षया । द्रष्टुं प्रियमुखाम्भोजं व्यापारितवती दृशौ ॥ ५ ॥
न साऽपश्यत् प्रियं पार्श्वे वामे वा दक्षिणेऽपि वा । न मूर्धनि न च पादान्ते न दूरं न च सन्निधौ ॥ ६ ॥
किमेतदिति सत्रासं सा समुत्थाय विह्वला । विवेद च पतिं कूपे पतितं स्वमनाथवत् ॥ ७ ॥
ततस्तत्कालमालम्ब्य साहसं चकिताऽपि सा । सरस्तरलतागुल्मान् विचिनोति स्म सर्वतः ॥ ८ ॥
धीरनिर्भूतनिर्द्विशयिष्टवत्कम्पया तया । न सेहे सहसा वक्तुं तत्क्षणं क्षीणकण्ठया ॥ ९ ॥
निलीनं परिहासाय सा तमाशङ्क्य कुलचित् । आर्यपुत्रार्यपुत्रेति व्याजहार पदे पदे ॥ १० ॥

दिष्ट्या दृष्टोऽसि मा भूयो भव निहनुतः । व्यसनेऽपि महाराज ! किमेतत् कौतुकं तव ? ॥ ११ ॥
इत्यादि बहु जल्पन्ती यदाऽपश्यत् प्रियं न सा । तदा भीमोद्भवा भेजे विशेषव्याकुलं मनः ॥ १२ ॥
वेगादपहतो नूनं रूपातिशयलुब्धया । विद्याधरकुमार्या वा व्यन्तर्या वा स मत्प्रियः ॥ १३ ॥
नूनमत्याहितं किञ्चिद् महाराजस्य वर्त्तते । अन्यथा किमियत्कालं महुःखं क्षमते प्रियः ॥ १४ ॥
धिग् धिक् सुखनिषेविन्याः प्रमादपरतां मम । स यद् दुःखेन लब्धोऽपि मया निर्गमितो निधिः ॥ १५ ॥
सर्वथा मुषिता साऽहमनाथा शरणोज्झिता । कथमेका भविष्यामि निराशा गहने वने ? ॥ १६ ॥
इदं हि प्राणिनां प्रायो जीवितव्यं व्यवस्थितम् । आशमेव समालम्ब्य कुशस्त्रचीमिवोदकम् ॥ १७ ॥
यदिदं प्रिययुक्ताया वासागारमिवाभवत् । तदेतदधुना जातं वनं कष्टमहार्णवः ॥ १८ ॥
लीलागारं भुवनविजयी वीरसेनस्य स्रुनुर्भेत्ता लब्धः कथमपि मया तद्वियोगश्च भूयः ।
तत् साम्राज्यं मम पुनरसावीदृशी च व्यवस्था चिन्तातीतं जयति चरितं कर्मणां किं परेण ? ॥ १९ ॥
अस्मिन् घोरे वनपरिसरे सर्वतः पर्वतौघैरेकाकिन्याः कथमपि न मे वर्त्तते जीवितव्यम् ।
बन्धुभ्रंशादकृतसुकृतस्तीर्थसेवादिवन्ध्यो निर्भाग्याया मम कथमभूदेष निर्याणभागः ? ॥ २० ॥
हा हा नाथ ! क नु खलु भवान् देहि मे देव ! वाक्यं शक्यः सोढुं कथमिव मया दुस्तरस्त्वद्वियोगः ? ।
भूगोलेऽस्मिन् किमपि घटते नैव शङ्कास्पदं मे कः प्रत्यर्थी भवतुः कौञ्चकर्णान्तकस्य ? ॥ २१ ॥

कथय कथय स्वामिन् ! क्वापि स्थलेऽथ जलेऽथवा रिपुभिरमरेनगिन्द्रैर्वा हृतोऽसि हृतोऽसि वा ।
तत्र किमपि वा दुःखं विश्वप्रियस्य न गण्यते निधिरिव भवानन्तर्धानं गतो दुरितैर्मम
जलमभिमतं प्राणत्राणप्रदं जगतां ध्रुवं त्वमपि दयितो मह्यं नाथ ! स्वजीवितवाञ्छया ।
यदि मयि न ते देव ! ग्रायः प्रियेति समर्थना जनमशरणं त्रातुं त्रातः ! कृपाऽपि न किं तव ?

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

एहि नैपथ ! निषेधय ह्रमं द्राग् विधेहि नल ! निर्मलं मनः ।
वीरसेनसुत ! वारय व्यथां देवदूत ! मम देहि दर्शनम्
स्फुटति हृदयं यान्ति प्राणा विमुञ्चति चेतना स्फुटमयमयं प्राप्तो मृत्युः किमन्यदतः परम् ? ।
तदखिलमपि क्षन्तव्यं मे प्रियाप्रियदुःकृतं मम तु भुवने भर्ता भूयास्त्वमेव भवे भवे
हा देव ! हा दयित ! हा भुवनानावतंस ! हा वीरसेनसुत ! हा निषधाधिनाथ !

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

इत्थं विलप्य विवगा मृदुमुक्तकण्ठी भीमोद्भवा भुवि जवेन पपात मोहात्
तां वल्लरीमिव परश्वधलनमूलां भूमौ विलोक्य पतितां क्षितिपालपुत्रीम् ।

॥ २७ ॥

निष्पन्दमन्दवपुषं वनदेवतानां बाहं वभूथ हृदयेषु दयावकाशः
तस्मिन्निरन्तरतरुस्थगिता दिगन्ता दूरीचकार किरणप्रकरं पतङ्गः ।
आकर्ण्यते स्म घननिर्झरघोरघोरैरेकाननेन विलपन्निव शैलवर्गः

॥ २८ ॥

नान्दोलिताः कपिकुलैरपि वृक्षशाखा दुःखेन वेणुभिरपि कणितं निरस्तम् ।

॥ २९ ॥

मुद्रा मुखे विघटिता न विहङ्गमानामङ्गीकृतं न च तृणं हरिणाङ्गनाभिः

स्त्रीहत्याऽपि न यस्य पश्य हृदये जाता घृणा कारणं तस्यार्थे दमयन्ति ! हन्त ! किमिदं मुग्धे ! मुग्धा खिद्यसि ? ।

॥ ३० ॥

उत्तिष्ठ ब्रज मन्दिरं प्रति निजं भीमस्य राज्ञः पितुर्द्रागित्युक्तवतीव तामलिङ्गलकाणोत्तरं पद्मिनी

॥ ३१ ॥

अथ जलकणमिश्रैर्नङ्गलानूपवातैस्तटपरिसरभाजां शाखिनां छायाया च ।

॥ ३२ ॥

सरभसमनुवेलं दत्तहस्तावलम्बा कथमपि कमलाक्षी मोहमूर्छां जिगाय

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरीकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

पञ्चमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

॥ १ ॥

ततः प्रपन्नचैतन्या पूर्वसंस्कारधारया । पुनर्नवेव देवी सा चक्रे नलविलोकनम्

॥ २ ॥

तस्याः पार्श्वीत् प्रियं दूरं कर्तुं कलिरभूत् प्रभुः । न तु तन्मनसो मध्याद् विच्छेत्तुं कश्चिदीश्वरः ?

॥ ३ ॥

इतस्ततः प्रियं द्रष्टुं सा विद्युदिव दुर्द्धरा । भृशं बभ्राम वामाक्षी सुवः स्थण्डिलसङ्क्रटा

आरुह्य तरुमृङ्गाणि विकीर्य तरुवीरुधः । प्रविश्य च गुहागर्त्ताः सा वीक्षितवती नलम् ॥ ४ ॥
 पत्रमञ्चारमात्रेऽपि नलसञ्चारशङ्कया । सा ददर्श वनोद्देशान् भूयो दृष्टवरानपि ॥ ५ ॥
 तच्च मायन्तनं शून्यं शयनीयं सरस्तटे । समुत्खातनिधिस्थानमिवापश्यत् पुनः पुनः ॥ ६ ॥
 तमेव पुरुषं द्रष्टुं योगिनीं च वियोगिनी । विवेद न हि वैदर्भी शीतमुष्णं क्षुधं तृपम् ॥ ७ ॥
 न श्रमो न भयं नेर्ष्या नानुतापो न विभ्रमः । नलान्वेषणशीलाया वैदर्भ्याः किञ्चिदप्यभूत् ॥ ८ ॥
 कण्टकव्रणितौ तस्याश्चरणौ शोणितारुणौ । अलक्तकरसन्यासं वहन्ताविव रेजतुः ॥ ९ ॥
 प्रिय ! प्रियेति जल्पन्ती सिञ्चन्ती भुवमश्रुभिः । चातकध्वनिरुद्रायाः साऽव्रजत् प्रावृषः श्रियम् ॥ १० ॥
 इति विज्वग् विचिन्वाना निराशा वितथश्रमा । रुरोद कुररीकण्ठक्रेकारकलया गिरा ॥ ११ ॥
 सायं वल्लभमुक्ताहं प्रातः प्रियविवर्जिता । अहो ! तादात्विकः कोऽपि विपाको दुष्टकर्मणाम् ॥ १२ ॥
 राज्यभ्रंशस्य नो दुःखं प्रवासोऽपि न दुःसहः । अयं प्रियवियोगस्तु विधत्ते हृदयं द्विधा ॥ १३ ॥
 आकाशात् पतितेवासि पातालादिव निर्गता । इह मे दुःखमग्राया न कश्चिदवलम्बनम् ॥ १४ ॥
 किं शृणोति रविर्दूराद् विसंज्ञो वेत्ति किं मरुत् ? । जगच्चक्षुर्जगद्व्यापी कतमः पृच्छयतां पुरः ? ॥ १५ ॥
 गतागिरिसरिद्व्याप्तं तदेव सकलं वनम् । एक एव परं नास्ति नलः प्राणप्रियो मम ॥ १६ ॥
 अहं नलविनिर्मुक्ता भगध्वजपटेव नौः । दुःखमेव कथं दातुं यास्यामि पितुरन्तिके ? ॥ १७ ॥

तत्र पित्रोः सखीनां च वधूनां सहवासिनाम् । हृदये शल्यभूताया जीवितव्यस्य किं मम ? ॥ १८ ॥
 दुहितृखेहमूढानां नित्यं तेषां मुखेन च । अयशः प्राणनाथस्य श्रोतव्यं केवलं मया ॥ १९ ॥
 तदिह मम वरं हि श्वापदेभ्योऽपि मृत्युर्विषमविषधरेभ्यो नाहलेभ्यो दवाद् वा । ॥ २० ॥
 स्फुटमनधिगतायां किन्तु कान्तप्रवृत्तौ परमिति करणीयं नेक्षते बुद्धिचक्षुः
 असकलमुत तप्तं नो वितीर्णं हि पूर्णं किमनिखिलमधीतं मुक्तमर्द्धस्तुतं वा ? । ॥ २१ ॥
 क्वचन किमुत मैत्र्यं खण्डितं प्राग्भवे वा यदहमसमयेऽस्मिन् स्वामिना विप्रयुक्ता
 किमु हृतमसमक्षं किन्तु मिथ्योपदिष्टं किमभिहतमसभ्यं किं वृथा वाऽभिशप्तं ? । ॥ २२ ॥
 किमु कृतमभिमानं किं कृता वाऽन्यनिन्दा यदजनि मम भर्त्रा सार्द्धमित्थं वियोगः
 किमुत विधटिता वा सेतवो दीर्घिकानां क्वचिदपि किमु शाखाः खण्डिता वा क्षुपाणाम् ? । ॥ २३ ॥
 किमुत मधु विकीर्णं सारघं छत्रमात्रं मम खलु गृहबन्धध्वंसदुःखं यदासीत्
 तदिति बहु विलप्य व्याकुला राजपुत्री नयनजलमुदासे पट्टकुलाञ्चलेन । ॥ २४ ॥
 तदनु सपदि तस्मिन् शोणितेन प्रणीतां नलनृपलिखितां तां वर्णपङ्क्तिं ददर्श
 दृष्ट्वा तदर्थमधिगम्य निधाय मूर्ध्नि मेने नलं चलितमात्मनि रागिणं च ।
 उद्भिन्नमन्युभरनिर्भररुद्धकण्ठी भूयः प्रियं नियतिमोहवशादवोचत् ॥ २५ ॥

राजन् ! पुरा सनगरदुमसिन्धुशैलां विश्वभरामपि भवान् विभराम्यभूव ।

॥ २६ ॥

एकाकिनीमनुसुतां दयिताभिदानीं स्वीकर्तुमत्र स पुमानपि न क्षमोऽसि

न कलयितुमगक्यं भृङ्गयुग्मं वृषाणां न खलु निजविषाणौ दुर्वहौ दन्तिनां वा ।

॥ २७ ॥

न हि शिरसि पिधानात् पूर्णकुम्भस्य भारो भवति हि परिणीता कस्य कान्ता क्लृमाय ?

अधिजलधि वहति कूलङ्कपा अतितरुवरमेति वल्लीगणः ।

॥ २८ ॥

गतिरिह पतिरेव देवस्त्रियां तदिह कथय नाथ ! मुक्ताऽस्मि किम् ?

अहर्निशं नृपकुलमानमर्दनं वभूव यत् प्रियतम ! साहसं तव ।

॥ २९ ॥

दुरोदरव्यसनवशेन दीव्यता कथं त्वया तदपि नरेन्द्र ! हारितम् ?

किं वा मिथ्या नृपकुलगुरो ! दीयते दूषणं ते नूनं अस्तस्त्वमसि महता केनचिद् व्यन्तरेण ।

॥ ३० ॥

तेर्नवीते तव विरचिता दुर्दशावर्त्तपातास्तेनैवायं मम च रचितश्चित्रवल्लीविलासः

नूनं तावत् क्रिमिह बहुना तेऽपि जल्पन्तु देवा देवश्चायं भुवनतिलकः कर्मसाक्षी समक्षः ।

॥ ३१ ॥

यः कश्चिद् मे व्यथयति पतिं यावदन्तर्निलीनस्तावत्कालं क्षणमपि सुखं तस्य माभूत् कदाचिद्

नित्यं चित्तं दहतु दवयुस्तस्य कालाग्निकल्पः स्वल्पोऽव्यङ्गं न परिचरतु श्रीविलासस्तदीयम् ।

॥ ३२ ॥

इत्युत्तमाञ्जो विमलसलिलैः क्षालयित्वाऽङ्गभागं तस्मिन् तल्लस्थलपरिसरे नित्यकृत्यं वितेने

सर्क-चन्द्र-चन्दन-विलेपन-भूषणानि भोज्यानि खण्ड-दधि-दुग्ध-घृतादिकानि ।
माङ्गल्यमञ्जनविधिं च शुचा तदानीमादर्शनं प्रियतमस्य तु सा मुमोच

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

पञ्चमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

वचसा तेन वैदभ्यांस्तपसा च महीयसा । नलदुर्गतिलीनोऽपि बभूव विकलः कलिः
यः सत्यं वज्रकायोऽपि धात्रैर्गात्रैरसैरिव । कलिर्गलितसामर्थ्यः सतीशार्पैरभिद्यत
सापि कर्तुं प्रियादेशं मार्गेण वटगामिना । वीरसेनस्तुषा देवी कुण्डिनं प्रति निर्ययौ
वस्त्रे शस्त्रभवं पत्युश्चित्ते त्यागापमानजम् । ग्रहारद्वितयं धैर्याद् दधानाऽपि चचाल सा
नलदौर्जन्यखिन्नेन हृदयेन मनस्विनी । जीवितव्यविरक्ता सा निःशङ्कका ययौ पथि
इभकुम्भभ्रमं विभ्रत् कुचकुम्भावलीकनात् । पपात पुरतस्तस्याः सहसा पथि केसरी
तद्भालतिलकज्वालातडित्ताडनडम्बरैः । स प्रत्युत भयार्तः सन् व्यावर्त्तत हरिर्दुतम्

अप्यथावद् गृहीतुं तां रक्तक्रमकराम्बुजाम् । मदान्धः सिन्धुरः कश्चिद् जानन् जङ्गमपद्मिनीम् ॥ ८ ॥
 तस्या मृगेन्द्रमध्याया दृष्ट एवोदरे पुनः । तैरेव चरणैर्दूरं दुद्राव च स चीत्कृतैः ॥ ९ ॥
 सर्पवृद्ध्याभिमर्षन्तः कवरीदण्डखण्डने । तत्कर्णपाशमाशङ्क्य नाचलंश्च कलापिनः ॥ १० ॥
 इति स्वावयवैरेव रक्षितां तां न चिक्षिपुः । सत्त्वानि कानिचिद् विन्ध्यस्कन्धदुर्ललितान्यपि ॥ ११ ॥
 क्रमेण पथि गच्छन्ती दिग्मूढा कान्तचिन्तया । प्रज्ञेव संयमं भेमी निपपात वनान्तरम् ॥ १२ ॥
 यत् मत्पुं मृदुभिर्मुग्धैरसहायैरशम्बलैः । गर्भेश्वरैश्च तादृक्षैर्दुर्गमो निर्गमः स्वयम् ॥ १३ ॥
 तत्रापि सा पुनस्तस्थौ श्रुत्वा धैर्यावलम्बनम् । दुर्जरं देहिनां प्रायः साक्षाद् भयमनागतम् ॥ १४ ॥
 सुखवामाय देवेन स्ववरं मां ग्रहिण्वता । द्वयोरपि महादुःखं विहितं मम चात्मनः ॥ १५ ॥
 कथमेकाकिनी यस्मादहं यास्यामि कुण्डिनम् । भविष्यत्यार्यपुत्रो वा कथं निःपरिचारकः ॥ १६ ॥
 प्रियस्य पार्थवत्तिन्या दुःखेऽपि सुखं मम । दयितोऽपि हि नाज्ञास्यत् कष्ट मत्परिचर्यया ॥ १७ ॥
 किं मम स्वजनैः कार्यं शरीरेण सुखेन वा ? । अद्य प्रियवियोगेन जीवन्त्यपि मृताऽस्म्यहम् ॥ १८ ॥
 कथं प्रियवियुक्ताया युक्ता राज्यस्थितिर्मम ? । आलत्रालकियालीला लूनाया इव वीरुधः ॥ १९ ॥
 वरं वनेषु नीवारमुष्टिम्पचतया स्थितिः । मम हि स्वामिनः पार्श्वे शीर्णपर्णाशनेन वा ॥ २० ॥
 जलेऽपि ज्वलनं तेषां सन्तप्तास्ते हिमेऽपि । दहन्ते वे वियोगेन निर्दुर्मेन कृशानुना ॥ २१ ॥

॥ ३६ ॥

उदेत्यन्तमितो भास्वान् चन्द्रः क्षीणोऽपि वर्द्धते । सतामेव समायान्ति विषदः सम्पदोऽपि वा
तदिह किमपरेण स्वस्तिमानस्तु राजा विदधतु भगवत्यो देवताः सन्निधानम् ।

॥ ३७ ॥

मम हि मनसि धैर्यं ब्रान्धवाश्चाबुक्कलाः परिणतिरमणीयं सर्वथा भावि सर्वम्
इति वनशुवि कष्टं कान्तचित्तोपतापं द्विगुणमिव वहन्ती सन्तताध्वश्रमेण ।

॥ ३८ ॥

गिरितरुतलतले निर्विकारा मृगाक्षी किमपि समयमात्रं तत्र निद्रां चकार

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

पञ्चमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

॥ १ ॥

अथ तस्याः प्रसुप्तायास्तस्मिन् गिरिमहावने । व्योममध्यमतिक्रम्य ननाम शिरसो रविः

॥ २ ॥

सम्भाव्य महसां पत्युर्निःप्रतापमिवातपम् । स्वैरं ववृतिरे हिंसास्तत्क्षणं तस्करा इव

॥ ३ ॥

चान्द्रीमिव कलां राहुस्तिमिद्भिल इवाब्जिनीम् । तदा त्वजगरः सुप्तां शीघ्रं जग्राह भीमजाम्

॥ ४ ॥

वभौ तन्मुखमध्यस्था वंदर्भी विहुला भृशम् । सन्दंशेनेव पाञ्चाली काञ्चनी वह्नितो हुता

॥ ५ ॥

आनाभि तेन तु ग्रस्ता लब्धसंज्ञा ससाध्वसम् । हाहेति रुदती वेगाद् विनिर्गन्तुमिषेय सा

तत्पुण्डकुहरक्रोडादुपग्रहगरीयसः । न लेभे निर्गमं तन्वी पङ्काद् गजवधूरिव
तीव्रलालावलिप्राङ्गी सा तज्जठरकोटरे । साक्षादिवाप्रतिष्ठाने पतितं स्वमचिन्तयत्
तस्मिन् पूर इवाकण्ठं पिदधाने वपुर्दूतम् । प्रकाशमभवत् तस्या वक्त्रमेव हि केवलम्
ततः कण्ठगतप्राणा सा मत्वा मृत्युमागतम् । धर्मः शरणमित्युच्चैराचक्रन्द पुनः पुनः
शिशुमारवशप्राप्तहंसीरसितपेशलम् । कश्चिद् वनचरस्तस्याः शुश्राव करुणध्वनिम्
किमेतदिति साश्चर्यं स पुमान् यावदाययौ । तावच्चजगरग्रस्तां मुखशेषां ददर्श ताम्
स द्राक् परशुना तस्य पुच्छं चिच्छेद मर्मवित् । यतः पुच्छबलापेक्षं तस्य जातेः पलायनम्
कुशूल इव मांसस्य विवृतद्वारतां गतः । ततो विभेत्तुमारेभे किरातरुणेन सः
अन्तःशोणं बहिः श्यामं पालालमिव पावकम् । स तं विदारयन् प्राप समग्रामपि भीमजाम्
तामक्षतां समाकृष्य प्रयत्नेन गरीयसा । हस्तावलम्बनं दत्त्वा निनाय नगनिम्नगाम्
स व्याधस्तद्वसालिप्तं तप्तं तज्जठराग्निना । वपुर्निर्वासयामास तदीयं सलिलोर्मिभिः
सोऽपि तां हवपथे कुर्वन् व्याधस्तद्वृत्तिचिन्तया । आसन्न एव सर्वत्र आन्त्वा सत्वरमाययौ
अक्षौद्रपिण्ड-खर्वूर-प्रियाल-कदलीफलैः । चिञ्चा-पनस-नारङ्ग-धव-धात्रीफलैरपि
बीजैः कुमुदपत्राणां तथा विसकसेरुकैः । अन्यैरपि महाखाद्यैर्बहुभिर्निर्भरं भृतान्

॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥

अजगरेण
ग्रस्ता
दमयन्ती ॥

श्री न लो य न म

म मुमोच पुरन्तस्याः क्रमुकत्वक्पुरान् बहून् । स्थूलवंशनलस्थानि मधूनि विविधानि च ॥२०॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।
 म्मीचक्रे भीमजाताऽपि देवी तत् तस्य दौकनम् । अनुरोधेन वध्यन्ते प्रायशः प्रभवोऽपि हि ॥ २१ ॥
 विधान भुक्तमाहारं तेभ्यः कौञ्चिच्छुभैः फलैः । विहिताचमनो भूयः स वैदर्भीमुपाचरत् ॥ २२ ॥
 चक्रे पद्मदलैर्वर्षुं क्रमौ च समवाहयत् । ररक्ष पार्श्वदृक्षेपु पक्षिणामपि कृजितम् ॥ २३ ॥
 तस्यैवमतिभक्तिं तां जानन्त्यपि निमित्तजाम् । पूर्वोपकारदाक्षिण्यात् प्रणयं न रुरोध सा ॥ २४ ॥
 तदित्यद्भुतमुद्दामं स्वमेऽप्यतिसुदुर्लभम् । एकतानोऽभवद् भिह्लः स्त्रीरत्नं परिभावयन् ॥ २५ ॥
 निरुध्य साध्वसावेवं स मन्मथवशंवदः । स्वजातियोग्यया वाचा सप्रश्रयमुवाच च ॥ २६ ॥
 रिपुभिः परिभूतस्य नूनं कस्यापि भूपतेः । धर्मदारान् वयं विबो युष्मानित्थं व्यवस्थितान् ॥ २७ ॥
 तन्नूनं विन्ध्यवासिन्या कृतः सङ्गम एव नः । नो वा क भूभृतां पत्न्यः क वयं ते वनेचराः ? ॥ २८ ॥
 मुग्धत्वं रसिकत्वं च भवतीषु व्यवस्थितम् । भावमन्तर्गतं ग्र्यं जानीत किमतः परम् ? ॥ २९ ॥
 तत् प्रसीदत किं भूम्ना प्रणामाञ्जलिरप नः । वेत्तु नागरिकं वृत्तं जनोऽयं पक्कणालयः ॥ ३० ॥
 विविक्तोऽयं वनोद्देशः पद्मशय्या च कोमला । न विलम्बक्षमः कालः किं मन्दाक्षं निषेव्यते ? ॥ ३१ ॥
 न चुकोप न जिहाय न च प्रत्युत्तरं ददौ । श्रुत्वा तद्वचनं देवी हृदि त्वेवमचिन्तयत् ॥ ३२ ॥
 अहह ! नलकलत्रं वीरसेनस्नुपाऽहं जगति दमनजामिर्भीमभूपालपुत्री ।

किमपरमयि ! जातापात्रमेवंविधानां जयति तदिह कालः क्रूरता कर्मणां च
अयि ! यदि पितरं वा आतरं वा सुतं वा तरुणमिममिदानीं नाहलं व्याहरामि ।
तदपि मयि रिरंसा नास्य नाशं ग्रयाति क्षिपति खलु विवेकं दीपवत् कामवायुः
हृदयमपि विलञ्जं नापमानाद् विरक्तिर्जनमभि दुरवापं लक्षसङ्ख्योऽभिलाषः ।
न भयमपि समन्तादैहिकामुष्मिकाभ्यां प्रकृतिरियमशेषा कामिनां नहुपाधिः
प्रणयरचितचाटुर्जीवितव्योपकारी कथमिव हि मयाऽसौ कर्कशं भाषणीयः ? ।
अजगरजठराग्नौ किं न जीर्णां तदानीं किमिह महति कष्टे निष्ठुरे निष्ठुतास्मि
न गणयति हि कामी धर्मकर्मोपदेशं क्वचन वनचराणां पापशङ्का च न स्यात् ।
अपि भृशमुपकर्तुः कः प्रसङ्गोऽस्य तद् मे न भवति विषभक्षी कोऽपि दाक्षिण्यबद्धः
वाहसं निहितवान् जिघांसया मां चकर्ष सहसा रिरंसया ।
चाटु जल्पति च कामलम्पटः सर्वथापि शबरो न शोभनः
शक्तिं करिष्यति न वेत्स्यति च स्वपथ्यं तथ्यं गमिष्यति च मृत्युमुखं वराकः ।
प्राप्तोऽधुना मम वशेन तदस्य मृत्युरित्युत्समर्ज मृदु निःश्रसितं द्रुतं सा
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥

पञ्चमे स्कन्धे पञ्चमः सर्गः

तां वीक्ष्य मुक्तनिःश्वासां मौनमुद्रावलम्बिनीम् । स्मराणव्यथाधीनो व्रभाण शत्रुः पुनः
 अयि ! किं मौनमाश्रित्य निश्वासैर्नीयते क्षणः ? । रतदुःखावहत्वं न चिन्तनीयं स्वचेतसि
 निःशङ्कमत्र क्रान्तारे तन्मया मह रम्यताम् । नैवास्मच्छङ्कितव्यं च वन्दिग्राहिभयं हृदि
 यावत् ग्रमादमस्मासु स्वस्थसि नित्यमत्र वा । अनुव्रज ततोऽस्माकं वचस्त्वं द्रुतमेव वा
 इति प्रेमद्रवीभूतं गोष्ठ्यं गोष्ठलीलया । वदान्यमिव जल्पन्तं तमवोचत भीमजा
 महाभाग ! यथार्थं त्वं विनीतोऽसि किमुच्यते ? । न ग्रामनगरापेक्षा सदसत्संभवं प्रति
 शुष्माक्रमिह सामर्थ्यं विनिर्जितुं नृपानपि । शिशुमारोऽपि गृह्णाति गजानपि जलस्थितः
 अनाथामचलां मूढां यत् त्वं नहि रुणत्सि माम् । तत् तवैव हि सौजन्यं किरातः कथमीदृशः ?
 नूनं सर्वत्र वर्तन्ते जगति त्रिविधा जनाः । भिद्येऽपि महाभागो दयालुः कथमन्यथा ?
 अस्मिन् रौद्रे महारण्ये महात्मा यत् त्वमीदृशः । क्षारचारिणि मिष्टाम्नु तदिदं दैवयोगतः
 नाहं कथञ्चिदानुन्यं यामि प्राणप्रदस्य ते । यतः प्राणाधिकं दातुं कस्य शक्तिर्जगत्यपि
 यदायजगरग्रस्ता कृष्टा कालमुखात् त्वया । तदादि भवता दत्तं जीवितव्यमिदं मम

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥

किमपरमयि ! जातापात्रमेवंविधानां जयति तदिह कालः क्रूरता कर्मणां च
अयि ! यदि पितरं वा भ्रातरं वा सुतं वा तरुणमिममिदानीं नाहलं व्याहरामि ।
तदपि मयि रिरंसा नास्य नाशं ग्रयाति क्षिपति खलु विवेकं दीपवत् कामवायुः
हृदयमपि विलज्जं नापमानाद् विरक्तिर्जनमभि दुरवापं लक्षसङ्ख्योऽभिलाषः ।
न भयमपि समन्तदैहिकामुष्मिकाभ्यां प्रकृतिरियमशेषा कामिनां नहुपाधिः
प्रणयरचितचाटुर्जीवितव्योपकारी कथमिव हि मयाऽसौ कर्कशं भाषणीयः ? ।
अजगरजठराग्नौ किं न जीर्णां तदानीं किमिह महति कष्टे निष्ठुरे निष्ठुतास्मि
न गणयति हि कामी धर्मकर्मोपदेशं क्वचन वनचराणां पापशङ्का च न स्यात् ।
अपि भृशमुपकर्तुः कः प्रसङ्गोऽस्य तद् मे न भवति विपक्षी कोऽपि दाक्षिण्यबद्धः

वाहसं निहितवान् जिघांसया मां चर्क्य सहसा रिरंसया ।

चाटु जल्पति च कामलम्पटः सर्वथापि शबरो न शोभनः

शक्तिं कारिष्यति न वेत्स्यति च स्वपथ्यं तथ्यं गमिष्यति च मृत्युमुखं वराकः ।

प्राप्तोऽधुना मम वशेन तदस्य मृत्युरित्युत्ससर्ज मृदु निःश्वासितं द्रुतं सा

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥

पञ्चमे स्कन्धे पञ्चमः सर्गः

तां वीक्ष्य मुक्तनिःश्वासां मौनमुद्रावलम्बिनीम् । स्मरबाणव्यथाधीनो व्रभाण शत्रुः पुनः ॥ १ ॥
 अयि ! किं मौनमाश्रित्य निश्वासैर्नीयते क्षणः ? । रतदुःखावहत्वं न चिन्तनीयं स्वचेतसि ॥ २ ॥
 निःशङ्कमत्र कान्तारे तन्मया सह रम्यताम् । नैवास्मच्छङ्कितव्यं च वन्दिग्राहिभयं हृदि ॥ ३ ॥
 यावत् प्रमादमस्मासु स्वस्थसि नित्यमत्र वा । अनुव्रज ततोऽस्माकं वचस्त्वं द्रुतमेव वा ॥ ४ ॥
 इति प्रेमद्रवीभूतं गोष्ठस्थं गोष्ठलीलया । वदान्यमिव जल्पन्तं तमवोचत भीमजा ॥ ५ ॥
 महाभाग ! ययार्थं त्वं विनीतोऽसि किमुच्यते ? । न ग्रामनगरापेक्षा सदसत्संभवं प्रति ॥ ६ ॥
 शुष्माकमिह मामर्थ्यं विनिर्जेतुं नृपानपि । शिशुमारोऽपि गृह्णाति गजानपि जलस्थितः ॥ ७ ॥
 अनाथामवलोक्य मूढां यत् त्वं नहि रुणत्सि माम् । तत् तवैव हि सौजन्यं किरातः कथमीदृशः ? ॥ ८ ॥
 नूनं गर्वत्र वर्तन्ते जगति त्रिविधा जनाः । भिच्छेन्वापि महाभागो दयालुः कथमन्यथा ? ॥ ९ ॥
 अस्मिन् रौद्रे महारण्ये महात्मा यत् त्वमीदृशः । क्षारवारिणि मिष्टाम्नु तदिदं दैवयोगतः ॥ १० ॥
 नाहं कथञ्चिदानृत्यं यामि प्राणप्रदस्य ते । यतः प्राणाधिकं दातुं कस्य शक्तिर्जगत्यपि ॥ ११ ॥
 यदाद्यजगरग्रस्ता कृष्टा कालमुखात् त्वया । तदादि भवता दत्तं जीवितव्यमिदं मम ॥ १२ ॥

ततोऽपि सरसाहारान् दत्त्वा जनमिमं प्रति । परोपकारवृक्षस्य जनिताऽर्येण मञ्जरी
 असंस्तुतमसम्बद्धमकिञ्चित्करमागतम् । इत्थं परिचरेत् कश्चिद् यदि न स्यात् कृपा हृदि
 पितरं वा पितृव्यं वा भ्रातरं वा सहोदरम् । कमिव व्याहरामि त्वां एकैव हि जिह्वया
 परोपकारशीलेन महात्मंश्चरितेन ते । तृणीकृतं महर्षीणां स्वकार्यैकफलं तपः
 निःशूकाः कामगृध्रा ये परदारानुरागिणः । उच्छिष्टान्नभुजोऽरिष्टाः क्व तेभ्यो हीनवृत्तयः ?
 किमत्र सुकृतैः सर्वैः कृतं चेत् पारदारिकम् । अपि निःशेषपापानां मूलमब्रह्म केवलम्
 निन्दामूलं घृणाहेतु मृत्युद्वारं त्रयास्पदम् । तथापि मूढचिन्तानां ग्रीतये पारदारिकम्
 कथं स वित्तमात्मीयं चौरैभ्यो रक्षितुं क्षमः ? । अनङ्गेन हृतं चित्तं प्रत्यानेतुं न यः प्रभुः
 रक्ता या भर्तृतो मृत्युर्विरक्ता हन्ति च स्वयम् । त्याज्या रक्ता विरक्ताऽपि परस्त्री सर्वथा नृणाम्
 लिप्यते पातकैर्भुक्त्वा रक्तामपि परस्त्रियम् । विरक्तां रन्तुकामस्य न पारो नरकार्णवात्
 स्त्रीविषाग्निपयःशस्त्रैः क्रीडतां कुशलं कुतः ? । तदात्वमृत्युदायीनि वस्तून्येतानि दुर्धियाम्
 विधाय वनितावेपं विश्वास्य रहसि स्थितम् । जघान तक्षकः शङ्खं शेषकान्तानुरागिणम्
 विहिताराधनक्लेशं रिरंसारसविह्वलम् । शशाप शूद्रगं वीरं सन्तुष्टाऽपि सरस्वती
 अपि द्वादशशोपानकर्त्तारं नन्दिवर्द्धने । ऋषिदैत्यं निजग्राह श्रीमाता कामलम्पटम्

॥ १३ ॥

॥ १४ ॥

॥ १५ ॥

॥ १६ ॥

॥ १७ ॥

॥ १८ ॥

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

कृष्णेन पार्वतीहेतोरनुधावन् महेश्वरम् । मायामहिलया दैत्यो दुर्द्धरः सहसा हतः ॥ २७ ॥
 तदित्यं दारुणोदकः कामः सर्वत्र कामिनाम् । लोकद्वयविरुद्धश्च गहितश्च महात्मनाम् ॥ २८ ॥
 ततो मयि निरीहायां भूत्वा त्वं जीवितप्रदः । महात्मश्चित्तमात्मीयं न क्रूरं कर्तुमर्हसि ॥ २९ ॥
 इदं हि मम सुग्रीतं भ्रातरीव मनस्त्वयि । मा भवेच्छीलविविध्वंसरोषावेशविसंस्थुलम् ॥ ३० ॥
 तत्रोपकारजं पुण्यं कृतज्ञत्वगुणश्च मे । अखण्डं द्वयमप्यस्तु यावत् चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३१ ॥
 इति सम्यक् समाकर्ण्य वचः सत्यं सतीमुखात् । त्रस्तोऽपि घाट्यमालम्ब्य प्रत्युवाच वनेचरः ॥ ३२ ॥
 अयि ! हन्त ! वृथा क्लेशः क्षोपदेशैर्विधीयते । स्थले जलमिवासाकं हृदि शीलं स्थिरं कियत् ? ॥ ३३ ॥
 इदं हि सुमहद् दुःखमस्माकं नरकादपि । त्वाद्यं यत् करग्राप्तं त्वीरत्नं नोपयुज्यते ॥ ३४ ॥
 इतोऽपि महती गर्हा काऽपि नः शूरसंसदि । क्लृवैरिव यदस्माभिर्भवती नोपयुज्यते ॥ ३५ ॥
 किमत्र वितथत्रासैरस्मान् दूरं विधास्यसि ? । इहास्माकं वलात्कारं को निवारयितुं प्रभुः ? ॥ ३६ ॥
 द्युमालिङ्गश्च सर्वाङ्गं स्वैर विविधभक्तिभिः । तरसाऽपि सरोजाक्षि ! निःशङ्कमुपयुज्यसे ॥ ३७ ॥
 इति जल्पन् विमर्यादं कामान्धः सव्यपाणिना । स भीमदुहितुर्देव्याः केशग्रहमचिन्तयत् ॥ ३८ ॥
 हा ! धिक् कष्टं कः प्रमादस्तवायं मा मैवं भो मुञ्च दूरे भवेति ।
 सश्रुभङ्गं मौलिभागं धुनाना तं प्रत्यूचे हस्तमुद्यम्य देवी ॥ ३९ ॥

निःशङ्कस्य व्युत्क्रमं कर्तुमिच्छोस्तस्यावेशं वीक्ष्य यूनस्तथापि ।
 आः ! पापेति व्याहरन्ती सरोषा तच्छिक्षार्थं वासवं साऽभिदध्यौ ॥ ४० ॥
 यावत् तं वरदं हृदि स्मरति सा देवं हरिं तत्क्षणं तावद् दिक्कुहरोदग्भरिवः त्रासप्रदः प्राणिनाम् ।
 स्वैरं निर्जलदाद् निपत्य नभसो वेगेन शुष्काशनिस्तं भस्मैकमयं विधाय सहसा भूयोऽन्तरिक्षं ययौ ॥ ४१ ॥
 भस्मावशेषं तमवेक्ष्य देवी पूर्वोपकारप्रवणं किरातम् ।
 दयार्द्रभावा रुदती विरेजे तस्मै हि तोयाञ्जलिदायिनीव ॥ ४२ ॥
 यः कोऽपि संग्रति करोति समोपकारं सोऽपि क्षयं व्रजति यद्वदसौ वराकः ।
 दुष्कर्मणामुदयमीदृशमद्भुतं मे धिग् तदेति सुचिरं हृदि सा शुशोच ॥ ४३ ॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

पञ्चमे स्कन्धे षष्ठः सर्गः ।

तदतीत्य महद् दुःखं विदर्भानभि सा पुनः । उपर्युपरि तत्पल्लीरूपविन्ध्येन निर्ययौ ॥ १ ॥
 न श्रान्ता च न भीता च दीर्घे शून्येऽपि सा पथि । हृदीकरोति कालो हि वपुश्चित्तं च देहिनाम् ॥ २ ॥

यतः पन्थुविंयोगोऽभूद् व्यालविघ्नं महच्च तत् । भूयो विघ्नं प्रमोदं च सा चक्रे नैव वर्त्मनि ॥ ३ ॥
 मम्मर हृदये मन्त्रं पञ्चानां परमेष्ठिनाम् । सततं चरणौ पत्युः सा नलस्य च केवलम् ॥ ४ ॥
 नखिनः शृङ्गिणः सन्धाः करिणः फणिनोऽपि वा । केऽपि तां किमुत स्प्रष्टुं न द्रष्टुमपि सेहिरे ॥ ५ ॥
 त्रिपमं समतां याति सौजन्यं यान्ति दुर्जनाः । शक्तः सतीमयो ब्रह्मा कर्तुं सृष्टिविपर्ययम् ॥ ६ ॥
 यत् तस्मिन् तादृशे शून्ये तैस्तैस्तीक्ष्णैरुपद्रवैः । न भिन्ना भीमजा देवी शीलस्य कवचं हितत् ॥ ७ ॥
 इदं हृदि महद् दुःखं तस्याः परमजायत । यद् मदर्थं मृतो व्याधस्ताडितो यच्च बाहसः ॥ ८ ॥
 इत्थं च पथि गच्छन्त्यास्तम्याः कालेन केनचित् । बभूव धनपूर्णस्य वणिक्सारथस्य सङ्गमः ॥ ९ ॥
 क्व यास्यथेति पृष्टास्ते कथञ्चिद् भीमजातया । क्षत्रियां तां परिज्ञाय प्रत्यपद्यन्त नोत्तरम् ॥ १० ॥
 तथापि तैः ममं मार्गे नलभार्या विनिर्ययौ । कायपिक्षेव गुर्वी हि वस्तुचिन्ता न धीमताम् ॥ ११ ॥
 भोजनान्ते वृणस्यापि विदधान्यञ्जलिं जनः । भस्मापि वन्द्यते चैत्रे समये सर्वमुत्तमम् ॥ १२ ॥
 विमद्वटनदोदशे दुरारोहे भयङ्करे । स तस्थौ पर्वताघाटे सार्थः प्रातर्यियासया ॥ १३ ॥
 तत्र रात्रौ तमःश्यामा बृहद्बृंहितमूचिताः । न्यपतन् जनतागन्धक्रीधान्धा वनसिन्धुराः ॥ १४ ॥
 भयानि वस्तुभाण्डानि गोणीभाराश्च चूर्णिताः । तस्ताः केऽपि मृताः केऽपि मनुष्या वृषभा अपि ॥ १५ ॥
 न कापि दृश्ये कोऽपि नासीत् किञ्चिद् व्यवस्थितम् । दृष्टनष्टः स सार्थोऽभूद् गन्धर्वपूषवत् क्षणात् ॥ १६ ॥

तस्मिन् सार्थे तथा त्रस्ते निरालम्बा मनो दधौ । एकाकिनी स्थिता भूयः सचिन्ता भीमभूरभूत् ॥ १७ ॥
 यैः समं पथि गच्छामि न तेऽपि कुशलास्पदाः । अहो ! मे दुर्दशापाक इत्यात्मानं निनिन्द सा ॥ १८ ॥
 सा समुत्थाय खिन्नाऽपि कृत्वा धैर्यावलम्बनम् । गिरिशृङ्गमयं मार्गमारुरोह शनैः शनैः ॥ १९ ॥
 निराशा विवशा व्यग्रा श्रान्ता भीता सवेपथुः । न कापि हृदयाधारं लेभे किमपि सुन्दरी ॥ २० ॥
 ततो विनतशाखाग्रं रक्तं रक्तान्तलोचना । प्राप पापहरं वृक्षमशोकं शोकविह्वला ॥ २१ ॥
 दर्शनं स्पर्शनं वाऽपि वर्णनं स्मरणं च ते । सतां न कुशलं दत्ते किं किं किङ्किलिपादप ! ॥ २२ ॥
 इत्यशोकतरुं स्तुत्वा यान्त्याः पर्वतवर्त्मनि । भीमभूमिपतेः पुत्र्याः परितोषो मनस्यभूत् ॥ २३ ॥ युग्मम् ॥
 शीतो मन्दः सुरभिरभवत् पृष्ठवाही समीरः श्यामाः साक्षाद् भवविषयिणः पञ्च जाताः क्रमेण । ॥ २४ ॥
 दृष्टिं प्रापुर्जलदसुहृदः स्वस्तिकाख्याश्च तस्याः पस्पन्दे च प्रकटितमनः कामदं वामनेत्रम् ॥ २५ ॥
 तदिति बहुनिमित्तैः शोभनैः प्रीयमाणा किमिह मम फलं स्यादित्थमालोचयन्ती ।
 गिरिशिरसि विशाले बालसारङ्गचक्षुर्लिखितमिव मुनीनां मण्डलं सा ददर्श

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

वणिक्सा-
र्थेन सह
गच्छन्ती
दमयन्ती ॥
वनसि-
न्धुरैश्च
भिन्नः
सार्थः ॥

श्री न ला य न म

पञ्चमे स्कन्धे सप्तमः सर्गः ।

तानुज्ज्वलतश्चक्षुःसमप्रावरणावृतान् । मूर्तिमद्भिरिवाश्लिष्टान् पटलैर्धर्मकर्मणाम्
 शुचीन् सुमनसः सौम्यान् महर्षीन् वीक्ष्य हर्षिता । भैमी पितृगृहं ग्राप्तमिवात्मानममन्यत
 तेषां मध्यगतं धीरं धर्माचार्यं महौजसम् । अनुजानीहि भगवन्नित्युक्त्वा प्रणणाम सा
 धर्मोऽभिवर्द्धतां भद्रे ! सुप्रसन्नं मनोऽस्तु ते । इहोपविश कल्याणि ! परिश्रान्ताऽसि भूयसा
 चारणश्रमणानस्मान् जानीहि त्वं शुचिस्मिते ! । चैताढ्यपर्वतादेतत् तीर्थं वन्दितामागतान्
 पृथिव्यां पञ्चमश्चक्री परमेष्ठी च षोडशः । शान्तिनामा यतः स्वामी संभविष्यत्यतः परम्
 तस्यान्नभवत्स्तिर्यग्देवासुरनराश्रितम् । समं ततोऽवसरणं विरमत्र भविष्यति
 ततश्च तत्प्रमादेन पुनः सज्जातजन्मिनाम् । साङ्केतिकात् परं ज्ञानमिहास्माकमुदेष्यति
 मुक्तिद्वारमिदं नाम्ना महातीर्थं मनस्विनि ! । मम्यदायं विना प्रायः प्राकृतानामगोचरम्
 सुगृहीताभिधानेन गुरुणा भास्करेण हि । विनेयानामिदं तीर्थं कृपया नः प्रकाशितम्
 तदत्र मुकुमारार्जो मृगधामविधवां सतीम् । एकाकिनीं समायातां वीक्ष्य त्वां विस्मयो हि नः
 न त्वं लक्ष्मीर्न सावित्री न पौलोमी न पार्वती । सन्निमेपा भवदृष्टिर्निर्निमेपदृशो हि ताः

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥

तत् त्वामायुष्मतीं विद्वश्शुष्याकृतिमीदृशीम् । ऐश्वर्यरहितत्वेऽपि क्षमापालगृहिणीमिव
इत्युक्ता मुनिना भैमी स्थित्वा क्षणमधोमुखी । निगृह्य बलवद्बाष्पमुपविश्य व्यजिज्ञपत्
भगवन् ! भाग्यवत्यस्मि दुर्देशापतिताऽप्यहम् । यदेवमनुरूपन्ते भवन्तोऽपि भृशं मयि
सुकृतं दुष्कृतं वाऽपि सुखं वा दुःखमेव च । सर्वं निवेद्य युष्मासु निःशल्यो जायते जनः
तत् किञ्च बहुनोक्तेन युष्माकं विदुषां पुरः ? । एष तावत् परिच्छेदो मद्वात्तार्त्तविस्तरस्य यत्
पृथिव्यां विदितो विद्वान् निषङ्गी निषधेश्वरः । वीरसेनसुतो वीरः क्रौञ्चकर्णान्तकः कुती
देवदूतो दयानुक्तो बलवान् विनयी नयी । दशदिग्विजयी योद्धा महनीयो महाबलः
सत्यसन्धः सुधीः शान्तः शत्रुकालानलो नलः । पुण्यश्लोकः सुखी श्लाघ्यो भर्त्ता मे भूभृतां वरः ॥२०॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।
द्यूतेऽनुजेन निर्जित्य देवाद् निर्विषयीकृतः । मयैवानुगतः पत्न्या भुजद्वन्दपरिच्छदः
भिष्टैः पथि पराभूतः स्वर्गैः क्षिप्तोत्तरच्छदः । वनाद् वनं व्रजन् ग्रीष्मे सोढवातातपव्यथः
केनापि हेतुना शीघ्रं सत्त्वसौहृदवर्जितः । समादिश्य पितुर्गेहे गन्तुं लिपिमुखेन माम्
अनार्थां मां परित्यज्य सुसामेकाकिनीं वने । तथा कथञ्चिद् गतवान् यथा भूयो न वीक्षितः
गर्त्तार्गीरिसरिद्धोरं पश्यन्त्याऽपि मया वनम् । न लब्धः स कचिद् भूयः सप्रभाव इव द्रुमः
निर्विण्णा तमनालोक्य श्रान्तसुप्ता महावने । अस्ता चाजगरेणास्मि मोचिता शबरेण च

॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥ युग्मम् ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥

त्रिविक्रुलम्याहं पतिता तस्य पञ्चरे । नैवाधिजगाम क्षेमाद् निर्गमं यत्नवत्यपि ॥ २७ ॥
 तै वराक्रमनात्मजं स्वहस्ताङ्गारवर्णिणम् । सहसातिभयाच्चक्रे भस्मसाद् वरदो हरिः ॥ २८ ॥
 पुनः पयि मया प्राप्नो वणिक्सारथस्य सङ्गमः । स नक्तं दन्तिभिर्ध्वस्तः स्वेच्छावान् व्यसनैरिव ॥ २९ ॥
 माज्जं पतिपरित्यक्ता नष्टध्वजपटेव नौः । दुर्दशावर्त्तगर्त्तेऽस्मिन् वर्णमानाऽस्मि दुर्दरे ॥ ३० ॥
 विश्रविश्रम्भराधारधुरन्धरभुजो मम । दक्षिणस्या दिशः स्वामी भीमभूमिपतिः पिता ॥ ३१ ॥
 निजपत्युः ममादेशाद् गच्छन्ती पितृमन्दिरे । अहं सम्यग् न जानामि तत्र यास्यामि वा नवा ॥ ३२ ॥
 तस्य राज्ञो हि चेत् किञ्चित् तत् क नौ सङ्गमः पुनः ? । मम वा किञ्चिदक्षेमं तत् क नौ सङ्गमः पुनः ? ॥ ३३ ॥

आद्यापाशः प्रमभमभितो जीवितं मे रुणद्धि प्राणत्यागो हठविरचितः श्रेयसे नोपदिष्टः । ॥ ३४ ॥
 एकाङ्गपि व्रजति घटिका कल्पकोटिप्रमाणा नो जानामि त्वरितमधुना यद् मया किं विधेयम् ?
 अस्मिन् काले दृश विजयते वर्षलक्षाणि देही तेषामेकं मम परिणतं पूर्णवर्षायुतो नम् ।
 तेनेदानीं न विषयसार्थतसो यान्ति शान्तिं वर्षकाले कथयति कथं मन्दतां वारिवेगः ? ॥ ३५ ॥
 एकाकित्वं दयितविरहः काननं मार्गखेदः स्थानभ्रंशो विभवविगमः साध्वसं दुर्जनेभ्यः ।
 इत्थं दुःखं निखिलमपि मे बालकालेऽपि जातं मन्ये नाभूदहमिव भवे दुःखिनी काऽपि नारी ॥ ३६ ॥

नन्वेतद् मे किमपि भगवन् ! वृत्तमामूलभूतं श्रुत्वा दुःखं सहृदयहृदयैर्नैव कार्यं भवद्भिः ।

दुष्कर्माख्यं कचिदपि भवे बीजमुप्तं मया यत् तस्यैवेदं फलमविकलं पाकमभ्यागतं मे ॥ ३७ ॥

इति निगदितवत्यास्तत्र भूपालपुत्र्या वचनमपरिहीणं पुण्यमाकर्ण्य सम्यक् ।

अविरलजलबिन्दुस्पन्दिभिर्नेत्रपत्रै-र्मुनिपरिषदशेषा वर्णभेदं प्रपेदे ॥ ३८ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

पञ्चमे स्कन्धे अष्टमः सर्गः ।

अथ देव्या वचः श्रुत्वा विज्ञानप्रचयो मुनिः । उच्छ्वस्य विकसदृष्टिः ससंभ्रममभापत ॥ १ ॥
हन्त ! सा दमयन्ती त्वं हन्त ! स त्वत्पतिर्नलः । त्वदर्थं हि पुरा देवाः समायान्ति स्म हि क्षितौ ॥ २ ॥
त्वां हि चक्रेश्वरी देवी सेवाहेवाकशालिने । भीमाय प्रथमापत्यं ददौ दमनको मुनिः ॥ ३ ॥
अहो ! वत महत् कष्टं किं ब्रूमः किमु कुर्महे ? । सार्वभौमाबुभौ यस्याः पिताऽपि स पतिश्च सः ॥ ४ ॥
यां न पस्पर्शं चण्डांशुर्वनेऽपि भुवनेऽपि च । यस्या न सदृशी काऽपि रूपेण विभवेन च ॥ ५ ॥
दानं मानं च या दत्ते पापं पुण्यं च वेत्ति या । शास्त्रे गीते च या दक्षा भक्ता देवे गुरौ च या ॥ ६ ॥
नराणां च सुराणां च स्त्रीणां नृणां च सर्वथा । गृहिणां च यतीनां च या श्लाघ्या गुरुभिर्गुणैः ॥ ७ ॥

साऽपि संप्रति संप्राप्ता दुर्दशामीदृशी यदि । किं परेषां वराक्राणां लोकानां तद् विचार्यते ? ॥ ८ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ।
 आग्रज्यं सर्वगात्राणि पविनीव दिवात्यये । सलज्जाधैर्यनिर्वेदं ददर्श विवशा भुवम् ॥ ९ ॥
 तामित्थं मुस्थितां देवीं निःश्वासविधुराधराम् । आश्वासयितुमारभे करुणार्द्रमना मुनिः ॥ १० ॥
 वत्से ! वैदर्भि ! दुर्भेद्या यद्यपि क्लेशभित्तयः । तथापि महतां सत्त्वं कुलिशादपि कर्कशम् ॥ ११ ॥
 देमात् प्रियपरित्यक्ता न त्वं शोचितुमर्हसि । त्वत्तोऽपि हि न सज्जाता दुःखिनी किं शकुन्तला ? ॥ १२ ॥
 त्वमद्यापि सुखस्थाने स्थानभ्रष्टेन धीमता । कालज्ञेन स्वयं पत्या ग्रहिताऽसि पितुर्गृहे ॥ १३ ॥
 वत्सलः स च ते तातः सर्वं दास्यति वाञ्छितम् । कालमालम्ब्य भर्त्तोऽपि भूयस्त्वां पालयिष्यति ॥ १४ ॥
 मुखे दुःखे च पश्यन्तं स्वस्मादप्यधिकाधिकान् । वैरिणौ हर्षशोकारूयौ धीरं नहि निगृह्यतः ॥ १५ ॥
 नृपु शाकुन्तलं वत्से ! त्वमाख्यानकमुत्तमम् । श्रुत्वा शिथिलशोकं ते हृदयं जायते यथा ॥ १६ ॥
 दुःख्यन्तः पौरवो धन्वी राजा गजपुराधिपः । मृगव्यचिह्नलः कञ्चिदन्वधावद् मृगं रथी ॥ १७ ॥
 महारथरथान्तं सशराकृष्टकार्मुकम् । तमन्तरितसारङ्गाः प्रोचुर्मुनिकुमारकाः ॥ १८ ॥
 न वध्योऽयं न वध्योऽयं देवाश्रममृगो हि नः । कथं क्षत्रियशस्त्रं ते निवर्ततु निरागसम् ॥ १९ ॥
 मफली मालिनीतीरे निर्विघ्नं वीक्ष्य वो वनम् । राजन् ! निजशुजत्रातां कृतार्थय महीमिमाम् ॥ २० ॥
 स तथेति प्रतिश्रुत्य स्वकार्पेणु विसृज्य तान् । एकाकी विरथः स्वैरं ग्रविवेश तमाश्रमम् ॥ २१ ॥

विचरन् वृक्षमालासु स्फुरद्दक्षिणलोचनः । क्षुपसेकजुषां मध्ये कन्यानां काञ्चिदुत्तमाम् ॥ २२ ॥
 प्रच्छन्नः स्वेच्छया पश्यन्निथमन्तराचिन्तयत् । अहो ! पुराद् वनं धन्यं कन्या यत्रेयमीदृशी ॥ २३ ॥ युगमम् ॥
 श्रमोदककणाक्लिन्ना सावश्यायेव पद्मिनी । वल्कं शिथिलयत्येषा सख्या निविडसंयमम् ॥ २४ ॥
 लक्ष्मणाऽपि शशी हृद्यः शैवलेनापि वारि तत् । वल्कलेनापि रम्याऽसौ किं न वस्तुषु मण्डनम् ? ॥ २५ ॥
 यद् ममार्यस्य रागोऽस्यां क्षत्रिया तदिदं ध्रुवम् । सन्दिग्धेषु पदार्थेषु प्रमाणं हि सतां मनः ॥ २६ ॥
 सिञ्चन्ती चूतसंयुक्तां पुष्पितां माधवीमियम् । त्वमपीत्थं भवेत्युच्चैर्युक्तमुक्ता वयस्यया ॥ २७ ॥
 द्रागम्भः संभ्रमभ्रान्तो भृङ्गोऽस्या वक्त्रवारिजे । धन्योऽधरदलं पीत्वा रौति कर्णान्तनेत्रयोः ॥ २८ ॥
 विवृचभ्रान्तहस्ताग्रा लोलाक्षी धुन्वती शिरः । मधुव्रतनटेनेयं निःसङ्गीतं हि नर्त्तिता ॥ २९ ॥
 रक्ष रक्षालि ! रोलम्बादिति व्यक्तार्तगीरियम् । त्रातुमाह्वय दुष्यन्तमिति सख्योपहस्यते ॥ ३० ॥
 तदेवं तावदित्यन्तः स्फुटप्रकटमभ्यधात् । आदिष्टोऽस्मि वनं त्रातुं राज्ञाऽऽसन्नविहारिणा ॥ ३१ ॥
 तत् कोऽयं पौरवे पृथ्वीं पाति दुर्वृत्तधातिनि । अन्यायमतिमुग्धासु मुनिकन्यासु चेष्टते ? ॥ ३२ ॥
 आर्य ! कश्चिद् न विमोऽत्र विम्वक्कृद् वा तथाविधः । नवरं भ्रमराद् भ्रान्ता सखीयं नः शकुन्तला ॥ ३३ ॥
 इयं कुलपतेः पुत्री गालवस्य महात्मनः । प्रियंवदानुसूयाख्ये सख्यावावाभुमे अपि ॥ ३४ ॥
 सोमतीर्थप्रयातस्य तातस्यादेशतः सताम् । आतिथेयं करोत्येषा तदार्यातिथ्यमस्तु ते ॥ ३५ ॥

इत्युक्तो मुनिकन्याभ्यां मत्वा वाचैव तं विधिम् । नन्दिदुमतले ताभिः सह गोष्ठीमचीकरत् ॥ ३६ ॥
 नन्वदारः कुलपतिस्तत्पुत्री वः सखीति किम् ? । पालनाद् गालवस्तातो वप्ता स्यात् कौशिकः पुनः ॥ ३७ ॥
 तत्तपःखण्डनां कर्तुं मेनका पूर्वमाययौ । तां दृष्ट्वा च परं यद्वा किमार्यस्य निवेद्यते ? ॥ ३८ ॥
 अस्तु ज्ञातं विशालाक्षी तदिदं मेनकोद्भवा । अथ किं तत्परित्यक्ता प्राप्ता हि मुनिना वने ॥ ३९ ॥
 दिव्यप्रभावतस्तस्याः शुका वृत्तिं वितेतिरे । शकुन्तैर्ललिता पूर्वं तेन नाम्ना शकुन्तला ॥ ४० ॥
 आसंप्रदानतः कार्यमनया तद् मुनिव्रतम् । सह वा सदृशाक्षीभिः कुरङ्गीभिर्निर्विश्यति ॥ ४१ ॥
 इमां वराय कस्मैचिद् महर्षिर्दत्तुमिच्छति । अस्यास्तु हृदये नित्यं तपसि स्पृहयालुता ॥ ४२ ॥
 उपराजमिति श्रुत्वा प्रजल्पन्ती प्रियंवदाम् । उत्थाय गन्तुमारेभे कुपितेव शकुन्तला ॥ ४३ ॥
 कथयिष्यामि गौतम्या इमामश्लीलवादिनीम् । इति पारिष्टुवं यान्तीमारुसोध प्रियंवदा ॥ ४४ ॥
 चण्डि ! किं लभ्यते गन्तुमधमर्णांसि मे यतः । वृक्षसेचनकद्वन्द्वं मम देयं तदर्पय ॥ ४५ ॥
 वस्त्रेण बलितां सख्या परिहासविदग्धया । तस्यास्तामनृणीकर्तुं स्वहारं नृपतिर्देदौ ॥ ४६ ॥
 साऽऽशु तद्गद्गमानेन निर्मुमोच मुधैव ताम् । अभूत् तेषां पुनर्गोष्ठी तत्तद्वाचार्त्तानुयायिनी ॥ ४७ ॥
 नृपतिरनुशकुन्तलं स कामी नृपमनुवद्भमतिः शकुन्तलाऽपि । ॥ ४८ ॥
 तद्भयमपि पश्यतः स्म सख्यौ तदिति वभूव रतिधिरं चतुर्णाम्

समजनि रजनीमयं रजोभिर्नृपतिमनुव्रजतां ततोऽबलानाम् ।

क्षुभितमनुजनं वनं तदासीत् शिथिलितगोष्ठिचतुष्टयं च तासु

निजबलमखिलं बहिर्विधातुं लघु ललितं प्रचचाल भूमिपालः ।

उदजमनु समन्विता सखीभ्यां स्मरभररुद्धगतिः शकुन्तलाऽपि

व्यर्थं तस्थौ व्यथितचरणा दर्भद्वच्या किलेति व्यावृत्ताक्षी विटपघटितं वल्कलं चेत्यपश्यत् ।

स प्रत्याशं वलितनयनं पश्यतस्तस्य राज्ञः शून्यं चेक्रे कुलपतिसुता तेन चित्तं सुरावत् ॥ ५१ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

पञ्चमे स्कन्धे नवमः सर्गः ।

उदजं प्राप्य न प्राप रतिं कापि शकुन्तला । स्कन्धावारगतो राजा निद्रां निशि न लब्धवान् ॥ १ ॥

शून्या नाचिन्तयत् किञ्चिद् नित्यकृत्यं मुनेः सुता । तद्वनासन्नमास्थाय नास्मरत् पौरवः पुरम् ॥ २ ॥

उभौ लज्जानदीरुद्धावुभौ दुर्लभरागिणी । सव्यापसव्यमुक्तपुर्जधन्यान् तद् द्वयं स्मरः ॥ ३ ॥

इत्थं तद्युग्ममारुह्य स्वैरं वदति मन्मथे । दैवाद् नक्तञ्चैश्चक्रे मुनीनां यज्ञविप्लवः ॥ ४ ॥

तदाऽभ्यर्थनया प्राप्तः स एकोऽपि नृपः स्वयम् । अग्रेऽपि नर्त्तकः सद्यः किं पुनस्तूर्यमाहतम् ॥ ५ ॥
 तद्वनुर्ध्वनिनिर्द्गतनक्तञ्चरवये वने । कर्म कर्मठिनश्चक्रुर्वैतानं वीतसाध्वसाः ॥ ६ ॥
 एकत्र वनवासेऽपि वृषस्यन्तौ परस्परम् । द्वावासन्ननवां नीतौ व्यवस्थां मदनेन तौ ॥ ७ ॥
 मालिनीतीरकुञ्जेषु सा निनाय स्मरज्वरम् । जगाम तत्र राजापि तद्विलोकनतत्परः ॥ ८ ॥
 ददर्श तत्र निश्रेष्ठां दलस्रस्तरशायिनीम् । सखीभ्यामपि साश्रुभ्यां सेव्यमानां शकुन्तलाम् ॥ ९ ॥
 कथञ्चिदपि पृच्छन्त्ययोर्वारं वारं द्वयोरपि । तयोर्भावज्ञयोर्भावं स्थित्वा जजल्प सा ॥ १० ॥
 मुक्त्वा मां नास्ति मे वन्धुर्न गोप्यं किञ्चिदेव वाम् । किं भूयोऽपि तथा कार्यं यथा स्यात् तत्कृपा मयि ॥ ११ ॥
 ततः स्वीकृत्य कर्त्तव्यं सख्यौ श्लाघापुरस्सरम् । तां दुष्मन्ताय दातव्यं स्मरलेखमयाचताम् ॥ १२ ॥
 तथा च रचितं लेखं लिखितं केतकीदले । प्रस्तुतो वा न वेति द्वे पठतः स्म यथा किल ॥ १३ ॥
 न जानामि तवावस्थां क्व प्रवेशः पराशये ? । हन्ति तु त्वत्कृते कामं कामो निर्दय ! मद्रपुः ॥ १४ ॥
 इति श्रुत्वा स गार्थार्थं शीघ्रं जनितसंभ्रमः । प्रविश्य कलया वाचा प्रत्युवाच शकुन्तलाम् ॥ १५ ॥
 युक्तं पर्यनुयुक्तोऽस्मि किन्तु मुग्धेऽवधारय । इदं प्रकोष्ठतः स्रस्तं किमर्थं वलयं मम ? ॥ १६ ॥
 नूनं प्राकृतमद्राधं बाधते त्वां मनोभवः । रविरर्दितमेवेन्दुमन्वर्दति च कौमुदीम् ॥ १७ ॥
 इति जल्पस्तया सार्द्धं निपिण्णः खिन्नविग्रहः । अयाच्यत वयस्याभ्यां स्वीकर्तुं स शकुन्तलाम् ॥ १८ ॥

आजीवितान्तमात्मीयं वपुर्वित्तं तयोः पुरः । चक्रे तदा तदायत्तं सत्यवादी स पार्थिवः
ततः कृतार्थयोः सख्योव्याजपूर्वं प्रयातयोः । दयितो रन्तुमारेमे कन्याविश्रम्भनागरः
तस्या वामस्वभावेन बालावस्थानुयायिना । स कामी दृष्टिरागोऽपि क्षणं पर्याकुलोऽभवत्
तैस्तेर्मृदुभिरक्लिष्टैरुपायैः परिशीलयन् । दुष्मन्तः स्वेच्छया रेमे वशीकृत्य शकुन्तलाम्
स पूर्वविरहव्यग्रां गच्छन्नापृच्छय बल्लभाम् । तस्या मनोविनोदार्थमित्यदादङ्गुलीयकम्
मन्त्रामवर्णमैवैकं त्वमत्र गणयान्वहम् । तदन्ते त्वां समानेतुं समेभ्यति जनो मम
आशापाशनिबद्धेन हृदयेन वियोगिनी । साऽपि तदणनासक्ता कथञ्चिद् जीवितं दधौ
इत्योघसंज्ञया तस्याः कुर्वत्याः प्राणधारणम् । यावत् पर्याप्तकालोऽभूत् स वर्णगणनक्रमः
तावत् तदुज्ज्वारि पाणिपात्रो दिगम्बरः । अशनायान्वितो मौनी दुर्वासा भिक्षुराययौ
महन्मुनिवरे तस्मिन् प्रमद्वरतया तथा । बभूव स्वलितातिथ्या मिथ्यात्वरहिताऽपि सा
ततो मुनिमुखेनैव पूज्यातिक्रमकोपिनः । द्राक् तिर्यग्जृम्भका देवाः स्फुटमित्यशपन्त ताम्
स्मरन्तीयं न जानीषे ममाप्यतिथिमागतम् । मत्तवत् पूर्ववार्त्ता त्वां न स्मर्त्ता स्मारितोऽपि सः
श्रुत्वा तं शापमाप्ताभ्यां सखीभ्यां स मुनिर्दुतम् । अनुव्रज्य पुरः स्थित्वा मुहुर्नत्वाऽन्वनीयत
दीनामशरणां शून्यां बालां विरहविह्वलाम् । शकुन्तलां च विज्ञाय प्रसेदुर्व्यन्तरामराः

॥ १९ ॥
॥ २० ॥
॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥

दमयन्त्या
आश्वास-
नाय चा-
रणश्रमणैः
कथितं
शकुन्तला-
ख्यानकम् ।

॥११६॥

॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥
 ॥ ३६ ॥
 ॥ ३७ ॥
 ॥ ३८ ॥
 ॥ ३९ ॥
 ॥ ४० ॥
 ॥ ४१ ॥
 ॥ ४२ ॥
 ॥ ४३ ॥
 ॥ ४४ ॥

अभिजानात् पुनः स्मर्त्ता दत्तस्तैरित्यनुग्रहः । तयोश्च दक्षथाद् दूरं चक्रे व्यवहितो मुनिः
 अभिजानाय मद्रूप्य तद् नृपस्यादुलीयकम् । सख्यौ दुःखभयात् शापं विदितं तेन चक्रतुः
 ततः प्रापाञ्च निश्चिन्ते दुष्मन्ते पृथिवीपतौ । वर्णसङ्ख्याधिकं कालं न विपेहे शकुन्तला
 ईषदापन्नसत्त्वां तां किमेतदिति शङ्किताः । ददृशुस्तापसा वल्लीमकालललितामिव
 अर्णवाद्दमात्मीयं मत्वा तेषां विरक्तितः । मुखं सा दर्शयामास सखीभ्यामपि न स्फुटम्
 रुयं पितरि संप्राप्ते भविष्याम्यहमीदृशी ? । इति त्रासाद् गतच्छायं स्त्रीरत्नं तद् वभूव च
 कालक्रमेण संप्राप्तस्तत्पिता गालवोऽपि सः । अभ्युत्थितमुनिव्याप्तं कुर्वन्नवमित्राश्रमम्
 तस्याग्निशरणं सद्यः प्राप्तमात्रस्य यज्यनः । इति श्रुतिपथं प्रापदशरीरा सरस्वती
 दुष्मन्तेनाहितं वीर्यं विभ्रती भूतये भुवः । जानीहि तनयां ब्रह्मन् ! वह्निगर्भा शमीमिव
 तामाकर्ण्य मुनिर्वाचं ग्रीतः पत्युर्गृहं प्रति । प्रगुणीकर्तुमारेभे प्रस्थानाय शकुन्तलाम्
 इति च स्वच्छवात्सल्यविह्वलेनान्तरात्मना । सशङ्कामङ्कमारोप्य लज्जमानामलालयत्

किञ्च मयं प्रणिहृतैर्वदुभिस्तरुभ्यः प्राप्तानि सन्निधिवशाद् वनदेवतानाम् ।
 दिव्यानि रत्नमणिमौक्तिकनिर्भितानि तस्यै ददौ स विविधानि विभूषणानि
 इत्यन्तरिक्षवचनात् पितरि प्रसन्ने पत्युर्गृहं प्रति शकुन्तलया प्रयातुम् ।

आपृच्छद्य गद्गद्विरा परिरभ्यमाणे तामूचतुः सपदि शापमुपेक्ष्य सख्यौ
स त्वां यदि स्मरति नैव कदापि राजा तस्याङ्गुलीयकमिदं हि तदार्पणीयम् ।
श्रुत्वा च तत् किमिति सापि पुनर्ब्रूवाणा नन्वेवमेव किल मन्दमवादिताभ्याम्
श्लाघापरैरनुगता मुनिभिः प्रसन्नैरुद्भिन्नबाष्पजडदृष्टितया स्खलन्ती ।
पत्युर्गृहं प्रति चचाल शकुन्तलापि हृल्लेखया सकलमाकुलया दधाना
साकं शार्ङ्गरेवेण पृष्ठिविषये शारद्वतेनाग्रतो गौतम्या स समं विचित्रवचनालोपैः प्रयान्त्याः पुरः ।
भूयासुस्तव पञ्चवर्णजलदग्रच्छन्नसूर्यातिपाः पन्थानः सवितानराजभुवनप्रस्थाः पदार्थो इव
इत्युक्त्वा कुलपतिना स्वयं विसृष्टा गङ्गायां सुखमतिवाह्य रात्रिमेकाम् ।
सोत्कण्ठं सपरिजना ग्रणे प्रपेदे दुष्मन्तस्थितिगुरु हस्तिनापुरं सा
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

पञ्चमे स्कन्धे दशमः सर्गः ।

तानागतवतः सर्वान् शीघ्रं विज्ञाप्य वेत्रभृत् । अन्तः प्रवेशयामास पुरोहितपुरस्सरः
केऽमी किमर्थमत्रेति ? तेषु सर्वेषु पौरवः । असंस्तुतेष्विव क्षुब्ध्वा तत्क्षणं क्षिप्तवान् दृशः

शकुन्तला तु पश्यन्ती पतिमास्थानसंस्थितम् । प्रौढप्रेमोपसृष्टाऽपि चुक्षुभे मनसा भृशम् ॥ ३ ॥
 तत्तस्या दक्षिणं चक्षुः स्पन्दमानं पुनः पुनः । चक्रे निरुद्धनिःश्वासनिष्पन्दमखिलं वपुः ॥ ४ ॥
 तेषां विरचिते राज्ञा कुशलप्रश्नक्रमेण । प्रणीतसमुदाचारः स्वस्थः शार्ङ्गखोऽवदत् ॥ ५ ॥
 सर्वमव्याहतं राजन् ! वार्त्तं कुलपतेरपि । स त्वां तत्रभवानाह विजयाशीः पुरःसरम् ॥ ६ ॥
 स्वयं स्वीकृतवान् यत्त्वं धर्मरागिणि भूपतौ । स्थिते त्वयि वरे पुत्र्या कृतं निश्चिन्तया द्रुतम् ॥ ७ ॥
 इयं कुलपताका नः प्रासादस्त्वं च जङ्गमः । विधाय युवयोर्योगं युक्तकारी स्थितो विधिः ॥ ८ ॥
 संप्रत्यापन्नसत्त्वेति तदिदं ग्रहिता त्वयि । ईदृशे न यतः कन्या पितुर्वैरमनि शोभते ॥ ९ ॥
 इति तस्मिन् वदत्येव प्रत्युवाच द्रुतं नृपः । धिक् किमेतदुपन्यस्तमसमञ्जसमञ्जसा ? ॥ १० ॥
 ब्रह्मन् ! सम्यग् भवान् वेत्ति कस्मै का ग्रहिता किल । इमां न परिणीतामप्यहं जानामि कुत्रचित् ॥ ११ ॥
 तत् कथं व्यर्थसम्बन्धो मयि स्थानस्थितेऽपि वः ? । युक्तैव घटते सत्सु माननाऽपि यतः सताम् ॥ १२ ॥
 इत्याकर्ण्य नृपस्योक्तं सद्यः क्षोभं ब्रजन्नपि । पुनः सधैर्यसंरम्भं प्रोचे शारद्वताग्रजः ॥ १३ ॥
 ग्रहिता त्वत्कृते राजन्वियं च त्वत्परिग्रहः । असत्यं न वयं ब्रूमः कोपेन प्रणयेन वा ॥ १४ ॥
 सोममंशविशुद्धस्य सत्यशौचान्वितस्य वा । विशेषेण विशांपत्युः पौरवस्य पुरस्तव ॥ १५ ॥ युग्मम् ॥
 न तु स्मरति ते राजन्नवधानं विनाऽधुना । नृणां हि चेतनाचक्षुः प्रमादपटलावृतम् ॥ १६ ॥

शकुन्तले ! महाराजं भर्तारमवबोधय । स्वेच्छावान् राजधर्मोऽपि प्रायः स्मृतिपराङ्मुखः ॥ १७ ॥
इत्युक्त्वा गुरुशिष्येण व्रीडावनतकन्धरा । सा विरेजे महादुःखात् अविविश्रुतिव क्षितिम् ॥ १८ ॥
तस्मिस्तादृशि दुर्द्वेषे प्रेम्णि प्राप्ते दशामिमाम् । मम वज्रमयाः प्राणाः प्रियस्य रसनाऽथवा ॥ १९ ॥
परिणीतेऽपि सन्देहस्तद् वाच्यं किमतः परम् ? । हता हि सांप्रतं तावदाशा दूराधिरोहिणी ॥ २० ॥
ततो दुष्मन्तकौशिकयोगैतम्याश्च परस्परम् । गम्भीरमुग्धशान्तोऽभूद् विवादः कोऽपि तत्क्षणम् ॥ २१ ॥
आर्यपुत्राथवा नैवं किञ्चित् पौरव ! ते क्षमम् । तदा तादृशमाख्याय संप्रत्याख्यातुमीदृशम् ॥ २२ ॥
यत् स्यात् किञ्चिदभिज्ञानं तद् भवेत् अत्ययस्तव । बाढं दर्शय तच्छीघ्रं नीत्या को न प्रतीयते ? ॥ २३ ॥
तर्हि त्वया तदा दत्तं नामाङ्कितमलौकिकम् । तदेतदङ्गुलीयं ते क्व नु तद् देहि दृश्यताम् ॥ २४ ॥
हन्त ! नास्ति क्व तद् यातं आर्यगौतमि ! किन्त्वदम् । पश्य प्रज्ञेव सोद्वेगा शून्या मे कथमङ्गुली ? ॥ २५ ॥
वत्से ! तत् पतितं मन्ये गङ्गायामङ्गुलीयकम् । शक्रावतारतीर्थस्य प्रणमन्त्या जलं तव ॥ २६ ॥
तानि प्रियंवदोक्तानि स्मर वा मालिनीतटे । भद्रे ! स्मृतं मया सर्वं न स्मृतं च विरम्यताम् ॥ २७ ॥
ईदृशैः खलु नारीणां ललितस्निग्धशीतलैः । असत्यवाक्सुधासारैः प्लाव्यते विपथी जनः ॥ २८ ॥
हा हा मैवं महाभाग ! मुग्धात्मा कन्यकाजनः । अदृष्टव्यवहारश्च कथं मिथ्या भविष्यति ? ॥ २९ ॥
ततः प्रकुपितश्चित्ते दुष्मन्तस्य तया गिरा । हस्तमुद्यम्य साक्षेपं क्षिप्रं शार्ङ्गरवोऽवदत् ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥
 ॥ ३६ ॥
 ॥ ३७ ॥
 ॥ ३८ ॥
 ॥ ३९ ॥
 ॥ ४० ॥
 ॥ ४१ ॥
 ॥ ४२ ॥
 ॥ ४३ ॥

भो भो भूपाल ! युक्तस्ते द्रोहः कुलपतिं प्रति । तस्करः कुलकन्याया येन पात्रीकृतो भवान्
 इयं ग्रीलङ्गलोपेता रूपलक्षणसंयुता । न दीयते किमन्यस्मै यदि न त्वं दृतो भवेत्
 प्रतिप्राय कुलीनत्वादिमां कुलपतिस्त्वयि । दारत्यागमहापापं तत् किं कर्तुं त्वमर्हसि ?
 नूनमश्चर्यमचानाममी लक्ष्मीविकारजाः । भवन्त्येवंविधा भावा नितान्तमवशात्मनाम्
 निगूण श्रुतिदृग्वाचस्ततो हरति चेतनाम् । समुद्रमथनोत्पन्ना लक्ष्मीविषसहोदरी
 न पश्यति पुरःस्थं यद् विज्रप्तं न शृणोति यत् । यद् न जल्पति लक्ष्मीवान् न च स्मरति संस्तुतम्
 अथवा किं बहुक्तेन यत् सन्देशहरा वयम् । इयं कुलपतेर्वाचा मुक्ताऽस्माभिर्नृप ! त्वयि
 इमां स्वीकुरु वामा वा सर्वत्रापि प्रभुर्भवान् । कृत्वा कुलपतेर्विक्रयममी प्रचलिता वयम्
 इत्युन्धाय प्रयान्तं तमनुयान्तीं शुकुन्तलाम् । अवेक्ष्य रुदतीं दीनां गौतमी वाक्यमब्रवीत्
 हा शार्दूल ! मा मैवं प्रतीक्षस्व ननु क्षणम् । अनुगच्छति नौ दीना विलपन्ती शुकुन्तला
 ईदृक् निष्करुणे पत्यौ किं मे पुत्री करोतु वा ? । इत्युक्तः स बलद्वीनं क्रुद्धः शार्ङ्गरवोऽब्रुवत्
 ननु विष्ठ प्रमत्ताऽसि भूयः किं हि तवाश्रमे ? । इत्थं दहति च प्रेम स्वच्छन्दमपरीक्षितम्
 यथा नृपस्त्वाह तथाऽसि चेत् त्वं ततः पितुर्निःकलया त्वया किम् ? ।

निजं च जानामि शुचिव्रतं तत् पत्युर्गृहे दास्यमपि क्षमं ते

इति ब्रुवाणं मुनिपुत्रकं तं जातानुकम्पो नृपतिर्जगाद ।

भो भो महात्मन् ! मुनयो दयाद्रीं भवन्ति तत् किं त्यजसीदृशीं स्त्रियम् ?

राजन् ! समग्रोऽपि जनः परस्मै धर्मोपदेष्टा न पुनर्निजस्य ।

यदीदृशस्त्वं सद्युणोऽसि दारत्यागी भवानेव ततः किमेवम् ?

सापत्यामपरिचितामिमामदृशं संपन्नमपि गुणसंपदा समन्तात् ।

सङ्गृह्य प्रणयितयाहमद्य दारत्यागी स्यामुत भण पारदारिको वा ?

नो चेत् किं परिकरदुर्वहा ममेयं द्वेष्या वा मनसि लघुत्वभाजनं वा ।

न्यायेन स्वमपरिवादिनं वितन्वन्नित्यूचे तमनु मुनिं जनाधिनाथः

त्वं राजा वयमपि तापसाः प्रसिद्धा नारीयं त्रितयमिदं ग्रभूतमत्र ।

त्वं त्राता वयमपि युक्तवृत्तिवाचः पाल्येयं तदिह कुरुष्व यत् क्षमं ते

इत्युक्त्वा सपदि शकुन्तलां विहाय स्वच्छन्दं सपरिजने मुनौ प्रयाते ।

कौशिक्यामजनि जनो दयार्द्रचेताः स्वीकर्तुं नृपमपि तां मुहुर्ययाचे

अथ कथमपि राजा तां गृहे नानुमेने मनसि परकलत्रं सर्वथा मन्यमानः ।

सदयहृदयभावस्तं पुरोधो वभाषे पुनरुचितविधिज्ञः प्रज्ञया वीक्षितार्थः

॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥

यत् तावकस्य गणकैः प्रथमस्य स्वनोः श्रीवत्सलाञ्छनमुरः कथितं किलास्ति ।

॥ ५१ ॥

आस्तां तदा प्रसवकालमियं गृहे मे दृष्टे सुते समुचितं सकलं विधेयम्

तथेति राज्ञानुमतः पुरोध्या यावद् गृहीत्वा स्वगृहे जगाम ।

॥ ५२ ॥

श्वासाकुलस्तावदुपेत्य ग्रीध्रं सभासमक्षं सहसा जगाद

चित्रं चित्रमहो ! गृहे मम गता सा मुक्तकण्ठं शुचा निन्दन्ती निजकर्म वाष्पसलिलं बालाऽऽशु तत्याज च ।

॥ ५३ ॥

स्त्रीसंस्थानमुपेत्य तां च तिरयञ्च्योर्तिर्जवाद् यात्यदः प्रेक्ष्यन्ते महोल्बणा दशदिशस्तेनाखिलाः पश्यत

॥ ५४ ॥

ततो राज्यं सर्वं व्रत किमिदमित्याकुलमभूद् भयं भेजे राजा न खलु मम दुधेष्टितमिति ।

॥ ५५ ॥

वितेनुर्वैतानं द्विजवरगणाः शान्तिकविधिं समन्तादानर्चुः कुलदुहितरो गोत्रजरवीः

माया किन्तु किमिन्द्रजालमथवा चित्तभ्रमोऽभूद् ध्रुवं सा बाला नहि निर्निमित्तमथवा प्राप्तेति चित्ते सरत् ।

॥ ५६ ॥

तेनाद्यर्यसेन शान्तरुणायुद्धारगरभार्त्सना किञ्चित्कालमनन्यकौतुकसो राजापि तस्थौ भृशम्

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

पञ्चमे स्कन्धे एकादशः सर्गः ।

अथैकदा पुरे तस्मिन् हृष्टविक्रयकारिणः । आरक्षकनराः प्रापुर्धौविरादङ्गुलीयकम्
तस्याभरणमुख्यस्य राजनामाङ्कितस्य ते । पिनह्याधिगमं वेगादपृच्छन् धीवरं रुषा
शक्रावतारतीर्थस्य जालाकृष्टस्य पाटनात् । ऊचे रोहितमत्स्यस्य तत् प्राप्तं जठरान्तरात्
अश्रद्धेयगिरं मत्वा कैवर्त्तं दण्डपाशिकः । राज्ञोऽङ्गुलीयकं दत्त्वाऽपृच्छद् वध्यस्य निर्णयम्
मुद्रारत्नं तदुद्धीक्ष्य शान्तशापविषभ्रमः । उदश्रुरभवद् राजा सद्यः स्मृत्वा शकुन्तलाम्
उपपत्तिमतीं मत्वा तत्प्राप्तिं गौतमीगिरा । अमोचयत् स कैवर्त्तं कृत्वा दारिद्र्यवर्जितम्
तदादि स महादुःखी दुष्मन्तः स्वममन्यत । जन्मस्मृतिमिव प्राप्तं सुप्तोत्थितमिवाथवा
ददाह हृदयं तस्या न तथा विरहानलः । स्वयं भग्नश्रियाशस्य पश्चात्तापो यथा भृशम्
शयन-स्नान-ताम्बूल-विलेपनविवर्जितः । कारागारमिव प्राप्तः साम्राज्येऽपि बभूव सः
लीलाललितनिर्मुक्तं गीतनृत्यादिवर्जितम् । बभूव सकलं राज्यं तदुःखेन निरुत्सवम्
विरहेवेदनया भृशमाकुलः सहचरं परिगृह्य क्षमाधवः । प्रियतमाललितप्रतिबद्धया विहरति स्म वने रतिवार्त्तया ॥ ११ ॥

अहो ! दहति हन्त ! मे हृदि तदेव लीलावनं स एव च मधूत्सवः प्रलयकालकल्पस्थितः ।

प्रियात्रिरह्वेदनाविवशचेतसः सर्वथा तदद्य परिवर्तते मम वयस्य ! विश्वं जगत् ॥ १२ ॥

कूलयति सुभगे जनेऽनुरागं कथमितरोऽपि जनः करिष्यतेऽद्य ।

इह खलु विषयेऽतिदुःखभाजां प्रथममुदाहरणं प्रिया समासीत् ॥ १३ ॥

ननु सखे ! भवता कथितस्तदा मुनिसुताधिगमः प्रथमं मम ।

अथ पुनः परिहास इति त्वया मयि गभीरतया प्रतिपादितः ॥ १४ ॥

ओ राजन् ! यदि तावदत्र भवतीं त्वद्धर्मपत्नीं ततस्तां शक्यता खलु हर्षुमत्र विजयी नाखण्डलोऽपि क्षमः ।

तत् केनापहता भवेत् प्रियसखी कुत्रापि वर्तते ? तस्याः कोऽपि हि दिव्यभूमिविषयी बन्धुः परिज्ञायते ॥ १५ ॥

जाने सख्यास्तत्र भगवती मेनका जन्मभूमिर्जातिग्रीत्या सपदि च तया निश्चितं सापहृत्य ।

नीता दिव्यव्यतिकरमयं दुर्गमं भूमिभागं वैताड्ये वा निवसति गिरौ सा वने नन्दने वा ॥ १६ ॥

अथवा न जीवति शकुन्तला ध्रुवं विषमापमानहतया तया मम ।

जननीकरादपि नभःस्थलान्तरे गिरिभूमिं कुत्रचन पातितं वपुः ॥ १७ ॥

शान्तं पापममङ्गलं प्रतिहतं स्वस्त्यस्तु तस्यै सखे ! यत्नं तज्जननी हि तत्र कुरुते मूर्त्यौ ससत्त्वा च सा ।

प्रायः कान्तपराभवेऽपि महति स्वापत्यवात्सल्यतः स्वीकुर्वन्ति यदत्र मृत्युरभसं नापन्नसत्त्वाः स्त्रियः ॥ १८ ॥

प्रियवयस्य ! मया सदृशो जडस्त्रिभुवनेऽपि न कोऽपि किलाभवत् ।

प्रियतमां परिहृत्य शकुन्तलां निजकुलक्रममूलहरोऽपि यः
 अग्नि वयस्य ! कटुष्णतरैरिमैरविरलैरपि लोचनवारिभिः ।
 निरपराधवधूपरिहारभूरनुशयाग्निरयं न निगृह्यते
 यो यः स्वयं प्रियतमापरिहारकारी यो यः प्रयाति मरणं निरपत्य एव ।
 आकल्पमेकवचनेन हि निर्विकल्पं दुष्मन्त नाम लभतां भुवि सोऽपि सोऽपि
 इत्युक्तः सन् हर्म्यभागे स यातो राजन् ! राजन् ! रक्ष रक्षेत्यरौषीत् ।
 श्रुत्वाऽऽरावं तस्य राजाप्यधावद् नैवापश्यत् क्रन्दतस्तस्य मूर्त्तिम्
 रक्षां कर्तुं तस्य शब्दानुसारी यं यं राजा याति कक्षान्तरं च ।
 तस्मात् तस्मादन्यमन्यं प्रवेशं गाढाक्रन्दः केन चित्रीयते सः
 रक्षोभूतप्रेतवेतालमुख्यः कोऽयं चित्ते वेत्ति नैव स्वसारम् ।
 दृष्टस्तुप्तो जीवितस्य ध्रुवं स व्यक्तं यद् वा तस्य रुष्टः कृतान्तः
 क्रीडापात्रं ब्राह्मणं मे विनिमन् मामुद्यम्य व्याहरत्येव धूर्त्तः ।
 यत् तस्यैव व्योमभागं धुनानः क्ष्वेडानादः श्रूयतेऽसौ तथाहि
 नन्वेव मां मेपवत् कम्पमानं रुद्धा कण्ठं हन्मि शार्दूलवृत्त्या ।

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

॥ २९ ॥

॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥

आर्त्तत्राणव्यापृतः संप्रति द्राक् दृष्मन्तस्त्वां पातु धन्वी किलेति
रे रे रक्षस्तिष्ठ तिष्ठ क यासि ? छद्वाच्छन्नस्त्वं न मे गोचरोऽसि ।
किन्तु द्वेषिस्कन्धरक्तारुणानां प्रत्यक्षस्त्वं पत्रिणां मामकानाम्
सश्रूमङ्गं स दुवाणस्तदित्थं चक्रे चापं सज्जगुज्जहुणं च ।
त्यक्त्वा विप्रं मातलिस्तं च वेगात् प्रत्यक्षोऽभूत् सस्मितं भाषमाणः
अयि सखे ! विमुखं कुरु साधकं त्वमहनेव हि मे भव सन्मुखः ।
न तु मुहूर्त्सु सतां श्रवणस्पृशो विनिपतन्ति दृशो न शिलीमुखाः
किमपूर्वमेतदयि ! संविधानकं पुरुहूतसूत ! कुशलं कुतोऽधुना ? ।
इति तं जगाद परिरभ्य भूपतिः कटुभाषिणं स विनिवार्य माधवम्
आश्रुणमतः सकरुणस्य रसान्तरायक्रीडाकृता भव नरेन्द्र ! तदद्य सद्यः ।
आदेगतः शतमखस्य कुरुष्व यात्रां वैताढ्यसीमनि निशाचरसूदनाय
इत्युक्त्वा तं मातलिः स्यन्दनाङ्गे निःशङ्कानामेकधुर्य निवेश्य ।

चक्राघातक्षुण्णपर्यस्तजालः कण्ठाभोगन्यस्तमालश्चाल

इति श्रीमाणिक्यदेवसुरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

पञ्चमे स्कन्धे द्वादशः सर्गः ।

तस्मिन्नारुह्य संज्ञाप्ते रथं मातलिसारथिम् । पुरेषु राक्षसेन्द्राणां समनहन्त सैनिकाः
शब्दैः समरभेरीणां निर्भरं भरितेऽम्बरे । अनाहूता अपि प्रापुः स्वयमप्सरसो रसात्
शतघ्नीशूलमुखशूलमुशुण्डीमुद्रादिभिः । पिधाय भास्करं चक्षुर्निशामित्रनिशाचराः
ततो दुष्मन्तस्त्रयस्य दृष्ट्या नाराचरोचिषः । तमप्यमन्दमन्दारमालाभिस्त्रिदिवौकसः
कृत्वा निःशब्दसञ्चारं रणक्षेत्रमकण्टकम् । स समं सन्मुखैर्दूतरूपतस्थे शतक्रतुः
गीयमानगुणग्रामं गन्धर्वैर्धुतमूर्द्धभिः । तमर्द्धासनसन्मानभाजनं विदधे हरिः
तैस्तैर्मृदुभिरालापैर्दत्त्वा दिव्याद्भुतं च तत् । आपृच्छन्तं सुनासीरः कथाञ्चिद् विससर्ज तम्
शशंस सस्मितं तस्मै विस्मयोत्फुल्लचक्षुषे । स्थानानि तानि दिव्यानि मातलिर्गगनाध्वनि
अस्मिन् दशतया नित्यं दधाने फलसंपदः । कल्पवृक्षवने सन्ति परेलक्षा महर्षयः
अत्र तत्रभवान् भव्यविद्याधरनमस्कृतः । स्वयमिन्द्रगुरुः स्वामी मरीचिस्तप्यते तपः
इत्याकर्ण्य रथं मुक्त्वा दुष्मन्तो नन्तुमिच्छया । प्रैपीदवसरं ज्ञातुं मातलिं मुनिसन्निधौ
तत्र तिष्ठन् समायान्तं स किञ्चित् पञ्चवार्षिकम् । ददर्श बालकं स्त्रीभ्यामुभयाम्भ्यामनुदुतम्

तस्य पश्यत एव द्राक् स बालः सिद्धशावकम् । मातुः स्तनन्धयं धृत्वा तलघातैस्ताडयत् ॥ १४ ॥
 विधेहि वदनं व्यात्तं दशनान् गणयामि ते । इति तन्मुखमद्भुत्या बलाद् बालः स कर्पति ॥ १५ ॥
 स न मिहीमयं धत्ते नासौ स्त्रीभ्यां निवारितः । तयोस्तमपकर्पन्त्योऽष्टं तद्वलयं करात् ॥ १६ ॥
 तद् भूमिपतितं ज्ञात्वा दधतुस्ते न तत्करे । तदर्थं च स बुक्रोश शिशुरुक्तोऽश्वद् भृशम् ॥ १७ ॥
 श्रीमन्सलाञ्छनं दृष्ट्वा तं बालं पुलकान्वितः । खेहादिद्येप दुष्यन्तः कर्तुं तद्वलयं तथा ॥ १८ ॥
 निनाय च यथास्थानं स सद्यस्तद्विभूषणम् । दत्त्वा पुत्रं च तं तस्मै युवती ते जल्यतुः ॥ १९ ॥
 दिष्ट्या त्वमसि दुष्मन्तः सोमवंशविभूषणम् । तत् सर्वदमनो नाम्ना पुत्रोऽयं तव सर्वथा ॥ २० ॥
 नूनं मरीचिना दत्तमौषधीवल्यं ततः । इदमस्य कराद् अष्टं न स्पृष्टुमितरः क्षमः ॥ २१ ॥
 इदं पित्रोः परं दृष्ट्वा भस्मीभवति तत्क्षणात् । तत्किं नु बहूना तावत् सनाथाऽद्य शकुन्तला ॥ २२ ॥
 भूषण्डलविहारिण्या भानुमत्या मुखेन च । वेत्ति त्वद्विरहावस्थां स्वयं सापि त्रियोगिनी ॥ २३ ॥
 तदद्य निलये मातुर्वमन्त्या अपि सोत्तवम् । तस्याः पूर्णोऽस्तु दृष्ट्वा त्वामेकवेणीव्रितावधिः ॥ २४ ॥
 मरीचिवन्दनं कर्तुं गच्छन्ती कमलेश्रणा । कल्याणी किञ्च सेवेयमित एवाभिवर्त्तते ॥ २५ ॥
 तयोस्तदिति जल्पन्त्योः सहस्रैव ससंभ्रमम् । दूराद् ददृशतुर्व्यक्त्या दम्पती तौ परस्परम् ॥ २६ ॥
 गाम्भीर्यकरुणौत्सुक्यत्रपाद्वर्षतरङ्गितः । दृष्टिपातस्तयोरसीत् सखीभ्योऽपि स्पृहावहः ॥ २७ ॥

हन्त ! दिष्ट्याद्य पुण्याहमार्गपुत्रो जयत्विति । जल्पन्तीमेव दुष्मन्तः प्रत्युवाच शकुन्तलाम् ॥ २८ ॥
 यत् पुरा स्मृतैर्वैकल्यादपराद्धं मया त्वयि । तत् क्षमस्व त्रिये ! सर्वं तवायं विहितोऽञ्जलिः ॥ २९ ॥
 तदेव केवलं देवि ! महद् भाग्यं ममाभवत् । यत् पुत्रवत्सलत्वेन सद्भ्यस्तं न त्वया वपुः ॥ ३० ॥
 अद्याहं पुत्रवान् जातः पत्नीवांश्च कृशोदरि ! । जीवन्ती त्वं मया लब्धा दुःखाद् जीवन् मृतापि यत् ॥ ३१ ॥
 कैवर्चकरसंप्राप्ताद् यतः स्मृतिरभूद् मम । तदेतदङ्गुलीयं ते प्राप्नोतु पुनरङ्गुलिम् ॥ ३२ ॥
 आकर्ण्य तदिदं किञ्चिद् बाष्पोद्भेदं निगृह्णीती । जगाद् गद्गदं भक्ताऽभिदुष्मन्तं शकुन्तला ॥ ३३ ॥
 आर्यपुत्र ! किमर्थं हि देहत्यागं करोम्यहम् । क पुनर्दर्शनं नाथ ! मृताया मे त्वया सह ? ॥ ३४ ॥
 दैवात् स्मृतिपदं नाथ ! प्राप्तायास्तव दुर्लभम् । विश्वस्तस्मिदं कस्माद् दीयते मेऽङ्गुलीयकम् ? ॥ ३५ ॥
 अद्याभूत् पितृमान् वत्सस्तत् सर्वदमनो मम । अद्य भवमती चाहं यत् त्रिय ! त्वं प्रसीदसि ॥ ३६ ॥
 इत्थं मिथः प्रियालापं दम्पत्योः कुर्वतोस्तयोः । मातलिः समयं ज्ञात्वा संप्राप्तः स्फुटमुक्तवान् ॥ ३७ ॥
 दिष्ट्या विजयतां श्रीमान् चिरात् पत्न्या समन्वितः । पुत्रेण चानुरूपेण हृदयाब्जेन्दुना समम् ॥ ३८ ॥
 आयुष्मन्नात्मनैव त्वां ज्ञात्वा ज्ञानादिह स्थितम् । सकुटुम्बमपि श्रीमान् मरीचिर्द्रुमिच्छति ॥ ३९ ॥
 तत् त्वर्यतामिति श्रुत्वा पुत्रपत्नीसमन्वितः । स गत्वा सत्वरं विद्वान् ववन्दे चरणौ गुरोः ॥ ४० ॥ युग्मम् ॥
 विधाय प्रस्तुतालापं गुरुणाप्यभिनन्दितः । उवाच वचनं राजा दुष्मन्तः प्रश्रयाश्रयम् ॥ ४१ ॥

भगवंस्तत्प्रमादेन संयुक्तोऽहं गृहश्रिया । चिरादद्य कृतार्थोऽस्मि किन्तु प्रष्टव्यमेव मे
 इयं तत्र बधूः पूर्वं प्राप्तापि न मया स्मृता । किमद्भुलीयकं दृष्ट्वा भूयोऽपि स्मृतिमाययौ ?
 इति प्रष्टुः स्वयं राज्ञा मरीचिमुनिसत्तमः । ऊचे दुर्वाससः ज्ञापं तं मुद्रादर्शनावधिम्
 तं सर्वदमनं चापि पुत्रं प्रतिवरं ददौ । प्रजानां भरणादेय भरताल्ह्यो भवत्विति

इत्थं मरीचिमुनिना विहितप्रसादो विद्याधैरः परिवृतः शतशः समेतैः ।
 पुत्रान्वितः सह शकुन्तलया प्रतस्थे भूयः पुरन्दरपुरप्रतिमं पुरं सः

तदेतदद्भुतमिह पूज्यपूजनं व्यतिक्रमव्यतिकरजं सुदारुणं
 शकुन्तलाचरितमपेक्ष्य चेतसा न भीमजे ! क्षममनुशोचितुं तव

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

पञ्चमे स्कन्धे त्रयोदशः सर्गः ।

इति भास्करशिष्यस्य सुखादाकर्ण्य तां कथाम् । वैदर्भी स्वमभिप्रायं प्रकाशितवती गिरा
 भगवन् ! सत्यमेवेदं दुःखं सेहे शकुन्तला । स्रक्षमदृष्ट्वा विमृष्टे तु ततः कष्टं ममाधिकम्

आजन्मतोऽपि साम्राज्यं वनवासो ममाधुना । पूर्वमारण्यकी सा तु वनवासाद् न दूयते
अथवा मा स्म भूद् विश्वे कस्याश्चित् कष्टमीदृशम् । अहमेव यतः पापा पापानामेकभाजनम्
इति दुःखाग्निबाष्पौधं सृजन्ती क्षितिभृदुवम् । महाश्रुनिपयोदस्नामभ्यवर्षद्वचोऽमृतैः
आयाति यद् यदा यस्य दुःखं किमपि देहिनः । अपि खल्पमनल्पं वा तत् तदा तस्य दुस्सहम्
अपि नाम कलावत्या यदि तावत् तथा स्थितम् । त्वमित्थं गतमात्मानं नैकं शोचितुमर्हसि
शृणु ते कथयिष्यामि कलावत्याः कथामहम् । यामाकर्ण्य त्वमात्मानं दुःखितं नैव मन्यसे
जावालपुरभूपालः शङ्खः सुखमहोदधिः । उदात्तधीरललितः कलावान् विनयी नयी
रूपेण जितकामस्य विक्रमेण हतद्विषः । विद्वद्गोष्ठा यशुस्तस्य निश्चिन्तस्यैव वासराः
अन्यदा पुरपर्यन्ते भ्रमतस्तस्य वाजिभिः । सैन्यस्येव रजोराशिः सनिःस्वानः पुरोऽभवत्
तद् विज्ञातुं तदादिष्टाः शीघ्रं विज्ञाय सादिनः । व्यजिज्ञपन् प्रसन्नाभिर्वागिभरञ्जलिमौलयः
सार्थः स्वपुरवास्तव्यो देव ! देशान्तरादयम् । आदाय सारभाण्डानि कुशलेन समागतः
इभ्यसाधुर्गजो नाम्ना सार्थनाथश्च पार्थिव ! । भवन्तं दृष्टुमभ्येति तदसावनुगृह्यताम्
इति श्रुत्वा तमाभाष्य नामग्रहणपूर्वकम् । सरस्तरुतलासीनस्तस्य सेवाक्षणं ददौ
स महार्घं तदानीतं वस्तुजातमुपायनम् । स्वीकृत्य सुप्रसन्नः सन् तं निःशुल्कमचीकरत्

तनः नाधुः स पेडायाः पट्टकूलशतावृतम् । उद्धाद्य दर्शयामास तस्य चित्रपटं स्फुटम् ॥ १७ ॥
 तत्र चित्रपटे नारीं रूपेणालौकिकेन सः । पश्यन् सुखधृनुद्ध्या प्रणन्तुं प्रगुणोऽभवत् ॥ १८ ॥
 तं तथास्थितमूर्त्तिं निवार्य स त्रणिग्वरः । ऊचे देवेन देवीयं तत्त्वमस्या निशम्यताम् ॥ १९ ॥
 इतो गत्वा दशार्णेषु विदिशासन्निधौ मम । आवासितस्य कान्तारे सायं भृत्यैर्निवेदितम् ॥ २० ॥
 यदत्राद्योऽस्ति गुल्मौघलग्नलग्नानियञ्चितः । निश्चेष्टः पतितः पृच्छ्यामश्ववारश्च सन्निधौ ॥ २१ ॥
 समानीय महाश्वं तं ततोऽहं पटमण्डपे । उपचारपरैर्भृत्यः स्वस्थं कारितवान् द्रुतम् ॥ २२ ॥
 तस्यानुपदिकं मैन्यं प्रातर्विष्यक् समाययौ । राज्ञो विजयसेनस्य स हि राज्यधरः सुतः ॥ २३ ॥
 अश्वेनापहृतः प्राप केवलं तादृशीं दशाम् । सुवर्णचाहुरित्याख्यां स विभर्ति महाभुजः ॥ २४ ॥
 दशार्णपतिपुत्रेण तेन नीतः सहैव हि । प्रविष्टोऽस्मि पुरीं देव ! चद्धध्वजपटावृताम् ॥ २५ ॥
 स प्रणम्य पितुः पादौ निषण्णः सन्निधौ सदि । अश्वापहरणोदन्तं पृच्छ्यमाणोऽवदद् मुदा ॥ २६ ॥
 अपहृत्य तुरङ्गेण प्रक्षिप्तो निर्जने वने । आरूढ एव निश्चेष्टस्तात ! जातोऽस्म्यहं श्रमात् ॥ २७ ॥
 गुल्मौघलग्नगल्नाः मन् कापि तस्थौ स्वयं हरिः । निश्चेष्टः पतितः पृच्छ्यामहं विटपयद्भुनात् ॥ २८ ॥
 तत्र मे नष्टचेष्टस्य सिंहव्याघ्राकुले वने । नन्वेप सन्निधौ साधुर्देवादावासितोऽभवत् ॥ २९ ॥
 यद्यकारणचन्द्र्युर्मं न तदा परिपालनम् । अकरिष्यदयं साधुस्ततो मे जीवितं कुतः ॥ ३० ॥

तात ! तातवदासेन महता साधुनाऽधुना । एष प्राणप्रदानेन क्रीतोऽस्मि मरणावधिः
इति तद्वचसा राज्ञा आतरं प्रतिपद्य माम् । सामन्तपदवीं दत्त्वा नादाद् गन्तुं क्वचिद् मम
तत्र लब्धप्रतिष्ठस्य प्रतिपत्त्या तया मम । रम्येषु राजकार्येषु मुख्यता सकलेष्वभूत्
तस्य चास्ति महीभर्तुः कलाकुलनिकेतनम् । स्वर्णबाहोरवरजा सुता नाम्ना कलावती
चतुष्टयं समस्यानां यः कश्चित् पूरयिष्यति । स मत्प्रिय इति व्यक्तं तया देव ! प्रतिश्रुतम्
तदर्थं तत्र सर्वेषु हूयमानेषु राजसु । मयकापि हि देवस्य श्रुतः प्रज्ञागुणो भृशम्
ततः सह मया देवमामन्त्रयितुमुच्चैः । दशार्णपतिना दूतः ग्रहितो गरुडाभिधः
अहं च सार्थमादाय स्वदेशोन्मुखमञ्जसा । समं तेन प्रपन्नोऽस्मि प्रमाणं परतः प्रभुः
छायामात्रमिदं तस्या रूपमालेख्यगं तथा । प्ररोचनार्थं देवस्य समानीतं स्वयं मया
इति तन्मुखचन्द्रोत्थं वाक्पीयूषं निपीय सः । द्रुतं संभावयामास तं दूतं तत्पुरस्सरम्
कलां कीर्तिं कलावत्या लावण्यं च विचिन्त्य तत् । तत्र स्वयम्बरे यातुं सज्जतां विदधेऽधिकम्
कथं मम समस्यानां शक्तिः स्यात् परिपूर्णे ? । इति सारस्वतं मन्त्रं लक्ष्मेकं जजाप सः
तं शक्तिप्रवणं शुभ्रं चापचक्रव्यवस्थितम् । सानुस्वारं सरन् देवीं स ददर्श सरस्वतीम्
मुक्तावलिवलक्षेण कमण्डलुजलेन तम् । अभिषिच्य जगन्माता सान्तर्धानं पुनर्ययौ

दमयन्त्या
आश्वास-
नाय
भास्कर-
शिष्येण
कथिता
कलावत्याः
कथा ॥

तदनुग्रहसञ्ज्ञानपरमप्रतिभावलः । पदवाक्यप्रमाणेषु म निष्प्रतिमतां ययौ ॥ ४५ ॥
 ततो द्रुतं पुरः प्रेक्ष्य सहेव गजसाधुना । चचाल शङ्खभूपालः कलावत्याः स्वयम्बरे ॥ ४६ ॥
 संनिवेशितसैन्यस्य तस्य रेवानदीतटे । द्रुतमन्तर्जलात् कश्चिदुन्ममज्ज महागजः ॥ ४७ ॥
 सैन्यद्विपट्टाटोपं सहसा तस्य पश्यतः । सलिलखानघौतापि मदलक्ष्मीरदीप्यत ॥ ४८ ॥
 तुरगैन्तुरगाद् निघ्नन् रथैरास्फालयन् स्थान् । सकलं व्याकुलं चक्रे चमूचक्रं क्षणेन सः ॥ ४९ ॥
 तमापनन्तमुद्भ्रान्तमन्तकप्रतिमं गजम् । अवध्यमपि शिक्षार्थं शङ्खः किञ्चिदताडयत् ॥ ५० ॥
 न कुम्भपतितं त्राणं गैलभृङ्गमिवोद्धहन् । प्राप दिव्यं वपुः सद्यः सैन्यैर्विस्मितमीक्षितैः ॥ ५१ ॥
 प्रभावोपनतैर्दिव्यैः कुसुमैरवकीर्य सः । उवाच मौक्तिकासारं वितन्वन् दन्तकान्तिभिः ॥ ५२ ॥
 गजन् ! गन्धर्वराजस्य जानीहि जनवल्लभम् । प्रियदर्शनसञ्ज्ञस्य तनयं मां प्रियंवदम् ॥ ५३ ॥
 निर्लज्जं रममाणेन दिव्यह्वीभिः सहाय मे । मया पूर्वमवज्ञातो मतङ्गाख्यो महामुनिः ॥ ५४ ॥
 कुधा तेनाभिशोऽहं जातो मत्तमतद्गजः । भूयस्तदानुनीतः सन् म सुनिर्मासभापत ॥ ५५ ॥
 यदा मद्रेखरो राजा शङ्खस्त्वां ग्रहरिष्यति । तदा प्रपत्स्यते शीघ्रं पुराणीं प्रकृतिं भवान् ॥ ५६ ॥
 मोऽहं संप्रति संग्राप्तः शापमोक्षं गनीपितम् । उपकर्तुः प्रियं कर्तुं किञ्चिद् वाञ्छामि ते नृप ! ॥ ५७ ॥
 अत्रं प्रस्थापनं नाम्ना गान्धर्वं तद् गृहाण मे । अहिंसा विजयैश्च यत्प्रयोक्तुः फलद्वयम् ॥ ५८ ॥

इत्थमभ्यर्थितस्तेन सानुरोधः क्षितीश्वरः । अस्त्रमन्नं स्वयं सम्यक् तन्मुखेन गृहीतवान्
 एवं तयोर्विहितसौहृदयोर्वनान्ते गन्धर्वपार्थिवकुलोत्थितयोरकस्मात् ।
 एको ययौ सपदि सौमनसप्रदेशानन्योऽपि निर्भरसमृद्धिजुषो दशार्णान्
 तत्र स्वयं विजयसेननरेश्वरेण प्रत्युद्गतेन विधिवद्विहितातिथेयः ।
 पृथ्वीपतिः स निवसन्नुपकारिकायां सौत्कण्ठ एव शयने रजनीं निनाय
 साध्यं विधिं प्रातरुपास्य सम्यक् माङ्गल्यवृत्त्या कृतयुक्तेषुः ।
 महार्हमश्चस्थितराजलोकं स्वयम्बरस्थानमवाप सद्यः ।

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

पञ्चमे स्कन्धे चतुर्दशः सर्गः ।

तस्य स्थितवतस्तत्र रत्नसिंहासनं महत् । पठत्सु बन्दिवृन्देषु ध्वनत्सु पटहेषु च
 मनुष्यवाह्यमारुह्य यानं कन्याशतावृतम् । स्वयम्बरसभामभ्यं प्रविवेश कलावती
 अथ सानन्दमुद्यम्य हेमदण्डधरं करम् । इति तस्याः प्रतीहारी चकार किल घोषणाम्

॥ ५९ ॥

॥ ६० ॥

॥ ६१ ॥

॥ ६२ ॥

॥ १ ॥

॥ २ ॥ युग्मम् ॥

॥ ३ ॥

दमयन्त्या
 आश्वास-
 नाय
 भास्कर-
 शिष्येण
 कथिता
 कलावत्याः
 कथा ॥

॥१२६॥

भो भोः शृणुत भूपालाः ! राजपुत्र्याः प्रतिश्रुतम् । यः समस्याश्चतस्रो मे पिपत्तिं स वरो मम ॥ ४ ॥
 छिग्रमानोऽपि शस्त्रेण द्वेधा भवति न दुमः । किमत्र कारणं वाच्यं ? स्फुटीकुरुत पार्थिवाः ! ॥ ५ ॥
 अनाक्षिप्तोऽपि पद्मिन्या निःश्वासं विसृजत्यलिः । किमत्र कारणं वाच्यं ? स्फुटीकुरुत पार्थिवाः ! ॥ ६ ॥
 द्विधापि चक्रवाकानां मियुनैर्यद् विमल्यते । किमत्र कारणं वाच्यं ? स्फुटीकुरुत पार्थिवाः ! ॥ ७ ॥
 मलिलेनापि नापैति कुरुमं यद्वधूमुखात् । किमत्र कारणं वाच्यं ? स्फुटीकुरुत पार्थिवाः ! ॥ ८ ॥
 इति ग्रन्थुत्तरं तत्र राज्ञामप्रतिपेदुषाम् । पपाठ शङ्खभूपालः समस्यास्ता यथान्वयम् ॥ ९ ॥
 स हि च्छायामयो वृक्षो निःश्वासो विरहोष्मवान् । मुखं दर्पणसंस्थं च राहुग्रस्तश्च भास्करः ॥ १० ॥
 इति पूर्णासु सर्वासु समस्यासु यथा स्वयम् । वृणोति स्म दुतं शङ्खं सत्यसन्धा कलावती ॥ ११ ॥
 तस्मिन्तुल्यगुणे युग्मे स्तूयमाने शुदा जनैः । चक्रे हृदि नरेन्द्राणां प्रसरं मत्सरज्वरः ॥ १२ ॥
 अन्तर्निविडरोपान्ते बहिर्दक्षितसम्मदाः । ययुर्दगार्णमापृच्छय पथि शङ्खं रुरुत्सवः ॥ १३ ॥
 विधिं ममाप्य वैत्राणं पथि कान्ताममन्वितम् । स्वदेगाभिमुखं शङ्खं व्यगृह्णन् वसुधाभुजः ॥ १४ ॥
 तत्राजनि महायुद्धं रेणुरुद्धिवाकरम् । शब्दस्पर्शपरिलेयहस्त्यश्चरथसैनिकम् ॥ १५ ॥
 पतद्भिर्नैरिणां विघ्नम् विजिखैर्मर्मभेदिभिः । दिदीपे तस्य वीर्यशिशिः समिद्धिरिव निर्भरम् ॥ १६ ॥
 न तस्य ददृशे किञ्चिद् व्याप्तस्य रिपुसार्यकैः । शूलगैरवकीर्णस्य द्रुमस्येव महीयसः ॥ १७ ॥

ततः संमोहनं नाम्ना महावीर्यं महाबलः । अस्त्रं मुक्त्वा स गान्धर्वं शङ्खः शङ्खमपूरयत्
 तस्मिन् मुक्तेऽरिसैन्यानां नयनानि निरन्तरम् । निद्रा निनाय सङ्कोचं कमलानीव यामिनी
 दर्शयन् तान् शिशुग्राह्यानित्युवाच त्रियां नृपः । त्वमेभिर्मम हस्तस्था युद्धेनानेन वाञ्छ्यसे
 सा पत्युर्विजयभ्रान्त्या वहन्त्यस्मितमाननम् । लज्जानिविडिता क्रान्तं ग्रशशंस सखीमुखैः
 जीवितं कृपया त्यक्तं यशो वः संहृतं मया । शराग्रैरलिखद् वर्णानिति राज्ञां स केतुषु
 ततो निर्वाहसामर्थ्यं पुरं प्राप त्रियान्वितः । उपर्युपरि संभूतैरुत्सैवरनयद् दिनान्
 अभवत् परमग्रेम द्वयोरपि परस्परम् । नित्यं शङ्खकलावत्योर्द्वयोर्नयनयोरिव
 निर्व्याजं रममाणायः शङ्खेन सह रागिणा । गर्भोऽभवत् कलावत्या वपुषः पुष्टिमावहन्
 तस्मिन्नवसरे तस्याः ग्रहितः पितृमन्दिरात् । माङ्गल्यमाययौ कर्तुमन्तःपुरवरो जनः
 तदद्वि तत्प्रियो राजा गतोऽभूद् वनचर्यया । तत्रैव च विनोदेन निनाय सकलं दिनम्
 दिनशेषे च संप्राप्तः पुरं वनविहारतः । अचिन्त्यदर्शनात् प्रीतिं प्रियायाः कर्तुमैहत
 निभृतं निरुपानदभ्यां चरणाभ्यां समं चरन् । सञ्ज्ञया वारयन् सर्वं प्रविवेश प्रियागृहम्
 तत्पृष्टिं प्राप्य हास्याय तस्या मीलयितुं हशौ । पश्यन् जालान्तरे तस्थौ समं वायसमायया
 कृत्वा पितृगृहात् प्राप्तं शृङ्गारं सुखमास्थिता । सख्या संभाव्यमाणासीत् तत्कालं सा कलावती ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥

दमयन्त्या
 आश्वा-
 सनाय
 भास्कर-
 शिष्येण
 कथिता
 कलावत्याः
 कथा ॥

॥१२७॥

यत् किल स्पृहणीयापि त्वमद्य द्यौरिवेन्दुना । अमुना सखि ! केयूरद्वयेनैव विराजसे ॥ ३२ ॥
 किमन्यद् मणिमाणिक्यमुक्ताखचितयोर्द्वयोः । तावत्केयूरयोर्मूल्यं न शक्यं कर्तुमेतयोः ॥ ३३ ॥
 त्वमाभ्यामतिरागाभ्यां संसक्ताभ्यां सुनिर्भरम् । विमासि पुष्पदन्ताभ्यां गृहीता भुजयोरिव ॥ ३४ ॥
 तद् ब्रूहि सखि ! कस्तुभ्यं केयूरद्वयमीदृशम् । ग्राहिणोत् परमप्रेमपारायणपरायणः ॥ ३५ ॥
 तदित्यमथ पृच्छन्त्यास्तस्या रहसि निर्भरम् । चकार हृदये राजा चिन्तामिति चमत्कृतः ॥ ३६ ॥
 अहो न हि मया दत्तं न च दृष्टं मया पुरा । अपूर्वमङ्गदद्वन्द्वमिदमस्याः कुतोऽधुना ॥ ३७ ॥
 ममैव संशयं हर्तुं मन्ये पृष्टेयमेतया । किमत्रार्थे समाधत्ते सावधानः शृणोमि तत् ॥ ३८ ॥
 इति दत्तावधानस्य रहः शङ्खस्य शृण्वतः । वैदग्ध्येनैव निर्व्याजं व्याजहार कलावती ॥ ३९ ॥
 किमात्थ सखि ! केनेदं यत् किल प्रैपि भूषणम् । ननु कः प्रेषयेत् स्वल्पः स्वल्पप्रेमापि चेदृशम् ॥ ४० ॥
 यस्य चित्तेऽहमुत्कीर्णा यश्च मे हृदि रोपितः । तेनैतत् ग्रहितं मह्यं न सामान्येन केनचित् ॥ ४१ ॥
 प्राप्य प्राणप्रियस्याद्य प्रसादीकृतमण्डनम् । संप्राप्तमिव सर्वाङ्गमालिङ्गनमिदं मया ॥ ४२ ॥
 न तथा महिमोत्कर्षो भवति दत्तोऽर्जुनोऽपि मे । यथा तत्प्राहिता मह्यं दत्ते गुञ्जापि गौरवम् ॥ ४३ ॥
 कुतो मे मन्दभाग्याया भूयस्तदर्शनोत्सवः । ब्रुवाणैव सवाक्स्तंभमित्यश्रूणि मुमोच सा ॥ ४४ ॥
 तच्चडितपातसङ्घातदुःसहं दयितावचः । ददाह हृदये राज्ञः सपदि प्रेमपर्वतम् ॥ ४५ ॥

न विवेद प्रियोक्तीनां पारंपर्यं स पार्थिवः । तस्याः पितृगृहात् प्राप्तमुपायनमतर्कयत्
धिग् धिग् मलिनशीलायां प्रेमास्यां मम निर्भरम् । बहिर्मुखस्य दुर्बुद्धेर्मुधा रागान्धचेतसः
आः पापे ! विकलीभावं कुलटात्वेन बिभ्रती । कलावतीति नाम स्वं वहन्ती नहि लज्जसे

॥ ४६ ॥

॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥

भवतु प्रतिकारमेव सर्वं द्रुतमस्याः सदृशं समाचरामि ।

॥ ४९ ॥

स्थितिलङ्घिनि दुर्जने विलज्जे न मुहूर्त्तं महतां मनोऽनुरागः

याभ्यां गर्वमियं विभर्त्ति शुजयोर्निःपुण्यका पुंश्चली ताम्यामेव भवत्विमां यदि नहि व्यापादयामि क्षणात् ।
नन्वस्याः सुतरां लघुर्यदि मया दत्तोऽर्बुदोऽप्यस्ति यत् तद् लूनां महतीं ददामि सपदि स्वच्छायया जायते ॥ ५० ॥

इत्सुह्वामक्रोधरुद्धः प्रवेशं नैवाकार्षीत् मन्दिरे स प्रियायाः ।

॥ ५१ ॥

तस्याश्चोक्तं व्यत्ययेनेव मेने स्वादु द्रव्यं शुद्धपित्तज्वरीव

व्यावृत्य तद्भुवनतः स्वमवाप्य हर्म्यं दुःकर्मसाधनविधिं रहसि प्रपञ्च्य ।

॥ ५२ ॥

देवीं कदर्थयितुमुल्बणचित्तवृत्तिः तं तं जनं विनियुजे स निजाननेन

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

पञ्चमे स्कन्धे पञ्चदशः सर्गः ।

ततः कलामतीं देवीं देवेन्द्रदयितोपमाम् । मायं सारथिरागत्य वभाये रोपणाभिधः
 देवि ! पर्यत्क्रान्तारे कृतावासः प्रभुः स्वयम् । त्वां दिदृक्षति वेगेन प्रस्थातुं प्रगुणीभवं
 सायविज्ञातवृत्तान्ता द्रुतमुत्थातुमिच्छती । समामाद्य दशासङ्गं विलम्ब्य पुनरुद्ययौ
 समामाद्य पुरं तस्या यान्त्याः पथि पुराद् बहिः । तत्याज सहसा जिल्लः कर्मसाक्षी नभस्तलम्
 रोपणम्य नृपादेयाद् गहने तां जिहासतः । मनः प्रेरयितुं बाहान् शशंसे न पुनः करः
 न द्रग्दुमिव तद् दूःखं तमः कम्बलमालिते । देव्यौ द्यावापृथिव्यौ स्वं सद्यः पिदधतुमुखम्
 इत्य मनसि निःशङ्कं विविक्ताय स्थलीषु च । माध्वसादिव तच्चक्षुश्चकम्पे दक्षिणं भृशम्
 मा तेन दुर्निमित्तेन दूयमानमना भृशम् । क दूरेऽद्यापि भर्त्तेति पृच्छति स्म मुहुर्मुहुः
 तामिति व्याकृतां शीनां यन्तापि विजितवपः । कथञ्चिदुक्त्वान् जाड्यजिल्लजर्जस्या गिरा
 येषां स्वामिफ्रुते वध्यः पिता भ्राता सुतोऽपि वा । आयुष्मति ! तदस्माकं दग्धं जन्मानुजीविनाम्
 युगप्रमीद नदस्मामु परार्थीनेषु जन्तुषु । दुर्भरस्योदरस्यार्थे सर्वं कुर्वत्सु सर्वदा
 पूजनीया त्वमस्माकं मनोवचनकर्मभिः । तथापि शृणु मे वाक्यं कृत्वा वज्रमयं मनः

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥

त्वामिह स्वामिनो वाचा ग्रचण्डश्वापदे वने । अहं त्यक्त्वा गमिष्यामि घृणया सह संप्रति
तस्य चाप्यवगच्छामि न तत् कल्याणि ! कारणम् । त्वयि साध्व्यां सगर्भायां विरुद्धं हृदयं यतः
इतः शुष्कसरिद् दूरादस्याः कीकसर्कशम् । तदध्यास्व जितक्रूरनरकग्रस्तरं तटम्
इहापि त्वां हि जीवन्तीं दुर्दैवं तत् क्षमेत चेत् । त्रातयाप्यपरित्रातुं येनास्माकं त्वमर्पिता
इति श्रुत्वा शिलापातघातघोरतरं वचः । सहसा शुष्ककण्ठौष्ठी सासीत् साध्वसरुद्धवाक्
तां च सारथिरुत्तार्य पङ्कसङ्काशविग्रहाम् । सुमोच निम्नगातीरे शून्यस्थाने मृगीमिव
ततस्तं सत्वरं गन्तुमापृच्छन्तं कृपापरम् । जगाद गुरु गांभीर्यगूढमन्युर्मनस्विनी
न त्वं पुनरवस्थां मे तात ! शोचितुमर्हसि । यस्याः संभावमाधातुं त्वादृशोऽभूत् कृपापरः
इयता किञ्चन प्राप्तं जीवितव्यफलं मया । यद् मम प्राणनाशेन प्रियस्य ग्रीयते मनः
तद् गच्छ तावदार्य ! त्वं सत्वरं धृतिमुद्वहन् । परलोकविधौ यात्रां यावद् न मम पश्यसि
इत्युक्तः स ययौ यन्ता मुञ्चन्नश्रूणि निर्भरम् । संभाव्य भावि तत् किञ्चित् तस्या दुःखेन दुःखितः
ततस्तस्मिन् गते तस्याः पश्यन्त्या निर्जनं जगत् । वक्षो बिभेत्तुमारंभे मन्युर्भयसमन्वितः
रुरोद मुक्तकण्ठं सा लुठन्ती तटिनीतटे । साक्षिणीमिव कुर्वाणा धरणिं करताडनैः
हन्त हन्त न दुर्बोधा तवैकस्य गतिर्विधेः । राज्ञामपि गतिं वेत्तुं विद्वांसोऽपि जडाशयाः

॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २० ॥
॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥

दमयन्त्या
आश्वा-
सनाय
भास्कर-
शिष्येण
कथिता
कलावत्याः
कथा ॥

ॐ श्री न ल य न म

॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥
 ॥ ३६ ॥
 ॥ ३७ ॥
 ॥ ३८ ॥
 ॥ ३९ ॥
 ॥ ४० ॥

इयमात्मप्रतीतिर्मे विरुद्धाहं न यत्तयि । त्वमीदृशोऽपि मे नाथ ! भर्त्ता भूया भवे भवे
 तद् युक्तं यद् मम प्राणाः प्राणेश्वर ! हतास्त्वया । धन्यानां खलु नारीणां भर्तुरर्थे विपत्तयः
 आसन्नमरणाया मे स्मरन्त्याश्चरणौ तव । विरौति खरकारुढा शिवा घोरस्वरा कथम् ?
 राज्ञा त्यक्ता ततो यस्माद् दुःशीलासीत् कलावती । इति मे दुर्यशो दीप्तं कीर्त्तिघ्नं प्रभविष्यति
 कुलपङ्क्तिच्युतानां हि द्वेग्याणामयशस्विनाम् । यत् सत्यं नावकाशोऽस्ति दिवि देवसभास्वपि
 हा हा हा तात ! हा मातर्जाता वां यज्जनिर्मम । तथा कुलकलङ्कोऽयं कृतो वां निष्कलङ्कयोः
 अहो कर्पति वां व्रीडा तिरस्कारश्च कान्तजः । इदं स्फुटति मे वक्षः सेयं व्रजति चेतना
 इति तां करुणधीणजर्जरार्त्तकलस्वराम् । चाण्डालीद्वयमागत्य विलपन्तीमतर्जयत्
 आः पापे ! किं दृथारौवैः कर्णौ वधिरयिष्यसि ? । तिष्ठ तिष्ठ न जानासि स्वकर्म स्मर बन्धुकि !
 नन्विदं मण्डनस्थाने खण्डनं प्रतिपाद्यते । त्वां कुर्मः सुस्थितां पापे राजापथ्यविधायिनि
 इति निर्मत्सर्न्त्यौ ते दृष्ट्वा नर्त्तितकर्त्तिके । सद्यः कण्ठगतप्राणा मूर्छां प्राप कलावती
 तदा दयार्णराजस्य दुहितुः कंससंभवात् । ससाध्वसरसावेशः शिथिलीकृतवान् वपुः
 कृत्तान्तकिङ्कराकारे कात्यायन्यौ च निःकृपे । मातङ्ग्यौ तदवस्थां तां यद् जवादुपसर्पतुः
 आक्रेपूरभरन्यासं छित्त्वा निःसन्धिवन्धनम् । नीत्वा ते तद्भुजद्वन्द्वं जगमतुः शहस्रसन्निधौ

तद्वेदनाधिकतया प्रतिपन्नसञ्ज्ञा छिन्नं भुजद्वयमतिव्यथया वहन्ती ।
कान्तस्य दारुणतया मरणोन्मुखी सा चक्रन्द मन्दकरुणस्वरकण्ठकुण्ठम्
त्यक्ताशायाः कुवलयदृशः सर्वथा जीवितव्ये धर्मो धर्मः शरणमिति च व्याकुलं व्याहरन्त्याः ।
पृथ्वीपीठे कठिनाविषमे निःसहं मुक्तगात्र्या देवात् प्राप्य प्रसवमभवत् तत्क्षणं पुत्रजन्म
दृष्ट्वा पूर्णमृगाङ्गमण्डलनिभं पुत्रस्य पुण्यं मुखं तद्वात्सल्यविशेषविस्मृतभुजच्छेदव्यथासंस्तवः ।
तस्मिन्निर्भरभूरिभैरवरवे भूमृद्वने निर्जने माङ्गल्याय पतिव्रता स्मृतवती देवान् गुरुन् भक्तितः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

पञ्चमे स्कन्धे षोडशः सर्गः

अथ तं पुत्रमात्मीयं रुदन्तं स्तन्यहेतवे । शशाक नेतुमुत्सङ्गे न कथञ्चित् कलावती
भृशमुल्लाप्यमानोजपि कलावत्या कलस्वरम् । तत्करस्पर्शमप्राप्य विरराम न बालकः
ततस्तं दूरतः श्रुत्वा रुदन्तं करुणस्वरम् । सहसा सन्निधिं प्रापुः कृपया वनदेवताः
विदित्वा तत्कलावत्या वृत्तान्तं प्रणिधानतः । ताः स्थलीनामधिष्टान्यः प्रत्यवोचन् परस्परम्

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥

॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥

धिग् विग् राज्यमिदं राजां चक्षुमन्तोऽपि यद्वशात् । अन्या इव न पश्यन्ति कृत्याकृत्यं महीशुजः
जनोऽपि प्रमवादूर्ध्वं छिनत्ति कदलीमपि । सगर्भापि हि शङ्खेन हा विध्वस्ता कलावती
एकस्यैवापराधोऽस्या यः शङ्खं वृत्तवान् करः । आक्रैयूरात् करद्वन्द्वं कथं शङ्खेन खण्डितम् ?
स्त्रीकृत्या भ्रूणहत्या वा न तेन गणिता यदि । तत् किं वज्रमयो राजा स प्रेम्णापि न पीडितः
वेनेकदापि दृष्टा स्यात् सोऽपि प्राणैरपि प्रियम् । कर्तुमिच्छति नन्वस्याः किं पुनर्यस्य वेदमनि
द्विधामविष्यदेवास्या वक्षो दुःखास्त्रताडितम् । अभविष्यद् न चेत् सद्यः स्यूतं सन्तानतन्तुना
रुद्रार्थितापि गथ्रीका दूनापि मृदुभाषिणी । अस्या हि सदृशी नारी न कापि कापि दृश्यते
ग्रापेन मकलं राष्ट्रं भस्मीकर्तुं श्रमा यदि । न क्रुध्यति तथाप्येपा पतिं प्राति पतिव्रता
श्यमस्मद्ने मन्यं त्यक्ता पत्या पतिव्रता । तदिमां पालयिष्यामः संयद्वा हि द्वियः स्त्रियाम्
नूनयम्मन्प्रमादोऽयं यदि यं वनसीन्नि नः । जरजनङ्गमस्त्रीभ्यां साध्वी प्राप पराभवम्
इति तामां कृपालूनां जल्पन्तीनां परस्परम् । स्ववाललालनोत्कण्ठाविह्वलं विललाप सा
पुत्र ! रोदिति दुःखेन केन केन पदे पदे ? । दुःखं तदेव मौलिक्यं कुक्षौ मे यत्समागतः
पश्य पुत्र ! न वार्तापि तत्पास्तरणवाससाम् । पापाणविपमा सेयं सुखशय्या मही तव
क कथा स्नानकृत्यानां कयोष्णैर्गन्धवारिभिः ? । कृत्येव व्यात्तवर्त्रेयं शुष्का तुङ्गतटी सरित्

क्रियते येन शुश्रूषा सर्वसाधारणं न मे । तद्भुजद्वन्द्वमप्यस्ति दूरे परिजनः परः
कथमित्थं व्यवस्थाहं धारयिष्यामि जीवितम् । कृत्वा पतिपरित्यक्ता निराशा निर्जने वने
वृत्तिभ्रंशाद् व्यथा वेगात् श्वापदेभ्योऽथवाधुना । हा हा मयि विपन्नायां कथं बालो भविष्यति ?
सङ्कल्पितशतैः प्राप्तः सौम्यः सर्वाङ्गसुन्दरः । इयानेव त्वदङ्गस्य वत्स ! मे दर्शनोत्सवः
किञ्चिद् मयि विपन्नायां वैरं त्यक्त्वा पिता तव । त्वां ज्ञात्वात्र त्रपावेशादनुगृहीत वा न वा
यद् वा मयि सगर्भायां निःश्रेया निष्कृपश्च यः । स कथं स्वीकरोति त्वां त्रैलोक्या यमसन्निभः
हा हा अलमलं वत्स ! बाष्पं संवृणु संवृणु । त्वामहं पालयिष्यामि वनराज ! विरम्यताम्
हन्त सम्यक् मया शीलं यद्यस्ति क्वापि पालितम् । तद् ममास्तु भुजद्वन्द्वं लालयामि सुतं यथा
इति वात्सल्यवैधुर्यधैर्यगद्गद्या गिरा । वदन्त्यास्तत्क्षणं तस्याः सम्यक् शीलप्रभावतः
दग्धस्मरमहावृक्षप्ररोहयुगलोपमम् । पूर्वार्धिकतरश्रीकं प्रादुरास भुजद्वयम्

यावद् भुजद्वयसमृद्धिमुदा हृदि स्वं पुत्रं निधाय निविडं परिरम्य तस्थौ ।
तावद् ददर्श विशदं दिशि देवमर्चुर्बिम्बं जगन्नयनहारि निशाकरस्य
व्यवहितवृकसिंहव्याघ्रसर्पादिसत्त्वं फलकुसुमसमृद्धं शान्तदावानलं च ।
अपि च सपदि सैव स्वैरह्मात्कारवारिस्थगितपरिसरासीद् दुस्तरा शुष्कसिन्धुः

॥ १९ ॥
॥ २० ॥
॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥ शुभम् ।

॥ २९ ॥
॥ ३० ॥

प्रद्वितप्रद्वितमीक्ष्य व्योम्नि चन्द्रं चकोरैरसमरसमयत्वं मेजिरे कैरवाणि ।

रुचिररुचिरेण क्षिप्यमाणेऽन्धकारे रजनिरजनि रम्या यौवने कन्यकेन

अति वनद्वयतातिशयनिमित्तम्यतया मनसि दशार्णराजद्वहिता पिहितान्तिरया ।

विरचितमञ्जना मारिति तीरतरुस्थगिते स्फटिकशिलातले समयमात्रमणेत सुखम्

निर्निद्रा पररात्रमात्रसमये पुत्रस्य चिन्तावशात् यावत् पश्यति पञ्चपवनयना सोत्साहमभ्युत्थिता ।

तावत् तत्र ददर्श विस्मयसादृक्कीर्णपञ्चालिकावधोजश्रुतदुग्धपानतरलं पुत्रं निजं सा सती

तां मूर्त्तिभुजमतमां वनदेवताया मूर्त्ती ग्रणम्य परमां मुदमुद्वहन्ती ।

आत्मानमित्यमवगम्य भुशं सनाथं न स्वर्णबाहुभगिनी विततान चिन्ताम्

यद् ब्रह्मणोऽपि विषमालनि बाहुसुष्टिर्वृष्टिं विना यदजनिष्ट नदी च पूर्णा ।

घात्रीपदं च विततान यदश्मपुत्री नैतत् त्रयं भुवि परत्र कलाचतीतः

इति श्रीमाणिक्यदेवसुरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे षोडशः सर्गः ॥ १३ ॥

पञ्चमे स्कन्धे सप्तदशः सर्गः ।

इतश्च सारथिः शङ्खं स्वं तत्कृत्यमवोधयत् । तदनन्तरमागत्य मातङ्ग्यौ च निजां कृतिम्
वातायनतलस्थस्य तस्य ते दूरतः स्थिते । दर्शयामासतुर्देव्याश्छिन्नं भुजलताद्वयम्
पश्यन् कृत्तलताग्रायं प्रियायास्तद् भुजद्वयम् । अनिर्णीतरहस्योऽपि चक्रम्पे कृपया नृपः
सत्यं सन्तोऽनुतप्यन्ते युक्तं कृत्वापि निग्रहम् । अप्यकृत्यशतं कृत्वा पापिनां न पुनल्लपा
अथ स प्रत्यभिज्ञातुं ताभ्यां केयूरयोद्वयोः । ददर्श स्वयमादाय दयार्द्रहृदयोऽपि सन्
अपश्यद् व्यक्तरूपाणि टङ्कोत्कीर्णानि पार्थिवः । स्वर्णबाहोः प्रियाभ्रातुस्तत्र नामाक्षराणि च
पपात च स निश्चेष्टो मूर्छां प्राप्य महीतले । शाखीव निम्नगोत्खातो वज्राहत इवाचलः
अवीजयन् जलाद्रैस्तं तालवृन्तैस्तटस्थिताः । समाश्वसिहि देवेति व्याहरन्तो मुहुर्मुहुः
स संज्ञां प्राप्य भूपालः पश्यन् भूयोऽपि तां लिपिम् । पप्रच्छ दिनवृत्तान्तमन्तःपुरनियोगिनः
व्यजिज्ञपन् ततस्तेऽपि यद् देव ! दिवसोदये । देव्याः पितृगृहात् प्राप्तः कूर्मो नामाद्यकञ्चुकी
धात्री च सप्तला नाम्ना सह दासीशैत्स्त्रिभिः । सहस्रेणाश्ववाराणां पत्तिभिश्च समन्विता
ताभ्यां बन्धुजनादिष्टं वस्तु वाचिकमेव च । सप्रमोदं प्रतीच्छन्त्या देव्या दिनमिदं गतम्

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥

॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २० ॥
॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥

अयं च वनचर्यायां देवस्य दिवसोऽगमत् । प्रातर्देव्या समं देवस्तद् माङ्गल्यमवाप्स्यते
इति श्रुत्वा महर्षेण नावहित्थं विसृज्य तान् । आचर्क्य रहः कोशात् कृपाणं पाणिना निजम्
अग्रि भोः भवतामूल ! शौर्यद्रुमधनाधन ! । जयश्रीवरणाधारधारातीर्थ ! नमोऽस्तु ते
नृण त्वमपि जानासि स्वर्णबाहुस्वसा सती । सुता दशार्णराजस्य त्रिया मम कलावती
इति न्यापारयन् कण्ठे कठोरं खड्गमात्मनः । भूयः करं शयीकुर्वन् स गनिर्वदमुक्तवान्
अहो निभृतपापस्य मम स्वं हन्तुमिच्छतः । यत् सत्यं मरणोत्कण्ठा खड्गेनापि न पूर्यते
त्तिष्ठ तिष्ठ मरते खड्ग ! मा मात्मानं कलङ्कय । नहि प्रच्छन्नपापानां वधशुद्धिस्त्वयापि हि
तदेव विदितं कृत्वा पृथिव्यां पापमात्मनः । प्रभुमाराधयिष्यामि धूमध्वजमुपधुधम्
कः सोऽयं भो दुतं गत्वा प्रसिद्धं क्रियतामिदम् । यथा किल कलावत्या देव्याः कृत्वा वधं मुधा
द्राम् ग्रहहत्तकः पापी सोऽयं श्रयति पावकम् । तत् क्षम्यतां जनाः सर्वे विरुद्धं यद् मया कृतम्
इति तद्गदनाद् वाक्यं श्रुत्वा श्रवणदुस्सहम् । वुधुमे सकलो लोकः क्षयक्षुभितवाद्धिचत्
तं माहसरगावेगात् प्रविशन्तं हुताशने । न बन्धुर्वा सखा वापि चक्षमे कोऽपि रक्षितुम्
म क्रमेणसलामुख्यो देव्याः परिजनोऽपि हि । विहाय जीवितश्रद्धां चितानामुन्मुखोऽभवत्
अहो निमेषमात्रेण किमिदं समुपस्थितम् ? । कोऽयमेकशिलापातः कथं राण्डं भविष्यति ?

नूनं निरुपमं प्रेम परिणामे न शोभनम् । यतो विघटमानेन द्वयं तेन विनश्यति
प्रायो देव्याः कलावत्या वैदग्ध्यमधुरा गिरः । इदं राजापि जानाति तत्कोऽयमपरो विधिः
धिग् धिक् परिजनं मूर्खं धिक् धिक् सारथिमीदृशम् । न किं हि क्रियते भर्तुर्विरुद्धं बुद्धिवञ्चितम्
यद् वा न कस्यचिद् दोषो दैवस्यैकस्य दूषणम् । अभव्यं भव्यलोकेऽपि यस्य लज्जा न कुर्वतः
इत्थं भृशमनाथानां जनानां जल्पतां शुचा । वसुभूतिः समागत्य मन्त्री राजानमब्रवीत्
देव ! प्रसीद बुध्यस्व नीतिदृष्ट्या विलोक्य । कृत्वैकमपरिज्ञातमपरं मा पुनः कुरु
नूनं सर्वस्वनाशेऽपि दुःखावेशेऽपि दारुणे । कथञ्चिद् नीतिकाराणां प्राणत्यागो न संमतः
त्रिवर्गसाधनं राज्यं तद् मृतानां कुतः पुनः । यत्नाद् जीवं ततो रक्षेद् जीवद्भिः सर्वमाप्यते
त्वयि स्वर्गं गते स्वामिन् ! कथं देवी निवर्तते ? । इदं तु सकलं राष्ट्रं मूलाद् निघ्नन्ति शत्रवः
विमुञ्च मरणश्रद्धां धैर्यं भज शुचं त्यज । अद्याप्यापन्नसत्वाया देव्याः प्राप्तौ यतस्व च
अन्तरं न किमप्यस्ति जीवन्ती सा भविष्यति । न हि प्राणहरं प्रायः सद्यस्तादृक् कदर्थनम्
प्रियाप्राप्तौ कुरु प्रज्ञां मुधा किं मरणेन ते । सहसा जीवितत्यागः पशुधर्मो न पौरुषम्
इति सचिववचो विचार्य राजा त्वरिततरं दयिताविलोकनाय ।
पुरजनबलवाहिनः समग्रैर्गिरिगहनानि विगाहितुं प्रतस्थे

॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥

॥१३३॥

दमयन्त्या
आश्वस-
नाय
भास्कर-
शिष्येण
कथिता
कलावत्याः
कथा ॥

श्री न ला य न म

रथनरकरिवाजिनां सहस्रैस्तिरुतुपुतुल्यतयापि वीक्ष्यमाणैः ।

॥ ४० ॥

रथमपि न कलावती प्रपन्ना दुरधिगमं खलु वस्तु कार्यकाले
गिरितरुसरितामपूर्वभावं ब्रह्मति वने वनदेवताप्रभावात् ।

॥ ४१ ॥

ममजनि हृदि रोपणादिकानामपि तदिदं न वनं किलेति मोहः
क्षितिपतिदुहितुः श्रुतिं जगाम द्रुतमनुलस्तुमुलो चलव्रजानाम् ।

॥ ४२ ॥

तदपि न हृदयं पुनश्चक्रम्पे ननु रतिरेव हि भाविभाग्यदूती
समाग्रतः कलय शङ्ख ! कलावतीयं साक्षादिति त्वरितमेत्य ततः कुतोऽपि ।

॥ ४३ ॥

आरुह्य दूरमुदयाचलचूलिकायां निर्दिष्टवानिव करग्रकरैः पतङ्गः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

पञ्चमे स्कन्धे अष्टादशः सर्गः ।

॥ १ ॥

अथ तत्र जनैः प्रातः पुत्रहंसोपशोभिता । दृष्टा चलत्कराम्भोजा नलिनीव कलावती

॥ २ ॥

जितं जितमहो दिष्ट्या देवी देवीयमग्रतः । अक्षता पुत्रयुक्ता च निषिण्णास्ति नदीतटे

॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २० ॥
॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥

आकल्पमपि तीर्थत्वं नीतं वनमिदं त्वया । तत् प्रसीद पुनर्मतिः ! मनाथं नगरं कुरु
इत्यमाल्यगिरामन्ते प्रणम्य वनदेवनाम् । आपृच्छ्य तद् वनं भेजे नरयानं कलावती
ममृन्निश्चलश्च जश्रेणिर्विधितकुमुमोत्करः । तस्याः पुरप्रवेशोऽभूत् पाणिग्रहणतोऽधिकः
तदाजनि नयोरेक्यं नीरक्षीरात्मकं तथा । न हंमचञ्चवोऽप्यापुर्गथा तद्भेदवेदिताम्
अन्यदा तत्र संग्रासः सुरामुरनरस्तुतः । छिन्नवातिचतुःकर्मा विद्यदर्शी महासुनिः
सुदर्शनाभियानं तं भगवन्तं विवन्दिषुः । ययौ भक्तिपरो राजा मान्तःपुरपरिच्छदः
नरपरीष्टिपरासृष्टदुष्टपातकमञ्चयः । स हृष्टः पृष्टवान् काले कलत्रकेशकारणम्
अथोवाच मुनिर्ज्ञानी राजन् ! जानीहि कारणम् । अस्ति वासवदिग्भागे कल्याणकटकं पुरम्
तत्र बह्वीलभूपालमहामाल्यस्य सात्यकैः । पुत्री विद्युन्मुखी नाम्ना शुक्रक्रीडारताभवत्
यत्ते नर्मकरं नाम्ना कीर करतलेन सा । न विमुञ्चति कुत्रापि विना देवार्चनक्षणम्
सोऽपि तत्पालनग्रीनः पतव्री तत्परोऽभवत् । परम्परं तथोरासन् रोपतोपादिकेलयः
प्रादीश्वर नमस्कृतुं तया यान्त्या कचिद् दिने । पक्षी प्रार्थयमाणः सन् स नीतः सममात्मना
तत्र देवाधिदेवस्य पश्यन् मूर्तिं महेशितुः । नित्यं नित्यं नमस्कृतुं निश्चयं नीतवान् स्वगः
प्रायेण खलु कीमणा मन्यभाषाभिभाषिणाम् । न मांसभक्षिणीजातिर्भवेद् भावोऽपि भद्रकः

कृत्वा विद्युन्मुखीवृत्त्या यथादृष्टं स पूजनम् । शुकः सुकृतलोभेन धन्यम्मन्यो मनस्यभूत्
परेद्यवि पुनस्तेन पूर्ववत् प्रार्थितापि सा । नतु तं तत्र जग्राह तत्पारिप्लवताभयात्
एकाकिन्यपि सा गत्वा नत्वा देवं समाययौ । भोजनावसरे सोऽपि समाकृष्टश्च पञ्जरात्
स देवभुवने गच्छन् मुक्त्वा भोजनभाजनम् । समाप्य नियमं भूयः समयेन समाययौ
विद्युन्मती तु भव्यापि तं प्राप्य पुनुरागतम् । स्त्रीस्वभावभवं क्षोभं सपदि प्रत्यपद्यत
आवालकालतः क्लेशैर्मया लालितपालितः । अहो भ्रमति मां मुक्त्वा सोऽयं संग्रति निर्भयः
कदाचिद् यदि कुत्रापि परहस्तं प्रपद्यते । तद् मे हृदयदाहस्य न भिषक् नैव भेषजम्
अस्त्येव श्येनमार्जारिगृध्रादिभ्यः पराभवः । इत्थं च सञ्चरन् स्वैरं भवेद् वनचरोऽपि वा
तद्वरं सर्वथा नाशादर्द्धनाशः स्वयं कृतः । करिष्यामि तथा भूयो यथा याति न कुत्रचित्
इति सञ्चिन्त्य सा धृत्वा तस्य दीनस्य पक्षिणः । मा मेति जल्पतः पक्षौ मुख्यौ चिच्छेद खेदतः
स छिन्नपक्षतिः पक्षी दुःखार्त्तः साश्रुलोचनः । मन्युगद्गदमित्युच्चैरुचे विद्युन्मतीं प्रति
न मया समयो भिन्नस्वन्मध्ये भोक्तुमास्थितः । कथं निरपराधस्य मम पक्षौ त्वया क्षतौ ?
स्वयं पालितपूर्वस्य त्वत्परस्य त्रियस्य च । साधु स्वाधीनदीनस्य शौर्यं तव ममोपरि
इत्थं निरनुरोधत्वं यत् त्वया मयि दर्शितम् । तत्पानमशनं भूयश्चेत् कुर्यात् तत् खगो नहि

॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥
॥ ४० ॥
॥ ४१ ॥
॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥
॥ ४४ ॥

दमयन्त्या
आश्वा-
सनाय
भास्कर-
शिष्येण
कथिता
कलावत्याः
कथा ॥

॥ ४५ ॥
 ॥ ४६ ॥
 ॥ ४७ ॥
 ॥ ४८ ॥
 ॥ ४९ ॥
 ॥ ५० ॥
 ॥ ५१ ॥
 ॥ ५२ ॥
 ॥ ५३ ॥ युग्मम् ॥
 ॥ ५४ ॥
 ॥ ५५ ॥
 ॥ ५६ ॥
 ॥ ५७ ॥

इत्युक्त्वा म दधौ मौनं कृतानशननिश्चयः । सस्मार केवलं चित्ते देवमादीश्वरं तु सः
 विद्युन्मती च तद्वाक्यैर्दिग्धैरिव हृदि क्षता । अति सानुशया कीरमनुनिन्ये सुहृर्मुहुः
 रुरोद पुरतस्तस्य निनिन्द स्वं निरुत्सवा । निनाय च तमुत्सङ्गे शशंस च तथा तथा
 यदा गाढग्रहग्रन्थिनर्हारं म गृहीतवान् । तदा तस्य पुरश्चक्रे सा प्रतिज्ञां मनस्विनी
 ययु मम त्वं व्यलीकेन मृत्पुं स्वीकृतवान् शुक्र ! । तद् मे त्वया समं मृत्युरेकैव गतिरावयोः
 इत्युक्त्वा पश्चिणं सापि त्यक्तपानाशनक्रिया । यथायोग्यक्रमं सर्वं कालकृत्यमचीकरत्
 सा सर्वलक्षणोपेता मन्त्रिपुत्री मनोहरा । वरयोग्या वरारोहा कुमारी सुविचक्षणा
 तस्यास्तु मरणोत्साहं दधानाया मृगीदृशः । दुःखाकुलेषु पौरेषु विलपत्सु च वन्द्युषु
 महर्षैरप्युपायानां शतैरपि मनीषिणाम् । नाशक्यत मनो हर्तुं दुर्वारा भवितव्यता
 तृतीयदिवसादूर्ध्वं नीत्वा कालगतं शुक्रम् । सा प्रविश्य चितां वेगाद् बह्निंसाद् विदधे वपुः
 सेयं दद्यार्णराजस्य पुत्री जाता कलावती । बभूव च शुक्रः सोऽपि त्वं शङ्खपृथिवीपतिः
 तत्पश्याच्छेदसंवादं फलं दुष्कृतपाकजम् । संप्राप्तमनया त्वत्तत्तथा भुजनिःकृन्तनात्
 इति निगदितत्वे ज्ञानसिन्धौ भुनीन्द्रे लिखितमिव पुरस्तात् पूर्वजन्म स्मरन्तौ ।
 क्षणमविकृतमूर्च्छां प्राप्य निद्रामिव द्राक् पुनरधिगतवन्तौ चेतनां दम्पती तौ

पञ्चमे
स्कन्धे
सर्गः १९
॥१३६॥

ऋषिसदसि तदादि स्वीकृतप्राणिरक्षानियमनिरुपमं तौ चारु निर्वाह्य राज्यम्
चरमवयसि दत्त्वा मुख्यपुत्राय लक्ष्मीर्विमलतरतपोभिः प्रापतुः स्वर्गभोगान्
इति स्फुटप्रकाटितकर्मवैभवं कलावतीचरितमिदं मदाननात् ।
निशम्य सम्यगपि विचार्य चेतसा विदर्भजे ! भज निजदुःखलाघवम्
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

पञ्चमे स्कन्धे एकोनविंशतितमः सर्गः ।

अनन्तरमनन्ताख्यं मुनिं प्रति मनस्विनी । उवाच वञ्चितक्लेशा दमयन्ती दमान्विता
भगवन् ! भवतो वाक्यैर्दृढदृष्टान्तशालिभिः । दुःखोत्थिप्तमपि क्षिप्रं सावष्टम्भं कृतं मनः
तत् प्रयच्छ ममादेशं दिशं दर्शय कामपि । किं करोमि ? क्व गच्छामि ? क्व तिष्ठामि ? स्मरामि किम् ?
ततोऽवोचद् मुनिर्भैमीं वत्से ! पृच्छसि साधु माम् । शृणु तावदिहैव त्वं तिष्ठ कल्याणि ! संप्रति
अद्यापि तव पश्यामि चिराद् बन्धुसमागमम् । वर्षा च शिरसि प्राप्ता भावी मार्गोऽपि दुर्गमः
त्वमिह प्रतिमां शान्तेर्विधेहि सिक्तामयीम् । तदाराधनयुक्तिं ते कथयामि शुभे ! यथा

दमयन्त्या
आश्वा-
सनाय
भास्कर-
शिष्येण
कथिता
कलावत्याः
कथा ॥

॥१३६॥

ततस्तया कृतां मूर्तिं मन्त्रन्यामद्वीकृताम् । समर्पयन् मुनिर्वाग्मी स जगद् महासतीम् ॥ ७ ॥

नभिमां प्रणिमां शान्तेराचाम्लव्रततत्परा । तावदाराधयागत्य न यावत् कोऽपि याचते ॥ ८ ॥

शान्तिप्रभावादिह् शान्तमत्वे गिरौ वसन्त्यास्तव राजपुत्रि ! ।

न वाङ्मनःकायविकारकारी संपत्स्यते विघ्नकणोऽपि कश्चित् ॥ ९ ॥

तस्येदृशीं चेतामि वद्वमूलां विधाय शिक्षामपनीतदुःखाम् ।

उवाच देवी प्रणिपत्य हृष्टा दिष्ट्या कृतार्थो भगवन् ! कृतास्मि ॥ १० ॥

अयं म च त्वं च मुनीन्द्र ! सर्वे क्षमाभृतां मुख्यतमास्त्रयोऽपि ।

त्वदानया तद्विरहे तदत्र स्थास्यामि शान्तिं प्रशुमर्चयन्ती ॥ ११ ॥

इत्युक्तवन्तीं मुनयस्ततस्तां आपृच्छथ शीघ्रं गगनेन जग्मुः ।

सा तत्र तस्यौ गिरिकन्दरायामुदारशीलाभिहितव्रता च ॥ १२ ॥

इति श्रीभागवतदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे एकोनविंशतितमः सर्गः ॥ १९ ॥

पञ्चमे स्कन्धे विंशतितमः सर्गः ।

अथ तत्र समारेमे शान्त्यारामनलक्षणम् । नलस्य विरहे देव्या दमयन्त्या महत् तपः
त्रिसन्ध्यं कृतनिर्माल्या वैद्यावृत्त्यपरायणा । निराशा तु मुनीशस्य सा तद् विम्वमसेवत
पुष्पगन्धाम्बुनैवेद्यधूपदीपफलाक्षतैः । विदधे विविधा पूजा वनचर्यानुयायिनी
आचाम्लव्रतयोगेन दुर्बलाङ्गलतापि सा । पुण्योपचयवीर्येण न विवेद परिश्रमम्
क्रमेण तपसः शक्त्या प्रीताभिः प्रतिवासरम् । विदधे वनदेवीभिः सान्निध्यं दमनस्वसुः
इत्थं तपः तपस्यन्त्यास्तत्र भीमभुवस्तदा । ययुः पञ्चशतान्यह्नाभेकवासरलीलया
न विभ्रः सा कथं तस्थौ तस्मिन्नेकाकिनी वने ? । अचिन्त्यमथवा सर्वं चरित्रं हि महात्मनाम्
अथ तारापथस्कन्धाद् निपतन्तं पतङ्गवत् । देवी सशिष्यमैक्षिष्ट विवर्णवदनं मुनिम्
स तया विहितातिथ्यस्तथ्यवादी विदग्धया । कल्याणि ! का कथं चात्र त्वमेकैवेति ? पृष्टवान्
तथा पतिपरिभ्रष्टां शान्तिभक्तां गुरोर्गिरा । सापि स्वं तत्पुरो भैमी नलपत्नीमचीक्रथत्
अदर्शयच्च तां मूर्तिं तस्मै विस्मितचेतसे । अपृच्छच्च सती तस्य मुखवैवर्ण्यकारणम्
सोऽप्यभापत वैदर्भी वक्ष्ये वैवर्ण्यकारणम् । इदं पुनरभूद् भव्यं यद् दृष्टासि महासति !

मुनेर्वच-
नाद् दमय-
न्त्या कृता
शान्ति-
प्रभो-
रारावणा ॥

ॐ श्री न ला य न म

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥

विहिता त्वदवस्थेयमनागतमियं च मे । भविष्यति च ते भव्ये ! भूयोऽपि नलसङ्गमः
 शृणु चैतद् यथा वेद्यं तदत्र कथयामि ते । चारुणश्रमणस्तावदहं कामचरः सदा
 पुराहमेकदा वर्त्ती नगरे रथनूपुरे । तत्र विद्याधरावीजो रौहिणेयो बृहद्रथः
 वैरोद्यागोत्रमुख्येन रेचरेन्द्रेण खड्गिना । तस्याजनिष्ट केशिन्याः कन्यायाः कारणे रणः
 तस्मिन् महारणे घोरे खड्गी विद्यामदोद्धतः । बृहद्रथवलं चक्रे सर्पस्त्रैरतिविह्वलम्
 रोहन्ति रौहिणेयानां ग्रहाराः खलु विद्यया । अनभ्यस्तचरः प्रायस्तेषां तु विपनिग्रहः
 अथ चक्रेश्वरेयाणां खेचराणां प्रमोर्वले । पुत्रं महावलं नाम्ना गरुत्मद्वरगर्वितम्
 आनीय केशिनीं दत्त्वा कृत्वा जामातरं निजम् । खड्गिना प्रतिमल्लत्वे सेनान्यं विदधे बुधः
 शृमन्नाम्रपिप्पानि स्वयद्वाभरणानि सः । ताक्ष्यदत्तानि विश्राणः सर्पस्त्राणि वृथाकरोत्
 महावलपरिवाणाद् रणे संहृत्य खड्गिनम् । जग्राह सकलं राज्यं जितकासी बृहद्रथः
 खड्गिनश्च मृतः पार्श्वो राज्यभट्टः परिभ्रमन् । महावलवधस्यार्थं विद्योपास्ति विनिर्ममे
 तम्याराधनराद्धान्तविदग्धस्य महौजसः । एकपुङ्गवतिनं देवी नागपाशं ददौ मुदा
 तं च कर्कोटकं नाम्ना पाशं छलवलाधिकम् । विभ्रद्वनविहारस्थं स रुरोध महावलम्
 तदा हि ताक्ष्यदत्तं तं शृङ्गारं केशिनीकरे । न्यासीकृत्य भ्रमन्नासीत् स्वच्छन्दं वनसीम्नि सः

॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥ शुग्मम् ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥

तयोस्तत्राभवद् युद्धं मत्सरारुणचक्षुषोः । बबन्ध नागपाशेन पाशमन्त्रमहाबलम् ॥ २७ ॥
 जवेनैव ययौ नष्ट्वा स तद्भटभयेन च । विवरान्वेपिणः सर्पाः नश्यन्ति तत्कथं नहि ॥ २८ ॥
 यावद्विल्वसमुद्रस्थं शृङ्गारं गारुडं निजम् । परिधातुं जवाद् याति प्रियापाशे महोबलः ॥ २९ ॥
 तावद् दिवा प्रसुप्तायाः केशिन्या उपधानतः । छलाद् बिल्वसमुद्रं तत् हत्वा कर्कोटको ययौ ॥ ३० ॥ सुगम् ॥
 ततः कर्कोटकावेशात् सर्वगात्रनियन्त्रितः । आसीत् सपदि निष्पन्दः सकलोऽपि महाबलः ॥ ३१ ॥
 तं चित्रलिखितप्रायं निश्चेष्टं काष्ठसन्निभम् । दीर्घं रुरोद पश्यन्ती केशिनी शोकविह्वला ॥ ३२ ॥
 अपश्यन्ती च सर्वत्र यत्नाद् बिल्वसमुद्रकम् । न तु लेभे वराकी सा ताडयन्ती शिरः शुचा ॥ ३३ ॥
 सर्पापवर्तगर्तस्थे जामातरि निमज्जति । जानन्ननाथमात्मानं विललाप बृहद्रथः ॥ ३४ ॥
 निनिन्द केशिनीं पुत्रीं भूयो भूयो भूयः प्रमादिनीम् । स्वकीयानामभाग्यानां व्याचख्यौ दृढतां च सः ॥ ३५ ॥
 निशम्य पुत्रदुःखं तत् बलिरप्याकुलः शुचा । तत्रागत्य रुदन् दीर्घं दैवं भृशमर्जयत् ॥ ३६ ॥
 त्यक्तपानाशनारम्भमज्ञातरजनीदिनम् । नरेश्वरकुलद्वन्द्वं दुःखाग्नौ निममज्ज तत् ॥ ३७ ॥
 तस्मिन् चैरिकृते डिम्बे कस्यचिद् विदुषोऽपि हि । निरुपायतया नासीदिति कर्तव्यनिश्चयः ॥ ३८ ॥
 अथ तत्रागतं दैवाद् दृष्टिवादविदं मुनिम् । महाबलहितस्यार्थे वृत्तं पप्रच्छतुर्नृपौ ॥ ३९ ॥
 स बभाषे ऋषिः श्रीमानयं वीरो महाबलः । भवेदिति हि नोछाद्यः शृङ्गारं गारुडं विना ॥ ४० ॥

॥ ४३ ॥
॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥
॥ ४२ ॥
॥ ४५ ॥
॥ ४३ ॥
॥ ४७ ॥
॥ ४८ ॥
॥ ४९ ॥
॥ ५० ॥
॥ ५१ ॥
॥ ५२ ॥
॥ ५३ ॥ सुताम् ॥
॥ ५४ ॥

सा तेनोत्तरचंपायां वाणिज्यार्थं गतेन हि । इभ्यपुत्री महास्नेहादूढा यत्नश्रतैरभूत्
तद्रागादाहृतं धर्मं तथा सोऽप्यन्ववर्तत । प्रवर्तयति हि स्नेहो मनःप्रियमनीषिते
वैधर्मिकस्त्वमित्युच्चैरनिन्द्यत स वन्धुभिः । अमुच्यत सपत्नीकः पितृभ्यां च पृथग् गृहे
अश्लीलवचनैः श्वश्रूः सुभद्रां चाभिभाषते । अन्यहं दुर्विनीता च तस्याभिष्टद्राणि पश्यति
असतीयमनार्येयमकुलीनेयमित्यापि । नित्यं जुगुप्समानां तां सुभद्रा चानुरुध्यते
इह स्थितामिवायातामिहोक्तमिह वीक्षितम् । इदं हृतमिदं दत्तमिदं भग्नमिदं कृतम्
इति तद्गुत्तसंबद्धैर्दृशा कर्णविषैः सुतम् । आदाय च रहः श्वश्रूर्विभिनत्ति दिवानिशम्
अन्यदा कापि मध्याह्ने तद्गृहद्वारसीमनि । भ्रमन् भिक्षार्थमायासीद् वनवासी महाशुनिः
कारयन्ती च सा तस्य पाणिपात्रस्य पारणम् । इक्ष्वाञ्चके तृणं नेत्रे मुनेर्निःश्रतिकर्मणः
तत्पीडाकेकरं तस्य भक्तियत्नवती च सा । लिहन्ती जिह्वया नेत्रमपनीतवती तृणम्
तं च सङ्घट्टकं तस्याः पत्युः श्वश्रूरदर्ययत् । अन्यथा हि सतां चित्तमन्यथा कुधियां भ्रमः
दोषं स्पृष्टकमात्रं तं मत्वा दीर्घायतिं हृदि । ततस्तां सोऽप्यगीतार्थः कटुवाक्यैरभाषत
दुःशीले ! न ममासि त्वं इति तस्मिन् प्रजल्पति । अन्येऽप्याचुक्रुशुः क्रोधाद् भाभूत् कस्यापि लाघवम्
ततः कुलकलङ्कं च निन्दां प्रवचनस्य च । अवेक्ष्य हृदये खिन्ना सुभद्रा वाक्यमब्रवीत्
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ युग्मम् ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २० ॥

धिग् धिग् वो वौद्धगन्धानधान् शुक्तायुक्तमपश्यतः । अर्हत्समयविद्विष्टान् सुधात्यागान् विपाकुलान्
यथा हि महतां वृत्तं तथा न खलु लौकिकाः । वहिर्मुखतया ते हि पश्यन्त्यखिलमात्मवत्
का सङ्घट्टमयी चर्चा तीर्थभूतेषु साधुषु । इदं वृत्तमनार्याणां यत् तत्रापि विचारणा
तीर्थोदकमिव स्पृष्टं साधूनां शुद्धये वपुः । अमतामपि हि व्यक्तं तत् कथं न पुनः सताम् ?
नन्वकारणवन्धूनां परिचर्या तपस्विनाम् । भवत्सेहकृतामातृपितृशृण्णाधिका
क्वचिद् गुणोऽपि दोषाय दोषोऽपि गुणहेतवे । इत्थमागममार्गाणां वैषम्यं मूर्खदुर्गमम्
मनोवचनकायानां योगशुद्ध्या सुसाधुषु । न्यासीकृत्वाद् मनोभव्यान् कः कलङ्कयितुं क्षमः ?
मया तावद् मुनिं स्पृष्ट्वा नेत्रपीडा निवारिता । यादृशी तादृशी वाहं भवेयं तेन कर्मणा
प्रातरारत्मीयशीलस्य शुद्धिं तावद् ददान्यहम् । पद्माद् वः कामचारो मे हेयोपादेयताविधौ
इत्युक्त्वा मौनमास्थाय स्थितां प्रतिमया निशि । उज्ज्वे शासनदंवी तां प्रत्यक्षीभूय दुःखितान्
यदर्थं दुन्दुभिः प्रातर्वर्त्से ! रथ्यासु ताड्यते । तमर्थमुररीकृत्य कर्त्तासि त्वं प्रभावनाम्
इत्युक्त्वान्तर्दधे सा च प्रादुरास च भारकरः । चतुर्णां गोपुराणां च कपाटा नान्तरं ददुः
सहस्ररघुपायानां न तान् वज्रमयानिव । समुद्रघाटवितुं केचिद् लक्षशोऽप्यभवन् क्षमाः
तेन निःस्वानचक्रेण पुररोधेन सर्वतः । सवालहृद्धमप्यार्साद् नगरं तद् समाकुलम्

॥ २१ ॥
॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥

चित्तं चरति सामर्थ्यात् पिहितेष्वपि वस्तुषु । पयोदान्तरितेऽपीन्दौ नन्दन्ति कुमुदाकराः
सामान्यक्षत्रियामात्रं विदधाना तु संस्तवम् । रुरोध रभसं तस्या भैमी विनयवृत्तिभिः
तां घातुरपरां मूर्तिं दृष्ट्वाप्यजनि न श्लथम् । दुःस्वार्त्तमपि तच्चेतो लज्जारज्जुनियञ्चितम्
आसन्नासनदानेन सस्मितालोकेन च । दर्शिताहुतवात्सल्यात् तां च मातृष्वसावदत्
दिष्ट्या त्वमिह कल्याणि ! यद् दृष्टासि विलोचनैः । इयता सफलं मन्ये जीवितं किमतः परम्
निमेषेणैव मानुष्यं केवलं तव हृच्यते । तिरस्करोपि पद्माक्षि ! प्रभया तु सुरानपि
इत्थमहुतसद्भावा का त्वं ? कस्य परिग्रहः ? इति नन्वनुयोक्तुं त्वामुत्कण्ठा नुदतीव माम्
ननु त्वं तनयातुल्या तवेदं पुत्रि ! मन्दिरम् । प्राणैरापि प्रियं कर्तुं तव वाञ्छासि सुन्दरि !
यदि नैव स्वतन्त्रासि यदि कार्योन्मुखासि वा । तथापि मम तोपाय किञ्चिदत्र स्थिरीभव
यात्राभिमुखचित्तां त्वां वरयानेन सत्वरम् । अहमेव ग्रहेष्यामि यथाभिमतसिद्धये
एवमुक्तावदद् भैमी देवि ! धन्यासि सर्वथा । यदित्थं मयि निर्व्याजं ममत्वं तव वर्त्तते
यतिर्मे निषधावासी क्षत्रियः सुभगो युवा । धृतापहतसर्वस्वः स त्यक्त्वा मां कचिद् ययौ
तत् संप्रति यियासन्ती कृण्डनं पितृमन्दिरम् । अहमत्र तवादेशात् स्थितास्मि त्वद्यदृच्छया
न मे भोजनसंपर्कं व्यापारं पुरुषेषु वा । कश्चिदर्हति निर्देष्टुं शति स्यादुं पणो मम

॥ ६३ ॥
॥ ६४ ॥
॥ ६५ ॥
॥ ६६ ॥
॥ ६७ ॥
॥ ६८ ॥
॥ ६९ ॥
॥ ७० ॥
॥ ७१ ॥
॥ ७२ ॥
॥ ७३ ॥
॥ ७४ ॥
॥ ७५ ॥
॥ ७६ ॥

ततस्तथेति प्रतिपन्नवत्या मातृपत्युर्वैश्वमनि मा वसन्ती ।

सुनन्दया तत्सुतयार्च्यमाणा निनाय निर्गुह्यतया दिनानि

तत् तत् तस्या नृपकुलकलाकौशलं शीलयन्ती तत् सौभाग्यं तमुपशममप्यन्वह शोभयन्ती ।

अत्याश्चर्यग्रहितहृदया तत्र मातृपत्युः सा पुत्री हस्तात् क्षणमपि न तां भीमपुत्रीं शुभोच

प्रियप्रवृत्तिव्यतिपन्नहेतवे श्रमार्त्तवैदेशिकदानटायिनी ।

निरन्तर सा विरहव्रतस्थिता नवेन्दुमुद्रीक्ष्य जगाद कर्हिचिद्

अहो ! दशायामम वैपरीत्याद् वणैरपि प्रापि विपर्ययः किम् ? ।

राकापि कारापदवीं विभर्त्ति धवस्सुतिर्याति वधस्सुतिवत्त्वम्

तदिति कर्त्तिकवी नवमं गलद् बहलवाप्यतया दधतीव सा ।

सपादि मासमुमासमवभवामितमुदीर्य दधे दृढतां पुनः

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं चक्रे तदत्र वदन्गल्लनभोमृगाङ्कः ।

तस्यार्च्यकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धः प्रपञ्चचतुरोऽङ्गानि पञ्चभोऽयम्

इति श्रीमणिक्पदेवसरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे एकविंशतितमः सर्गः ॥ २१ ॥

समाप्तोऽयं पञ्चमः स्कन्धः ।

दमयन्त्यग्रे
चारण-
श्रमणेण
कथितं
निजमुख-
वैवर्ण्य-
कारणम् ॥

॥१३८॥

॥ २७ ॥ तयोस्तत्राभवद् युद्धं मत्सरारुणचक्षुषोः । बबन्ध नागपाशेन पाशमन्त्रमहाबलम्
॥ २८ ॥ जवेनैव ययौ नष्ट्वा स तद्भटभयेन च । विवरान्वेषिणः सर्पाः नश्यन्ति तत्कथं नहि
॥ २९ ॥ यावद्विल्वसमुद्रस्थं शृङ्गारं गारुडं निजम् । परिधातुं जवाद् याति प्रियापाशे महाबलः
॥ ३० ॥ तावद् दिवा प्रसुप्तायाः केशिन्या उपधानतः । छलाद् बिल्वसमुद्रं तत् हुत्वा कर्कोटको ययौ
॥ ३१ ॥ ततः कर्कोटकावेशात् सर्वगात्रनियन्त्रितः । आसीत् सपदि निष्पन्दः सकलोऽपि महाबलः
॥ ३२ ॥ तं चित्रलिखितप्रायं निश्चेष्टं काष्ठसन्निभम् । दीर्घं रुरोद पश्यन्ती केशिनी शोकविह्वला
॥ ३३ ॥ अपश्यन्ती च सर्वत्र यत्नाद् बिल्वसमुद्रकम् । न तु लेभे वराकी सा ताडयन्ती शिरः शुचा
॥ ३४ ॥ सर्पापवर्त्तगर्त्तस्थे जामातरि निमज्जति । जानन्ननाथमात्मानं विललाप बृहद्रथः
॥ ३५ ॥ निनिन्द केशिनीं पुत्रीं भूयो भूयो भूयः प्रमादिनीम् । स्वकीयानामभाग्यानां व्याचरन्त्यौ दृढतां च सः
॥ ३६ ॥ निशम्य पुत्रदुःखं तत् बलिरप्याकुलः शुचा । तत्रागत्य रुदन् दीर्घं दैवं भृशमर्जयत्
॥ ३७ ॥ त्यक्तपानाशनारम्भमज्ञातरजनीदिनम् । नरेश्वरकुलद्रुद्धं दुःखाशौ निममज्ज तत्
॥ ३८ ॥ तस्मिन् वैरिक्ते डिम्बे कस्यचिद् विदुषोऽपि हि । निरुपायतया नासीदिति कर्त्तव्यनिश्चयः
॥ ३९ ॥ अथ तत्रागतं दैवाद् दृष्टिवादविदं मुनिम् । महाबलहितस्यार्थे वृत्तं पप्रच्छतुर्नृपौ
॥ ४० ॥ स बभाषे ऋषिः श्रीमानयं वीरो महाबलः । भवेदिति हि नोह्लाघः शृङ्गारं गारुडं विना

कु ने र पु रा णं

तस्य चाधिगमो भूयः श्रूयतां जायते यथा । विहाय यदि वैताह्यं याम्याचां याति केशिनी
 तत्र नेचरलोकस्य यातायातविधर्जिता । सुता च यदि भीमस्य दासीन्वेनोपतिष्ठति
 मा हि स्वयम्वरे वीरं नलं ब्रूया पतिव्रता । निषधायां समं पत्या सुचिरं विहरिष्यति
 त्वापहृतराज्येन तेन त्यक्ता महावने । गमिष्यति च कष्टेन कुण्डिनं पिठुमन्दिमम्
 तत्र तस्या यदा भूयो भविता नलमङ्गमः । शृङ्गारं गारुडं त च लप्स्यते केशिनी तदा
 कुर्यान् केशिनी तत्र यावद् दाम्यं दमस्वसुः । तावद् महावलस्यापि दुःखमल्पं भविष्यति
 महन्न्यो हि व्रतं कष्टं पत्युरर्थे पतिव्रताः । योजयन्ति सुखैः कान्तं समाकृष्टैर्बलादिन
 इति श्रुत्वा हितं पन्थुर्वन्धूनापृच्छय केशिनी । क्रीडाकिन्नरयुग्मेन सहिता दक्षिणां ययौ
 मा तद्गीतप्रसन्नेन गजा वनविहारिणा । भीमेनोक्ता ययाचे च दासीत्वं दमनस्वसुः
 तामनुव्रज्य संप्राप्तैर्भूयोऽपि रथनूपुरे । इति विद्यार्धैस्तस्या वार्त्ता च विदिताऽभवत्
 तदित्यं पूर्वगम्यन्धं पिचार्य वचनेन मे । वैदर्भि ! विदुषी हि त्वं प्रमत्तं हृदयं कुरु
 यदि मन्याः मतां वाचः सतीनां सत्प्रमस्ति चेत् । अमोघाः खेचरेन्द्रणामाशाः सम्यग् दृशा यदि
 यदि नै लक्ष्णान्यत्ते यदि सोऽपि कृती नृपः । तद् मिलिष्यति ते भर्ता यातायाः कुण्डिने ध्रुवम्
 तद् गच्छ कुण्डिनं मौम्ये ! समालय नियमं निजम् । समर्पय च मे शान्तां श्रीशान्तेः प्रतिभामिमाम्

॥ ४१ ॥
 ॥ ४२ ॥
 ॥ ४३ ॥
 ॥ ४४ ॥
 ॥ ४५ ॥
 ॥ ४६ ॥
 ॥ ४७ ॥
 ॥ ४८ ॥
 ॥ ४९ ॥
 ॥ ५० ॥
 ॥ ५१ ॥
 ॥ ५२ ॥
 ॥ ५३ ॥ युग्मम् ॥
 ॥ ५४ ॥

मम हि स्वगुरुं नन्तुं रत्नशैलं यियासतः । अत्राजनि गतिभ्रंशस्तीर्थोल्लङ्घनसंभवः
त्वया ह्याराध्यमानस्य विम्बस्यास्य महौजसः । प्रसादादि विना चिह्नं न मे संभावनाभवत्
पतितस्तदहं व्योम्नः पक्षिवत् छिन्नपक्षतिः । न शक्नोम्यधुना गन्तुं प्रायश्चित्तं कृतं विना
तदिदं मम कल्याणि ! मुखवैवर्ण्यकारणम् । प्रसन्नमुखरागोऽस्मि भूयस्त्वदर्शनात् पुनः
इयं यावद् यथा युक्त्या मूर्त्तिराराधिता त्वया । तावत् तथा मयाराध्या नास्ति मे हितमन्यथा
अयं हि भगवान् शान्तिराल्लिप्तो मुक्तिरामया । तत् कदाचिदद्रीचो भवन्ति ननु रामया
अमुं विभाव्य निःसङ्गं विसरन्तः स्मरं ततः । प्रयतन्ते न विद्वांसो विभवाय भवाय च
मुनिमित्युक्तवन्तं तं नत्वावोचद् विदर्भजा । गृहाण भगवद् विम्बं कुरुष्व स्वमनीषितम्
कृतमादिष्टमादिष्टं यत् सर्वं गुरुणा पुरा । सांप्रतं सांप्रतं गन्तुं केवलं कुण्डिनं मम
संवदन्ति हि ते वाचस्तास्ता विद्याधराश्रयाः । अस्ति सा केशिनी नाम्ना सखी विद्याधरी मम
पश्यामि तामहं नित्यं ज्येष्ठां हि भगिनीमिव । मत्पुत्रं पाति निर्दिष्टा साद्य तिष्ठति कुण्डिने
शतशः सा मया पृष्टा सेवायाः कारणं पुरा । केवलं समये सर्वमाख्यास्यामीति भापते
कार्यकाले च सा दत्तान् वरान् राज्ञाथवा मया । अत्यर्थं प्रार्थ्यमाणापि न्यासीकृत्यैव तिष्ठति
तदत्र कारणं मन्ये भगवंस्तव भाषितम् । अन्यथा भूस्पृशां सेवां कुर्याद् विद्याधरी कथम्

॥ ५५ ॥
॥ ५६ ॥
॥ ५७ ॥
॥ ५८ ॥
॥ ५९ ॥
॥ ६० ॥
॥ ६१ ॥
॥ ६२ ॥
॥ ६३ ॥
॥ ६४ ॥
॥ ६५ ॥
॥ ६६ ॥
॥ ६७ ॥
॥ ६८ ॥

दमयन्त्यग्रे
चरण-
श्रमणेण
कथितं
निजमुख-
वैवर्ण्य-
कारणम् ।

॥१३९॥

नदभिलषितमिद्वया केशिनी सा सुदृष्टा मम च भवतु भूयः सङ्गमस्तस्य राज्ञः ।

॥ ६९ ॥

प्रतिपदमपि वाचः मन्तु मन्या मुनीनां परिणमतु ममन्ताद् दिव्यसेवाफलं च

इति वचनविरामे विष्वमम्यन्त्यं भक्त्या गिरितरुसरिडाद्यं सर्वमेव प्रणम्य ।

॥ ७० ॥

मृनिममृतकरान्त्यं हृष्टमापृच्छथ तं च स्वयमथ दमयन्ती कुण्डिनाय प्रतस्थे

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

पञ्चमे स्कन्धे एकविंशः सर्गः ।

कदाचित् पथि सार्धेऽभूत् तस्याः क्षापि पुरो व्रजन् । दृतादिविक्रयाकाङ्क्षी ग्रामीणजरतीजनः

॥ १ ॥

तत्र क्षापि तया पृष्टा मार्गं कुण्डिनगामिनम् । किं नामा पिहितद्वारा पुरीयं दृश्यते पुरः ?

॥ २ ॥

इतश्च दूरमामन्नं नगरं किञ्चिदस्ति यत् । यत्र कुण्डिनलोकानां नित्यं बहु गतागतम्

॥ ३ ॥

साक्षाद् दक्षिणचम्पाख्या पुरीयं पुत्रि ! कथ्यते । यदत्र पिहितद्वारं तदाकर्णय कारणम्

॥ ४ ॥

इदमुत्तरदिग्द्वारमभ्यास्तिष्ठति संयुतम् । त्रिषु द्वारेषु शेषेषु यातायातपरो जनः

॥ ५ ॥

अस्यां हि भिद्रुभक्तम्य सहगुप्ताङ्गजन्मनः । धनदत्तस्य भार्यसीत् सुभद्रा परमार्हती

॥ ६ ॥

सा तेनोत्तरचंपायां वाणिज्यार्थं गतेन हि । इभ्यपुत्री महास्नेहादूढा यत्नशतैरभूत्
तद्रागादाहतं धर्मं तथा सोऽप्यन्ववर्त्तत । प्रवर्त्तयति हि स्नेहो मनःप्रियमनीषिते
वैधर्मिकस्त्वमित्युच्चैरनिन्द्यत स बन्धुभिः । अमुच्यत सपत्नीकः पितृभ्यां च पृथग् गृहे
अश्लीलवचनैः श्वश्रूः सुभद्रां चाभिभाषते । अन्वहं दुर्विनीता च तस्याञ्छिद्राणि पश्यति
असतीयमनार्येयमकुलीनेयमित्यपि । नित्यं जुगुप्समानां तां सुभद्रा चानुरुध्यते
इह स्थितमिवायातमिहोक्तमिह वीक्षितम् । इदं हृतमिदं दत्तमिदं भग्नमिदं कृतम्
इति तद्भुत्तसंवद्धैर्दृष्टा कर्णविषैः सुतम् । आदाय च रहः श्वश्रूर्विभिनत्ति दिवानिशम्
अन्यदा क्वापि मध्याह्ने तद्गृहद्वारसीमनि । भ्रमन् भिक्षार्थमायासीद् वनवासी महासुनिः
कारयन्ती च सा तस्य पाणिपात्रस्य पारणम् । इक्षाञ्चक्रे वृणं नेत्रे मुनेर्निःप्रतिकर्मणः
तत्पीडाकेकरं तस्य भक्तियत्नवती च सा । लिहन्ती जिह्वया नेत्रमपनीतवती वृणम्
तं च सङ्घट्टकं तस्याः पत्युः श्वश्रूरदर्शयत् । अन्यथा हि सतां चित्तमन्यथा कुधियां भ्रमः
दोषं स्पृष्टकमात्रं तं मत्वा दीर्घायतिं हृदि । ततस्तां सोऽप्यगीतार्थः कदुवाक्यैरभाषत
दुःशीले ! न ममासि त्वं इति तस्मिन् प्रजल्पति । अन्येऽप्याचुक्रुशुः क्रोधाद् माभूत् कस्यापि लाघवम्
ततः कुलकलङ्कं च निन्दां प्रवचनस्य च । अवेक्ष्य हृदये खिन्ना सुभद्रा वाक्यमब्रवीत्

॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ युग्मम् ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥
॥ २० ॥

॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥

धिग् धिग् गो बौद्धगन्धान् यान् युक्तायुक्तमपश्यतः । अर्हत्समयविद्विष्टान् सुधात्यागान् विपाकुलान्
 गया हि महतां दृतं तथा न खलु लौकिकाः । बहिर्मुखतया ते हि पश्यन्त्यखिलमात्मभवत्
 का मल्लदुमयी चर्चा तीर्थभूतेषु माधुषु । इदं वृत्तमनार्याणां यत् तत्रापि विचारणा
 तीर्थोदरुमिव स्पृष्टं माधूनां शुद्धये वपुः । असतामपि हि व्यक्तं तत् कथं न पुनः सताम् ?
 नन्वकारणवन्धूनां परिचर्या तपस्विनाम् । भवलेहकृतामातृपितृश्रृण्णाधिका
 कचिद् गुणोजपि दोषाय दोषोजपि गुणहेतवे । इत्थमागममार्गाणां त्रैपम्यं मूर्खदुर्गमम्
 मनोवचनकायानां योगशुद्ध्या मुसाधुषु । न्यासीकृताद् मनोभव्यान् कः कलङ्कयितुं क्षमः ?
 मया तावद् भुनिं स्पृष्ट्वा नैत्रपीडा निवारिता । यादृशी तादृशी चाहं भवेयं तेन कर्मणा
 प्रातर्गन्भीयशीलस्य शुद्धिं तावद् ददाम्यहम् । पश्चाद् वः कामचारो मे हंयोपादेयताविधौ
 इत्युत्तरा मौनमाभ्यास स्थितां प्रतिमया निशि । ऊचे शासनदेवी तां प्रत्यक्षीभूय दुःखिताम्
 यदर्थे दुन्दुभिः प्रातर्वर्तसे ! रथ्यागु ताडयते । तमर्थमुत्तरीकृत्य कर्त्तासि त्वं प्रभावनाम्
 इन्धूस्त्वान्नन्दये ना च प्रादुरास च भारुः । चतुर्णां गोपुराणां च कपाटा नान्तरं ददुः
 महर्षेरप्युपायानां न तान् वत्तमयानिव । समुद्रघाटयितुं केचिद् लक्षगोऽप्यभवन् क्षमाः
 तेन निःस्नानचक्राण पुरोर्धेन सर्वतः । मवालदृद्धमप्यासीद् नगरं तत् समाकुलम्

॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥
॥ ४० ॥
॥ ४१ ॥
॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥
॥ ४४ ॥
॥ ४५ ॥
॥ ४६ ॥
॥ ४७ ॥
॥ ४८ ॥

तृणकाष्ठजलादीनां न प्रवेशः कुतोऽप्यभूत् । गोमहिष्यश्चमुख्याश्च निर्गमं नैव लेभिरे
कस्यचिद् वर्द्धते सत्त्वं बन्दिमोक्षं करोति यः । इति राजाज्ञया विष्वक् ततो दध्वान दुन्दुभिः
श्वश्रूमुख्येषु सर्वेषु सुभद्राथ हसस्त्वपि । तमर्थमुररीकृत्य चचाल सहिता जैनैः
यदि मे विमलं शीलं यदि मे शुचि शासनम् । कर्मजालमिवाभिधं पुरद्वारं विभिद्यताम्
इत्युक्त्वा विदधे त्रीणि द्वाराणि विवृतानि सा । चतुर्थार्थे पुनर्वाक्यमिति स्माह महासती
यदि बौद्धेषु कोऽप्यस्ति सती वा सान्त्विकोऽपि वा । स सत्त्वानिकपेऽमुष्मिन् करोतु स्वपरीक्षणम्
अथ राजादिभिः सर्वैः श्वश्रूमुख्यैश्च बन्धुभिः । सा स्तूयत यथायोग्यं पत्या च स्वीकृता मुदा
अथ सत्याः सुभद्रायास्तदिदं मूर्त्तिमद् यज्ञः । यदेतदुत्तरद्वारं चंपायाः पिहितं सदा
अस्ति कुण्डिनलोकानामिहापि हि गतागतम् । विशेषात् पञ्चभिः क्रौंशैरितः श्रीवर्द्धने पुरे
भीमभूपालभार्यायाः कनिष्ठा भगिनी यतः । तत्र चन्द्रावतंसस्य राज्ञश्चन्द्रमती प्रिया
तदत्र मम यातायाः शीघ्रं च कुण्डिनं प्रति । सार्थः सञ्जायते कोऽपि तत्तीर्णोमार्गसागरः
इति श्रुत्वा तदा देवी निदध्यौ हृदये मुदा । नूनं मातृष्वसा सा मे मातुः पार्श्वे कलाभवत्
अहो मे भजतः क्षोभमितः प्रभृति हि क्रमौ । स्वस्थानसन्निधौ पन्था वितस्तिर्योजनायते
कथं नु प्रियही नाहं बन्धून् द्रक्ष्यामि हीदृशी ? । इति मे कुण्डिनं यान्त्यास्त्रपया न स्फुटं मनः

अथवा मन्दभाग्याहं वक्ष्यामि कियतीं द्रियम् । आसनं प्राणनाथस्य कर्त्तव्यं सर्वथा भया
इदं मातृव्यमुस्तावद् मदीयायाः पुर पुरः । न चात्राप्यमुकी साहमित्याचक्षितुमुत्सहे
अत्र विश्रम्य कस्यापि सामान्यस्य गृहे कचित् । सार्थं प्राप्य दिनैः कैश्चिद् यास्यामि पितृमन्दिरम्
इत्थं विचिन्तयन्ती मा पुरद्वारललाटिकां । प्राप वापीं नवा पीनस्तनस्त्रीजनमण्डिताम्
शुश्रुमे मा तदा वापी गवाक्षस्थितया तया । पूर्वाचलविजृम्भण्या ज्योत्स्नयेव विभावरी
मार्गश्रमश्रयानी मा यावद् विश्राम्यति क्षणम् । तावत् तचरणाद्गुप्तं गोधा जग्राह वेगतः
न्याप्यमाना गत्सीत्कारं किञ्चिन् हा हति सा जगौ । अथावन् जलहारिण्यः श्रुत्वा च करुणध्वनिम्
तस्याः मातृव्यमुन्तामु जलक्रीडार्थमागताः । दास्यस्तद्रूपविस्मेरा गोधां व्यद्रावयन् द्रुतम्
प्रक्षाल्य चरणौ तस्याः प्रमृज्य वमनैर्निजैः । चुचुम्बुस्ता रसावेशाद् निदधुश्चापि मूर्धसु
एकाभिस्तामु देव्यै च चन्द्रवत्त्वं निवेदितम् । यथा क्षीरतमप्येकं यद् न दृष्टं न च श्रुतम्
नितयाधिरुमस्य न्य ग्रीत्रमानीयतामिह । अस्तु नेत्रोत्तमवोऽस्माकमिति देवी समादिशत्
प्रसीद कुरु नो गायमागच्छ नृपमन्दिरम् । ननु चन्द्रमती देवी प्रीत्या त्वां द्रष्टुमिच्छति
इत्थमर्थ्यमाणामिस्ताभिश्च परिवारिता । स्नात्वा शुद्धोदकैर्देवी ययौ मातृव्यसुगृहम्
अजानत्यपि तां देवीं भागिनेयीं नृपप्रिया । वभूव सहसा हर्षादभ्युत्थातुं समुत्सुका

चित्तं चरति सामर्थ्यात् पिहितेष्वपि वस्तुषु । पयोदान्तरितेऽपीन्दौ नन्दन्ति कुमुदाकराः
सामान्यक्षत्रियामात्रं विदधाना तु संस्तवम् । रुरोध रभसं तस्या भैमी विनयवृत्तिभिः
तां मातुरपरां मूर्तिं दृष्ट्वाप्यजनि न श्लथम् । दुःस्वार्त्तमपि तच्चेतो लज्जारज्जुनियन्त्रितम्
आसन्नासनदानेन सस्मितालोकनेन च । दर्शिताद्भुतवात्सल्यात् तां च मातृष्वसावदत्
दिष्ट्वा त्वमिह कल्याणि ! यद् दृष्टासि विलोचनैः । इयता सफलं मन्ये जीवितं किमतः परम्
निमेषेणैव मानुष्यं केवलं तव सूच्यते । तिरस्करोपि पद्माक्षि ! प्रभया तु सुरानपि
इत्थमद्भुतसद्भावा का त्वं ? कस्य परिग्रहः ? । इति नन्वनुयोक्तुं त्वामुत्कण्ठा नुदतीव माम्
ननु त्वं तनयातुल्या तवेदं पुत्रि ! मन्दिरम् । प्राणैरपि प्रियं कर्तुं तव वाञ्छामि सुन्दरि !
यदि नैव स्वतन्त्रासि यदि कार्योन्मुखसि वा । तथापि मम तोपाय किञ्चिदत्र स्थिरीभव
यात्राभिमुखचित्तां त्वां वरयानेन सत्वरम् । अहमेव प्रहेष्यामि यथाभिमतसिद्धये
एवमुक्तावदद् भैमी देवि ! धन्यासि सर्वथा । यदित्थं मयि निर्व्याजं ममत्वं तव वर्त्तते
पतिर्मे निषधावासी क्षत्रियः सुभगो युवा । द्यूतापहतसर्वस्वः स त्यक्त्वा मां क्वचिद् ययौ
तत् संप्रति यियासन्ती कुण्डिनं पितृमन्दिरम् । अहमत्र तवादेशात् स्थितास्मि त्वद्यदृच्छया
न मे भोजनसंपर्कं व्यापारं पुरुषेषु वा । काञ्चिदहति निर्दण्डं इति स्थातुं पणो मम

॥ ६३ ॥
॥ ६४ ॥
॥ ६५ ॥
॥ ६६ ॥
॥ ६७ ॥
॥ ६८ ॥
॥ ६९ ॥
॥ ७० ॥
॥ ७१ ॥
॥ ७२ ॥
॥ ७३ ॥
॥ ७४ ॥
॥ ७५ ॥
॥ ७६ ॥

कुण्डिनं
प्रति
गच्छन्ती
दमयन्ती ॥

श्री न ला य न म

ततन्मयेति प्रतिपन्नवत्या मातृष्वसुर्वेकमनि मा वसन्ती ।

मुनन्द्या तन्मुतयार्च्यमाणा निनाय निर्गूढतया दिनानि

तन् तन् तस्या नृपकुलकलाकौशलं शीलयन्ती तत् सौभाग्यं तमुपशममप्यन्यहं शोभयन्ती ।

अत्याश्चर्यग्रहिलहृदया तत्र मातृष्वसुः सा पुत्री हस्तात् क्षणमपि न तां भीमपुत्रीं मुमोच

प्रियप्रवृत्तिव्यतिपन्नहेतवे श्रमार्त्तवैदेशिकदानदायिनी ।

निगन्तर मा विरहव्रतस्थिता नवेन्दुमुद्रीक्ष्य जगाद् कर्हिचित्

अहो ! दयाया मम वैपरीत्याद् वर्णेरपि प्रापि विपर्ययः किम् ? ।

राकापि कारापदवीं विमार्त्तं घवस्मृतिर्याति वधस्मृतित्वम्

तदिति कर्त्तुं नवमं गलद् बहलवाष्पतया दधतीव सा ।

यपदि माममुमाममवैभवामितमुदीर्य दधे दृढतां पुनः

एतन् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं चक्रे तदत्र वटगच्छनभोसृगाङ्कः ।

तम्यार्थकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धः प्रपञ्चचतुरोऽजनि पञ्चमोऽयम्

इति श्रीमाणिक्पदेयसूत्रिकृते नलायने पञ्चमे स्कन्धे एकविंशतितमः सर्गः ॥ २१ ॥

समाप्तोऽयं पञ्चमः स्कन्धः ।

॥ ७७ ॥

॥ ७८ ॥

॥ ७९ ॥

॥ ८० ॥

॥ ८१ ॥

॥ ८२ ॥

पष्ठः स्कन्धः

पष्ठे सूचानाम्नि स्कन्धे प्रथमः सर्गः ।

अथैवं नलवैदभ्योः कलिच्छलविभिन्नयोः । चिरादाकर्ण्य वृत्तान्तममूर्च्छद् भीमभूपतिः
हा महाराज ! हा वत्से ! किमेतद्वामुपस्थितम् ? । धिगू धिग् दैवमकायज्ञमित्यार्त्तः प्रललाप सः
तदुदन्तोपलम्भाय स क्षमां सगिरिसागराम् । चरैर्विचेतुमारेभे भास्करः किरणैरिव
तयोश्च चिन्तया नित्यं निशि निद्रानिवारितः । स वभौ प्रतिपन्नस्य यामिकत्वं भजन्निव
हृदि प्रियङ्गुमञ्जर्यास्तनया दुःखनिर्भरे । सुप्तिर्निर्वकाशेव न प्राप प्रसरं क्वचित्
अनुत्सवमताम्बूलमशृङ्गारमसङ्कथम् । दुःखत्रतपरं सर्वं तद्राजकुलमप्यभूत्
वैदर्भीगर्भसंभूते मिथुने केशिनीसखे । दमयन्तीगतस्नेहस्तदासीत् केवलं स्थितः
नष्टजन्मैव तद् वृत्तं दमयन्त्या नलस्य च । न कोऽपि प्रकटं चक्रे नवांशकुशलोऽपि हि
इत्थं व्यतिकरे तस्मिन् गहने चरचक्षुषाम् । नाभवद् नलवैदभ्योः कस्यचित् प्राणनिश्चयः
वन्ध्याद्रिद्रोणकोणेषु निपद्यस्कन्धभूमिषु । घोषपक्वणभीमासु सर्वत्र प्रासरन् यशः

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥

॥ ११ ॥
 ततः मुदेवशाण्डिल्यौ नाम्ना वीरौ वचोहरो । तत्रैवाजगमुर्देवात् वैदर्भी यत्र वर्त्तते
 तत्र श्रीभीमभृभृत्तुः गभार्याय महीपतेः । तस्मै तौ नलवैदर्भ्योरित्याहितमशंसताम्
 तच्छृत्वा योऽपि शोकार्तः स्वसंनद्धासु भूमिषु । यत्नेन नलवैदर्भ्योरन्वेपणमचीकुरुत्
 स्रयं मुदेवशाण्डिल्यौ पश्यतः स्म च सर्वतः । तत्र त्रियं पुमांसं वा सर्वं युक्त्या तया तया
 स्यापितौ तेन तौ राजा तत्रैवाकावुनोत्सवम् । स दासमपि भीमस्य भृत्यं हि बहु मन्यते
 तदा ताभ्यां मुनन्दायाः कुर्वत्याः पितृमङ्गलम् । ददृशेऽनुचरी भैमी पूर्णपात्रकरा सखी
 प्रत्यभिज्ञाय तौ तस्याः सङ्गृह्य चरणौ जवात् । दत्तार्घ्याविव वाष्पौधैरिति चक्रन्दतुः शुचा
 यस्यास्तत्र हि जानन्ति जगन्ति त्रीणि वैभवम् । सा देवि दमयन्ति ! त्वं कथमित्थं व्यवस्थिता ?
 अद्य त्रपाकुलः स्वर्गः पातालं च शुचाकुलम् । सुरासुरगणस्तुत्या यदि त्वं भैमि ! वर्त्तसे
 त्वमान्मा भोजवंगस्य त्वं निर्धिर्नपथायुपः । उत्साहस्त्वं महर्षिणां लक्ष्मीस्त्वमनुजीविनाम्
 अथवा किं बहुक्तेन के वयं त्वद्गुणस्तुतौ ? । वेत्ति चेत् तव माहात्म्यं स्वयं देवी सरस्वती
 प्रभीद न्यत्र गूढत्वं चैयं तव कीदृशी ? । कृतार्थय शुचात्तानां वन्द्यूनां देवि ! जीवितम्
 भवन्तु त्वन्मुखालोकरसास्वादप्रसेदुपः । अद्य देवस्य भीमस्य निःश्वासानां समाप्तयः
 ॥ १२ ॥
 ॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥

इति तद्वाक्यमन्त्रेण प्रकाशीभूतमग्रतः । परिवर्तुर्नुपाद्यास्ते सर्वे भैमीमयं निधिम्
एतैः सर्वैः पृच्छयमाना त्रपावनतकन्धरा । सा ददर्श भुवं देवी महिम्ना स्वसखीमिव
तस्यास्त्रिभुवनख्यातं परीक्षार्थं मलाविलम् । पिप्लुमुद्योतयामास सुनन्दा गन्धिवारिभिः
इयं सा दमयन्तीति सर्वेभ्योऽपि निरक्षरम् । स एव कथयामास मूकदूत इव स्फुरन्
अहो चित्रमहो ! देवी दमयन्ती यमीतालम् । ततः कलकलः कोऽपि बभूव भुवनान्तरे
हा हातिकठिने ! भैमि ! स्नेहनीरैर्न भिद्यसे । इत्यार्यान् यदि यत् कालं इत्थमस्मान्मूहुः
मूर्तिः सुवर्णवर्णा ते वक्षो वज्रमयं पुनः । स्थाने तदीदृशं दुःखं सहमाना न खिद्यसे
धिगस्मान् पशुवद् मूढान् धिगस्मान् कूटमानिनः । मातङ्गीतिविभूषायां त्वयि दुर्दैवचेष्टितम् ।
इत्यादि बहु जल्पन्तस्तामालिङ्ग्य नताननाम् । हर्षाश्रुमिश्रितैरस्मैर्मातृवस्त्रादयोऽरुदन्
सुवर्णमणिमाणिक्यैर्दुकूलफलचन्दनैः । सर्वे सुदेवशाण्डिल्यौ निर्भरं पिदधुश्च तौ
भूयो भूयोऽभवन् भैम्या माङ्गल्यानि सहस्रशः । मुमोच न च तां देवीमङ्गाद् मातृवसा क्षणम्
अधावन् करभैरक्षैश्चरणैश्च सहस्रशः । कुण्डिने तद्वित्रक्षार्थमहंपूर्विकया जनाः
शंसन्तस्ते सुतां लब्धां सभायां भीमभूभुजः । तथा रुक्मैरपूर्यन्त ददुर्दानं यथार्थिनाम्
दमो दमनदातौ च स्वसुरानयनोत्सुकाः । प्रापुः श्रीवर्द्धनं वेगादक्षौहिण्या गिरा पितुः

॥ २५ ॥
॥ २६ ॥
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥

प्रणम्य विन्ता जेष्टां जामि नां मावृसन्निभाम् । आतरन्ते त्रयो भक्त्या प्रस्थानार्थं व्यजिज्ञपन् ॥ ३९ ॥
 ततो मावृत्तगार तां तपतिं नृपतिं च नम् । मुनन्दापरिवारं च गन्तुमापृच्छति स्म मा ॥ ४० ॥
 कथञ्चिन् तदनुजाता रथमारुह्य भीमजा । तैरनुव्रज्यमाना च प्रतस्थे कुण्डिने प्रति ॥ ४१ ॥
 गह्वोरग्नत्रयादूर्ध्वं प्रयन्तादपवर्त्य तान् । गप्ताहात् प्राप सौत्कण्ठा भेमी जन्मभुवं निजाम् ॥ ४२ ॥
 ग्रन्थुन्लनि तां गति मीसे पितरि संभ्रमात् । यद्यग्रत्युदृतान्यासन् कुण्डिनोकांमि केवलम् ॥ ४३ ॥
 पनामोन्मयमुन्यं च पिम्पर त्रिनिवार्य सा । प्रस्तुतैव चैदर्भी विधिना प्राणिगतं पुरम् ॥ ४४ ॥
 प्रणम्य तुलदेवीभ्यः पित्रोश्च चरणौ क्रमात् । अश्रुवासेन्द्रसेनस्य हर्म्यं रम्यं विभूतिभिः ॥ ४५ ॥
 मानः कः सात दन्युवैः पृच्छन्तं साधुलोचना । तत्रेन्द्रसेनमालिङ्ग्य भामिन्यायुक्तमालपत् ॥ ४६ ॥
 अथ राजा द्वितीयेद्वि मभार्यः प्राप्य तद्दृढम् । पृच्छन् तत् सर्वमामूलात् विज्ञप्यते तनूजया ॥ ४७ ॥
 तान् तात ! पुरा पुर्यां निषधायां ममंततः । धर्मकर्मसु पुष्टेषु सुस्थितासु प्रजासु च ॥ ४८ ॥
 उन्द्रसेनस्य संतुते वर्षग्रन्थौ च पञ्चमे । बभूव तत्र जामाता दुर्देवात् द्यूतकौतुकी ॥ ४९ ॥
 इय नामन् नर्मपिंजस्ति केजिनी तात ! पृच्छयताम् । म तु निवारितो राजा मया नानाविधैः क्रमैः ॥ ५० ॥
 तत्र दृष्टायति मत्ता केजिन्या वाक्यतस्ततः । इहैवागमसंयुक्तं प्रैपिकोशचलादिकम् ॥ ५१ ॥
 राज्यभट्ट इत्यायातुं मने राजा मयार्थितः । लिपिं लिखन् पठं हित्वा मुष्ठां त्यक्त्वा तु मां गयौ ॥ ५२ ॥

तदा च व्यन्तरावेशस्तस्यासीत् कश्चिदद्भुतः । न ज्ञायते ततो राजा विवशः कथमप्यभूत्
तदिदं पुरतः क्षौमं सा चेयं वर्णपद्धतिः । ततोऽहं मुनिवाक्येन तपः कृतवती गिरौ
क्रमाद् मातृष्वसुर्वेदम वसन्ती सुखमन्वहम् । निगूढैव स्थिता तात ! लज्जया दैन्यजन्मना
इहापि न ममागन्तुं स्पृहासीत् दशयानया । कीदृग्मे जीवितं तात ! वीरसेनसुतं विना
संवत्सरस्तु जातोऽयं न च तस्य कथापि हि । विलीनमिव नामापि निःपुत्रस्यैव तस्यचित्
इति बाष्पौघनिस्यन्दमन्यूत्पीडजडाक्षरम् । निरीक्ष्य रुदतीं पुत्रीं राजा वचनमब्रवीत्
वत्से ! विमृज बाष्पौघं प्रिये ! पुत्री निवार्यताम् । पुत्रि ! आवृत्सु तिष्ठत्सु कीदृशी दीनता तव
आर्यावर्त्तः सकाशमीरः सान्तर्वेदिः सकौशलः । अयं मयेन्द्रसेनाय दौहित्राय निवेदितः
दमयन्त्यद्य षट्त्रिंशदक्षौहिणीमहार्णवे । कस्य शक्तिः पुरःस्थातुं दमे दिग्विजयोद्यते
स चापि पुत्रि ! जामाता दुर्देवाद् व्यन्तरातुरः । अमुत्रास्तीति विज्ञातुं विलम्बः क इवास्ति मे
कियान् पश्यैष भूगोलः प्रेक्षितारस्तु कोटिशः । प्राप्तमेव शृणोपि त्वं न चिरात् तमरिन्दमम्
संप्रेषय निजं तस्मै दूतचक्रेण वाचिकम् । स त्वां विज्ञाय जीवन्तीं यथा स्यात् कुण्डिनोन्मुखः
प्रतिबन्धो हि भार्यायाः प्रायः पुंसः पशोरपि । विकलोऽपि नलश्चापद् नल एव भविष्यति
तस्यापि चेङ्गिताकारकलापूर्वप्रधट्टकान् । त्वं निवेदय दूतेभ्यो यथा जानन्ति तेऽपि तम्

॥ ५३ ॥
॥ ५४ ॥
॥ ५५ ॥
॥ ५६ ॥
॥ ५७ ॥
॥ ५८ ॥
॥ ५९ ॥
॥ ५० ॥
॥ ६१ ॥
॥ ६२ ॥
॥ ६३ ॥
॥ ६४ ॥
॥ ६५ ॥
॥ ६६ ॥

॥ ६७ ॥

॥ ६८ ॥

॥ ६९ ॥

॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥

॥ ७२ ॥

अथ प्रमृति मे यत्नो जामातुः प्राप्तिभारणे । दशदिग्विजयं कर्तुं चरप्रेषणकर्मणि
लब्धया हि त्वया पुत्रि ! भर्तुर्व्यमनदीनया । सहस्रगुण एवाद्य मम तद्दर्शनोद्यमः
विमृज्य विमृज्य दुःखं दीनता कीदृशी ते भुजविजयिनेन्द्रा आतरो हि त्वदीयाः ।
भुवनमलयवर्त्तनी दुर्लभो नास्ति भर्त्ता विरम विरम मोहात् सौमनस्यं भजस्व
इति विपूलमतीनामत्युदारद्युतीनामतिललितमतीनामत्युदग्रस्थितीनाम् ।

यतनमपरिहीणः शत्रियाणां धुरीणः सुमुखि ! भवदधीनस्तावकीनः स भर्त्ता
प्रतिजनपदमेपा जायते वीरचर्या सनगरगिरिगर्त्तं वीक्ष्यते विश्वमेतत् ।
अयमधिगत एव श्रीनलो वैरसेनिः कुरु मनसि पितुर्मे भाषितं पुत्रि ! सम्यक्
इति वचनमुदीर्य धैर्ययुक्तं प्रमुदितमाशु विधाय चित्तमस्याः ।
नरपतिरुदतिष्ठद्विष्टधर्मा सपदि यथाविहितक्रियानिमित्तम्

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पाष्ठे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

अथाक्षिपटलोद्दिष्टा राजादेशेन कोशतः । लेभिरे भूरि पाथेयं चाराश्चिरनिवृत्तये
 गोसहस्रं प्रदास्यामि नलवृत्तान्तवादिने । इति प्रियङ्गुमञ्जर्यां देव्या चासीत् प्रतिश्रुतम्
 नलसङ्केतसंबद्धाः सरसाः क्षोभकारिणीः । इति गाथाः स्वयं तिस्रो वैदर्भी च शशास तान्
 “ पटं छित्त्वा ग्रनद्योऽसि वने सुप्तां विहाय माम् । हृदयाद् यदि मे यासि तद् वेद्मि तव पौरुषम्
 तव पुत्रे कलत्रे च मित्रे च ममता गता । स्थितो योगीव नीरागस्त्वं देव ! द्यूतदीक्षया
 अदशीकरणं पूर्वं देवकार्ये त्वया कृतम् । इदानीं ते तदस्त्येकं कार्यं किञ्चित् पुनर्नहि ”
 इत्थं गाथात्रयार्थेन प्रबन्धान् विविधांश्च ते । कृत्वा सर्वेषु लोकेषु जगुर्जङ्गमडिण्डिमाः
 ततः प्रववृते पृथ्व्यां शतधा तद् नलायनम् । उत्कण्ठाकारि सर्वेषामसङ्केतजुषामपि
 अथास्मिन् चारसश्चारे व्रजन्तौ राजशासनात् । देवी सुदेवशाण्डिल्यौ विशेषज्ञाभ्यभाषत
 तावत् सुदेवशाण्डिल्यौ वृत्तेयं प्रणधिक्रिया । तथापि मम कार्येऽस्मिन् मनो नायाति निश्चयम्
 तथाहि विपुले विश्वे पुरुषाणां च कोटिषु । अत्रासुक इति ज्ञातुं स्थानभ्रष्टः क्व शक्यते ?
 संवदन्ति च कुत्रापि नामवर्णगुणा अपि । नामाकरेष्वापि प्रायः साम्यं मुक्ताफलेषु यत्

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥
 ॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥

त्वद्वाप्तौ कथं जाता वृथा वाचः सतामपि । विसंवदति वा सर्वं भागधेयविपर्यये
यदि जीवन् भवेद् राजा तद्दार्त्ता श्रूयते न किम् ? । न हि व्यवहितस्यापि प्रभा भानोः पिधीयते
प्रवहणमपि वाद्धौ याति वातानुवृत्त्या भ्रमणमपि खगस्य व्योम्नि वृक्षानुयायि ।
तदधिकतररूपं प्राणनाथस्य जातं गगनमिदमदेशं निर्निमित्तोदयं च
इह कथमपि तस्य ज्ञायते दिक् दशा वा कथयतु कतमस्तं नास्ति जीवन् स नूनम् ।
लिपिरियमपि मिथ्या चारणोक्तं मृषा तत् जनयति हि फलाशां कीदृशीं छिन्नवृक्षः
सुखमास्व मुदेव सर्वथा त्यज शाण्डिल्य ! चिरप्रवासिताम् ।
ननु मद्ब्यसनस्य कारणे किमिदं वां कदनं निरर्थकम्
अप्यैकं व्रजति हि दिनं वर्षकल्पं विदेशे कार्योद्धातस्तदपि गहनो गूढगर्भानुकारः ।
सर्वस्यापि स्वगृहविषयाः कोटिशः सन्ति चिन्त्या राजादेशः कतिथ समयं राजयक्षमेव याप्यः
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने षष्ठे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

पष्ठे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

नतस्तस्या निराशायाः श्रोत्साहनविधित्तया । सहस्रगुणमारम्भं वहन्तौ तावभापताम् ॥ १ ॥	॥ १ ॥
हेद्वां नौ तस्य राजर्षीक्षणे किमपेक्षसे ? । ययोर्मुख्यमिदं कार्यं गौणस्वगृहकृत्ययोः ॥ २ ॥	॥ २ ॥
गजादेगादिमं देहं क्षिपावो वारिधावपि । क्रेयं चरणचारैकमात्रसाध्या वसुन्धरा ॥ ३ ॥	॥ ३ ॥
यन् त्वार्थे नृपादेगात् पुण्यश्लोको विलोक्यते । तदिदं नौ त्रिधा श्लाघ्यं भाग्येन पदसागतम् ॥ ४ ॥	॥ ४ ॥
नृणु देवि ! स ते भर्ता नापाच्यां किल मन्यते । यद्युदीच्यां प्रतीच्यां वा प्राच्यां वापि यदस्थितः ॥ ५ ॥	॥ ५ ॥
ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं वा वर्णमाश्रितः । त्यक्त्वा वा रूपमात्मीयं ग्राप्तो रूपान्तरं नवम् ॥ ६ ॥	॥ ६ ॥
मित्रशयेष्टे ग्रामगर्त्तागिरिगुहासु वा । हस्त्यश्वरथसंयुक्ते स्वामित्वे वर्त्ततेऽथवा ॥ ७ ॥	॥ ७ ॥
यत्र तत्र नगन्नेन तिष्ठन्नेव यथा तथा । येन केनाप्युपायेन तैस्तेर्वा वर्षवासरैः ॥ ८ ॥	॥ ८ ॥
तथापि तमसंभाव्य न निवर्त्तानिहे ध्रुवम् । स्वदेहमिदमात्राभ्यामस्मिन्नर्थे निवेदितम् ॥ ९ ॥	॥ ९ ॥
तं च जीवन्तमेव त्वं विद्धि पार्थिवपुङ्गवम् । यस्य लक्षणवद्वात्रं यश्च सत्याः पतिस्तत्र ॥ १० ॥	॥ १० ॥
पश्य किं न ममारब्धत्रिपुरारिपराभवम् । रतिर्भूयोऽपि हि ग्राप भस्मीभूतमपि प्रियम् ॥ ११ ॥	॥ ११ ॥
अत्रार्थं च कथामन्यां कथ्यमानां नु चिन्तय । यथासातं तु सन्तानस्तत्र सन्धीयते पुनः ॥ १२ ॥	॥ १२ ॥

धूर्त्तः सिंहलकः कान्त्यां नरदत्ता गृहाङ्गणे । द्यूते हारितसर्वस्वस्तन्मूर्त्तिं भङ्गमुद्यतः
विशूकं पापिनं देवी कितवं तमवोधयत् । स्वयं पञ्चशतद्रव्यमूल्यां गाथां समर्प्य सा
मूर्वस्तद्विक्रयाकाङ्क्षी म अमन् पत्रिकाकरः । अमुच्यत मृपा सर्वैः स गाथार्थाविधीरणम्
देवदत्तात्मजो विद्वान् तां गाथां मन्मथाभिधः । यथाशूल्येन जग्राह गाथा सा चैयमीदृशी
“यदत्र लिखितं धात्रा न तत्परिणतिर्वृथा । इति मत्वा ध्रुवं धीरा विधुरेऽपि न कातराः”
स वृथार्थव्ययक्रोधात् पित्रा निर्वासितो गृहात् । पुराद् बहिः सरस्तीरे तस्थौ देशान्तरोन्मुखः
तत्र नक्तं मृगश्रान्त्या तं व्याधशरताडितम् । रक्तगन्धेन भाण्डो वार्धिद्वीपे गृहीतवान्
तत्र मुक्तो दगार्द्रेण लब्धसञ्ज्ञः स पक्षिणा । ददर्श केवलं व्योम वारिधिं च दुरुत्तरम्
स्मरन् गाथार्थसैवैकमेकाङ्गी स वणिग्वरः । नालिकेरादिभिर्वृत्तिं चितन्वन्ननयद् दिनान्
प्रवालमौक्तिकादीनां विष्वक् कूटानकल्पयत् । स्वर्णमिश्रेष्टिकायुग्मान्यारुयागर्भाणि चाकरोत्
अथ सांयान्निकेशस्य भृत्याः शाल्वस्य वारिणे । संस्थाप्य जलधौ पोतं तत्र द्वीपे समाययुः
मर्मज्ञः सोऽपि तैः पृष्टः स्वनिस्तारं विचारयन् । पोतेशघटनापूर्वं वार्याख्यातुममन्यत
ततः पोतपतिः प्रीत्या तस्य सिद्धप्रयोजनः । कूपे तद्वनलोभान्धस्तं तटस्थमपातयत्
तस्य सर्वस्वमादाय सांयान्निकपतौ गते । स कूपपतितोऽप्यन्तर्गार्थैकपरोऽभवत्

॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥ युग्मम् ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥
 ॥ ३६ ॥
 ॥ ३७ ॥
 ॥ ३८ ॥
 ॥ ३९ ॥
 ॥ ४० ॥

नृदशे तस्य त्रयस्य मध्ये पश्यन् वणिग्वरः । पातालगामिनीं तिर्यग्व्यक्तां सोपानपद्धतिम्
 तया प्रविश्य पातालं प्रपेदे विस्मयाकुलः । भुवं गिरिसरिद्धक्षेत्रचैत्यादिभूषिताम्
 तत्र अमन महारम्यमागमाम्बन्तरस्थितम् । प्रौढं ग्रामादमासाद्य वैरोढ्यामूर्त्तिमैश्वर्यं
 स्वनिस्ताराभिलाषेण नदाराधनतत्परः । आसमाद निशि स्वप्ने स तदादेशमीदृशम्
 तन्नागिननिषर्क्षोन्मग्धादक्षाणि तत्क्षणम् । गृहीत्वा पञ्चरत्नानि प्रातर्मन्त्रवर्णाग्रतः
 त्रणमरोत्तिर्णां चैव नीत्वा मत्तोत्तरोद्गताम् । पुरो गर्भपुरं प्राप्य सुखं व्रत्स ! प्रपत्स्यसे
 कृपादिपुः स निर्निद्रः प्रातः सर्वमवाप्य तत् । छित्त्वा हं व्रणरोहिण्या ययौ रूढव्रणः क्षणात्
 प्राप गर्भपुरं तत्र नृपक्षिपशुनजितम् । विचित्रधनधान्याल्यमध्रोलिहगृहव्रजम्
 अदृशि भ्रमतांतेन दोलापर्यट्नायिनी । मौध्रमसमभूमीस्था कन्या कापि मनोरमा
 न तया विहितातिथ्यः पृच्छंस्तत्त्वमभापत । आसीद् वेलातटं नाम्ना त्रिदशस्पद्रिपत्तनम्
 तत्र रात्रा मुहूर्त्तान्यः शक्तिमानपि दैवतः । रुद्रो रिपुचमूचकैः किंकर्तव्यजडोऽभवत्
 नं रुहिम् प्राग्भयेष्णा ज्ञान्या देवस्तथागतम् । वार्धिमध्ये सुगुप्ताख्यं पुरं कृत्वा विमुक्तवान्
 त्रयगोपानमोर्गेण पातालतलगामिना । चक्रे गर्भपुरं चेदं स राज्ञो हितकाम्यया
 सुगुप्ते न निरं राज्ञो निःशङ्कं नन्य तस्त्रयः । प्रातः कुतोऽपि दुर्देवाद् मांसमक्षी निशाचरः

भक्ष्यमाणेषु लोकेषु राक्षसेन दुरात्मना । द्रुतं गर्भपुरं राजा प्राप्तो बन्धुजनैः समम् ॥ ४१ ॥
 क्रव्यादोऽपि जनं कृत्स्नं व्यापाद्य पुरवासिनम् । कूपसोपानमार्गेण कालादत्राप्युपेतवान् ॥ ४२ ॥
 स हत्वा बन्धुभिः सार्द्धं राजानं पितरं मम । ररक्ष केवलं कन्यां मामेकां दारकर्मणा ॥ ४३ ॥
 इतो दिनत्रयादूर्ध्वं तस्मिन् मां वोढुमिच्छति । मनसा शरणं देवीं वैरोढ्यां स्मृतवत्यहम् ॥ ४४ ॥
 सोऽपि स्वप्नप्रसन्ना मे ददौ रक्षोधनं वरम् । तच्च सत्यमिवाभाति भीष्मेऽत्र त्वं कुतोऽन्यथा ॥ ४५ ॥
 तद् नीत्वा मत्पितुः खड्गमितो गुप्तो भव क्षणम् । मृगया विनिवृत्तोऽयं नूनमायाति राक्षसः ॥ ४६ ॥
 तद्विद्याराधनध्यानं कुर्वन्नेष निहन्यताम् । न दुर्लभा हि धीराणां जयश्रीञ्छूलयोधिनाम् ॥ ४७ ॥
 तथेति तद्वचः कुर्वन् सोऽपि संप्राप्य तत्क्षणम् । जघान राक्षसं वीरो वैरोढ्यावरगर्वितः ॥ ४८ ॥
 परिणीय च तां भूयस्ततो निर्गन्तुमुत्सुकः । स सिषेवे वटद्वारं प्रियावित्तसमन्वितः ॥ ४९ ॥
 कदाचित् पूर्ववत् कैश्चित् संप्राप्तैः सलिलार्थिभिः । स कृद्धा पोतनाथेन कारितः सह सङ्गमम् ॥ ५० ॥
 पोतेशस्तद्वधूलुब्धः क्षिप्त्वा प्रवहणे निजे । रजन्यां जलधेर्मध्ये तं प्रमत्तमपातयत् ॥ ५१ ॥
 स पतन् गिलितः शीघ्रं महामत्स्येन वारिधौ । दधौ जठरमभ्येऽपि धैर्यं गार्थार्थचिन्तया ॥ ५२ ॥
 वाद्धौ तं क्षिप्तमाख्याय सार्थेशेनापि तत्प्रिया । अर्थिता रतिमातीर्थं ययाचे नियमावधि ॥ ५३ ॥
 सोऽपि तं वेलया क्षिप्तं दारयद्भिस्तिमिङ्गिलम् । कान्तीशस्यैव कैवर्त्तः संप्राप्य प्राभृतीकृतः ॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥
 ॥ ५६ ॥
 ॥ ५७ ॥
 ॥ ५८ ॥
 ॥ ५९ ॥
 ॥ ६० ॥
 ॥ ६१ ॥
 ॥ ६२ ॥
 ॥ ६३ ॥
 ॥ ६५ ॥
 ॥ ६६ ॥
 ॥ ६७ ॥
 ॥ ६८ ॥
 ॥ ६९ ॥

तं मत्स्योदर इत्याख्यां दन्वा राजा कुतूहलात् । ललिताकारमालोक्य चकार स्थगिताधरम्
 गत्वापि महनासं स्वमात्मानं निजुगूह सः । यत् किञ्चिदाख्याय जनं पृच्छन्तं विप्रतारयन्
 अथ प्रथमपोनेजः प्राप्तस्तद्वनसंयुतः । राज्ञा स मानितस्तत्र तिष्ठन् तं वीक्ष्य नीतवान्
 मत्स्योदरोऽपि कालजो नारेभे महैव तम् । सोऽपि भीतोऽस्य जग्राह पारंपर्यं जनाननात्
 तनस्तन्प्ररिना मचा मातङ्गा मानतत्पराः । नृपवेश्मनि तं शीघ्रमालिङ्ग्य हरुदुर्यथा
 अहो महोदरोऽस्माकमयं रुद्धा गतोऽभवत् । दिष्ट्वा चिराच्च दृष्टोऽद्य तेनोक्तं वा रुणद्धि नः
 तद्युन्ना न कुथा पृष्टः किमेतदिति भूयुजा । मत्स्योदरोऽवदद् देव ! सर्वं सत्यमिदं ध्रुवम्
 अहमेपां कनिष्ठोऽस्मि ज्येष्ठाः सर्वेऽपि खल्वमी । केवलं पञ्च रत्नानि ममोरौ निदधे पिता
 त्पां कक्षाशिरःस्कन्धकुक्षुन्दरकरादिषु । सर्वत्र निदधे तानि तेन नष्टा गतोऽभवत्
 इत्युक्त्वा दर्शयामास रत्नान्यूरुं विदार्य मः । प्रत्युत्पन्नमतेरन्यः कथं राज्येषु नन्दति
 इमान् विदार्य दृश्यन्तां रत्नानीति नृपाज्ञया । ग्राख्यास्तेऽप्यभाषन्त आतायं सर्वथा न नः
 पोनेग्रप्ररिर्नेरतद् मिथ्यास्माभिः प्रजल्पितम् । रक्ष रक्ष महाराज ! न मृषा ब्रूमेहे पुनः
 कुपितेन ततो राज्ञा सांयात्रिरूपतो धृते । सर्वं स्वधृत्तमाचख्यौ राज्ञे मत्स्योदरो रहः
 गत्वा राजापि पृष्टः सन् सार्थवाहोऽथ मर्मवित् । द्रव्याभिज्ञानसंचन्धे प्रत्यपद्यत नोत्तरम्

गर्भनामाङ्कितं सर्वं द्रव्यं तस्याथ पार्थिवः । ददौ मत्स्योदरायैव न्यायमूला हि भूभुजः
मत्स्योदरोऽपि तं राज्ञा वध्यमानमभोचयत् । असाधुष्वपि साधुत्वं दर्शयन्ति हि साधवः
इत्थं व्रजति काले च प्राप्तः पोतपतिः परः । तत्सन्मुखगतो राजा वार्द्धिद्वीपे स्थितोऽभवत्
मत्स्योदरप्रिया तत्र नृपं तिलकमञ्जरी । व्यजिज्ञपद् यथा तेन देव ! बन्दीकृतास्म्यहम्
हत्वा मम प्रियं पापी सोऽयं मां हन्तुमुद्यतः । त्यक्ष्याम्यहं ततः प्राणान् तथाप्येष निगृह्यताम्
ततो राजावदत् प्राणान् रक्ष रक्ष मनस्विनि ! । कदापि हि भवेद् देवाद् मुग्धे जीवन् तव प्रियः
अश्रद्धयं तु कान्तस्य विचिन्त्य हृदि जीवितम् । रुरोद मुक्तकण्ठं सा सर्वैराश्वासितापि हि
॥ ७० ॥
॥ ७१ ॥
॥ ७२ ॥
॥ ७३ ॥
॥ ७४ ॥
॥ ७५ ॥
॥ ७६ ॥

मत्स्योदरो नृपतिना कृतपूर्ववार्त्तिस्तां प्रत्ययप्रमुदितां स्वगृहं निनाय ।
तं चाततायिनमपि क्षितिपालदण्डादात्मीयबन्धुमिव पोतपतिं ररक्ष
॥ ७७ ॥
वैरोद्या दत्तरत्नक्षितभुजगविषां जीवयामास राज्ञः पुत्रीं दृष्ट्वा कदापि स्वयमवनिभुजा सापि तस्मै प्रदत्ता ।
एवं स स्फीतभाग्यः प्रकटितचरितः शोकस्निन्दौ निमग्नं पित्रोरानन्दकन्दव्यतिकरतरलं नन्दयामास चेतः ॥ ७८ ॥
यथा तिलकमञ्जरी निजपतिं तमित्थं पुरा पयोनिधिनिग्रमप्यधिजगाम भूयोऽपि हि ।
तथा तत्र विदर्भजे निपद्यभूभुजः सङ्गमो विदेशमधितस्थुषः कथमपेक्ष्यते दुर्लभः
॥ ७९ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने षष्ठे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

पष्टे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

इति ताम्यां ऋतोऽन्धामा वैदमीं धैर्यनिर्भरम् । मन्मानदानपूर्वेण विधिना विमसर्जं तो ॥ १ ॥
नलम्यान्वेयणं कर्तुं पथि प्रस्थितयोस्तयोः । साहाय्यमिव पृष्टथो वभार मलयानिलः ॥ २ ॥
ऋष्यद्राक्ष्यनिवर्त्तनं केऽपि तस्युः क्वचित् सुखम् । कुण्ठप्रज्ञाः परेऽभूवन् चारा ज्ञातुं नलस्थितिम् ॥ ३ ॥
तो तु ग्रामेऽपि पृष्टीषु पत्तनेऽपि पुरीषु च । प्रपात्रापीषु कूपेषु मठेषु सुसज्जसु ॥ ४ ॥
वनेऽपि नवशालामु प्रतोलीषु सभामु च । राजमार्गेषु गोष्ठेषु गत्तागिरिगुहासु च ॥ ५ ॥
ब्राह्मणान् श्रवयित्वा वैदयान् गूढान् कारुण् जनज्ञमान् । वानप्रस्थांश्च भिक्षूश्च विविधानितरानपि ॥ ६ ॥
वेपभाषायास्वर्चरिङ्गितग्रहणादिभिः । अनुग्रविश्य विश्रम्भं जनयन्तो यथा तथा ॥ ७ ॥
नायं प्रार्त्तादिवानक्तं शुष्टिशीतानपेक्ष्यपि । विचिन्वन्तौ नलं दैवाद्योर्ध्वां प्रापतुः पुरीम् ॥ ८ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ।
तदा च न महीपालः कुञ्जरूपधरो नलः । राजमान्यतया तत्र महत्या संपदाभवत् ॥ ९ ॥
वैदमीं विन्द्याधिविद्वगाग्रम्य तस्य च । न यात्यद्वि गते रात्रिं च रात्रौ पुनर्दिनम् ॥ १० ॥
न स्तल्पपरिवारेण तस्मिन्निविष्टः पुराद् बहिः । कर्तुं प्राभातिकं कृत्यं सरोवरमुपाययौ ॥ ११ ॥
गत्रां भम्भाग्वैर्गोष्ठं तरुखण्डं त्वगारवैः । भृङ्गशब्दं सरः साञ्जं मुखरं सर्वमप्यभूत् ॥ १२ ॥

इति व्यतिकरं रम्यं पश्यन् विरहविह्वलः । कार्यकुब्जाकृतिर्दध्यौ निषधानामधीश्वरः
 ग्रहरन्ति हन्त हृदयं विदर्भजाविरहाकुलं भृशमिमा ममाधुना ।
 वत कीरकेकिलविङ्ककोकिलाकिकिदीधिकोकुकुलसङ्कुला भुवः
 कुवल्यवनवाताः कूजितं कोकिलानां किशलयशयनीयं कौतुकस्थानकानि ।
 इति हि मम समस्तं संग्रति व्यर्थमासीद् विमलमपि कवित्वं सन्निधौ दुर्जनस्य
 तादृक् प्रेम्णि स्वयमपि तथा तत्र सुप्तोज्झिताया दूरे देव्याः पुनरधिगमः संशयो जीवितेऽपि ।
 तद्वात्पीपि कचन न पुनर्नाममात्रापि जाता धिग् जीवामि स्फुटति वत मे वज्रतुल्यं न वक्षः ॥ १६ ॥
 वपुर्ज्वलति विह्वलं विरहयातना याप्यते न मृत्युरधिगम्यते मरणवासना मूर्छति ।
 न वेद्वि गहनामिमां परिणतिं निजस्यात्मनो न कोऽपि हि मया समः क्षितितलेऽस्ति दुःखी नलः ॥ १७ ॥
 हा प्रिये ! परिहृतासि सर्वथा भीमजे ! कथमसि व्यवस्थिता ।
 इन्द्रसेनजननि ! क वर्त्तसे देहि देहि दमयन्ति दर्शनम्
 इति प्रकामं विलपन् स राजा वैदेशिकौ तौ कलयाञ्चकार ।
 अभूद् मिथः कार्यवशंवदानां तेषां त्रयाणामनुयोगयोगः
 कौ युवां कुत इहागमनं वां ? कुण्डिनेन्द्रनिलयौ कथकौ स्तः ।

॥ २० ॥

अत्र चित्रफलके किमिदं वां साधु पृच्छसि शृणु श्रुतियोग्यम्
यद् वपुः कमठशृष्टिकठोरं यस्य वज्रकठिनं हृदयं च ।

॥ २१ ॥

तस्य निर्मलममुत्र चरित्रं भूभुजः कमलकोमलवाचः
इत्यनेकगुणगौरवगौरः कस्य नाम स कुले किल राजा ।

॥ २२ ॥

वीरसेनतनयः सुखवैरी नैपथ्यो ननु दुरोदरवीरः

तद् विचिन्त्य वचनं चमत्कृतः प्रेयसी चरितलब्धिलालसः ।

॥ २३ ॥

आतिथेयसमयाय मायया तौ निनाय निलये नलः स्वयम्

तादृग्रूपे निरिलजनतादृग्विषे कुञ्जकत्वे त्यागं भोगं विनयपरतां वाग्मितां वैभवं च ।

॥ २४ ॥

साधार्याभ्यां निरुपमतमं तस्य संभाविताभ्यां निन्दापात्रं सपदि विदधे रत्नदूषी कृतान्तः

इति श्री माणिक्यदेवसुरिकृते नलायने पष्ठे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

षष्ठे स्कन्धे पञ्चमः सर्गः ।

अथ तौ दयितादूतौ कुब्जवेषधरो नलः । प्रसङ्गादिव चित्तस्थं ग्राह्यः प्रष्टुमुपाददे
दिष्ट्या कविवरो दृष्ट्वा भवन्तौ सम संप्रति । फलं नयनयोजितं विश्रामो हृदयस्य च
अहं हि कुब्जको विप्रौ ! विप्रयुक्तोऽस्मि दैवतः । शरीरमपरं राज्ञो नलस्य निषेधेशितुः
नलेन वसता पूर्वं राज्यं द्यूतेन हास्तिम् । राज्यभ्रष्टस्ततः सोऽहं विदेशपतितोऽधुना
दमयन्त्या समं देव्या विदेशप्रस्थितस्य च । अत्रास्तीति पुनस्तस्य न हि वार्त्तापि वर्त्तते
तद् युवां कुण्डिनायातावहं पृच्छामि यत् किल । राजा स विजयी भीमस्तत्पुत्राश्च दमादयः
अन्यत् किं दमयन्ती सा देवी तत्रास्ति वा न वा । तदा कूवरपार्श्वेऽपि नहि स्थितवती यतः
यच्च चित्रपटे दृष्टं नलस्यास्तीति जल्पतः । तद् नृपस्यापि किं वार्त्ता विदिता काचिदस्ति वाम्
तमित्थमथ जल्पन्तं द्विजवर्यौ जजल्पतुः । दीर्घायुर्भव भद्रं ते हृष्टौ स्वस्त्वां विलोक्य च
आकर्णय सकर्ण ! त्वं यत् पृच्छसि तदुत्तरम् । कुशलं भीमभूभर्तुः कुमार जयिनश्च ते
विरहव्याधिरूपाया रुदितोच्छूनचक्षुषः । देव्या दमस्वसुस्तत्र ग्राप्ताया हायनं स्थितम्
वने सुप्ता परित्यक्ता राज्ञा रात्रौ नलेन यत् । तद् न जानाति सा देवी तं भर्त्तारं क्वचिद् गतम् ॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥

यथा पतिपगिन्यक्ता निनाय च दिनानि यत् । अस्त्यत्र चित्रफलकं लिखितं निखिलं हि तत् ॥ १३ ॥
मर्षंश्चान्यमानापि वियोगज्वर्जरा । नित्यमित्येव जल्पन्ती सा तिष्ठति दिवानिशम् ॥ १४ ॥
पटं छिच्छां प्रनष्टोऽनि वने मुतां विधाय माम् । हृदयाद् यदि मे यासि तद् वैत्रि तव गौरुपम् ॥ १५ ॥
तत्र पुत्रे कलत्रे वा मित्रे वा समता गता । स्थितो योगीव नीरागस्त्वं देव ! द्यूतदीक्षया ॥ १६ ॥
अदृश्यीरुणं पूर्वं देवकार्ये त्वया कृतम् । इदानीं ते तदस्त्येव कार्यं किञ्चित् पुनर्नहि ॥ १७ ॥
इत्थं नलज्यलीकेन तस्यास्तप्तमहर्निशम् । बभूव तुहिनपुष्टपद्मजप्रमितं वपुः ॥ १८ ॥
नया पिता तथा माता तथा गर्वे महोदराः । तदद्य निखिलं राज्यं देव्या दुःखेन दुःखितम् ॥ १९ ॥
न तस्यान्मादृशं दुःखं पुरासीद् निर्जने वने । यथाद्य विवृतद्वारं बन्धुवर्गसमागमे ॥ २० ॥
मारण्यक्रोपमंगभ्यः कथञ्चिदपि जीविता । तामद्य तु वियोगाग्निर्नादग्ध्वा विनिवर्तते ॥ २१ ॥
प्रियामनुमुतां माध्वीं मलजां ह्येकहारिणीम् । इत्थं परिहरेत् कथित् किं ब्रूमः स पुनर्नलः ॥ २२ ॥
न तेन गणिता प्रीतिः पापशङ्का त्रपा कृपा । ऐश्वर्यवलमालम्ब्य सर्वं चक्रे स केवलम् ॥ २३ ॥
राजान्तो ऋ भिक्षाः पशवः पक्षिणोऽपि वा । साहचर्यमपि त्यक्तं येन साध्वीं प्रियां प्रति ॥ २४ ॥
अपदस्मितदिग्गलं यत् तन्मिन् प्रेम तादृशम् । वैदस्यस्तिस्य हि प्रेम्णा तेन भुक्तमिदं कृतम् ॥ २५ ॥
कथं भवतु माधम्यं निम्बस्य च नलस्य च । विपाके मधुरो निम्बः कदुरेव पुनर्नलः ॥ २६ ॥

किमत्र राजशब्देन विश्वातिशयवर्तिना । नरनामापि नामोति दारत्यागीस दुर्मतिः ॥ २७ ॥
विहाय सह सत्त्वेन स निःसत्त्वः सधर्मिणीम् । तिष्ठन् कथमपि क्वापि जीवन्नपि मृतोपमः ॥ २८ ॥
किं तस्य जीवितव्येन नष्टनाम्नो दुरात्मनः । दमयन्त्यां विपन्नायां देव्यां विरहवह्निना ॥ २९ ॥
किं दुर्वहमभूत् तस्य कुतो वाज्यभवद् भयम् । यदेवं स परित्यज्य प्रनष्टः परमोषिवत् ॥ ३० ॥
यदि गन्ता भवेत् तत् किं तामापृच्छ्य न गच्छति । इति निर्दिष्टदेशस्थः कथं देवीमतापयत् ॥ ३१ ॥
राजाऽभविष्यद् भूयोऽपि प्राप्तः श्वसुरवेश्मनि । उभयोः प्राणसन्देहस्तेनेत्थं गच्छता कृतः ॥ ३२ ॥
वञ्चयित्वा प्रियां पत्नीं वनेऽपि स्रस्तशायिनीम् । चातुर्यं दर्शितं तेन सामर्थ्यमपि चात्मनः ॥ ३३ ॥
राज्यभ्रष्टस्य चेत् तस्य त्रपा श्वसुरवेश्मनि । न लज्जा तस्य लज्जालोस्तदिदं त्यजति प्रियाम् ॥ ३४ ॥
दारत्यागमयं तस्य सामर्थ्याख्यं महद् यशः । आवां चित्रपटारूढां स्फुटं सर्वत्र कुर्वहे ॥ ३५ ॥
राज्ञां सभासु सर्वासु धिक्कारकलुपीकृतः । वीरसेनसुतः स्नातु न विद्वः केन वारिणा ॥ ३६ ॥
तदद्य ऋतुपर्णेऽपि तद् वृत्तं चित्रगोचरम् । शृण्वत्यस्मद्भुवोद्ग्रीर्णं शृणोतु स भवानपि ॥ ३७ ॥
यतस्त्वमसि वै साक्षात् कुब्जरूपः परो नलः । सम्बन्धस्योपचारेण राजा राजपुमानपि ॥ ३८ ॥
इति श्रुत्वा कथां ताभ्यां कथ्यमानां प्रियाश्रयाम् । निषधाधिपतिर्भविर्वहुर्भव्यकुलोऽभवत् ॥ ३९ ॥
दिष्ट्या जीवति मे कान्ता तिष्ठन्ती मम चिन्तया । तद् दुःखदायिनं दुष्टं धिग्नं मां गूढवेष्टितम् ॥ ४० ॥

अहो ! पुनः कथं तस्या दशैयिष्याम्यहं मुखम् । किं नाम तद् दिनं भावि यत्र सा मे मिलिष्यति ॥ ४१ ॥
नूनं चेन् मुगमा देवी तद्वन्धुम्यस्त्रया पुनः । मयि तत्र गते खिन्नाः किं वक्ष्यन्ति दमादयः ? ॥ ४२ ॥
अधुनैव निजं वृत्तं कथयाम्यनयोः पुरः । नष्टराज्योऽथवाद्यापि स्पष्टीभूय करोमि किम् ? ॥ ४३ ॥
यद् वा तदेव मे राज्यं यद् देव्या सह सङ्गमः । केन संभाविता ह्यासीत् जीवन्ती प्राणवल्लभा ॥ ४४ ॥
तद् गत्वा दृःखदीनां तां क्रान्तां संभावयाम्यहम् । अनित्ये जीवलोकैऽस्मिन् दुर्लभः खलु सङ्गमः ॥ ४५ ॥
तां विहाय त्रियुक्तोऽहं जीविष्यामि चिरं कियत् । परित्यज्य नदीं नीतो महामत्स्य इव स्थले ॥ ४६ ॥
स्पष्टीभूतस्य मे सर्वं वक्ष्यन्ति महीतलम् । किमशक्तिर्ममाद्यापि जेतुं सर्वान् महीभुजः ॥ ४७ ॥
तवस्त्यागात् परं वृत्तं तस्याः श्रुत्वाऽनयोर्मुखान् । चिह्नैर्विदितमात्मानं करिष्यामि तदाशये ॥ ४८ ॥

उच्चैस्तरां स्वमथ कुब्जमयोऽपि मेने नीचैस्तरां विहरति स तयोः समीपे ।

भूयस्तरां धिततराज्य इवाजनिष्ट प्राणेश्वरीकुशलजीवितवार्त्तया सः ॥ ४९ ॥

मायन्तनावसरसीमनि तौ च तेने भूमीभुजः सदसि दर्शनमानपूर्वम् ।

आज्ञापितं तदतुलं नलमीमण्ड्योधिब्रस्थितं चरितमुच्चरतः स सम्यक् ॥ ५० ॥

इति श्रीभागिन्यदेवसुरिकृते नलायने पाठे स्कन्धे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

षष्ठे स्कन्धे षष्ठः सर्गः ।

ततः प्रवृत्ते तत्र तदपूर्वं नलायनम् । मूर्छन्निव जनो जज्ञे यदाकर्ण्य विलोक्य च
 द्यूतहारितसर्वस्व घोरघर्माकुले पथि । यतश्चरणचारेण वैदर्भी नलमन्वगात् ॥ १ ॥
 अस्तोकशोकसंतप्तां तटाकतटसंस्थिताम् । यथा च ललितैर्वाक्यैस्तां समाश्वासयन्नलः ॥ २ ॥
 प्रियामेकाकिनीं सुप्तां निशि विश्वस्तशायिनीम् । स खड्गखण्डितक्षौमः परित्यज्य यथा ययौ ॥ ३ ॥
 तत् तत् सर्वं सुदेवोक्तं शृण्वन्तश्चित्रगोचरम् । हाहारावमुखाः सर्वे शोषं प्रापुः सभासदः ॥ ४ ॥
 भो भो भूपालशार्दूल ! नल ! युक्तमिदं तव । मा मैवमिति तं धर्तुं ऋतुपर्णोऽपि तत्त्वरे ॥ ५ ॥
 प्रातर्नलमनालोक्य विलपन्तीं विसंस्थुलाम् । तां वीक्ष्य पतितां भूमौ जनः सर्वोऽप्यभाषत ॥ ६ ॥
 निहतः किं न दिक्पालैः किं न वज्रेण ताडितः । किं न कालाहिना दष्टः किं न दग्धो दवाग्निना ॥ ७ ॥
 न किं कवलितः घृथव्या विपन्नः किं न वा स्वयम् । स्त्रीघातपातकं कृत्वा जिजीव स कथं नलः ॥ ८ ॥ युग्मम् ॥
 इति लोकापवादाग्निज्वालापटलपीडितः । कर्कोटकविपात्तोऽपि नलः कुब्जः सुखं ययौ ॥ १० ॥
 असावजगरेणात्र ग्रस्यते नलवह्नुभा । अहो कश्चिदपि त्राता वर्तते साहसी नरः ॥ ११ ॥
 इति जल्पति शाण्डिल्ये भूत्वा पात्रावतारवत् । निजं विस्मृतकुब्जत्वं जजल्प निषधाधिपः ॥ १२ ॥

मम मर्चुर्नलस्य त्वं व्यलीकेन च यत् पुनः । हा प्राप्तासि कथं देवि ! दमयन्ति ! दशामिमाम् ॥ १३ ॥
 त्यज न्यज भयं भीरु ! भृत्ये संनिहिते मयि । अतः परं हि संव्रूहि भूयः किं करवाणि ते ? ॥ १४ ॥
 मार्जयासि दृग्योर्वाणं वपुः प्रक्षालयामि ते । प्रसीद मुदुभिर्वृत्तिं विधेहि विविधैः फलैः ॥ १५ ॥
 इति तास्तस्य निःशङ्काः प्रत्यासन्नभ्रमा गिरः । परैरप्रत्यभिज्ञाता विप्राभ्यामभिजिज्ञेरे ॥ १६ ॥
 किरातकृतवैदर्भीकिशामर्शक्षणे पुनः । शोकेनैव परे रुद्धा क्षीरोपाभ्यां स केवलम् ॥ १७ ॥
 व्यतीतवृत्तनित्रेऽस्मिन् कुञ्ज ! कोऽयं भ्रमस्तत्र ? । इति जग्राह तं राजा विनिर्द्धूतासिमुद्यतम् ॥ १८ ॥
 गिरिगन्तुर्मध्यस्थां द्रुस्तरे तपमि स्थिताम् । सहसा स प्रियां प्रेक्ष्य रुरोद सदसि स्थितः ॥ १९ ॥
 गृहे मावृणमुदोऽस्मिं दमयन्त्या दधानया । नलस्य विदधे चित्ते कुञ्जत्वं युक्तमात्मनः ॥ २० ॥
 पुनः पितृगृहे देवीं सुस्थितां तस्य पश्यतः । इन्द्रसेनगतं प्रेम सहस्रगुणतां दधे ॥ २१ ॥
 इत्थं गुन्दमशाण्डिल्यौ तत्रोद्गीर्णप्रयट्टकौ । दत्तप्रसाधनौ राजा नित्ये कुञ्जः पुनर्गृहम् ॥ २२ ॥
 स्वयं न्यालीपु निक्षिप्य भक्षजातं चतुर्विधम् । चक्रे रसवतीं रम्यां सूर्यपाकां तयोः कृते ॥ २३ ॥
 न धूमध्यामले दृष्टी न मपीमलिनौ करो । न श्रमाम्बुजडं गात्रं न फूत्कारक्रमकृमः ॥ २४ ॥
 स्थागत्वं सुकृमारत्नं शुचितातिसुगन्धता । विच्छिञ्चिरविलम्बश्च देशकालादिरूपता ॥ २५ ॥
 इत्यलौकिकमुद्गमं क्षणकारस्य तस्य तौ । विप्रौ रसवतीकर्म तदपूर्वमपश्यताम् ॥ २६ ॥ युग्मम् ॥

इत्युक्त्या तरलतुरङ्गयानदानग्रीतौ तौ विततवितीर्णवित्तवस्त्रौ ।

विप्रेन्द्रौ कृतदयितामनः प्रवेशः स्वं देशं प्रति विससर्ज भूमिपालः ॥ ४० ॥

तत्र निर्गतवति द्विजयुग्मे तिग्मभानुस्त्रि दृःसहदीप्तिः ।

किं किलात्र भवितेति नितान्तं भूभृतां पतिरचिन्तयदन्तः ॥ ४१ ॥

नगरगिरिमरिद्विदुमौघसर्गं कथमपि मार्गमतीत्य दाक्षिणात्यम् ।

पुनरधिगतकुण्डिनौ द्विजौ तौ नृपतिगृहं प्रतिजग्मतुः क्षणेन ॥ ४२ ॥

तत्रासदृश्यविदेशदेशमरसं कुञ्जस्य योगं तथा तास्तास्तस्य कथाः स विभ्रमभरस्तत् तत् कलाकौशलम् ।

तद् दानं तमुदन्तमव्यतिकरं भीमस्य राज्ञः पुरो देव्याश्चापि दमस्वसुः क्रमगतं ताभ्यां वभापे रहः ॥ ४३ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने पष्ठे स्कन्धे पष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

पष्ठे स्कन्धे सप्तमः सर्गः ।

तमथाकर्ण्य वृत्तान्तमद्भुतं भीमभूपतिः । इदमेतदिति ज्ञातुं ग्राह्योऽपि हि न चक्षमे ॥ १ ॥

उवाच दमयन्ती च देवी विस्मितमानसा । पूर्वं न नाम नो राज्ये कुञ्जोऽभूत् कोऽपि तादृशः ॥ २ ॥

न च मुक्त्वा नरेन्द्रं तमसुष्मिन् पृथिवीतले । कश्चिद् रसवतीं वेत्ति सूर्यपाकां नरः परः ॥ ३ ॥
 दारिद्र्यघातकं दानं बलं गजविजित्वरम् । मयि चात्यन्तिकी ग्रीतिस्तस्येति किमसंस्तुतम् ॥ ४ ॥
 पश्य राजा नलः श्रीमान् पुण्यश्लोकः स धीनिधिः । कथं परगृहे सेव्यं कुर्वाणो घटते क्वचित् ॥ ५ ॥
 तत् तादृग् दृग्विषं शोच्यं प्रायः स्वपरविप्रियम् । निर्निमित्तं समुत्पन्नं कुब्जत्वं तस्य वा कुतः ? ॥ ६ ॥
 तथा च त्वां परित्यज्य निर्जने यो विनिर्यौ । स त्वां संभावयन् भूयः कथं गुणिनि गण्यते ? ॥ ७ ॥
 तत् सर्वथा च स नलः कुब्जकोऽपि स निश्चितम् । नलेनैव च सा विद्या तस्य दत्ता भविष्यति ॥ ८ ॥
 भवन्ति हि नरेन्द्राणां स्वयमेकेशकारिणाम् । केचिद् विश्वासपात्राणि येषु सर्वं निधीयते ॥ ९ ॥
 दानिनो बलवन्तश्च किं न स्युर्नृपसेवकाः । स्वामिभक्ततया ग्रीतिस्त्वयि तस्य च नान्यथा ॥ १० ॥
 तदित्थं कथमस्माकं योग्यः संभावनाय सः । स्वार्थमेव पुरस्कृत्य महत्त्वं न विमुच्यते ॥ ११ ॥
 तद् मुञ्च विभ्रमं वत्से ! माभूद् लोकस्य हास्यता । यदि जीवति रक्तो वा तदायातु नलो नवा ॥ १२ ॥
 अत्र तिष्ठ सुखं पुत्रि ! सर्वं राज्यमिदं तव । आनेष्यते नलः सम्यग् यदि स ज्ञास्यते क्वचित् ॥ १३ ॥
 इति श्रुत्वा पितुर्वचं व्याकुलापि नलप्रिया । तथेति शिरसा नत्वा जगाम निजमन्दिरम् ॥ १४ ॥
 न जजल्प न सुष्वाप न ममज्ज ववल्ग न । न जहास न चिक्रीड न बभ्रास भ्रमेण सा ॥ १५ ॥
 ततः प्रियङ्गुभञ्जर्या मातुः संप्राप्य सन्निधिम् । रुरोद गद्गदं तन्वी चाष्पक्लिन्नपयोधरा ॥ १६ ॥

परिरम्भ नया गादं मा गमाश्चामिता सती । जगाद मृदुभिर्वायुर्दुःखदग्धेन चेतमा ॥ १७ ॥
 रुम्भाददमिह प्राप्ता कि मे पिठगृहेण वा ? । कार्यं किमिन्द्रसेनेन किं पुत्र्या किं सुखेन वा ? ॥ १८ ॥
 अहं न गतिनाग्नये वरं हिंस्रैर्न भाक्षिता । वर न विहितो मृत्युस्तपसानयनेन वा ॥ १९ ॥
 गजयश्मष्टस्य मूढस्य छलितस्य वियोगिनः । कुलीनस्य महाबाहोर्वलिनो बहुमानिनः ॥ २० ॥
 दूरदंशान्तगम्यस्य गुप्तरूपस्य कारणान् । ज्ञान्वापि निजया वृद्ध्या भर्तृध्विन्तां करोमि न ॥ २१ ॥ युगमम् ।
 अहमद्यापि जीनामि जल्पामि निरपव्रणा । धिग् धिग् मामसतीं पाषां निःस्र्वां भर्तृवैरिणीम् ॥ २२ ॥
 अस्मि नूनं मिनीनायां कृञ्जरूपेण मे प्रियः । ददानो मायि संदेशान् लज्जाविनयनिर्भरान् ॥ २३ ॥
 यदि मे कश्चिदत्र स्यात् पिता माता परोऽपि वा । तत् किमित्थमिदं कार्यं मदीयं खिलतां व्रजेत् ॥ २४ ॥
 आकाशान् पतिता माहं धरित्र्या स्वीकृताऽधवा । विलपामि वने शून्ये को मे दुःखेन गृह्यताम् ॥ २५ ॥
 कुञ्जः परगृहे दाम्यं करोति म कथं नलः ? । इत्यमी पूर्वपथा मे वन्धूनां कुधियामिव ॥ २६ ॥
 अग्निमनु महति संगारे नानाश्रयममाकुले । प्राणिनामत्यसंभाव्यमपि संभाव्यते न किम् ? ॥ २७ ॥
 ययानिर्जरीतो ज्ञो नदयः मर्यतां ययौ । कुष्टी मनत्कुमारोऽभूत् स्त्रीर्वधूव नरायणः ॥ २८ ॥
 गर्तभाम्पोऽभाद् वस्त्रा पण्डथासीद् महेश्वरः । इन्द्रः सहसनेत्रोऽभूद् देकाक्षोऽजनि भार्गवः ॥ २९ ॥

विश्वामित्रवशिष्ठौ च वकाडी समजायताम् । कोऽयं नलस्य कुब्जत्वे मतिमोहो महात्मनाम् ॥ ३० ॥
 तारलोचनया चैतत् कथं ज्ञानमभूत् क्वचित् । राज्यभ्रष्टः पतिर्यद् मे म्लेच्छदास्यं करिष्यति ॥ ३१ ॥
 पूर्वं दुर्वाससः शापात् निःस्त्रीकोऽभूद् न वासवः । नासन् कति तथा दुःस्थाः पार्थिवाः सुरथादयः ॥ ३२ ॥
 कस्येयं किल कल्लोलसहसंवासवर्द्धिता । श्रान्तापि तनया वार्धेदधाति निलये पदम् ॥ ३३ ॥
 अद्यापि स तु मे भर्ता राज्ञो मित्रतया स्थितः । दाता भोक्ता शुचिः श्रीमान् धर्मात्मा वत्सलो वली ॥ ३४ ॥
 तेन कारणगर्भो न विविधव्यङ्ग्यमङ्गिभिः । प्रकाशीकृत एवात्मा न परं लोकवर्त्मना ॥ ३५ ॥
 मम जन्मनि तद् वाक्यं सा च स्तम्भेऽक्षरावली । ते ते च शकुनाः स्वमास्तास्ताश्च ज्ञानिनां गिरः ॥ ३६ ॥
 प्रतीतिमिव कुवन्त्यो नित्यं पार्श्वस्थिता इव । कथयन्त्येव मे भर्तुर्भरतार्द्रस्य संपदम् ॥ ३७ ॥ युग्मम् ॥
 यत्रमुख्यफलोपेतमुत्तुङ्गं कलकोकिलम् । अद्य स्वप्ने समारूढा सहकारमहं किल ॥ ३८ ॥
 तत् संप्रति विनीतायां जानन्त्यपि निजप्रियम् । किं करोमि ? क्व गच्छामि ? कस्य वा कथयाम्यहम् ॥ ३९ ॥
 इति तां रुदतीं पुत्रीं बाष्पाविलविलोचनाम् । आश्वासयितुमारेभे जननी घननीतिवत् ॥ ४० ॥
 वत्से ! बिभृहि गाम्भीर्यं दैन्यं त्यज धृतिं भज । त्वामित्थं वीक्ष्य वक्षो मे दलतीव हि भामिनि ! ॥ ४१ ॥
 श्रुत्वापि कुब्जवृत्तान्तं यत्त्वं तातेन वारिता । तदत्र कारणं वत्से ! विदत्यपि न वेत्ति किम् ? ॥ ४२ ॥

कुब्जरूपस्य
नलस्य
संदेशान्
ज्ञात्वा
विलपन्ती
मयन्ती ॥

ईदृक् सांग्रयिकं कार्यं चाख्योऽप्यारभते कथम् ? । किं पुनर्जगतीमुख्या महात्मानो महाभुजाः ॥ ४३ ॥
 ममाप्यनुमतं चैतद् वक्तुं च सर्वथा । तथापि तत्र चात्सल्याद् मञ्जोऽयं क्रियते मया ॥ ४४ ॥
 नृपपाकादभिज्ञानात् कुञ्जः किल नलः स चेत् । तत्र तत् प्रेक्षतां दूतो नृपतेः शासनादिव ॥ ४५ ॥
 म यक्षयति मृपावादी कृतकामञ्चणोद्यतः । ऋतुपर्णं सभासीनं राजानमिति यत् किल ॥ ४६ ॥
 विमृक्तनलशोकाया दमयन्त्याः पितुर्गिरा । ग्रातः स्वयम्बरः सम्यग् भूयोऽपि हि भविष्यति ॥ ४७ ॥
 इति श्रुत्वा म कुञ्जोऽपि धाचिष्यति नलो यदि । निपतन्ति प्रियार्थ्या हि व्योम्नः पारापता अपि ॥ ४८ ॥
 एकेन्द्रियोऽपि यां यान्तीमनुधावति पारटः । तामन्वेष्टुं समीहन्ते पक्षौ कर्तुं हि मानवाः ॥ ४९ ॥
 ततोऽश्वहृदयव्रत्वाद् दूरदेशान्तरादिह । यद् यायास्यति वेगेन तद् नूनं नल एव सः ॥ ५० ॥
 तदनु तमिति मानुर्भन्त्रमाकर्ण्य सम्यक् गलितहृदयदुःखा तत्क्षणं राजपुत्री । ॥ ५१ ॥
 अतिक्रितवमुदारं चारुवेपं विशेषात् कुरुक्कमिति नाम्ना प्रेषयामास दूतम् ॥
 मार्गताधिपतेर्निमन्त्रणमियादामन्वितो नैषधः स्वार्थेनात्र स नैषधेन नृपतिर्नूनं समानेष्यते ।
 नामाप्यत्र न च स्वयम्बरविधिर्मिथ्याभियोगाद्युभौ प्राप्तस्त्वत्र कथं भविष्यति हहा ! मार्गश्चरोनिष्फलः ॥ ५२ ॥
 भयं भयं जगति मानवमङ्गलञ्चा मा कश्चिदस्तु विरही यदहं तथापि ।
 एवंविधानि कपटानि करोमि मोहादित्यात्मनैव सुचिरं हृदि सा ललञ्ज ॥ ५३ ॥

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं यद् निर्ममे कितवचक्रशिरोऽवतंसः ।
तस्यार्यकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धो जगाम गुहमस्तकसङ्ख्य एषः
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने षष्ठे स्कन्धे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

समाप्तोऽयं षष्ठः स्कन्धः ।

सप्तमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ।

ततः ग्रहित्य तं दूतं वैदर्भी कूटगर्भितम् । आत्मानं मनसा मेने मनाग् दुर्ललितामिव
सोऽपि संप्राप्य साकेतं कितवः कृत्यविद्वरः । नत्वा धर्मासनासीनं ऋतुपर्णं व्यजिज्ञपत्
स्वामिन् ! भीमनृपः पुत्र्या दमयन्त्याः स्वयम्बरे । आमन्त्रयति हृष्टस्त्वां शीघ्रमागम्यतामिति
किन्तु गन्तुमितो राजन् ! अद्यैव प्रगुणो भव । प्रातरेव शचीपूजा यतस्तत्र भविष्यति
ग्रहितस्य ममाभूवन् बहवो देव ! वासराः । वर्तमनि ज्वरैकल्याद् विलम्बोऽयमभूत् पुनः
अद्यापि हि समागत्य राजकार्यं मया कृतम् । कालक्षेपापराधं मे वैधुर्यात् क्षन्तुमर्हसि
मा स्म भूद् विस्मयोऽयं यद् मैमी भूयः पतिम्बरा । या परित्यज्य दिक्पालान् नलं द्रुतवती किल

॥ ५४ ॥

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥

नले धृते पितुर्नाचा कन्याणी नवयौवना । कथं मा स्म करोद् देवी भर्तारमिदं किल ॥ ८ ॥
 यदि पूर्वपतिर्देवान् भाग्यहीनो विपद्यते । तत् कथं राजकन्यानां विफलं यातु यौवनम् ॥ ९ ॥
 इति नन्नागुपिपावेगमद्रोमाञ्चक्रचुका । बभूव विस्मयौत्सुक्यक्षोभमभूदेव मा समा ॥ १० ॥
 श्रोतुं ! कालस्य माहात्म्यं हन्त भोः किं न दृश्यते । कष्टं न कश्चिदप्युच्चैर्धिग् धिग् दुर्वोधतां विधेः ॥ ११ ॥
 इति जल्पन्तु लोकेषु विस्मयम्यगिते नृपे । मूकेषु चन्दिदृन्देषु गायनेष्वपि मौनिषु ॥ १२ ॥
 लीनान्गु चारुनागीषु द्वाभ्येषु निभृतेषु च । स्थितेषु कार्यवादेषु दूते वदति निस्तुषम् ॥ १३ ॥
 नदपुममंगाल्यमत्यामन्नमकन्तुदम् । शृण्वन् निरुद्वनिःश्वामनिष्पन्दोऽजनि नैषधः ॥ १४ ॥
 विमगजं यथां राजा पियासा तरलाशयः । स्मरन् तस्य दूतस्य मह्यं पारितोषिकम् ॥ १५ ॥
 कञ्चेनाणि मयं गत्वा न गृष्टः क्षिष्टचेतसा । उवाच कितवो वाक्यं ध्रुवन् कुरुवकः शिरः ॥ १६ ॥
 भूत मय न दीदभ्या निःसन्देहं स्वयम्बरः । इयता तत्र संप्राप्ताः कोटयः प्रथिवीभुजाम् ॥ १७ ॥
 यो न याति न निर्मागो यो गच्छति न भाग्यवान् । कथं मुखमपि द्रष्टुं वेदभ्यां लभ्यते कश्चित् ॥ १८ ॥
 पाशं मनोभाम्भेर मलयद्वारमिवान्मनः । न विप्रः कस्य कण्ठे सा वरमालां निधास्यति ॥ १९ ॥
 इति जल्पितप्रागान्या म मूलोन्मूलितोऽपि मन् । चक्रमपे वृश्चवत् कुञ्जः स्थैर्याद् यदि पपात न ॥ २० ॥
 तस्य चिन्तयतः गम्यन् दमयन्त्या विपर्ययम् । क्रोधशोकम्मरोन्मादकिर्मास्तिमभूद् मनः ॥ २१ ॥

अद्याप्युदेति घर्माशुरद्याप्युदयते शशी । अद्यापि वाति वातोऽपि ज्वलत्यद्यापि पावकः
 अद्यापि वारिदो वर्षत्यद्याप्युप्तं प्ररोहति । अद्यापि जलधिः स्थाने स्थिराद्यापि वसुन्धरा
 तत् कथं नाम विश्वेऽस्मिन् यथास्थानस्थितोऽपि हि । श्रूयते भीमजाताया देव्याश्चित्तविपर्ययः
 सुरासुरसमक्षं मां वृत्वा पूर्वं स्वयम्बरं । इदं संप्रति कुर्वन्त्या भैम्या वज्रमयं वपुः
 कण्टं हृदय ! हा कण्टं यन्मन्मथद्वानलः । ददाह सलिलं शीतं गङ्गाया भीमजन्मनः
 अहो ! मृत इति व्यक्तं मां विज्ञाय दुरात्मना । भीमेन श्रेयसे चक्रं सत्राकारः स्वयम्बरः
 नूनं मयि स्थिते तेन काकानामिव भूभुजाम् । विषलिप्तमिदं भक्ष्यं दमयन्तीति कल्पितम्
 इमंश्रुकेसरभाराद्यैरश्रुधाराभिधातिभिः । संप्रत्येव करोम्यद्य मुखाब्जैः पूजनं भुवः
 नृसिंहस्य सटाभारं तक्षकस्य फणामणिम् । प्रियां च मे सत्त्ववतो जीवतः को जिघृक्षति ?
 इति ध्यायन् स भूयोऽपि जगाम नृपमन्दिरम् । अत्यन्तकार्यतप्तानां कुतः शुद्धिं विना रतिः
 तसुवाच स्वयं राजा वयस्य ! स्वागतं तव । तद् योजय कथञ्चिद् मे भग्नमेकं मनोरथम्
 ब्रूहि प्रातः पुरे तस्मिन् दमयन्त्याः स्वयम्बरे । एकेनापि रथेनाशु कथं कथय गम्यते
 अनुगच्छतु सैन्यं नस्तावत्कालान्तरेऽपि हि । स्वयम्बरक्षणे तस्मिन् तत्र गन्तुं मम स्पृहा
 इह तावत् कथं कापि नलो नाविर्भविष्यति । इति मे कौतुकावेशः स्थातुमत्र ददाति न

॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥ युग्मम् ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥
॥ ४० ॥
॥ ४१ ॥
॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥
॥ ४४ ॥
॥ ४५ ॥
॥ ४६ ॥
॥ ४७ ॥
॥ ४८ ॥

कृञ्जोऽप्युमाच राजेन्द्र ! यदात्थ न तदन्यथा । दमयन्तीकृते मूर्खा मृषा ताम्यन्ति भूभुजः
गङ्गाकी कृपणः क्लीवः कुणिः कृञ्जोऽथवापि सन् । न दास्यति नलो जीवन् ग्रहीतुं निजवह्निभाम्
यस्तदर्थे मृतोऽप्येति भस्मीभूतोऽपि जीवति । परहस्तगतां पत्नीं नलः किं स तितिक्षते
नतो यदि नवीत्कण्ठा द्रष्टुमेतत् प्रघङ्ककम् । तत् त्वस्व महीपाल ! कालक्षेपो विमुच्यताम्
ममाश्वहृदयस्य निष्ठतो नलसारथे । योग्ययुग्ययुग्रास्या किञ्चिद् दूरं न भूतले
अनभ्युदिततत्प्रेतं वाद्यमानासु मेरिषु । ममारोप्यरथेन त्वां नेतुं शक्तिः स्वयम्बरं
इति श्रुत्वा स्रगं राजा कृञ्जं कुर्वन् स्वयं करे । मन्दुरासु दुरासाद्यान् दर्शयासास वाजिनः
नानाक्षेपाः पृथग्पर्णाः सुरक्षितसुशिक्षिताः । न ते रुरुचिरे तस्मै तुरङ्गास्तरुणा अपि
किमङ्गलमप्रार्थयेत्तत्तदवाग्निभिः । अमीभिर्नाथहारिभिर्हरिभिः पशुभिर्भवेत्
इति शुभं न ग संयत्र पश्यन् मवान् विगारदः । स्वीचक्रे नैरुमप्यश्वं हयानामपि कोटिषु
नतो नृपारोः शूचां कुर्वन्तो दूरतोऽपि हि । प्रतिपदे नलः कौचित् सामान्यावेव वाजिनौ
वाथार्थपरिपूर्णस्य ऋतुपर्णस्य पश्यतः । युयोज स रथं ताभ्यां पाणौ प्रवयणं दधत्
उभे चामरधारिणौ छत्रभृत् स्थगिकाधरः । राजा कुञ्ज इति स्वरं निषेदुस्तत्र पट् रथे
मये भानौ जलनिधिजले गान्द्रगन्ध्यान्तरागं दिङ्मारीषु स्फुटतमत्तमो लोचकप्रावृतासु ।

पश्यत्युच्चैर्नलविलसितं व्योम्नि नक्षत्रनेत्रैर्मन्दं मन्दं पुरपरिसरं प्राप सस्यन्दनोऽपि
निःशङ्करङ्गेषु निरङ्कुशकौशिकेषु निःकूजपक्षिषु निरन्तरषादपेषु ।

निस्तन्द्रचन्द्रक्रियनेषु वनेषु तेषां मिष्टा रथोदरजुषामजनिष्ट गोष्ठी

अद्याप्यस्ति प्रथमरजनीयातमेकं सुहूर्त्तं वर्त्तन्तेऽमी शिरसि बहलाः सान्द्रचन्द्रातपा भूः ।

शीतो वायुः सुरभिरभितो धेनवः पिङ्गलानां यातुः श्रेष्ठं तदिति जगदुस्ते मिथः स्यन्दनस्थाः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने सप्तमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

सप्तमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

अथोवाच नृपः कुब्जं नोदयाश्चान् द्रुतं द्रुतम् । न गम्यं लीलया सार्द्धं योजनानां शतद्वयम्
कुब्जोऽप्युवाच मा राजन् ! विषीद् मयि यन्तरि । मम प्रेरयतो वाहानसौ करतलं मही
क्रियत् तत् कुण्डिनं नाम यत्र यामेन गम्यते । अनास्थ्यमूल एवायं प्रमादः प्रेरणे मम
तदाश्च ! प्रगुणीभूय पूरयामि रतिं तव । इति स प्राजनोत्क्षेपं मुक्तरश्मिरनोदयत्
तलो न गिरयो गर्त्ता न कम्पो न च वालुका । न नद्यो न नदीर्द्देशा न वृणानि न वीरुधः

॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

न म्यलं न जलं किञ्चिद् न किञ्चिद् त्रिपदं ममम् । वातस्थ इव पर्जन्यः स ययौ सर्वथा स्थः ॥ ६ ॥ युग्मम् ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥
॥ १३ ॥
॥ १४ ॥
॥ १५ ॥
॥ १६ ॥
॥ १७ ॥
॥ १८ ॥
॥ १९ ॥

अहो कस्त्वमिति क्रोधात् स पृष्ठो वैरसेनिना । कथञ्चिद् विनमद् मूर्द्धा प्रत्युवाच स गद्गदम्
 देव ! दीनोऽस्मि मा कोपं कृपापर ! कुरुष्व तत् । पुण्यश्लोक ! सशोकं मां सौम्यदृष्ट्या विलोकय
 येन तेऽपहतं राज्यं येन द्यूते मतिः कृता । यः प्रियात्यागहेतुस्ते येनेत्थं त्वं विडम्बितः
 स दुरात्मा दुराचारः करालः कलिरस्म्यहम् । समक्षं सर्वदेवानां प्राप्तोऽभूवं भवद्वधे
 त्वदीयं देहमास्थाय तस्थुषापि चिरं मया । दूरेऽस्तु प्राणनाशस्ते न धैर्यमपि नाशितम्
 सत्यमेव सतां धैर्यं दुर्जनैर्न विहन्यते । ज्वलन्नप्यनिशं क्रुर्यात् किमब्धौ वडवानलः
 राज्यभ्रंशमपि प्राप्य व्यामूढेनापि हि त्वया । न कचिद् भाषितं दैन्यं न लुप्तश्च विधिः कचिद्
 तितिक्षात्यागशीलेन सत्यसन्तोषवृत्तिना । परद्रव्यनिरीहेण वाहिता दिवसास्त्वया
 अनाकाङ्क्षमनीष्यलुप्तमहिंसकमनिन्दकम् । समर्थमपि दुःखेषु नाद्राक्षं त्वामिवापरम्
 यद् दहन्ति न मार्त्तण्डा न क्षुभ्यन्ति यदब्धयः । यच्च शक्त्या तितिक्षन्ते तेनेदं वर्त्तते जगत्
 न शक्तं सर्वथा राजन् ! कर्तुं किञ्चिद् मया त्वयि । केवलं देव ! दग्धोऽस्मि वैदर्भीशापवह्निना
 तदित्थं यातनालक्षैः प्रापितः प्राणसंशयम् । एष त्यक्त्वा भवद्भ्रात्रं निर्गतोऽस्मि जिजीविषुः
 क्षमस्व मे महाराज ! दुर्विनीतस्य दुष्कृतम् । अगोचरचरित्रस्त्वं वीरसेनकुलोद्ग्रह !
 नास्ति भग्नप्रतिज्ञस्य दिवि देवेषु मे स्थितिः । तद्विभीतक एवायं शरणं सर्वथा मम

॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥
 ॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥

कुञ्ज-
 रूपात्
 नलदेहात्
 निर्गतः
 कलिः ॥

॥१६१॥

यः रुधिदक्षवृक्षस्य छायास्य श्रयिष्यति । श्रेयस्तस्य हरिण्यामि मुक्त्वा त्वन्नामवादिनः ॥ ३३ ॥
 किमन्यद् यत्र कुत्रापि तव नाम भविष्यति । तस्मात् स्थानात् ब्रजिष्यामि शार्दूलः पावकादिव ॥ ३५ ॥
 इति बुभुक्षुः स तत्रान्तरधीयत । राजास्यै हृदये गाढं तस्थौ मुदितविस्मितः ॥ ३६ ॥
 तत्क्षणादेव चोत्पन्नप्रज्ञापीरुपपाटवः । मुक्तभारमिवात्मीयं मेने लघुतरं वपुः ॥ ३७ ॥
 तदा स निजहस्ताभ्यामभ्यासरमया भृशम् । फलानि गणयन् सद्यः प्राप सङ्ख्यां यथोदिताम् ॥ ३८ ॥
 तमश्नहृदयं मन्त्रं ऋतुपर्णादियाचत । सोऽप्यश्नहृदयं तस्य पणीकृत्य प्रदत्तवान् ॥ ३९ ॥
 मिथः माधितमयो तौ मधः प्रत्ययविस्मितौ । जवेन प्रापतुः प्रातः कुण्डिनस्यातिसन्निधिम् ॥ ४० ॥
 नृपतिपुगलेतत् स्यन्दनस्यं तदृञ्जरतिविरचितचित्रं वीक्ष्य तं विश्वचक्षुः । ॥ ४१ ॥
 निजरथमधिरुह्य स्वेच्छयैव प्रपेदे भिद्रुतमतमिश्राद् दुर्दिनं व्योममार्गम्
 उत्तमव्यतिकरप्रतिकूलं वीक्ष्य तत्परिसरं तु समन्तात् ।
 व्याकुलो भृशमभूदुत्तुपर्णो वैरसेनिरजनिष्ट च हृष्टः ॥ ४२ ॥
 नदि परिसरभूमौ पार्थिवानां निवेशा नगरमपि मृदङ्गध्वानधीरं न तावत् ।
 न किमपि रमणीयं नैव किञ्चिद् विरूपं पुरमिदमविकारं वर्त्तते तु प्रकृत्या ॥ ४३ ॥
 तदिह मकथमुर्गैरुत्सवो जातपूर्वः कथमथ भविता वा दूरकालान्तरेण ।

कितवजनवचोभिर्विप्रलब्धा वयं वा वत समजनि कोऽयं हास्यकारी प्रयासः
किमिह ननु विधेयं दुःपरिच्छेद्यमेतद् जनमितरमिहार्थे लज्जते प्रष्टुकामः ।
किमपरमिह साक्षादागतैर्भूयते वा भवतु सपदि राजद्वारमेवाश्रयावः
इति वदति नरेन्द्र नैषधः कुब्जरूपः स्फुटविधटितकेतुः आक्प्रतोलीं प्रविश्य ।
सरभसमुपसर्पन् बोधयामास सद्यः तमतिरथमुपेतं कोशलानामधीशम्
इति श्री माणिक्यदेवस्यूरिकृते नलायने सप्तमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

सप्तमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

आकर्ण्यैकरथेनैव तमतर्कितमागतम् । किमेतदिति वैदर्भः सहसा विस्मितोऽभवत्
उद्दाममहिमाम्भोधिः स्वभावसरलाशयः । न सम्यक् तमसम्भान्यं स्त्रीप्रपञ्चं विवेद सः
कथं रिपुभिरुत्क्षिप्तः किं वादिविजयोद्यतः ? । अनामचित एत्रायं न महानुपत्तिश्चि
भवतु ज्ञास्यते तावदिति चित्तेऽवधार्य सः । दिदेश तत्प्रवेशाय दमनं सपुरोधसम्
यथावद् विहितातिथ्यं प्रविशन्तं विशांपतिम् । प्रत्युज्जगाम तं भीमः श्रीमान् मानप्रदः सताम्
॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥

प्रणमन्तं तस्मादुत्थ्य श्रुक्तिसंपादिताननम् । कुशलप्रश्नपूर्वेण विधिना पर्युपाचरत् ॥ ६ ॥
 शृणाद् भीमविस्मृत्योक्तौ निर्दिष्टं तन्नियोगिभिः । अध्युवाय विशामीगः प्रशस्यामुपकारिकाम् ॥ ७ ॥
 तं तत्र हनविश्रामं मात्रहित्यमकृद्धम् । ममागत्य महाभात्यः सप्रणामं व्यजिज्ञपत् ॥ ८ ॥
 विज्ञता मुनरितार्थाः स्म दिष्टा ग्रन्थमिदं दिनम् । सूर्यवशात्तमस्त्वं नरेन्द्रो यदुपस्थितः ॥ ९ ॥
 नात्मनागमनेनाद्य विदर्षणामधीश्वरः । न केवलं ग्रहष्टोडभूद् जातः मुकृतवानपि ॥ १० ॥
 न कस्य कृत्ते चित्रं चित्तमात्रपरिच्छदः । रात्रियात्रानिमित्तोऽयं तत्र प्रातः समागमः ॥ ११ ॥
 न नास्ति देवदुर्योगदौर्भनस्य कथापि हि । तद् वदत्येव ते लक्ष्मीलताकाननमाननम् ॥ १२ ॥
 तत् किञ्चिदपरं कार्यं वेनामि स्वयमागतः । दूतमाध्येषु क्रुत्येषु न राजां स्वयमुद्यमः ॥ १३ ॥
 तत् ममादिग्न निःशङ्कं सूर्यवंश्याय भुञ्जे । अभीष्टातिथये तुभ्यं किमातिथ्यं विधीयताम् ॥ १४ ॥
 ततः कृञ्जमुलं पश्यन् म नृपः प्रत्युवाच तम् । अहो मयं प्रकृत्यापि परायत्तं महात्मनाम् ॥ १५ ॥
 'ममात्य ! कुरु गन्तोपं न किञ्चिद् न्यूनमस्ति मे । महाराजस्य चैवायं प्रसादो मम मूर्द्धनि ॥ १६ ॥
 आधिन्यायिनिमृक्तोऽहमुत्कण्ठातरलाश्रयः । प्रणन्तुमेव संप्राप्तः केवलं कुण्डनेश्वरम् ॥ १७ ॥
 इयं विजयतां दिष्टा द्रयोर्वा प्रथिवीभुजोः । अविंसवादिनी प्रीतिर्धनदेश्वरयोरिव ॥ १८ ॥
 नूनमाद्रक्षिणाग्भोर्धराहिमाद्रिभियं मही । एकशृङ्गलितेवास्तु गतायातैः परस्परम् ॥ १९ ॥

इत्युक्त्वा लब्धताम्बूलः प्रणम्य स विनिर्यथौ । प्रपेदे तेन विततां प्रीतिं भीमरथोऽपि हि ॥ २० ॥
 तं तथागतमाकर्ण्य सकुब्जं नृपमागतम् । दमयन्ती दधौ चित्ते जनन्या सह विस्मयम् ॥ २१ ॥
 जामातैव ध्रुवं चाम्ब ! निर्विलम्बमयं तव । दूतोक्तदिवसादूर्ध्वं रात्रिरेवान्तरे गता ॥ २२ ॥
 न कश्चिद् वेत्ति तं मुक्त्वा खेचरस्वामिनं विना । तुरङ्गहृदयं मन्त्रं ऋतुपर्णः परोऽपि वा ॥ २३ ॥
 वत्से ! वदसि तत् सत्यं प्राप्तो मे दुहितुः पतिः । तथापि कुब्जरूपस्य निर्णयोऽस्य विधीयताम् ॥ २४ ॥
 तमद्य हस्तसंप्राप्तमुत्तुपर्णस्य सेवकम् । प्रविश्य विविधोपायैर्वितर्कयतु केशिनी ॥ २५ ॥
 इति ताभ्यां समादिष्टा केशिनी मर्मवेदिनी । ययौ कारणदासी सा तत्र विद्याधराङ्गना ॥ २६ ॥
 स्फुरत्पक्ष्मपुटद्वन्द्वं तच्चक्षुर्दक्षिणेतरम् । लोलत्वेऽपि नलप्राप्तौ चकार स्थिरनिश्चयम् ॥ २७ ॥
 सहितामिन्द्रसेनेन कराङ्गुलिविलम्बिना । तां ददर्श समायान्तीं साभिप्रायतया नलः ॥ २८ ॥
 नूनं सुदैवतः श्रुत्वा खदं मां स्रुपपाकिनम् । छद्मस्वयम्वरोदन्तो दमयन्त्या प्रपञ्चितः ॥ २९ ॥
 छलितो राजपुत्र्याहं ऋतुपर्णश्च पार्थिवः । ममाश्चहृदयज्ञत्वं प्रियया प्रकटीकृतम् ॥ ३० ॥
 ऋतुपर्णो वृथोत्कण्ठो वृथारोषः स्थितोऽस्म्यहम् । तस्या हास्यावुभौ जातौ शास्त्राश्रयो कपी इव ॥ ३१ ॥
 इयं च प्रहिता देव्या नूनमायाति केशिनी । इन्द्रसेनं च दृष्ट्वा मे जाते वाष्पाकुले दृशौ ॥ ३२ ॥
 धिग् वज्रहृदयं घोर दुर्भेद्यं मां नराधमम् । पुत्रदर्शनयोगेऽपि यस्य न स्निग्धता हृदि ॥ ३३ ॥

इति चिन्तयतस्तस्य यमुपागत्य केशिनी । ऋतुपर्णप्रणामं द्राक् इन्द्रसेनमकारयत् ॥ ३४ ॥
 कस्यायमिति ? तेनोक्ता केशिनी वाक्यमब्रवीत् । राजन् ! पितास्य भूपालः शत्रुकालानलो नलः ॥ ३५ ॥
 ऋतुपर्णस्ततः प्रेम्णा बालमालिङ्ग्य निर्भस्म् । उत्तार्य निजगात्रेभ्यो भूषणैस्तमभूषयत् ॥ ३६ ॥
 अयं हि म्यामिनः स्रुरिति कुञ्जोऽपि हि हुवन् । आश्लिष्य वक्षसा बालं दृढं मूर्ध्नि चुचुम्ब च ॥ ३७ ॥
 ततः गस्यानि आक्रान्ति दग्धानि च दधीनि च । ते तेयामेव मुख्याश्च वेसवाराः पृथग्विधाः ॥ ३८ ॥
 समत्त्या व्यतिकरा ऋतुपर्णस्य भूभुजः । भीमयौरोरगवैस्तत्र प्रगुणीचक्रिरे तदा ॥ ३९ ॥
 रुः कोऽत्र स्रूपकारोऽस्तीत्युक्तैस्तैः स्वयमेव सः । दर्शयन् स्रुदतां कुञ्जः पाकाय प्रगुणोऽभवत् ॥ ४० ॥
 केशिन्या गञ्जाया ग्रीवं वारिते निखिले जने । जलाग्निसमिधस्तस्मै न तु कश्चिददौक्यत् ॥ ४१ ॥
 त्वं हि देव्या सुदेवोक्त्या नलः कुञ्ज इति श्रुतः । विदिता तव साप्यत्र सूर्यपाकप्रवीणता ॥ ४२ ॥
 कथं न कुरुषे कुञ्ज ! तथा रसवतीमिह ? । ननु त्वदर्शनोत्कण्ठा चिरादस्माकमप्यभूत् ॥ ४३ ॥
 कोऽलाभिपत्ते ! प्राप्तप्रसङ्गादिह संप्रति । कथयिष्याम्यहं देव्यास्त्वामप्यत्र समागतम् ॥ ४४ ॥
 इति स्वजनसंगन्धबुद्धिपूर्वं विदग्धया । केशिन्याभिहितः कुञ्जः प्रारभे दिव्यस्रुदताम् ॥ ४५ ॥
 ग गच्छावरातीर्त्वारिभिर्विहितद्रवः । घर्माशुराग्निसद्धान्तकृशानुः पाकमादधे ॥ ४६ ॥
 इदं न्यन्पितुस्तस्य न कस्याप्यभवत् पुरा । इन्द्रसेन ! ततः किञ्चिद् भुङ्क्ष्वेत्युच्येद्य केशिनी ॥ ४७ ॥

इत्युक्ते पत्रपात्र्यां तत् कुब्जेन परिवेषितम् । अन्नं तत् किञ्चिदादाय देव्याः पार्श्वं जगाम सां ॥ ४८ ॥
 पुत्रवात्सल्यमुख्यं तत् कुब्जवृत्तं निवेद्य सा । तदन्नं पुरतो देव्याः संविस्मयमदर्शयत् ॥ ४९ ॥
 ततोऽनुभूतपूर्वं तत् भोज्यमास्वाद्य सावदत् । अनेन कर्मणा नूनं सर्वथा नल एव सः ॥ ५० ॥
 द्वितीयो यदि मेरुः स्यात् तृतीयः पक्ष एव वा । हव्यवाहश्चतुर्थो वा वेदो वा यदि पञ्चमः ॥ ५१ ॥
 षष्ठस्त्रिदशवृक्षो वा ऋतुर्वा यदि सप्तमः । स्वरः स्यादष्टमो यद् वा नवमो वा कुलाचलः ॥ ५२ ॥
 रसो वा दशमोऽप्यत्रैकादशो वा दिगीश्वरः । द्वादशो यदि वा रुद्रः सूर्यो वापि त्रयोदशः ॥ ५३ ॥
 चतुर्दशो यक्षराजः पूर्वाणि दशपञ्च च । निधिः षोडशसंख्यां का परमा धार्मिकाथवा ॥ ५४ ॥
 कला सप्तदशा वा स्यात् सुवर्णकाधिकं च चेत् । अष्टादशविधं भक्षजा वा एकोनविंशति ॥ ५५ ॥
 नलवर्जं परः पृथ्व्यां तद् भवेत् सूर्यपाकवित् । वैरसेनिरयं नूनं किमुक्तैर्वहुभिर्मम ॥५६॥ चतुर्भिः कलापकं ।
 तमित्युक्तवतीं पुत्रीं माता सोत्साहमब्रवीत् । वत्से ! नलोऽयमित्युच्चैः कुब्जे चेत् तव निश्चयः ॥ ५७ ॥
 तदयं त्वत्समीपेऽपि तावदानेष्यतेऽधुना । पश्चाद् यथा तथा वा त्वं तद् व्यक्तिकं कर्तुमर्हसि ॥ ५८ ॥ युग्मम् ॥

इति पटुतरसुक्त्वा भोजनानन्तरं सा विपुलमतिरनुज्ञां भीमराज्ञो गृहीत्वा ।
 नरपतिमुपनेतुं कुब्जरूपं नलं तं विनयनयसुशीलान् सौविदह्लान् दिदेश
 भर्तुर्नलस्य ननु कुब्जमिमं प्रपन्नं वात्सल्यतः किल दिदृक्षति राजपुत्री । ॥ ५९ ॥

नन्वेत्यतामिति च कोशलभर्तुरग्रे विज्ञप्य तं मपदि कञ्चुकिनोऽपि निन्युः

॥ ६० ॥

अपरमपरमस्वरूपधारी वपुस्त्रिच चारु निजं नियन्त्रितारिः ।

अग्निदविदागविन्दनेत्रः प्रमदगिता दयितागृहं म वीरः

॥ ६१ ॥

इति श्रीभागिन्ययदेवसूत्रिकृते नलायने सप्तमे स्कन्धे तृतीय सर्गः ॥ ३ ॥

सप्तमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

गन्तमिहागनासीनां चलचामग्यीजिताम् । ददर्श महिमा देवीं दमयन्तीं प्रियां नलः

॥ १ ॥

नां गमाकलयन् देवीं नलः प्रवलसंभ्रमः । न सेहं महसा रोद्धुं प्रेम पारिप्लवङ्गमम्

॥ २ ॥

ददर्श हृन्त्रमपि तं महाभक्त्या दमस्यमा । स्वयमामनदानादि प्रतिपात्तं वितन्वती

॥ ३ ॥

आम्नामलमलं देवि ! संश्रमेण मदीयसा । आस्यतामुपविष्टोऽस्मि कञ्चिद् गात्रमनामयम् ?

॥ ४ ॥

दिश्याद्य मुप्रभातं मे यद् दृष्टामि निदर्भजे ! । त्वं हि प्राणाप्रिया देवि ! नलस्य स्वाभिनो मम

॥ ५ ॥

वस्यापि यदि ना गतः मंग्रासा नादृशी दया । कः परेषां वरकाणां तद् देवं प्रति विक्रमः

॥ ६ ॥

न्यसि रैदमि ! जीतन्यां मायाद् राजा म जीवति । त्वदीयो महिमा नूनं मनुष्याणामगोचरः

॥ ७ ॥

श्रुतमेव मया श्रुतं नदीयं न मविस्तसम् । यथा त्वमसि निस्तीर्णा दुस्तरं कष्टसागरम्

॥ ८ ॥

जजल्प सा विराट् वाचं साचीकृतविलोचना । मनोहरपदन्यासस्पष्टप्रणयपूर्वकम् ॥ ९ ॥
 अद्यापि मम भाग्यानि मन्ये सन्ति कियन्त्यापि । यदेतावदपि ग्रेम त्वदीयं मयि वर्त्तते ॥ १० ॥
 इत्थं गुप्तशरीरेऽपि दूरस्थोऽपि नरेश्वरः । परिज्ञातो मयासि त्वं समाकृष्टश्च वर्त्तसे ॥ ११ ॥
 न संप्रत्यपि सुप्तास्मि न चात्रापि हि तद् वनम् । कुरुव गमनोपायं कथं यास्यसि नैषध ! ॥ १२ ॥
 अकुलीनां विरूपां वा विप्रियां वापि चेतसि । स्वामिन् ! दासीत्वमात्रेण मामङ्गीकर्तुमर्हसि ॥ १३ ॥
 कुरुव नाथ ! कारुण्यं त्यज काठिन्यमीदृशम् । स्फुटीकुरु निजं रूपं मुञ्च कुब्जत्वमात्मनः ॥ १४ ॥
 क्व ते मन्मथजिद्रूपं ! क्व च कुब्जत्वमीदृशम् ? । क्व चान्यगृहभृत्यत्वं ? क्व सम्राट् शतसेव्यता ? ॥ १५ ॥
 त्वयि प्रकटरूपेऽद्य सनाथो भूभृतां वरः । स्वयमेवेन्द्रसेनोऽपि कर्त्ता दिग्विजयश्रमम् ॥ १६ ॥
 इयं चरणयोर्देव ! प्रणतास्मि त्वदीययोः । प्रसीद पालय स्वामिन् ! विषीदन्तमिमं जनम् ॥ १७ ॥
 इति निर्भत्सना पूर्वं ग्रेमकारुण्यनिर्भरम् । तां समाकर्ण्य जल्पन्तीं कुब्जः पुनरभाषत ॥ १८ ॥
 देवि ! कोऽयं महामोहः कोऽहमित्यवधारय । मयि कुब्जे निजे भृत्ये युक्तमुक्तं न हि त्वया ॥ १९ ॥
 क्व सूर्यः क्व च खद्योतः ? क्व मेरुः क्व च सर्पपः ? । क्व शृगालः क्व शार्दूलः ? क्व पयोधिः क्व गोष्पदम् ? ॥ २० ॥
 क्व कल्पद्रुः क्व किंपाकः ? क्व लोष्ठः क्व च काञ्चनम् ? । क्व गरुत्मान् क्व मशकः ? क्व दुक्कलं क्व कम्बलः ? ॥ २१ ॥
 क्व मे दृष्टिविषं रूपं क्व च मूर्त्तः स्मरो नलः ? । मम तस्य च राजर्षेर्वेदभि ! महदन्तरम् ॥ २२ ॥ त्रिभिर्विदोषकम्

गज्यग्रंशेऽपि मोहंऽपि न स्यात् किं क्वचिदीदृशः । न भयपतितो चापि हारो विषयरायते ॥ २३ ॥
 तद् मुञ्च दृग्भिप्रायं प्रमीद भज सौम्यताम् । वैदर्भि ! तव भृत्योऽस्मि मा मयि भ्रान्ति मा कृथाः ॥ २४ ॥
 इति तस्य मन्त्रः श्रुत्वा वैदर्भी दम्भगर्भितम् । प्रत्यभाषत पीयूषकल्लोलकलया गिरा ॥ २५ ॥
 यदि त्वं कृञ्जमात्रोऽगि न नलः परमार्थतः । तत् कुतः स्वर्यपाकम्ने क्रियतां किञ्चिदुत्तरम् ॥ २६ ॥
 कृष्णः क्राणः कृणिः कृष्टी कृञ्जो वा भव नैषध ! । यादृशस्तादृशो चापि मया ज्ञातोऽसि सर्वथा ॥ २७ ॥
 एष लब्धोऽगि किं भ्रमना न यामि पुरतो मम । ननु सिंह इवात्र त्वं पतितः खड्गपञ्जरे ॥ २८ ॥
 प्रमीद कुरु कारुण्यं किं कुरोपि कदर्थनाम् ? । पुनः प्रकटमात्मानं तनुष्व निषयेश्वर ! ॥ २९ ॥
 इति कलिकलाभिः प्रेमकर्माभिरिताभिर्विनयविचुलिताभिर्वाग्भिर्निदीवराक्ष्याः ॥ ३० ॥
 निषभनृपतिरन्तर्भिद्यमानोऽपि मेजे गिरिस्व दृढभावं सिन्धुवेलानयस्यः ॥ ३१ ॥
 अक्षिरलकलिक्रोपक्रीडितव्रीडितस्य प्रचलितपुनरुत्थग्रीतिनीतिक्रमस्य । ॥ ३२ ॥
 मनसि निषधमर्चुर्भावैचित्र्यरूपं कविभिरपि न सेहे वर्णितुं तच्चबुद्ध्या ॥
 निर्व्याजमदुतमनर्गलमत्युदारं जानन्नापि प्रणयमात्मनि राजपुत्र्याः ।
 पूर्वापराघपरमन्नपया न सेहे मद्यः स दर्शयितुमात्ममुखं सुमुख्याः ॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने सप्तमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

इति देव्याः वचः श्रुत्वा देवराजद्युतिर्नलः । प्रत्युवाच पुनर्वाचं वैचित्र्यचतुरान्तरः
अयं ते विभ्रमो भैमि ! भूमिवाग्देवते ! वृथा । यदश्वहृदयादिभ्यो मयि कुब्जे नलभ्रमः
नन्वहं तस्य राजर्षेर्महद्विश्वासभाजनम् । मयि न्यासीकृतास्तेन प्रीतेन सकलाः कलाः
दृष्टश्चास्मि त्वया पूर्वं ननु स्मरसि संप्रति । कियती प्राकृती लोके प्रभूणां भवति स्मृतिः
त्वामत्र सुस्थितां ज्ञात्वा स्वामिभक्तिवशंवदः । अहं देवि ! समायातः तव सेवाविधित्सया
ऋतुपर्षमनुज्ञाप्य स्वस्वामिन्या मनस्विनि ! । अहं तव करिष्यामि सेवां सर्वाङ्गसुन्दरि !
इत्थं वदति राजर्षौ देवी दुर्वारविभ्रमा । विलोक्य केशिनीमुख्याः सखीः साश्रुरभाषत
यदि च स्वकुटुम्बेन तव नास्ति प्रयोजनम् । कण्ठशोषफलस्तर्हि को विवादस्त्वया सह ?
एष सम्यग् गृहीतोऽपि हस्ताग्रात् किं वियुज्यसे ? । कुतो वा मन्दभाग्यानां गृहे चिन्तामणिः स्थिरः
त्वयि वज्रमये राजन्नसत्यं मयि तन्वति । उपायाः सकला जाता मदीयाः सर्वथा वृथा
इयन्तमवधिं यावज्जीवितास्मि त्वदाशया । अधुना जीवितव्येन मम नास्ति प्रयोजनम्
यदि न त्वं नलो राजा कुब्जोऽसि परमार्थतः । न तद् विद्वन् मदीयेन हत्यापापेन लिप्यसे

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥

॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥

एषा चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं रोगेभ्यहम् । अपि जीवितसत्तायां पर्याप्तोऽयं भवो मम
 इत्युक्त्वा नियमं कर्तुं प्रगुणत्वं चभार मा । चक्रन्द सहमा शोकव्याकुलस्तत्सखीजनः
 तत्र पश्यन् विधुराद्रितं बालस्तन्कालमुन्मुखः । इन्द्रसेनः सह स्वस्रा सरोद करुणस्वरम्
 नन्यतुः धिग्मः पुष्पं ताम्बूलं मुखपद्मात् । विभूषणानि गात्रेभ्यस्तदा तत्परिचारिकाः
 ऋति तदु व्याहृतीभूतं दृष्ट्वा राजकुलं द्रुतम् । ऊचे ममाध्वसावेशा केशिनी पेशलोक्तिभिः
 हा हा धिक् ! देवि ! दुष्टं किं द्रुमः किमु कुर्महे । ईदृग् निर्याणभागस्ते किं तवापि तनूदरि !
 धिक् ग्रीलं धिक् हुलेत्पतिं धिग् रूपं धिग् यशो महत् । यदित्यमभिसंग्राप्ता भीमपुत्री विपद्यते
 अद्य लक्ष्म्या जगच्छून्यमद्य भूयः स्मरगे मृतः । अद्याशा मन्दभाग्यानां मादृशीनां क्षयं गता
 कष्टं भोः ! कष्टमुद्गमं विलोकीविवितं च यत् । दमयन्तीमयं तेजस्तादिदं हा प्रलीयते
 मदाफला मदान्ध्याया न कृता यदि वेधसा । किं संसारालवालेऽसौ प्ररुढामृतकन्दली
 जीवितेजः स्फुरं देव्या दमयन्त्या नली नृपः । ग्रथमं ग्रिगरूपेण यमरूपेण संग्रति
 महाभाग ! भवान् प्राप्ताः मह कोशलभूभुजा । सूर्यपाकादिकास्तास्ताः कलाश्च मकलास्त्वयि
 त्वं च नैषव इत्युक्तिं बुवाणैरपि लज्जयते । तथापि विकलीभूतः किं किं नहि वितर्क्यते
 यत्र कश्चिदभिव्यक्तस्तत्त्वमेवाधिगच्छसि । तथापि वाक्यमाकर्ण्य मदीयं सदयो भव

नल इत्येव यः सम्यक् त्वां प्रसादयितुं मतिः । प्रसीद गर्भदासी ते तद् विलङ्घ्या न केशिनी
पर्यन्तावसरः सोऽयं न विलम्बः क्षमोऽधुना । इयमद्य भवन्मूला विपत्तिर्भीमजन्मनः
पश्चादपि प्रियाशोकं हृदयेन करिष्यसि । तद् भज प्रकटीभावं राजासि स नलो यदि
एवमुक्तः स केशिन्या दयितामृत्युशङ्कितः । निर्व्यलीकमिवात्मानं कर्तुं नलतयावदत्
भर्तारमपरं भैमी भूयोऽपि हि मज्जिष्यति । इति देशान्तरे वार्त्ताप्रकाशोऽभूद् गृहे गृहे
किमन्यदिदमाकर्ण्य मनसा विस्मयाकुलः । इह स्वयमयं देवादयोध्यापतिरागतः
इदं मत्कारणेनैव कृतं वा स्वेच्छयानया । इति न ज्ञायते सम्यक् विश्वासः स्त्रीषु कीदृशः
एकाकिनी सुरूपा च युवतिर्विगतत्रपा । केन नाक्रम्यते पुंसां कं वा न भजते स्वयम्
भजतां ऋतुपर्णं वा कुरुतां वा स्वयम्बरम् । ममानुमतमेतस्याः कामवृत्तिरतः परम्
इति भीमभुवा देव्या श्रूयमाणा सबाष्पया । गिरं वदति भूपाले व्योम्नि वागभवद् द्रुतम्
राजन् राजन् ! नलमलमिदं युज्यते नैव वक्तुं पुण्यश्लोकस्त्वमसि भुवने सत्त्वदुग्धाम्बुराशिः ।
वैदर्भीयं युवतिषु सतीचक्रचूडामणिश्च त्रैलोक्येऽस्मिन् क इव युवयोर्वेत्ति माहात्म्यपारम्
राज्यभ्रंशं विरहविपदं दौर्मनस्यं समन्तादेतत्पापः सकलमकरोत् क्रूरकर्मा कलिर्वाम् ।
शुष्मत्पुण्यैः पुनरपि जितः स प्रनष्टो दुरात्मा श्रेयः कालः पुनरुपनवः साम्प्रतं क्षेममस्तु

॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥
॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥
॥ ३८ ॥

एते व्योम्नि स्थगितवपुषो लोकापाला वदन्ति ग्रीतश्च त्वां क्षितिप ! भगवानादिशत्येष शक्रः ।

लोकानीतेऽप्यशिवसमये शीललीलाविगोपदौर्धोत्तीर्णं कनकमिव हि स्वीकुरु स्वं कलत्रम् ॥ ३९ ॥

मुरपतिवचनेन निःकलङ्गा मम दयितेति तुतोप भूमिपालः । कलिकृतमिति च प्रियव्यलीकं नृपतिसुतापरिहारजं विप्रेहे ॥ ४० ॥

ततः क्लेशप्राप्तप्रियविरहकालामहतया सखीभिर्वेदभ्याश्चरणपतिताभिस्तरलितः ।

प्वयं विन्वद्वन्द्वं तदयं विघट्टय्य क्षितिपतिर्दधौ वेपं कर्कोटकभुजगदत्तं दृढभुजः ॥ ४१ ॥

राजा राजा म खलु विजयी नैपथो नैपथोऽयं दिष्ट्या द्रष्ट्या च त जितमहो मङ्गलं मङ्गलं नः ।

इत्यानन्दव्यतिरुज्जुपां लोककोलाहलेन व्याप्तं सद्यः सकलमभवद् व्याकुलं राजवेदम ॥ ४२ ॥

तदनु जय जयेति प्रस्तुतोच्चारपूर्वं सुरभिक्षुसमवर्पानन्तरं दत्तहर्षाः ।

जलमुच इव लक्षा दध्वनुर्दुन्दुमीनां दिवि भुवि च समन्ताद् निर्जराणां नृणां च ॥ ४३ ॥

आनन्दाश्रुप्रकरचितस्फारमुक्ताफलोपकलृप्तातिथयः सह सहचरी कोटिभिर्भीमपुन्याः

मेजे राजा कनकरचितं रत्नवद् भद्रपीठं देवः साक्षादिव सुरगिरिः शृङ्गमम्भोजिनीशः ॥ ४४ ॥

मर्तुर्विषं नयनविषयं केशिनी वीक्ष्य रेमे स्वं भर्त्तारं करतलगतं ग्राप्य भूमी सुमोद ।

क्रोडीचक्रे पितरमचिरादिन्द्रसेनः सजामिर्नत्वा तस्थौ परिवृत्तिपरः पार्श्वतो भृत्यवर्गः ॥ ४५ ॥

इति श्रीमाणिक्यदेवस्वरिकृते नलायने सप्तमे स्कन्धे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

ततश्चरणचारेण तत्र त्वरितमागतः । अणिपत्य प्रतीहारपदं भजे विदर्भराट्
दसौ दमनदान्तौ च बद्धरोमाश्चक्रञ्चुकाः । त्रयोऽपि हि कुमारस्तं प्रणम्य परिरेभिरे
समागत्य लुठन् भूमौ भीमेनोत्थापितः स्वयम् । ऋतुपर्णनरेन्द्रस्तं प्रणणाम कृताञ्जलिः
ततो द्रविडचोडादिदेशानां पृथिवीशुजः । मौलिभिर्निमित्तोत्तंसैर्दूरात्तमुपतस्थिरे
सामन्तशतसङ्कीर्णं पौरजानपदाकुलम् । आकीर्णमभवत् सर्वं तदङ्गणमुपायनैः
दधानश्चालुशृङ्गारं गारुत्मतमतन्द्रितः । वभूव भुवनस्यापि नैपथो दृग्विषापहः
दधार दमनश्छत्रं दमदान्तौ च चामरे । ऋतुपर्णो नृपस्तस्य वभूव स्थगिकाधरः
अशोभत सभामध्ये स नृपैः परिवारितः । काञ्चनश्रियमातन्वन् मेरुः कल्पद्रुमैरिव
दातरि त्रातरि स्वीये पितरि भ्रातरीव वा । तस्मिन् चक्रमिरे पौराः कर्तुं प्राणैरपि प्रियम्
तस्मै वीराय सर्वाङ्गसमर्पणविधित्सया । महीव दमयन्ती च सोच्छ्वासमवहद् वपुः
अमिलन् तद्रुणाकृष्टास्तस्य सेवाविधित्सया । दिने दिने दिगन्तेभ्यः स्वागतज्ञा महीशुजः
अप्यल्पपरिवारेण तस्य सेवां वितन्वता । परेभ्योऽधिकसन्मानं लेभे कोशलभूशुजा

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥
॥ ११ ॥
॥ १२ ॥

॥ १३ ॥
 ॥ १४ ॥
 ॥ १५ ॥
 ॥ १६ ॥
 ॥ १७ ॥
 ॥ १८ ॥
 ॥ १९ ॥
 ॥ २० ॥
 ॥ २१ ॥
 ॥ २२ ॥
 ॥ २३ ॥
 ॥ २४ ॥
 ॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥

मर्ममाधारणन्वेन तस्य विस्मयकारिणः । उवाह महदाश्चर्यं ऋतुपर्णस्तथापि हि
 पार्थिवैः प्रेरितः सर्वनिजमक्त्या च शुद्धया । व्यजिज्ञपत् कदाचित् तं भार्गवस्वरिधीश्वरम्
 देव ! त्रिष्टया जगद्भार्यैर्दृक्सुधादानदाधिभिः । हत्वा कलितमःस्तोमं त्वमिन्दुरुदितः पुनः
 ममानेव्यपि सर्वेषां त्वत्प्रसादेषु पार्थिव ! । मर्वगोपमिवात्मानं मन्ये सुकृतिनं पुनः
 रमातलं बलिर्नतिो वामनत्वेज्जुरागिणा । त्वयाहं कुब्जरूपेण विश्वस्योपरि दर्शितः
 दत्से यथा तथा वा त्वं भृत्येभ्यो देव ! गौरवम् । मर्वत्र ललिता वृत्तिरचिन्त्यचरितस्य ते
 प्रायः प्राक्राम्ययत्तया त्वमित्थं क्रीडसि निर्भरम् । दर्शयन् सर्वभावेषु सर्वत्र त्वमिवात्मनः
 नान्येव न त्रिद्वेपो विरुद्धेष्वपि केषुचित् । स्वतन्त्रैकपात्रेषु स्ववयस्येषु किं पुनः
 नूनमज्ञानभावेन न दोषः कोऽपि कस्यचित् । स्वामित्रानुनयत्येष तथापि त्वामयं जनः
 प्रगीद कुरु वैगेन देव ! दिग्विजयश्रमम् । नृपा विज्ञपयन्ति त्वामहं च त्वत्पुरःसरः
 नदन्तु त्वन्दुवलाश्रीयगुरुभितपांशुभिः । अकालफाल्गुनक्रीडाविभ्रमं टिक्पुरन्त्रयः
 मन्तु त्वदर्शनानन्दवाष्पनिष्पन्दवृष्टिभिः । आर्यावर्तस्य लोकानां प्रदेशा देवमावृकाः
 इति विज्ञापितस्तेन स्तनयित्तुजिता गिरा । गिरिवद् विदधे धीरं प्रतिशब्दं धराधिपः
 अयोध्याभिपते ! मर्वमिदं कर्त्तव्यमेव मे । श्रुतशीलः समागच्छन् केवलं प्रतिपाल्यते

तस्यागतवतः शीघ्रं सचिवस्य महात्मनः । संपत्स्यते समग्रोऽयं सुहृदो मे मनोरथः ॥ २७ ॥
 इत्युक्त्वा स विनीतात्मा विनीताधिपतिं प्रति । प्रविवेश विशामीशश्चतुःशालं दमस्वसुः ॥ २८ ॥
 भूरिभूतभवद्भावविवात्तव्यतिकरो तदा । भैमी नलाय वृत्तान्तं केशिन्यास्तमचीकथत् ॥ २९ ॥
 तेन श्रुतेन राजर्षिर्विस्मितः स्मितपूर्वकम् । ऊचे परोषकारैकव्यापारपरया धिया ॥ ३० ॥
 अहो ! मे साध्वभूद् द्यूतं राज्यभ्रंशोऽपि साध्वभूत् । वने ससंभ्रमं भ्राम्यन् साधु दद्योऽस्मि भोगिना ॥ ३१ ॥
 नो चेत् किमन्यथा सर्पविषज्वालाजलाञ्जलिः । अभविष्यदयं दिव्यो वेषः करगतो मम ॥ ३२ ॥ युग्मम् ॥
 तदयं दीयते तस्यै शृङ्गारो गारुडो मया । युज्यतां स महाबाहुर्भूयः स्ववलसंपदा ॥ ३३ ॥
 इति जल्पन् प्रियां प्राप्य केशिन्याः सन्निधौ नृपः । तं यथावस्थितं वेषं ददौ विलसमुद्गकम् ॥ ३४ ॥
 केशिनी साञ्जलिर्नम्रा शिरसा प्रतिगृह्यताम् । जजल्पाश्रुकणक्लिन्नकण्ठाच्चस्फुरदक्षरम् ॥ ३५ ॥
 स्वामी भर्त्ता पिता माता भ्राता वा कोऽपि कस्यचित् । सर्वस्थाने युवामेव केवलं मम भूतले ॥ ३६ ॥
 दयितस्य व्यथां हर्तुं वैताढ्यं प्रति संप्रति । सत्वरौ चरणौ गन्तुं मनः पुनरिह स्थितम् ॥ ३७ ॥
 आश्रितान् पूरयेच्छक्यया वियुक्तान् योजयेद् मिथः । बद्धान् विमोचयेद् जन्तून् एष धर्मः सनातनः ॥ ३८ ॥
 तत् किमत्र बहूक्तेन न मे जिह्वाशतं मुखे । मन एव हि जानाति मदीयं युवयोः कृतम् ॥ ३९ ॥
 तादियं याति वैताढ्यं प्रयोक्तुं युवयोर्यशः । विद्याधरपरित्राणात् स्वस्ति वामभयप्रदौ ॥ ४० ॥

दृढ मे मूल्यदासीत्यं न तावत् कश्चिदहति । युष्मद्वासेन संसक्ता यावदायाम्यहं पुनः ॥ ४१ ॥
 केशिन्यथ स्वयं दत्त्वा दम्पत्योर्विजयाशिपम् । उत्पपात बलद्वीवं पश्यन्ती केशिनी भुवम् ॥ ४२ ॥
 क्षणेन प्राप्य वृताढ्यं वेगेन जितवायुना । ददर्श स्वजनान् सर्वान् पितृश्वसुरवर्गयोः ॥ ४३ ॥
 सर्वेषां पश्यतां तेषां हर्षांशुरुणवर्षिणाम् । दत्त्वा गारुत्मतं वेपं निर्विष विदधे पतिम् ॥ ४४ ॥
 विप्रोपरामानिमुक्ते तस्मिन् शीतद्युताविव । उत्सवः कोऽप्यभूदुच्चैरन्तर्नगरमद्भुतः ॥ ४५ ॥
 पृच्छयमाना च सा पत्या शृङ्गारप्राप्तिविस्तरम् । सर्वेषां शृण्वतां सर्वं यथातथमचीकथत् ॥ ४६ ॥
 विद्याश्वरसुतः श्रीमान् सुकृतज्ञो महाबलः । वीरश्चाल तत्कालं नलसेवासमुत्सुकः ॥ ४७ ॥
 पिता च श्वसुरैव ज्ञातयः स्वस्य चापरे । वीरसेनसुतं द्रष्टुं सौहृदाय प्रतस्थिरे ॥ ४८ ॥
 विक्रसितकनकारविन्दवृन्दद्युतिजितचण्डमरीचिभिर्विमानैः । ॥ ४९ ॥
 द्रुततरमपि कुण्डिनं प्रपेदे तदथ नभश्चराजचक्रवालम् ॥
 विद्याधरेश्वरसमूहमभागमं द्राक् तं केशिनी स्वयमुपेत्य शशंस पूर्वम् । ॥ ५० ॥
 उत्क्राण्टतः सकलराजक्रमध्यवर्ती तस्यौ नलोऽपि हि सभाजयितुं सभायाम् ॥
 तत्राययौ सपदि सोऽपि सपत्नहन्ता मन्त्रीश्वरः श्रुतनिधिः श्रुतशीलनामा । ॥ ५१ ॥
 अन्तित्रयेण कलितो नृपतिर्विरेजे वीरः स तक्षक इव स्वफणात्रयेण

प्रातः कुबेरनवमङ्गलयुक् दिनं ते यात्राक्षमं मिथुनराशितिथिप्रपन्नम् ।

इत्थं महागणकदत्तमुहूर्त्तकालः सज्जीबभूव भुवनैकजायाय वीरः

एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्कं यद् निर्ममेऽनुभवसारविधिविधिज्ञः ।

तस्यार्यकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धः समाप्त इह सप्तमसङ्ख्ययायम्

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने सप्तमे स्कन्धे षष्ठः स्कन्धः ॥ ६ ॥

समाप्तोऽयं सप्तमः स्कन्धः ।

अष्टमः स्कन्धः ।

अष्टमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ।

श्रूयते स्म ततः सर्वदिक्कुञ्जोदरम्भरिः । प्रतिध्वनितविन्ध्याद्रिप्रस्थः प्रस्थानडिण्डिमः

तं यात्राभिमुखं वीरं विजयश्रीवधूवरम् । कृतनीराजनं लाजावकीर्णं तुष्टुः स्त्रियः

ततस्तत्कालमुत्तालतुरङ्गलहरीमये । तस्य सैन्यमहाम्भोधौ निममञ्ज महीतलम्

चतुरङ्गचलच्चण्डचमूचरणरेणुना । प्रतापेनेव शूरोऽपि रेणुना पिदधे रविः

नामीरमीभिः ककुत्स्थः प्रष्टतो भीमनन्दनः । व्योम्नि विद्याधराधीशाः प्रतापः सर्वतोऽप्यभूत् ॥ ५ ॥
 दिव्यान्वैरुमहायोद्गा पुरापि निपथेश्वरः । किं पुनः सहितः शूरैर्विद्याधरनरेश्वरैः ॥ ६ ॥
 यथा क्वचित्तः सिंहः सपक्षः पक्षगो यथा । यथा वायुमखो बह्विर्यथा ज्येष्ठायुतो रविः ॥ ७ ॥
 तथा विद्याधराधीर्गधिष्ठितमहाबलम् । असह्यं मेनिरे वीरं वीरसेनसुतं नृपः ॥ ८ ॥ युग्मम् ॥
 प्रभुः ममतिलक्षणां दक्षिणापयनायकः । यस्य भीमः स्वयं वेत्री स किं जयति दक्षिणाम् ? ॥ ९ ॥
 अतः सिंहलभूपालप्रमुखैः महितो नृपैः । प्रतस्थे पश्चिमां जेतुं स मायामिव संयमी ॥ १० ॥
 सेनानीभिरपि प्रायस्तस्य साध्या महीभुजः । चचाल केवलं देशान् विलोकयितुमेव सः ॥ ११ ॥
 न भग्ना नरगम्यन्धा न च्छिन्ना वनराजयः । न पातितानि चैत्यानि न लूनाः सस्यसंपदः ॥ १२ ॥
 गोहूलानि न नीतानि ज्वालितानि पुराणि न । मृषितः कोऽपि न क्वापि दृतः कोऽपि न कुत्रचित् ॥ १३ ॥
 तथापि दृग्देशस्था बलिनो मानिनोऽपि हि । निःशेषविश्वविख्याताः क्षितिपालाः क्षतारयः ॥ १४ ॥
 सुवर्णमणिभिः श्रौमैः कन्याभिस्तुरंगैर्गजैः । तैस्तैरनुपमै रम्यैरनुसूयैरुपायनैः ॥ १५ ॥
 मानुगेयाः मयाङ्गाश्च मान्तः पुरपरिच्छदाः । शान्ताः साज्जलयः सम्यक् सविशेषं सिपेविरे ॥ १६ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
 कुर्मद्विश्च कमोपास्ति तस्य मुनृतवादिनः । सत्संसर्गवशादात्मा कृतार्थस्तैरमन्यत ॥ १७ ॥
 जित्वा न पश्चिमां प्राप नृपतिर्दिगमुत्तराम् । अतीत्य शैशवावस्थां नरस्तरुणतामिव ॥ १८ ॥

आकर्ण्य तच्चमूभूरिभेरीभाङ्गारनिःस्वनम् । द्रुतमुत्कर्णतां ग्रापुः कर्णप्राचरणा अपि
स्कन्धे कुमारमाधाय तत्सेवार्थं समाययौ । न रोमकम्बलश्चक्रे कम्बलस्य परिग्रहम्
निन्येऽश्वमुखमुख्यानां किन्नराणां न किञ्चन । तेभ्यः स एव तद्गीतः प्रीतः प्रत्युत दत्तवान्
ततः सोऽनुययौ गङ्गां पूर्वसागरगामिनीम् । अभिषेणयितुं पूर्वां पुरस्ताद् विहितामिव
अत्र नीतिविदः सर्वे नृपाश्चम्पाधिपादयः । नलं गुरुमिवायातं विनयेनोपतस्थिरे
इति दिग्विजयं कृत्वा पुरन्दरपराक्रमः । आर्यावर्तजनं ग्रापदार्यावर्तक्रमेण सः

जय नृपवर ! वीरसेनसूनु ! जय जनरञ्जन ! मन्मथावतार ! ।

जय जय कलिकालकाल ! नित्यं जय जय दुर्जय ! देव देवदूत !

अक्षनिग्रहवशेन लीलया विश्वविश्वविजयं वितन्वतः ।

द्यूतकार ! तव कौतुकवादा कापि वृत्तिपरैर्न गम्यते

क्रीडाकुञ्जः क्रीञ्चकर्णान्तकारी पुण्यश्लोको नैपथो देवदूतः ।

भैमीभर्त्ता वैरसेनिः कलिघ्नः स्तम्भोन्माथी केशिनीदुःखहर्त्ता

श्रेयस्कारी वाजिचितैकवेत्ता काकुत्स्थश्रीवर्द्धनो द्यूतकारी ।

सम्राट्मुख्यः सूर्यपाकप्रवीणः कस्याः कीर्त्तेर्नीसि पात्रं नल ! त्वं

॥ १९ ॥

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

॥ २४ ॥

॥ २५ ॥

॥ २६ ॥

॥ २७ ॥

॥ २८ ॥

जय जय जय जय मङ्गलं मङ्गलं ते पुनरपि निजदेशे सुप्रवेशस्तवास्तु ।

इति कलकलवृन्दैर्विन्दिनां म्बुचिंतोऽभूत् प्रथुकटकनिवेशस्तस्य गङ्गातटेषु

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने अष्टमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

॥ २९ ॥

अष्टमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

तमागतमुपश्रुत्य कर्तदिविजयं नृपम् । न पुष्करनृपस्यासीत् मनःक्षोभो मनागपि
ममर्थोऽपि नलस्तस्मिन् न च दण्डमधारयत् । क तु संवधवद्भानां ग्रहर्तुं ग्रगुणाः कराः
प्रविधाय ततो दूतं नलस्तस्मै वचोहरम् । परचित्तमहाकूपे स हि प्रथमसङ्क्रमः

॥ १ ॥

॥ २ ॥

॥ ३ ॥

॥ ४ ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

न तत्त्वकलया वाचा मदाचारविदाम्बरः । अभापत सभासीनमदीनं पुष्करं प्रति
दिष्ट्वा त्वं वर्द्धसे राजन् ! जयेन विजयेन च । दशदिविजयं कृत्वा न च आता समागतः
अयं भूमिभृतः सर्वान् नले कुर्वति किङ्करान् । वीरसेनकुलं कान्त्या जित्वा मेरुमपि स्थितम्
सर्वे शिरसि मानन्दं ब्रह्मन्ति नलशासनम् । अग्रजत्वेन ते पूज्यः स तु राजा विशेषतः
तस्मिन्निदं ममायाते जिगीषो ज्येष्ठवान्धवे । स्वागताचारवन्ध्यस्त्वं किं मूढ इव तिष्ठसि ?

श्रुतशीलः पुनस्तस्मै देशार्दन्य प्रदानतः । गृहीतुं कूलराज्यं तत् निर्दोषमातिरन्वशात् ॥ २३ ॥
 क्रतुपर्णस्ततस्तस्मिन् वान्धवे जितकासिनि । द्वयोर्मन्यं निराचक्रे निर्व्याजं व्याजहार च ॥ २४ ॥
 देव ! आभरिकं युद्धं विभागः कितवे च कः ? । तदुरोदरेमेवैकं प्रतीकारोऽत्र युज्यते ॥ २५ ॥
 अहं ते कथयिष्यामि तत् किञ्चिद् द्यूतमुत्तमम् । पुष्करं येन जित्वा त्वं राज्यं प्रत्याहरिष्यसि ॥ २६ ॥
 पूर्वं मर्वाङ्गालिन्या मालिन्या सह कान्तया । प्राप्तोऽभूवमहं राजन् ! प्रणन्तुं परमेष्ठिनम् ॥ २७ ॥
 तदीयभुवनद्वारि रक्तचन्दनचर्चिनः । अदृश्यत ज्वलन्नेत्रः क्षेत्रपालो भयङ्करः ॥ २८ ॥
 तं रक्तकणवीरस्रक्कृद्गारस्फारवक्षसम् । कटीतटनटद्वीरवीरघण्टाविराजितम् ॥ २९ ॥
 रममोचालवेतालनृत्यन्मृत्युकुशीलवम् । खड्गखेटकखादकारक्षुभितक्षुद्रखेचरम् ॥ ३० ॥
 व्रीक्ष्य विश्रित्ता सा ममासादितसंभ्रमा । सुभ्रूलवाच सावज्ञं विनिद्रकमलानना ॥ ३१ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
 अहो दिग्गन्धरः सेटगिरोहस्तः श्वाहनः । क्षेत्रपालः त्रपालस्य घृणासौभाग्यवर्जितः ॥ ३२ ॥
 अमावपि हि देवेषु ग्रामोति गणनापदम् । महावृक्षोऽपि वा याति जात्या किं न दुमक्रमम् ॥ ३३ ॥
 इति तस्याः प्रजल्पन्त्याः सद्यस्तन्मूर्त्तिमध्यतः । निर्जगाम स्फुटा वाणी सिंहनादसहोदरा ॥ ३४ ॥
 आः पापे ! यन्महामोहादुपहासं करोसि मे । तदागामिचतुर्दश्यां करिष्यामि वयं तव ॥ ३५ ॥
 दुःश्रवं तद् वचः श्रुत्वा मालिनी महिता मया । प्रसादयितुमारम्भे भैरवं भक्तितत्परा ॥ ३६ ॥

रक्ष रक्ष महावीर ! गतास्मि शरणं तव । तवास्मि किङ्करी स्वामिन् ! देहि मे देव ! जीवितम् ॥ ३७ ॥
 इति स्तुतिजुपस्तस्यास्त्रासक्षुभितचेतसः । बभूव वचनं भूयो भैरवप्रतिमोद्भवम् ॥ ३८ ॥
 न हन्मि शतवद्भानां चणकानां क्रमेण चेत् । एकद्वित्रिचतुर्वृद्ध्या दत्से मुख्ययुतं मम ॥ ३९ ॥
 न च तान् गणयेत् कश्चित् देयाश्च स्वयमेव मे । चतुर्यामावधिस्तेषां कालो दानस्य कर्मणि ॥ ४० ॥
 सङ्ख्याकालक्रमातीतं यदि किञ्चिद् भविष्यति । तद् न शङ्कां करिष्यामि मारयिष्यामि निश्चितम् ॥ ४१ ॥
 स्वीचक्रे सापि तद् वाक्यं भीता जीवितकाङ्क्षिणी । दुष्करेण्वपि कार्येषु कालक्षेपो महान् गुणः ॥ ४२ ॥
 ततः प्रणम्य देवेशं विशेषात् परमेष्ठिनम् । प्राप्तः सौधमहं राजन् ! जातस्तदुःखदुःखितः ॥ ४३ ॥
 कथं किल भवेदेतद् मुष्टिदानं सुदुष्करम् । अहो निरनुरोधित्वं भैरवस्य धिगीदृशम् ॥ ४४ ॥
 हा कष्टं मयि नाथेऽपि प्रिया मम विपत्स्यते । इति मूढाय मे वेद्री शंसंस् मुनिमागतम् ॥ ४५ ॥
 स नाम्ना शङ्करः श्रीमानाचार्यः कार्यविद्वरः । कृतातिथ्यो ममापृच्छत् विच्छायत्वस्य कारणम् ॥ ४६ ॥
 मयापि कथितं तस्मै निजदुःखं तदुल्बणम् । सोऽप्यवोचदन्नुचानः कृपणं मां कृपापरः ॥ ४७ ॥
 अहं पूर्वधरो राजन् ! प्रणीतं पूर्वस्मरिभिः । पूजयाम्यक्षपूजं यद् विश्वसङ्ख्याविचक्षणः ॥ ४८ ॥
 समानद्रव्यरूपाणां मुष्टिसंस्थानयोग्यया । सङ्ख्या सहदेयैर्ज्ञातुं शक्यते लीलया यतः ॥ ४९ ॥
 तमक्षहृदयं मन्त्रं वदतः शृणु मन्मुखात् । इत्युक्त्वा रहसि श्रीमान् स्वरिर्मांशुपदिष्टवान् ॥ ५० ॥

तत्राययौ युयुसहस्रयुजा रथेन श्रीमान् स पुष्करनृपोऽपि हि पुष्कराक्षः
त्वं देव ! धूर्तः कितवाधिराजः प्रस्तूयसे पुष्कर ! पार्थिवोऽपि ।

द्रष्टुं द्वयोर्धूतमतिस्पृहा नस्तत्रेत्यवोचन्नृपण्मुखाः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने अष्टमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

अष्टमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

ततः प्रवृत्ते तत्र द्यूतमक्षमयं महत् । एकद्वित्रिचतुर्मुखैश्चतुर्भिर्दायकैः समम्
स्वदायको जयं कुर्यात् हानिकृत्परदायकः । हानिर्जयोऽपि वा भूयादुपहौकनसङ्ख्यया
आकृष्टिमुष्टिसङ्ख्यायाश्चतुर्भिर्भागमाहरेत् । शेषे न दायकव्यक्तिरेकद्वित्रिचतुर्भ्यो
नन्द्येकेन द्विको द्वाभ्यां त्रिकस्त्रिभिरुदाहृतः । चतुर्भिर्जायते पूर्णो दायकव्यक्तिरीदृशी
यत् किञ्चिद् लभ्यते वस्तु तद् विद्यादक्षसङ्ख्यया । शतलक्षगुणं वापि तद् भूयो भाषितं भवेत्
तत्र द्वित्रिचतुर्वर्जं द्यूतकारो न वर्त्तते । उपर्युपरि दिव्यन्ति बहवोऽपि हि तद् गताः
तेन द्यूतेन रम्येण रेमाते नलकूबरौ । साक्षिणामिव सर्वेषां पश्यतां पृथिवीभुजाम्

॥ ६० ॥

॥ ६१ ॥

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥

जानत्रापि नलो मुष्टिं क्रीडारमविद्वद्ये । परदायक्रमारेमे किञ्चिदप्यन्तरान्तरा ॥ ८ ॥
 जयः पराजयश्रीमीदृ यावदल्पोऽभवत् पणः । महाद्यूतमरे लेभे स्वदायं नैव कृत्रः ॥ ९ ॥
 ततः पराजयक्षोभात् ग्रभूतमुपढौकयन् । क्षेमेणापि नलेनोचे मुष्टिः मङ्घ्रिप्यतामिति ॥ १० ॥
 जीयमानं जगुना तस्मिन् वृन्वाग्नपरायणान् । द्यौव क्रीञ्चकृणारिदमनादीनवाग्यत् ॥ ११ ॥
 हस्त्यश्वगधदूराणि ग्रामाकुरपुराणि च । हेलया हारयामाम नले पुङ्गरुपाधिबः ॥ १२ ॥
 मुद्रया महिते कोशे कोष्ठागारे च हारिते । अपि शृङ्गारमात्मीयमुपढौकयति सः सः ॥ १३ ॥
 किमत्र वद्वृना राज्ञा नलेन म तथा जितः । यथा तेन पुरा राजा नल एव जितोऽभवत् ॥ १४ ॥
 केन हि स्वीकृतं द्रव्यं क्रम्य द्यूतं वगंवदम् । कस्मिन् पण्याङ्गना रक्ता कं लक्ष्मीर्न विसुञ्चति ॥ १५ ॥
 यस्मिन् पुत्रः कलत्रं च नामाकर्णं च हार्यते । न हि द्यूतस्य तस्यास्ति तुलया व्यसनं परम् ॥ १६ ॥
 अन्ति पापात्मकं मौख्यं व्यसनेनैवपि केषुचित् । हानौ निःशेषसौख्यानां द्यूतमेकं व्यवस्थितम् ॥ १७ ॥
 अक्रान्तिलयं वन्द्यं प्रजागरमनुत्सवम् । विभवश्रंसमस्तेनं अपर्जु करधर्षणम् ॥ १८ ॥
 व्यामोहमगुरापाणं विषयत्यागमव्रतम् । वितनोति मनुष्याणां दुरन्तं हि दुरोदरम् ॥ १९ ॥ युग्मम् ॥
 जितमर्थमनिर्गम्य कितवस्य कुतः सुखम् । न स्वस्था स्यादसृक् पीतमवान्त्वा जलसर्पिणी ॥ २० ॥
 प्रविवेश ममं मर्मेः पार्थिवैर्निषधो नृपः । उचुक्षुतोरणस्तम्भां राजधानीं निजां नलः ॥ २१ ॥

पुण्यपुण्यजनाकीर्णां सकर्णहृदयङ्गमा । विमानैर्व्योम्नि सञ्जाता जङ्गमेवापरा पुरी
अयं गुरुः पिता माता भर्ता मित्रं च भूपतिः । यद् वा सर्वस्वमस्माकं वीरसेनसुतो नलः
इत्यानन्दस्वलत्कण्ठैः प्रवदद्भिः परस्परम् । दृश्यमानः पुरीलोकैः प्राप राजपथं नृपः
अस्तूयत स सानन्दं वन्दिवृन्दैरमन्दधीः । उत्तंसितभुजस्तम्भैरभोजासनसन्निभः
जय द्विजनिपेवित ! द्विजनिस्तमुक्ताफलद्विरेफुमुनःस्रजां द्विरसनाधिनाथोपम ! ।
द्विपाधिपसमभ्रम ! द्विजपतिस्वरूपानन ! द्विषत्कटकाननक्षयदवानल ! त्वं नल !
अर्कतप्ततरुमूलवारिभिर्लङ्घनेन गिरिकन्दरीजुषाम् । निह्रुतस्तनुषु सर्ववैरिणां वैरसेनिभिषजा मदज्वरः
अलिरिव कमलिन्यां नर्मदायामिवेभः स्मर इव ललनायां धिष्यपङ्क्त्यामिवेन्दुः ।
रस इव कवितायां मन्त्रशक्त्यामिवार्थः प्रविश निजनगर्यां सुप्रवेशस्तवास्तु
इत्थं पठद्विविधमागधवर्णनाढ्यं ग्रीतः प्रविश्य कुलराजगृहं स राजा ।
आस्थानसीमनि सुवर्णमयेऽधितस्थौ सिंहासने समदसिंहसमानसत्त्वः
तत्र प्रणीतघनरत्नसुवर्णवर्षाहर्षाकुलाः सकलभूमिभुजः प्रणेषुः ।
तं स्वोचितेन विधिना भुवननाधिनाथं तत्प्रीणिताः प्रकृतयोऽपि यथाक्रमेण
ननृतुरननृताभिर्भीडिभिर्वारिवध्वो जगदुत्तरगदमुख्यं मङ्गलं गोत्रवृद्धाः ।

॥ २२ ॥
॥ २३ ॥
॥ २४ ॥ युगमम् ॥
॥ २५ ॥
॥ २६ ॥
॥ २७ ॥
॥ २८ ॥
॥ २९ ॥
॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥

सपदि भरतभर्तुस्तस्य राज्याभिषेके जह्मपुराणि पितृणां देवतानां च सद्भाः

इति श्री माणिक्यदेवसूरिकृते नलायने अष्टमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

अष्टमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

ततः प्रवृत्ते पृथ्व्यामखण्डं नलशासनम् । अखिलक्षमाभृतां मूर्ध्नि स्वेरिव महन्महः
 तांश्च विद्याधराधीशान् वैताढ्याचलवासिनः । स विश्वविजयी राजा विससर्ज कथञ्चन
 महाबलस्तु तत्रैव तस्थौ तद्भक्तिवाञ्छया । भीमजादेशवर्त्तिन्या केशिन्या सह सर्वदा
 निजितः पुष्करो राजा निर्ययौ न निजालयात् । तस्मिन् स वैकृतं पूर्वं तस्मिन् मनसि लज्जितः
 ईदृशे क्रौञ्चकर्णारिदेवी च दमनस्वसा । अभिगम्य गृहं संभावयामासतुराशु तम्
 वत्स ! किं हृदये दुःखं दधासि बहुधा मुधा । त्वयि ह्येवंविधे बन्धौ मम सौस्थ्येन को गुणः ?
 अहं च त्वं च मेदिन्यां वीरसेनसुताबुधौ । एकस्त्वं देवरो देव्या दमयन्त्या ममानुजः
 व्ययसायः समग्रोऽयं कुटुम्बस्य कृते नृणाम् । तदेव यस्य नात्मीयं तस्य क्लेशो निरर्थकः
 श्रेष्ठां कुलजने दुःस्थे परेषु धनपोषणम् । बहिःसारा हि ते लोका विशालाः फलसन्निभाः

॥ १ ॥
 ॥ २ ॥
 ॥ ३ ॥
 ॥ ४ ॥
 ॥ ५ ॥
 ॥ ६ ॥
 ॥ ७ ॥
 ॥ ८ ॥
 ॥ ९ ॥

धन्याः स्वदोषवक्तारो धन्याः स्वगुणलज्जिताः । धन्याः स्वकार्यनिश्चिन्ता धन्याः स्वजातिपोषकाः ॥ १० ॥
तद् विमुञ्च मनःखेदमावाभ्यां साग्रतं जितम् । विभिन्नं सुतवद्भूयः कुटुम्बं मिलितं हि नः ॥ ११ ॥
इत्युक्त्वा गाढमालिङ्ग्य समाघ्राय च मूर्ध्नि । अर्द्धराज्यधरं चक्रे पुष्करं कलिनाशनः ॥ १२ ॥
त्रिखण्डभरतैश्चर्यं तस्यैवं कुर्वतः सतः । जज्ञे नहुषनाभागमुख्यानां जर्जरं यशः ॥ १३ ॥
पुण्यहानिकृतः स्वर्गात् पुण्यक्षेत्रे महीतले । तस्य सौराज्यतः पुंसां सविशेषस्पृहाभवत् ॥ १४ ॥
श्रुतशीलमहामात्यं कृत्वा राज्यधुरन्धरम् । सिपेवे केवलं नित्यं धर्मकामौ स पार्थिवः ॥ १५ ॥
कदाचिदपि केशिन्या विरहोद्वेगवर्णनैः । कदाचिद्वतुर्णेन समं कुब्जत्ववार्त्तया ॥ १६ ॥
इत्थमन्यैरपि क्रीडाविनोदैर्नन्दयन् जगत् । समयं गमयामास सदासुखमयं नलः ॥ १७ ॥ युग्मम् ॥
अन्यदा सहितो देव्या कल्याणिकमहोत्सवे । ययौ तमोपहे तीर्थे ग्रणन्तुं परमेष्ठिनम् ॥ १८ ॥
तत्र तद्भुवनं दृष्ट्वा कुर्वन् चरणचारिताम् । भजे वैनायिकं वेपं सावधानेन चेतसा ॥ १९ ॥
ततो धर्मद्रुमस्यास्य दृढभक्त्यावनीपतिः । अदक्षिणक्रमव्याजादालवालमचीकृतं ॥ २० ॥
सालङ्कारैश्च शब्दार्थैः स्तुत्वा स परमेष्ठिनम् । तद्भक्तौ विदधे भूमिं सकलां दृष्टिगोचराम् ॥ २१ ॥
सहर्षेण महर्षीणां कृत्वा चरणपूजनम् । कृतार्था नृपतिर्भेने मनसा निजसंपदम् ॥ २२ ॥
इत्थमक्लिष्टमष्टाहमाराध्य परमेष्ठिनम् । सभार्यो निषधः स्कन्धात् सम्राडवततार सः ॥ २३ ॥

तस्याचलस्यलीसीम्नि ब्रहतः सह सेनया । सप्तसासिनर्भोमार्गमुल्लङ्घ्य जलधिं ययौ ॥ २४ ॥
 ततः प्रादोपिकुध्वान्तं गान्द्रं कर्तुमिवोद्यताः । रभसा धृतधूलीकाः प्रचण्डा मरुतो बबुः ॥ २५ ॥
 पिण्डीकृत्य दिशः सर्वाः गरेणौ वाति मारुते । एकवर्णं जगच्चक्रे रुद्रदृष्टिपथं तमः ॥ २६ ॥
 अनुचर्नीचविज्ञाना दिग्मूढा रुद्रदृक्पया । अवलम्ब्य ययौ सेना सा सकामेव कामिनी ॥ २७ ॥
 तस्यौ न तत्क्षणं सिन्धुः सेनया मह पार्थिवः । भूपालाः कालवेत्तारो विशेषेण च तादृशः ॥ २८ ॥
 अवान्तरे रजःकुगान् विरते घृतनारवे । लिखितेविव मर्वेषु सीदत्सु नृगजादिषु ॥ २९ ॥
 गहने तत्र कान्तारं नियधस्कन्धमन्त्रिणौ । भूरिभ्रमरझङ्कारं शुश्राव कलिनाशनः ॥ ३० ॥
 किमत्र कमलं पुष्पं ? कस्टी कीचकोऽपि वा ? । तिष्ठतीति महान् तस्य हृदये संगयोऽभवत् ॥ ३१ ॥
 ततस्तद् वीक्षितुं गजा कौतुकोत्तरलाशयः । ऊचे जवनिकामध्ये नरयानस्थितां प्रियाम् ॥ ३२ ॥
 प्रकट्टीभन वैदग्धि ! प्रतिसीरामपाटुषु । त्वद्भालतिलकज्योत्स्ना तिमिरं हर्तुमर्हतु ॥ ३३ ॥
 एवमुन्मत्ता प्रकाशाभूत् महमा दमनस्वभा । जज्ञे च गहने कस्मिन् ग्रदेजे जज्ञे तमः ॥ ३४ ॥
 ग्रीवं तमः पुरःस्थित्या विविक्ते विहिते जनैः । ददतुर्भृङ्गझङ्कारानुसारं प्रति तौ हृशः ॥ ३५ ॥
 तत्रादुतागमसमाधिममृद्धिमुद्रानिस्पन्दमीशमिव लेप्यमयं मुनीन्द्रम् । ॥ ३६ ॥
 तौ पश्यतः सा करिराजकपोलकापमद्गन्तदानिमिलितालिकुलाद्यमानम्

तं वीक्ष्य विक्षिप्तमना मुनीन्द्रं महीमहेन्द्रः सहितः सुदत्त्या ।

अहो ! तपः कष्टमहो दृढत्वमहो ! मुमुक्षेति भृशं शशंस

पार्श्वस्थया च परिचारिकयेव देव्या सजीकृतोपकरणः करणं तदीयम् ।

भक्त्या स्वयं च समवाहयदाशु यत्नादुत्कीलितभ्रमरकण्टककोटिभागः

मुनिवरविवस्यावश्यवृत्तिं वितन्वन् नृपतिरपि तदानीमात्मना सौख्यमाप ।

स च सपदि समन्ताच्चण्डवातः शशाम प्रकटितलचिरुच्चैरिन्दुरप्युज्जगाम

दृढतरमपि जित्वा दुष्टसत्त्वोपसर्गं स्वयमपि मुनिसिंहः संहतध्यानमुद्रः ।

पदमिव मुदितायां भव्यसत्त्वे विधातुं प्रशमपुलकिताभ्यां लोचनाभ्यामपश्यत्

अनुसृतानव मङ्गलमस्तु ते जय मुनीश ! निशाकरनिर्मल ! ।

अभिननन्द तमिन्दुमुखः स्वयं नृपतिरित्थमुतथ्यसमानधीः

एतत् किमप्यनवमङ्गलमङ्गलाङ्कं यत् कौतुकैकरसिकः सुकविश्चकार ।

तस्यार्यकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धो महाभरतयाभवदष्टमोज्यम्

इति श्री माणिक्यदेवसूरिकृते नलायने अष्टमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

समाप्तोऽयं अष्टमः स्कन्धः ।

नवमः स्कन्धः ।

नवमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ।

अथ नत्ता गपत्नीके नृपतौ पुरतः स्थिते । उवाच विशदां वाचं वाचंयमशिरोमणिः
राजन् ! स्वभाषभव्यस्य भवतो धर्मदेशनाः । दीयमाना विराजन्ते कर्पूरे पुष्पवासवत्
राज्यं विभवसंपूर्णं भार्या भक्तिपरायणा । धर्मश्रद्धाचितं चेतश्चिन्त्यते किमतः परम्
राजन् ! दमनकस्याहं सतीर्ध्यस्तथ्यवाग् मुनिः । अर्थानुगामिना नाम्ना विश्रुतः श्रुतसागरः
तत् किमत्र बहूक्तेन ममाशीर्युवयोरियम् । त्वमिवान्योऽपि सर्वोऽस्तु नृपतिर्धर्मतत्परः
तमेवं वादिनं विद्वान् शत्रुकालानलो नलः । व्याजहार हरन् चित्तं साञ्जलिर्जलजाननः
भगवन् ! धन्य एवास्मि सर्वथापि जितं मया । यमेवमनुरुध्यन्ते निर्ममास्त्वादृशा अपि
कलिजितः प्रिया ग्राप्ता साधिता भरतावनी । करोति न तथा हर्षं यथा युष्मत्कृपा मयि
भगवन् ! मयसामान्ये मानुष्येऽपि हि तिष्ठति । अलौकिकमिदं देव्या ललाटतिलकं कुतः ?
कथं च विरहो देव्याः कश्चित् कालमभूद् मम ? । त्रिखण्डभरतैश्वर्यं कथं वाधिगतं मया ?

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ ९ ॥
॥ १० ॥

इति पृच्छन्तमुर्वीशं समुवाच महाशुनिः । शृणु ते कथयिष्यामि सर्वमेतद् यथातथम् ॥ ११ ॥
 परमावधिभेदेन केवलज्ञानरूपिणा । मम नाविदितं किञ्चिद् लोकालोकेऽपि वर्तते ॥ १२ ॥
 पुराभूद् सम्मणो राजा नाम्ना भुवमधीश्वरः । अचण्डचरितः श्रीमान् वीरो वीरमतीप्रियः ॥ १३ ॥
 केवलं बलवान् दाता युवा धीरोद्धतश्च सः । अनार्यदेशजातत्वात् सम्यग् धर्मं विवेद न ॥ १४ ॥
 कदापि स हयारूढः कण्ठार्पितशरासनः । पापद्धिरसिकः स्वैरं बभ्राम वनभूमिषु ॥ १५ ॥
 इत्युग्रमृगयाभूतग्रहव्यग्रे महीपतौ । अवदत् तीर्थयात्रार्थी सार्थोऽष्टापदवत्सर्पनि ॥ १६ ॥
 तत्र चित्रपरीधाना नानायानस्थिता नराः । अभूवन् बहवो भव्याः स्तोतव्या राजवन्दिनाम् ॥ १७ ॥
 तान् दानदायिनो मुक्त्वा तेषां मध्ये स्थितं मुनिम् । अनीतितटिनीग्राहः स जग्राह महाशुनिम् ॥ १८ ॥
 न काश्चिदपि तत्रासीत् तस्य रक्षाक्षमो जनः । शक्तिरुक्ता समानेषु को बली बलवत्तरः ? ॥ १९ ॥
 बलाद् निर्वास्य तं सार्थं सामर्थ्येन महीभुजा । चिरं स ददृशे कुङ्कुदृशा विषदृशाकृतिः ॥ २० ॥
 तस्य पश्यन् महीशय्या विरुक्ष्यरूपं वपुः । अहो ! वीमत्स इत्युक्त्वा मुमोच नृपतिः शुनः ॥ २१ ॥
 स दन्तैः सारमेयाणां वज्रसारसयैरिव । मुनिं विभेत्तुमारेमे कुठारैरिव पादपम् ॥ २२ ॥
 स वज्रर्षभनाराचदृढसंहननो मुनिः । विषेहे तद् यथा वेगं शान्तिशीतेन चेतसा ॥ २३ ॥
 शापे हतिं हतौ मृत्युं मृत्यौ संयमरक्षणम् । गणयन्तस्तिक्ष्णन्ते लाभमेव हि साधकाः ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥
 ॥ २६ ॥
 ॥ २७ ॥
 ॥ २८ ॥
 ॥ २९ ॥
 ॥ ३० ॥
 ॥ ३१ ॥

सोऽपि मृत्वा शुनन्तस्मिन् मुनौ मनुजवन्दिने । राजा तरुतलामन्त्रमध्यास्त पटमण्डपम्
 तदा तत्र प्रिया तस्य राज्ञी वीरमती स्वयम् । अनेकलक्ष्यहस्ताभिः समं भेरीभिराययौ
 ततो भूभुजि भुजाने खड्गनाक्षी निषेदुयी । ददर्श तदवस्थं तं मुनिं नयनयोः पुरः
 तं वीक्ष्य मद्भु मुपितेन विभिन्नचित्ता सा शीघ्रमृत्थितवती शुनकानपास्य ।
 गाढं शुशोच मुचिरं शुचिशीललीलाकीलमालितसमस्ततनुं मुनिं तम्
 कथं मनुष्यमृगाया धिगहो ग्रमादं हा देव ! कोऽयमतिदुष्टमतिप्रपञ्चः ।
 कल्पद्रुमः परशुचिः शक्रलीकृतोऽयं चिन्तामणिर्विदलितः कठिनोपलेन
 ग्रापं कदापि कृषितस्तत्र चेददास्यत् तत् का गतिः समभविष्यदिह क्षणेन ? ।
 एहि क्षमापरममुं भगवन्तमन्तर्बन्धस्य विध्वजनवन्द्यमनिन्द्यकीर्त्तिम्
 उनि हिमगिरिराजा वीधितो वीरमत्या तमनु मुनिवरेन्द्रं भूयसा भक्तियुक्तः ।
 भणगणकृतानां तस्य दन्तव्रणानां रुजमुरुमपहर्तुं मप्रयत्नो बभूव
 उति श्री माणिक्यदेवसूरिकृते नलायने नवमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

नवमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

अथ नत्वा नृपं शान्तं विदधे लब्धिलीलया । निजनिष्ठीवनेनैव यथावस्थं वपुर्मुनेः ॥ १ ॥
 तमालोक्य तदाश्चर्यं विस्मितो मनसा नृपः । शुशोच मूढमात्मानं मम्मणः स्वेन कर्मणा ॥ २ ॥
 ऊचे स विलपन्नुच्चैर्निर्मोहेन महात्मना । मा विपीद महाराज ! निराबाधोऽस्मि पश्य माम् ॥ ३ ॥
 यद् पुनस्त्वादृशो राजा फलं मानुष्यशास्त्रिनः । सम्यग् धर्मं न जानाति केवलं तद् दुनोति माम् ॥ ४ ॥
 धर्मावाप्तिर्महर्षिभ्यः सर्वेषामपि जायते । कष्टं स्वकर्मणानेन मत्तः पापं त्वयार्जितम् ॥ ५ ॥
 अन्तःपुरं पुरं चापि किं राज्ञां स्वपदैः कृतम् । विनापराधं तत् तेषां बाधामाधाय का गतिः ? ॥ ६ ॥
 दन्तैस्तृणानि गृह्णन्तं न घ्नन्ति रिपुमप्यहो ! । तृष्णाशिनः कथं जीवा हन्यन्ते विविधासुधैः ॥ ७ ॥
 अराजकमहो विश्वं ही नो निःशरणं जगत् । दुर्बलो बलिभिः कस्मात् हन्यते चालिशैः पशुः ॥ ८ ॥
 कलावतीप्रभृतिभिर्मित्रानन्ददिभिस्तथा । अल्पया हिंसया प्राप्तं दुःखं सागरदुस्तरम् ॥ ९ ॥
 कपालपुटके भिक्षां कुर्वन् दीनो दिगम्बरः । चिरं ब्रह्मशिरच्छेदहत्यया नटितो हरः ॥ १० ॥
 किं न सन्त्यन्यभक्ष्याणि कथं वार्तेन जीव्यते ? । जीवद्रोहेण विषयान् गृह्णतो जीवितेन किम् ? ॥ ११ ॥
 लब्ध्वा मानुष्यकं रम्यं दुर्लभं भवकोटिभिः । न यस्य विषयत्यागो नौ निषण्णः स मज्जति ॥ १२ ॥

तदादि सहितो देव्या गीतार्थान् परिशीलयन् । मम्मणो धर्मकर्माणि चक्रे चक्रधरोपमः
देवीं वीचिभिरभीक्ष्णमनुव्रतादि धर्मात्मसां हि मितवान्मनसाङ्गभागा ।
अष्टापदाद्रिशिखरस्थितचैत्यमूर्वी सुश्रद्धये किमपि वीरमती प्रणन्तुम्
विज्ञाय च व्यतिकरं हृदि सा तदर्थसामर्थ्यवाहनसहायवतामसाध्यम् ।
सान्निध्यतः किमपि शासनदेवतायाः पूर्णं मनीषितमियेष निजं विधातुम्
तदा तदाराधनसाधनाय तदीयमूर्तिं विधिवद् विधाय ।
अपूजयत् प्राज्यसमाधिबन्धा हिमाद्रिभूपालचमूस्त्रिसन्ध्यम्

इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने नवमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

नवमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

इति तस्या वितन्वत्याः ग्रीतां शासनदेवताम् । कुशस्तस्तरशायिन्या दिनानि कतिचिद् ययुः
सा जागरणमष्टम्यां पूर्णिमायां च कुर्वती । निनाय कलगीताढ्यैरात्रीरारात्रिकादिभिः

महश्चजः कुमारीणां वस्त्रालङ्करणैः समम् । महर्षिदानमुख्यानि भक्तपानानि सा ददौ ॥ ३ ॥
 न्वयं निवर्णितकुण्डा पद्भागोनामखण्डधीः । चक्रे माभ्योपवासानां प्रयता पञ्चविंशतिम् ॥ ४ ॥
 नतस्मनपया तेन ग्रीना प्रत्यक्षतां गता । उवाच विशदं वाक्यं स्वय शशसनदेवता ॥ ५ ॥
 गन्ते ! रुमलपत्रेण लोहभारः समुद्धृतः । तपसः क्षमतां नीतं वपुर्थादिदमीदृशम् ॥ ६ ॥
 वशीकृतास्मि माहं ते तन्वद्भि ! तपसामुना । चन्दनद्रुमकन्दल्याः सौरभ्येणैव पन्नगी ॥ ७ ॥
 उदं ते पूर्यते शीघ्रं कमलाक्षि ! मनीषितम् । कृतं कालविलम्बेन सज्जीभव कृशोदरि ! ॥ ८ ॥
 इति तां प्रगुणीभूतां ग्रमन्ती शासनामरी । विमाने स्वयमारोप्य निनायाष्टापदे गिरौ ॥ ९ ॥
 तमष्टयोजनोच्छ्रायमष्टदिग्भागविश्रुतम् । सा वन्दते स्म माष्टाङ्गमष्टापदमहागिरिम् ॥ १० ॥
 नूनं न भरतो राजा मनुष्य इति नेष्यते । दिव्यं यस्येदमद्यापि कीर्त्तनं भुवि वर्त्तते ॥ ११ ॥
 इत्यन्तधित्यन्तयी सा ग्रामादे तत्र मुन्दरे । अत्रिविश विशालाक्षी देव्याः सान्निध्ययोगतः ॥ १२ ॥
 त्रिदशाष्टचतुर्भेदविभक्तान् भक्तितत्परा । स्तम्भस्थितान् ववन्दे सा चतुर्विंशतिमहत्तः ॥ १३ ॥
 नेपां च विधिवत् पुण्यैः पूजां विदधती सती । सफलं सा निजं मेने जीवितव्यं च जन्म च ॥ १४ ॥
 प्रत्येकमपि मूर्त्तिनां नानारत्नमयानि सा । तिलकानि ललाटेषु रचयामास भाविनी ॥ १५ ॥
 स्थिता च जातुयुग्मेन भुक्ताशुक्तिकमुद्रया । ततः स्तुतिमिमां चक्रे महार्था मोहवर्जिताम् ॥ १६ ॥

नमः परेभ्योऽपि परापरैर्भ्योऽपि नमो नमः । परापरपरैर्भ्योऽपि सर्वविद्भ्यो नमो नमः
इति नत्वा च तुत्वा च मासं पूर्णमनोरथा । अमुच्यत द्रुतं देव्या समानीय स्वमन्दिरे
सापि तत्र विचित्राङ्गी देवयात्रासमाश्रयम् । शशंस सकलं वृत्तं ग्रीता प्रातः पतिं प्रति
अजनि तदनु रम्यं देवयात्रागमार्थं जनपदजनभोज्यं वर्षमेकं महीयः ।
अविरलकलगीतिस्फीतिमन्तः समन्तादनिशमपि नितान्तं दध्वनुर्वाद्यभेदाः
धर्मप्रतीतिप्रतिपन्नचितौ जायापती तौ धनदत्तचितौ ।
वर्षाणि शेषाण्यपि पुण्यकृत्यैरुल्लङ्घयामासतुग्रमत्तौ
इति श्रीमाणिक्क्यदेवसूरिकृते नलायने नवमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

नवमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ।

भूयो भवे तृतीयेऽस्मिन् नगरे पोतानाभिधे । तौ धन्यो धूसरी चेति दम्पती समजायताम्
पाशुपाल्यसमृद्धौ तौ भद्रकौ च स्वभावतः । अभूतां परमप्रेमप्रतिबद्धौ परस्परम्
न कोऽपि व्यथितो वाचा न किञ्चित् कस्यचिद् हृतम् । न कापि खण्डितं शीलं ताभ्यामात्मीयजन्मनि ॥ ३ ॥

शुधितस्य शुधा भद्रा तपितस्य तृणा हृता । श्रान्तस्य च श्रमश्छिन्नः स्वशक्त्या प्रतिवासरम् ॥ ४ ॥
 अन्यदा प्रथमप्रातृदसमये समुपागते । मजीपधनमात्मीयं द्रष्टुं धन्यो वहिर्ययौ ॥ ५ ॥
 वर्णावयवगम्यर्द्धदूरादाहूय नामभिः । अलालयद् यथौचित्यं स धेनुमहिपीनिजाः ॥ ६ ॥
 तदा च कश्चिदप्येकः कायोत्सर्गस्थितो मुनिः । तत्र त्रपापरित्राणमाम्रवस्त्रावृतोऽभवत् ॥ ७ ॥
 स त्रुष्टिमकलह्लिष्टगरीरस्य महासुनेः । तस्य मूर्द्धनि धन्यः सं तत्र च्छत्रमधारयत् ॥ ८ ॥
 मुनिस्तस्येत्यमासन्ध्यमवन्ध्यपरिचर्यया । त्रायुष्टुष्टिव्यथावेगं निस्ततार सुदुस्तरम् ॥ ९ ॥
 अमृच्छच्च मुनिं धन्यो नत्वा मधुरया गिरा । कुतः क्व गन्तुकामोऽसि ? कथ्यतां भगवन्निति ॥ १० ॥
 मुनिरप्युचित्रान् पाण्ड्यदेशात् लङ्कापुरीं प्रति । नतये गुरुपादानां एष गच्छन् किलाभवम् ॥ ११ ॥
 इमं तु मां प्रतं वीक्ष्य वर्षसिमयमागतम् । इहैव स्थातुकामोऽस्मि जन्तुवाहुल्यतो भुवः ॥ १२ ॥
 इदमारुण्य धन्योऽपि तं नेतुं निजमन्दिरे । ददौ महिपमारोढुं पङ्कसङ्करशङ्कया ॥ १३ ॥
 योग्यं न यानमस्माकमित्युक्त्वा श्रमणाग्रणीः । पद्भ्यामेव पुरस्यान्तः समं तेन समाययौ ॥ १४ ॥
 तत्र पीयूषतुल्येन पयसा भक्तितत्परः । अकारयद् मुनिं धन्यः पारणं पुण्यकारणम् ॥ १५ ॥
 सोऽपि तस्मै सभार्याय कुर्वन् धर्मानुशासनम् । प्रतिपाल्य मुनिः कल्पं जगाम गुरुसन्निधौ ॥ १६ ॥
 तदादि धर्मसंपत्त्या धूसरीधन्ययोस्तयोः । वहतोश्चारु गार्हस्थ्यं जज्ञे परिणतं वयः ॥ १७ ॥

सर्वसङ्गपरित्यागं श्रान्तकाले विधाय तौ । महाव्रतधरौ धीरौ शरीरं विससर्जतुः
ततः सततसौख्याढ्ये स्वर्गे साधर्म्यवाहिनि । उभौ हैमवते क्षेत्रे जातौ मिथुनधर्मिणौ
यत्र हेममयी भूमिः पक्षिणो मधुरस्वराः । अच्छशीतानि तोयानि वायवोऽतिसुखावहाः
पर्यन्ते युगमेवैकं तदपत्यं प्रजायते । एकोनाशीत्यहः पश्चात् तद् मुक्ता यान्ति ते दिवम्
वस्त्रपात्रनिकेतसकशयाम्भोज्यासनादिकम् । तेषां कल्पद्रुमा एव सर्वं यच्छन्ति वाञ्छितम्
इति वर्षमयीं चर्यां संपूर्णामनुभूय तौ । महेन्द्रत्रिदिवेऽभूतां देवीं दाम्पत्यशालिनौ
क्षीरडिण्डीरनामानौ वहन्तौ तैजसं वपुः । परस्परमपि प्रेम प्रकाशं भजतः स्म तौ
तत्र पत्न्याधिकं स्थित्वा सागरोपमसप्तकम् । च्युत्वा च नलभैम्याख्यौ सञ्जातौ दम्पती युवाम्
तदित्थं यत् त्वया पूर्वं मुनिः सार्थाद् वियोजितः । तवापि प्रियया साकं तद्वियोग इहाभवत्
क्षमितः स त्वया तर्हि नाभविष्यद् मुनिर्यदि । व्यरमिष्यत् तदद्यापि तव किं विरहानलः ?
यच्च धन्यभवे दक्षे छत्रं मुनिवरोपरि । एकच्छत्रमिदं राज्यं तव राजन् ! ततोऽभवत्
यदर्हद्विम्बभालेषु तिलकानि ततान च । सञ्जाता तेन देवीयं भास्वत्तिलकलाञ्छिता
यच्च पञ्चभवान् यावद् दाम्पत्यमजनिष्ट वाम् । तद्भवान्तरसंस्काराद् युवयोः प्रीतिरद्भुता
तद् वाक्यमिति शृण्वन्तावन्तश्चिन्तापरायणौ । उपपन्नवपुःकम्पौ दम्पती तौ मुमुर्च्छतुः

॥ ३२ ॥

प्रतिप्रिम्नमिन्द्रो म्वमे वीक्ष्य भवान्तरान् । मृच्छीनिद्रां परित्यज्य पुनः स्वस्थौ बभूवतुः
अनुभवरमणीयं ज्ञानिनस्तस्य वाक्यं, त्रिभुवनजनलीलामाक्षिणः संस्तुवन्तो ।
तदधिरूपरिचयविर्ययातीत्य रात्रिं, दिवसवदनसीम्नि स्वं गृहं प्रापतुस्तौ

॥ ३३ ॥

पुण्यापचायजलकेलिकलाविलासैर्दोलाधिरोहशशिवर्णनसंग्रयोगैः ।

॥ ३४ ॥

मन्त्रीनैश्च ममयं गमयाम्यभूव तत् सर्वथा मिथुनमव्यथितार्थधर्मः
विरहज्ञानवमं गललग्नया हृदयदुःखचयान् सुतनु ! त्वया ।

॥ ३५ ॥

इति पर परिरम्य सुनिर्भरं रहसि भीमसुतामवदद् नलः

एतत् किमप्यनवमं नवमद्गलाङ्कं यत् पञ्चनाटककविर्विततान नव्यम् ।

॥ ३६ ॥

तस्यायकृर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धो जगाम नवमो रमणीय एषः

इति श्रीमाणिक्यदेवसूत्रिकृते नलायने नवमे स्कन्धे चतुर्थः स्कन्धः ॥ ४ ॥

समाप्तोऽयं नवमः स्कन्धः ।

दशमः स्कन्धः

दशमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ।

तयोर्निविडसंसारक्रीडासरणिसारणिः । अनवस्थितसन्ताना न कापि तुष्टिमाययौ
सुरूपं प्रियकान्तत्वं साम्राज्यं रोगहीनता । इत्यमी हेतवः सर्वे स्मराग्निसमिधः स्मृताः
सातिरेकाणि वर्षाणां लक्षणि नवतिर्ययुः । नित्यं नवनवस्तस्य तथापि मदनोत्सवः
सौन्दर्यविव्रितेन्द्रस्य साधर्मिकतया तनोः । आनुगुण्यमिव प्राप नैषधस्य मनोभवः
तमन्यदा सभासीनं प्रतिहारनिवेदितः । ऊचे कुशीलवाचार्यः कश्चित् प्रेक्षाणकक्षणे
बहवोऽपि त्वया दृष्टाः पृथिव्यां देव ! नर्तकाः । पुनर्नर्तकमेकं मे नृत्यन्तमवधारय
इति प्रश्रावितं तेन क्षिप्वा जवनिकां जवात् । प्रविवेश भ्रमन् रङ्गमण्डपे ग्रामशूकरः
धीरमञ्जीरझात्कारं हारकेयूरमालिनम् । सुकण्टमुकुटाटोपं वल्गत्कनककुण्डलम्
विचित्रकरणोपैतैरङ्गहारैर्मनोहरैः । नृत्यन्तं वीक्ष्य तं भेजे विस्मयं सकला सभा
तालमानल्यैस्तस्य घण्टालीनादिभिः शुभैः । चित्रचित्रतरैश्चित्तं चक्रे विदुषामपि

॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥
॥ ५ ॥
॥ ६ ॥
॥ ७ ॥
॥ ८ ॥
॥ युग्मम् ॥ ९ ॥
॥ १० ॥

नेपथ्योऽपि विरोधतः स्तुवन् विज्ञापयन्तम् । प्रमत्तस्तदुपाध्यायं हेमलक्षरयोजयत् ॥ ११ ॥
 तं च नुन्यम्य प्रितौ प्रस्विन्नं ग्रामशूरम् । चन्दनागलक्ष्मीरक्षितमगात्रमकारयत् ॥ १२ ॥
 तथा सुगन्धिलिप्तोऽपि राज्ञः पश्यत एव सः । स्नानप्रणालकुल्याया विश्रं पङ्कमगाहत ॥ १३ ॥
 अहो ! ऋषभहो ! ऋषं कलावानयमीदृशः । इदं च कुलमितं कर्म किमप्येतस्य दृश्यते ॥ १४ ॥
 इत्युक्त्वा चरसेनिस्तं पुनः पूतमकारयत् । लुलोठ तत्क्षणं गत्वा स भूयस्तत्र कर्दमे ॥ १५ ॥
 ततस्तं हृत्तिमतामक्तं निःशूकं ग्रामशूरम् । निनिन्द निर्भरं राजा कुर्वन् सुखविक्रणिकाम् ॥ १६ ॥
 तदानीं तदुपाध्यायः स्मत्वा माक्षेपमव्रवीत् । राजन् ! जनाः स्वभावेन परदोषैकदर्शिनः ॥ १७ ॥
 तथाहि त्वमिमं पदे हससि ग्रामशूरम् । किन्तु निन्दसि नात्मानं नम्रं मदनकर्दमे ॥ १८ ॥
 इत्युक्तवानन्तर्दये शीघ्रं सह प्रेक्षणकेन सः । अश्रूयत च सुव्यक्ता व्योम्नि वागशरीरिणी ॥ १९ ॥
 वीरमेनः पिताहं ते त्वां बोधयितुमागतः । त्यज वत्स ! महाभोहं भज निर्वाणपद्धतिम् ॥ २० ॥
 तदाऋष्यं नलो राजा सहस्रं चमत्कृतः । सुप्तोत्थित इवाकाले निनिन्द स्वं प्रमादिनम् ॥ २१ ॥
 अहो ! मम विमूढस्य विषयान्धस्य दुर्धियः । यदेव कृत्यमात्मीयं तदेव किल विस्मृतम् ॥ २२ ॥
 अनादिमममङ्कारः कारणं तत्र मन्यते । भूयो भूयोऽनुभूतेषु विषयेष्वेव यद् अमः ॥ २३ ॥
 अहो ! मोहबलं याता निर्दुत्तिर्यत् ग्रहृत्तितः । अनित्यं जीवितं मत्वा यद् जना विषयार्थिनः ॥ २४ ॥

कष्टं वैदग्ध्यमप्यत्र मत्तानां मोहवृत्तये । न तथा पशवो दक्षा मनुष्या मैथुने यथा
सन्ध्यादिवारात्रिघटीसमेते जनायुरम्भःपरिशोषणाय ।
आदित्यचन्द्रौ वृषभौ बलिष्ठौ कालारघवद्वे परिवर्त्तयेताम्
यौवनं जलतरङ्गचञ्चलं जीवितं जलदजालसन्निभम् ।
सङ्गमाः कपटनाटकोपमा हन्त दुस्तरतरो भवोदधिः
निगृह्य केशेषु निपात्य दन्तान् बाधिर्यमाधाय विधाय चान्ध्यम् ।
कामान् बलादेव जरा हिनस्ति स्वेनैव नो मुञ्चति पूर्वमेव
तारुण्यरत्नं पतितं क्व तद् मे हतोऽस्मि हा दैव ! कथं करोमि ?
इतीव नम्रः किल मन्दमन्दं पश्यन् प्रयाति स्थिरो वराकः
करो शिरो वापि मुहुर्धुनानं मृत्योर्भयात् कम्पितसर्वगात्रम् ।
निषेधचेष्टाविधुरोऽपि वृद्धं गृह्णाति हा हन्त ततः कृतान्तः
अतः परित्यज्य जवेन राज्यं तपोवने यामि विनीतमोहः ।
न पूर्वजैर्मे जरठस्वभावे सौधेषु पर्यङ्कयुतैः प्रसुप्तम्
पूर्वकर्मनिपुणा दिवानिशं भीमजापि तपसेऽनुशास्ति माम् ।

दुर्गेरस्य हि ममैव केवलं दुस्त्यजो विषयवासनाभरः

॥ ३२ ॥

इति मनसि तर्जये चारुचारित्रस्तग्रहणमतिरतीव स्तैर्यमावं गता च ।

मृनिरपि हि सुदामा नाम धाम श्रुतीनां वनश्रुति वनपालस्थानेन श्रुतश्च

॥ ३३ ॥

इति माणिक्यदेवसूरिकृते नलायने दशमे स्कन्धे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

दशमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ।

अथ श्रुत्वा भवभ्रान्ति ज्ञान्तिमान् मुनिसेवया । पवित्रयितुमात्मानं ययौ भैम्या समं नलः

॥ १ ॥

नन्वा न विधितस्तस्य मृनिकेसरिणः पुरः । विवेश विवशीकुर्वन् महामोहामतङ्गजम्

॥ २ ॥

तस्य मुक्तिलतामूलं वैराग्यं वाक्यवृष्टिभिः । सिपेच हृदयवापन्यापकं मुनिचारिदः

॥ ३ ॥

राजन् ! विश्वेक्रीराणां पथि प्रस्थितवानसि । यद् विनिर्जित्य बाल्यारीनन्तरङ्गान् जिगीषसि

॥ ४ ॥

लीलया दुर्जया ह्येते विनिर्जितमुरासुराः । अनात्मवत्तया पुंसां सकृदुद्यममाव्रतः

॥ ५ ॥

शणिकं मनु वैराग्यं रागान्धमनमां नृणाम् । तद् दुःखं मोहगर्भं च सज्जातमपि निष्फलम्

॥ ६ ॥

ज्ञानगर्भं तु वैराग्यं यत् किञ्चिदविनश्वरम् । तत्कार्यकरमत्रैकं क्वापि कुत्रापि कस्यचित्

॥ ७ ॥

न कथञ्चिद् विरज्यन्ते जन्तवः सिद्धसाध्वसाः । मधुबिन्दुनरप्रायाः प्रायः कृपणवृत्तयः ॥ ८ ॥
 धर्मादग्निर्ज्वलति जलदो वर्तते वाति वातः । चन्द्रादित्यौ भृशमुदयतः सागरः पाति सीमाम् ।
 त्राता दाता शरणमचलो धर्म एकः किमन्यत् । निर्धर्माणां नरककुहरक्रोडवासः सदैव ॥ ९ ॥
 ज्ञात्वापि धर्मं मुनिभिः प्रणीतं क्रियापरो युक्तिमुपैति नान्यः ।
 मासाहसप्रायगिरो वराका हस्तस्थदीपाः प्रपतन्ति कूपे ॥ १० ॥
 प्रपित्सुना मुक्तिपदं भवाब्धेः सदैव भव्येन गुरुनिपेव्यः ।
 दवाग्निरुद्धेऽध्वनि पङ्गुमन्धः स्कन्धेन धत्ते नहि निर्गमाय ॥ ११ ॥
 इति निरुपमरम्यैर्निर्मलैः स्वरिभर्तुर्वचनरसतरङ्गैर्धौतमिथ्यात्वपङ्कः ।
 सपदि सपरिवारो वैरसेनिर्विरक्तः कृतमतिरुदतिष्ठद् विष्टपव्यापिकीर्तिः ॥ १२ ॥
 इति श्रीमाणिक्यदेवस्वरिकृते नलायने दशमे स्कन्धे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

दशमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ।

अथ प्राप्य पुरं श्रीमान् मनीषी निषधेश्वरः । राज्याभिषेकसंस्कारमिन्द्रसेनस्य निर्ममे ॥ १ ॥
 नलं दीक्षोन्मुखं ज्ञान्वा तत्सुतं च पदस्थितम् । समहर्षविषादानां जनानां काप्यभूद् दशा ॥ २ ॥

यथा पाणिग्रहारम्भो यथा दिग्विजयोद्यमः । तथा तस्याभवत् क्रोडपि संयमग्रहणोत्सवः ॥ ३ ॥
 अर्चयन् मन्त्रैस्त्यानि ग्रयच्छन् दानमर्थिनाम् । अन्वितः स पुरीलोकैर्निर्ययौ नगराद् बहिः ॥ ४ ॥
 अनुज्ञाप्य जनं सर्वं तत्र विश्लेषकातरम् । प्रविवेश महारण्यं सभायौ भूभुजां वरः ॥ ५ ॥
 श्रुतशीलो महामन्त्री बाहुकश्च महाबलः । महाबलो महाबाहुः केशिनी च कुशाग्रधीः ॥ ६ ॥
 ऋतुपर्णश्च भूपालः पुष्कराद्याश्च पार्थिवाः । तदा विहाय गार्हस्थ्यं वनवासं प्रपेदिरे ॥ ७ ॥ युग्मम् ॥
 मध्ये गीनार्थमार्यानां तत्त्वं ज्ञात्वा गुरोर्मुखात् । महाव्रतधरो धीरः स चकार महत् तपः ॥ ८ ॥
 अथ क्रमादनातद्गमकलङ्कमसङ्करम् । अनागाधमनावाधमनूषिपरिवारितम् ॥ ९ ॥
 असंहननंस्थानमलिङ्गमगुणत्रयम् । विवेकं विशदं राजा सद्यः स ब्रह्मसागरम् ॥ १० ॥ युग्मम् ॥
 तपस्तपस्यतस्तस्य तथ्यमित्थं तपोवने । स्वराज्यहरणाशङ्की शक्रोऽपि हृदि चुक्षुभे ॥ ११ ॥
 ततस्तस्य तपोविघ्नं कर्तुं कीर्त्तिपयोनिधेः । आययुर्वसिवादिष्टा भुवमप्सरसो दिवः ॥ १२ ॥
 न गंहिरे नमाधिर्यर्मुनिभिर्निभृतेरपि । बलात् पुलकदायिन्यो मलयाचलवीचयः ॥ १३ ॥
 चक्रे कर्णकुरङ्गाणां बन्धनं गुणवन्धुरा । देवगानमयी काचिद् वागुरा दूरविम्बुता ॥ १४ ॥
 तथापि हि तमशोभ्यं राजर्षिमपकर्षितुम् । न कथञ्चित् सुरस्त्रीणां स्वीचक्रे माहसं मम ॥ १५ ॥
 नतः किमपि केशिन्या मम्यक् माम्यं दधानया । वभूव छत्रवैदर्भी रम्भा मेनकया सह ॥ १६ ॥
 दददौ क्रियमाणां तां नलः कलविलापिनीम् । वीरराक्षसवेषेण चित्रं चित्ररथेन खे ॥ १७ ॥

महाराज ! परित्रायस्व मामितः । क्रौञ्चकर्णानुजेनाहं नीये किर्मीरमालिना

अरण्येऽपि हुता पूर्वं न त्वत्पादप्रसादतः । पश्यतोऽपि तवेदानीं हाहा ! हरति राक्षसः

क्व तत् ते सहजं तेजः ? क्व तद् दिव्यास्त्रैर्भवम् ? । त्रातुमार्त्तां प्रियां सार्ध्वीं प्रसीद सदयो भव ॥ १८ ॥

प्रियापहरणेऽप्युच्चैरुदासीनं नरेश्वरम् । धिग् धिक् कुर्वन्ति हन्त त्वां पश्य पश्य दिवौकसः

माभूत् तव मयि स्नेहो माभूद् द्वयोऽपि विद्विषि । तथाप्यार्त्तपरित्राणं विधातुं न विरुध्यसे

तव राजन् ! विरोधेन द्वियमाणा विरोधिना । कमन्यमधुना याचे शरणं त्वयि तिष्ठति ॥ २१ ॥

इति शृण्वन् तदाक्रन्दान् अट्टहासांश्च रक्षसः । आशु चुक्षोभ राजर्षिर्विस्मृतात्मलयो नलः

उत्पाद्य निकटस्थं द्राक् द्रुमं स नरकुञ्जरः । बभापे भीमदोस्तम्भः साभिमानमिदं वचः ॥ २४ ॥

माभीभीमोद्भवे ! माभी रेरे तिष्ठ निशाचर ! । दुरात्मन् ! मामनिजित्य चौरवत् किं पलायसे ? ॥ २५ ॥

इति राजर्षिणाक्षिप्तः स मायामयराक्षसः । विहाय छद्मवैदर्भी युद्धायाभिमुखोऽभवत् ॥ २६ ॥

द्वयोः प्रववृते युद्धं प्रकम्पितधराधवम् । क्ष्वेडानादभुजास्फोटबधिरिकृतदिग्मुखम् ॥ २७ ॥

परस्परप्रहाराणां तौ प्रशंसापरौ मिथः । युयुधाते चिरं योधावुत्तरोत्तरविक्रमम् ॥ २८ ॥

ततो राजर्षिणा रोषात् मुष्ट्या मूर्द्धनि ताडितः । पलायते स्म साक्रन्दं स पलादः पुलाकया ॥ २९ ॥

उत्फुल्लवदनाम्भोजा सस्मितं विस्मितेव सा । द्राक् छद्मदमयन्ती तमाललिङ्गं च निर्भरम् ॥ ३० ॥

गदङ्गपालिसंभूतपुलकः शुशुमे मुनिः । अकालजलवृष्ट्यैव कदम्बः स्फुटकोरकः
 ततो निरुतिमात्मीयां संवृण्वन् स्मृतसंयमः । स देवेन कृतां मायां विवेद च निनिन्द च
 नारादन्तर्दये रम्भा संश्रमेण मृनीशितुः । कितवः कृतकर्तव्यो न ह्युपायेन तिष्ठति
 मृनीन्द्रोऽपि तदात्मीयं शीलदर्पणलाञ्छनम् । ततश्च सुतरां तीक्ष्णैस्तपःशार्णैरनेकशः
 रूपं ममापि च तथैव विकृत्य कृत्यैः शक्राज्ञया यदमरैश्छलितो नरेन्द्रः ।
 नैनास्म्यहं तदुपसर्गनिमित्तभूता मत्वेति भीमतनयापि तपस्ततान
 नानाशर्नैरनशनेर्गलपिताङ्गयष्टिः स्वाध्यायसंयमसमाधिषु चन्द्रकक्षः ।
 श्रीमान् मुनिः क्षपितकर्मनलोऽमलोऽपि भार्गवैरभूदुपरि सर्वमहामुनीनाम्
 तस्मिन् गते नृपक्षयौ अवान्तरेण सम्यक् समाधिपरिणामपरायणे च ।
 माध्वीशिरोमणिरसद्व्यगुणैकभूमिभिर्मोद्भवापि समपद्यत कालधर्मम्
 इति श्रीमाणिक्यदेवस्वरिकृते नलायने दशमे स्कन्धे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ ३२ ॥
 ॥ ३३ ॥
 ॥ ३४ ॥
 ॥ ३५ ॥
 ॥ ३६ ॥
 ॥ ३७ ॥
 ॥ ३८ ॥

दशमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः।

अथ सत्कर्मसम्बन्धान् भोक्तुं भोगफलात्मनः । पुण्यश्लोकः स राजर्षिरासीदुत्तरदिक्पतिः
 सार्द्धषोडशवर्षीयः पुरुषाकृतिमुद्रहन् । उत्तस्थौ रत्नपर्यङ्कात् स विश्वितोत्तरच्छदः
 ततो जय जयेत्युच्चैर्नन्द नन्देति चोच्चकैः । भद्रं भद्रमिति व्यक्तं व्याजहुस्त्रिदिवौकसः
 चमरालङ्कृतां बिभ्रद् गदामुद्दामविग्रहः । प्राप देशग्ररोहस्य स श्रियं वटशाखिनः
 कमपि प्रियमुद्दाममपुण्यत् पुण्यकं तदा । स्वामिनाधिष्ठितं तेन विरिञ्चिनेव वारिजम्
 पुरातनतनूत्पत्त्या तस्यैव दयितास्थितौ । भीमोद्भवापि सा देवी तत्रैव समजायत
 महाबलः समं पत्न्या ऋतुपर्णः स पुष्करः । तस्यैव भृत्यभावेन समजायत तत्क्षणम्
 जानतामवधिज्ञानात् तेषां प्राग्भवमात्मनः । जज्ञेऽनुस्यूतसन्धाना सर्वेषां प्रेमशृङ्खला
 धनाधिपतिमुत्पन्नं नूतनं तमवेक्षितुम् । उत्कण्ठिताः समाजगुस्तत्र शक्रादयः सुराः
 तस्याभिपेकसंस्कारं कर्तुं प्रगुणपाणयः । तिष्ठन्ति स्म महेन्द्राद्या महता संभ्रमेण ते
 ततः परमया भक्त्या ललाटघटिताञ्जलिः । प्रणम्य क्षेत्रपाणिस्तं वज्रिवीर्यं व्यजिज्ञपत्
 दिष्ट्या देव ! यदेतेषां सर्वेषामनुजीविनाम् । भागधैर्यैस्त्वमस्माकमुत्पन्नोऽसि धनेश्वरः

2211

118211

11211

1321

== 29 ==

1121

11211

निष्ठस्वपि हि सर्वेषु देवेषु वरुणादिषु । कुर्वे ! तत्र तुल्या श्रीः कस्येह किल वर्त्तते
क्रीडावनानि वनकल्पमहीरुहाणां चिन्तामणिस्थलभुजो भवतः समस्ताः ।
त्वं कामधेनुनिकटव्रजकोटिनाथस्त्वत्सन्निभो न विभवेन भवेऽस्ति कश्चित्
इति प्रतीहारगिरं निशम्य सुरः प्रयोगाय सुमङ्गलाय ।
सजीभवन्नर्हदुपास्ति पूर्वं मुशाश्वतं चैत्यगृहं विवेश
तत्र प्रणम्य भगवन्तमनन्तमन्तःसन्तापसन्ततिहरं परमेष्ठिनं सः ।
अम्यन्त्यं तव तदुपचारमैश्व भक्त्या चक्रे विचारचतुरः स्तुतिमित्यमर्थ्याम्
परमया समया परिशीलितं शमितया मितया विजितक्रुधः ।
विभवदं भवद्विसरोरुहं सुकृतिनः कृतिनः परिचिन्वते
तव पादपद्मयुगमत्र मतां शरणं विधाय चिरमत्रसताम् ।
विषयार्णवेषुपि न भयं पततां वियतीव पक्षियुगलं पतताम्
त्वं दर्शनादपि दृढासि समीहितार्थान् त्वच्चिन्तनादपि विनश्यति विघ्नवर्गः ।
यत्नेन नाथ ! विहिता तव पर्युपास्तिर्भव्यात्मनां बहु भवभ्रमणं रुणद्धि
अपाराय साराय अश्वद् नमस्ते प्रकृष्टाय शिष्टाय दिष्ट्या नमस्ते ।

॥ २० ॥

॥ २१ ॥

॥ २२ ॥

॥ २३ ॥

अनन्ताय नित्याय नित्यं नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते
स्तवनमवनतः स तथ्यमित्थं नवनवमङ्गलकारि चारु कृत्वा ।
अभदजभिजनभिधानधन्यं धनदपदं त्रिदशेश्वराभिषिक्तः
एतत् किमप्यनवमं नवमङ्गलाङ्गं साहित्यसारविदुषा कविना कृतं यत् ।
तस्यार्यकर्णनलिनस्य नलायनस्य स्कन्धो जगाम दशमः शमसंभृतोऽयम्
उत्पत्तिदौत्यवरविह्वरशीलसूत्रासंयोगराज्यभवनिर्वहणाभिधेयाः ।
स्कन्धा भवन्ति दश यस्य नलायनस्य पूर्णं तदेतदधुना धनदप्रसादात्
इति श्रीमाणिक्यदेवसूरिकृते नलायने दशमे स्कन्धे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

समाप्तं चेदं नलायनं १ कुबेरपुराणं २ शुक्पाठ ३ इत्यपरनामकम् ।

संपूर्णोऽयं ग्रन्थः ।

शुद्धिपत्रकम् ।

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठे	श्लोकः	अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठे	श्लोकः
—मीश्रते	—मीश्र्यते	१६	१	तं मुखेद्	मुखेद्	५०	१२
इत्यादि यादिनौ	इत्यादिवादिनौ	१९	७	—के सराह्यै-	—केसराह्यैः	५२	१६
देवाकर्णयज्ञं प्रति	देवाकर्णय संप्रति	१९	२१	तद्वाप्य-	तद्वाप्य	५२	१६
—मस्माभि-	—मस्माभि-	२२	२०	किं तव	किं न तव	५२	१८
वीर शून्या	वीरशून्या	३२	१०	उच्छृत्तलः	उच्छृत्तलः	५२	२०
यदाभूयै-	यदा भूयै-	३७	३५	समस्ताः । कस्य	समस्ताः कस्य	५२	२१
आगार्जनं	अगार्जनं	४२	२४	—मभ्यर्थ्यसे	मभ्यर्थ्यसे	५३	१२
—र्म धुरैरपि	—र्मधुरैरपि	४६	१२	नैपधः	नैपधः	५७	२५
इतर इताऽपि	कुठारहताऽपि	४८	२६	नैपधोऽपि	नैपधोऽपि	६४	३२
गुग्मूहं	मुहुर्मुहुर्न	४८	२६	—गुञ्जित-	—गुञ्जित-	७६	२९

वितैर्घटय-	वितैर्घटय-	७६	३१	दैवमकायज्ञ-	दैवमकार्यज्ञ-	१४३	२
किं	किं	८०	९३	भवन्तुत्व-	भवन्तु त्व-	१४३	२४
सामान्त	सामन्त	८२	२४	दारत्यागीस	दारत्यागी स	१५३	२७
दुःखं	दुःखं	८२	३२	प्रत्युवाचस	प्रत्युवाच स	१६१	२०
सदयं	सदयं	८२	३९	निजगात्रेभ्यो	निजगात्रेभ्यो	१६४	३६
कथा	कथा	८३	४९	लोकपाला	लोकपाला	१६८	३९
चैन्द्रं	चैन्द्रं	८३	६५	-मुहूर्त्त-	-मुहूर्त्त-	१७०	५२
त्यक्त्वाचाज्ञामपि	त्यक्त्वा चाज्ञामपि	८४	७३	सृजन्तश्चित्तं	सृजन्तश्चित्तं	१७४	५७
बहुविधाः	बहुविधां	८४	७३	भूमिपालव्यालोल	भूमिपालव्यालोल	१७४	५८
-मब्रवीत्	-मब्रवीत्	८४	२	तृणाशिनः	तृणाशिनः	१७९	७
तथुष-	तथुष-	८९	१६	पोतानाभिधे	पोतानाभिधे	१८१	१
पुनरागतम्	पुनरागतम्	१३५	३५	महामोहा-	महामोह-	१८५	२

श्रीयशोविजयग्रन्थमालायां विक्रेयपुस्तकानि ।

प्रमाणपत्रचानां कालद्वारः	१-०-०	रुचिकल्पद्रुमः....	...	०-४-०	विजयप्रशस्तिमहाकाव्यम् ...	८-०-०
देमन्दिनानुगाननम्	१-०-०	सन्मतिव्याख्यानहितः	.		गुरुगुणरत्नाकरकाव्यम्	०-८-०
मितदेननव्यानुगाननम् (बुधुत्ति)	५-०-०	प्रथमो विभागः	...	१-०-०	उपदेशतरङ्गिणी	३-०-०
शुभोपनी	०-८-०	जगद्गुरुकाव्यम्	.	१-०-०	महिनाथमहाकाव्यम्	७-०-०
रत्नाकराभारिका (दि.पं.)	१-०-०	आलिभद्रचरित्रम्	...	७-०-०	अन्ययोगव्यवच्छेदद्वारिंशिका	
परिचयद्रुमम्	१-०-०	पर्वकथासङ्ग्रहः	.	०-६-०	सदीका	११-४-०
गिर्येश्वरमन्त्रपाठमूलम्	०-६-०	पङ्कजाननमसुवयः	.	०-४-०	पार्थनाथचरित्रम्	५-०-०
भजनगोपबन्धु-तिथीयो भागः	०-१२-०	शीलदूतम्	...	०-४-०	हैमविभ्रमम्	१-०-०
मुद्रिकाकुसुमचन्द्रकणम्	०-८-०	निर्भयमीमन्व्यायोगः	...	१-०-०	शब्दरत्नाकरकोषः	५-०-०
स्तिवार्त्तमगुण्यम्	२-०-०	शान्तिनाथमहाकाव्यम्	...	३-०-०	नेमीनाथमहाकाव्यम्	२-०-०
मितदेनगुण्यग्रह अक्षरागु-		रत्नाकरावतारिका	...	६-०-०	विशेषावश्यकभाष्यम् (सटीकम्)	५०-०-०
तन्निहा	०-४-०					

इति श्रीनलायनम् ।

